JUOZAS
ANDZIULAITIS-KALNĖNAS

RAŠTAI

VILNIUS · 1971

LITUANISTINĖ
BIBLIOTEKA

9

PARUOŠĖ
K. NASTOPKA

POEZIJA

TARP SAVŲJŲ

Dyvinoj šalyj gyventi man pateko,
Kur ten Arnas krišpolu tyruoju teka,
Kur kalnai alyvų krūmais yr apžėlę,
Stov padangėna viršūnes jie iškėlę;
Tarp jų ežerai kaip veidrodžiai tik žvilga,
Milijardai kur žvaigždžių naktelėms mirga,
Kur girelės puikios šakomis siūbuoja,
O paukšteliai jose dyvini ulduoja;
Žolynais puikiausiais žemė apkaišyta —
Mirtomis, alyvoms, levendrais dabyta,
Kur žmoneliai saldžiai bei linksmai gyvena,
O vargai, nelaimės jųjų nekedena;
Bet, išgirdęs tėviškės miškų ošimą,
Lėtą ir nedrąsų upių mūs bėgimą,
Mūsų prigimtos kalbos žodžius brangiausius
Ir tuos balselius jaunystės kai mieliausius,
Negailiuos suvis šalelių tų puikiųjų,
Nes aš čion save jaučiuosi tarp savųjų.

MIRUS KEISTUČIUI

Liūdnai Nemunas banguoja,
Graudžiai vėjai girioj gaudžia,
Visa Lietuva dejuoja:
Sens Keistuts jau myrium snaudžia.
Leiskit garsą ragų garsių,
Gieskit giesmes karių narsių —
Lai su myrium mūs milžino
Sviets Lietuvos garbę žino!
Tegul žyniai jas guodoja,
Motės vaikams atkartoja,
Kad Lietuvai kaps Keistuto
Ženklu jos narsybės būtų.
Ten, kur Šventaragio klonis,
Laužą didvyriui sudėjo,
Ir ant jo susrinkę žmonys
Arklį su ponu uždėjo.
Kas tas jotis? Kieno žirgas?
Kieno kardas, kurs toks mirgąs?
Vads pabaigė dienas savo:
Tai Keistuts, kurs taip narsavo.
Dulkes žemėn jo supilstė,
Vėjas tuo rūkus išskirstė.
O ten dvasė nusibastė,
Kur Algirčių kvapas lakstė.
Garsūs vadai mūs tėvynės!
Tau gerai dabar danguose:
Tau tik kruvinos muštynės
Terūp tėvų pasėduose;
Bet mes, vargdieniai taviejie,
Ką darysime be tavęs?

Ak, mes nelaimingiausiejie —
Karėsna dabar mus kas ves?
Lenks įlįs į mūs namelius,
Moteles suriš, vaikelius,
Krokavon mus visus nugins —
Kas tėvynę tuomet apgins?

PAS NELAIMINGĄ BROLĮ

(Ant atminties mano buvusiam mokytojui
Tamošiui Žilinskui*)

Troškus oras, dūmai kartūs,
Ant grindų purvai;
Kampuose nei tinklas tankus
Vortinklių pundai.
Apkrekėję suodžiais sienos,
Šaltas kakalys —
Sunkios, sunkios brolių dienos —
Ima kosulys. . .

Vargus kęsti, sunkiai dirbti,
Ubagu numirt;
Su alkiu kasdien kariauti —
Sunkų amžių tirt!
Štai kur galima mokyties
Vargti ir kentėt;
Su badu kasdien matyties,
Sopulių regėt! . .

IEVA

(Ant brangios atminties Sofijai A.)

Beržynėlyj šlamščia vėjas,
  Po laukus skrajoja,
Pakelėje laibą ievą
  Ik žemei linkčioja.
Liemuo laibas, lapai platūs
  Mandagiai žaliuoja,
Aplink laukas, kaip ta jūrė
  Plati, mėlynuoja.
Ar keleivis ein pro šalį,
  Žiūri — liūdnas tapo;
Ar prieš saulę su rageliu
  Sės piemuo ant kapo,
Pažiūrės — liūsta širdelė:
  Nieko neregėti —
Vidur lauko n'apmatomo
  Viena tur stovėti!
Kas sodino, kas paliko
  Ją kept ant saulelės?
Tuo žinosit — pasakysiu —
  Klausykit, mergelės!
Senas laiks; merga vaikiną
  Jauną pamylėjo,
Pamylėjo geltonplaukė,
  Kaip širdis galėjo.

Bet nelaimė — mylimasis
  Karėna išjojo,
Dingo tenai, ir jau niekad
  Nieks nematė jojo.
Būt žinojus, kad pames jį,
  Nebūtų mylėjus;
Būt žinojus, kad pražūsiąs,
  Nebūt išlydėjus;

Būt žinojus, nebūt ėjus
  Vėlai vandenėlio
Ir gaidžių su juomi laukus
  Ten ant šaltinėlio;
Būt žinojus... bet kas gali
  Ateitę žinoti!
Šimtą kartų yra geriaus
  Dalies nežinoti!
Netirkite jos: mieląjį
  Ras pati širdelė...
Lai paliūsta, ik ant amžių
  N'užslogys žemelė!
Nes neilgai, mano mielos,
  Žėruoja akelės;
Skaistūs veidai raudonuoja
  Neilgai, mergelės!
Ik pusdieniui, tai ir galas —
  Vysta kaip žiedelis:
Gražios akelės užgęsta,
  Nugelsta veidelis...
Įsitėmykite, sakau,
  Jums ant paskutinio:
Mylėkitės, kolei laikas,
  Kaip širdutė žino!..

Sučiulbės garsiai lakštangė,
  Kur krūmai žaliuoja,
Vaikščioja vaikins po klonį,
  Vaikščiodams dainuoja.
Ir dainuoja, kol n'išeina
  Mergina iš sodo,
Pasitinka, apkabina,
  Sako: „Laukt nubodo."
Stos po gluosniu, kur lakštangė
  Dainą šulną varo,

Pasikalbės, pasiklausys
   Ik gilaus vakaro...
Mylėjosi, gėrėjosi,
   O širdį peršėjo —
Ji prijautė vargužėlį —
   Ištart nemokėjo;
Nepasakė, pasiliko —
   Dieną naktį rauda:
Nieks nežino, nenumano,
   Ko jai širdį skauda.

Jau nečiulbi lakštangėlė,
   Kur krūmai žaliuoja,
Jau po gluosniu už sodelio
   Merga nedainuoja;
Nerimauja, tartum laukia
   Didžiosios koronės —
Be mielojo tėvas, motė —
   Kaip svetimi žmonės.
Be mielojo saulė žiedra
   Kaip priešas juokiasi,
Be mielojo dienos naktys
   Kaip metai traukiasi!..

Praein vienas, praein antras
   Ir trečias metelis —
Negirdėti mylimojo,
   Džiūsta kaip žiedelis...
„Ko, dukrele, vysti?"— Motė
   Jos neklausinėjo,
Tik senam didturčiui našliui
   Duktę pažadėjo.
„Tekėk, durne,— sako motė:—
   Ne amžį mergausi,
Jis turtingas, pas jį, dukte,
   Kaip ponė ponausi."

„Man nereikia jojo turtų,
  Už jo netekėsiu,
Velyk pulsiu į upelį
  Ir ten nuskendėsiu.
Lengviaus smertį man matyti,
  Neg už jo tekėti;
Lengviaus nardyt su žuvelėms,
  Neg ant jo žiūrėti!"

Nežiūrėjo sena motė —
  Darė, ką žinojo,
Vis žiūrėjo mergužėlė —
  Laukė mylimojo.
Laukė dienas, naktužėles,
  Raudo ik pat ryto
Ir, nesulaukdama jojo,
  Vis džiūvo ir vyto.
Nuėj nakčia pas raganę,
  Kad išklausinėti —
Ar ilgai jai reiks ant svieto
  Be mielo kentėti?
„Bobutėle, motinėle,
  Tu mano geriausia!
Pasakykie tu man tiesą
  Kuo tikrų tikriausią:
Kur mielasis mano yra,
  Kur jis pasidėjo,
Ar dar gyvas, mane myli,
  Kitą pamylėjo?
Pasakykie, kur jis yra —
  Bėgsiu kraštan svieto!
Pasakykie, bobutėle,
  Kokioj tik jis vietoj!
Spiria mane motinėlė
  Už našlio tekėti;

Širdis mano niekad, močiut,
 Negal jį mylėti!..
Eičiau, močiut, į upelį
 Vargą nuskandyti,
Bet nėr vieko, neišdrįstu,
 Gail dūšią žudyti.
Jei negyvas jau mielasis,
 Padaryk, kad sunkų
Gyvastį greičiaus pabaigčiau!
 Ui, sunku man, sunku!..
Kad negrįžčiau į namelius —
 Tenai našlys laukia
Su piršliais, su kaimynėliais,
 Motė mane šaukia..."—
„Gerai, dukre, klausyk manęs,
 Pati juk mergavau,
Pati savo jaunystėlėj
 Tą vargą ragavau;
Pati kenčiau, pati tyriau,
 Viską ištrivojau;
Tavo dalį jau pereitą
 Vasarą žinojau;
Taip, dukryte mano miela!
 Vasarą praleistą
Pagaminau aš dėl tavęs
 Šiokį tokį vaistą..."

Stojus boba nuo suolelio
 Į kampą nuėjo
Ir, nuėmus nuo lentynos
 Plėčkutę, kalbėjo:
„Bėk pas upę, kolei gaidžiai
 Yra negiedoję,
Kol aušra n'užtekėjus,
 Nusiprauskie joje;
Išgerk vaisto, išnyks vargas;
 Tad iš viso vieko

Bėk ten, kur su juom skyreisi,
N'atbodama nieko.
Atsilsėsi. Kaip per sodą
Mėną pamatysi,
Vėl išgersi, neateis jis —
Trečiąkart bandysi.
Iš pirmosyk — kokia buvai
Pernai tu — pavirsi;
Iš antrojo — bildėjimą
Žirgo jo išgirsi...
Jeigu gyvas yr vaikinas,
Staigu tavęsp pribus...
O nuo trečio... ak dukrele,
Neklausinėk, kas bus!
Nežegnokies, nes tad viską
Nuneš vandenėliu...
Na, dar eikie — pasidžiaukie
Pirmu gražumėliu!.."

Ėmus vaistą iš jos rankų:
„Dėkui tau, bobute,
Likies sveika! Jau negrįšiu
Pas savo močiutę!.."
Nusiprausė, atsigėrė —
Ir linksma pastojo —
Antrą, trečią ir, kaip sapne,
Garsiai užgiedojo:

„Plaukie, plaukie, gulbinėli,
Per jūružę bangią;
Aukie, aukie, ievužėle,
Į pačią padangę!
Vis į viršų, ik pasieksi
Debesį aukščiausią;
Dažinok ten, ar sulauksiu
Aš savo mieliausią.

Tu pažvelkie, ievužėle,
  Už gilių marelių —
Ten už jūrių dalis mano,
  Čion našta vargelių;
Ten už jūrių mano mielas
  Po lauką vaikščioja,
O šioj pusėj jo mieloji
  Varguos ašaroja.
Pasakyk jam, kad neilgai
  Jau aš čionai būsiu,
Pasakyk jam, kad be jojo
  Aš tuojaus pražūsiu:
Kasa mane motinėlė
  Jauną į žemelę. . .
Kas priveizdės, kas glamonės
  Be manęs senelę?
Kas palinksmins su dainele
  Daržely pas langus?
Mama, mama mano miela! . .
  Ui, dievuliau brangus! . .
Pažiūrėkie, ievužėle,
  Per jūružę gilią —
Jei jo nėr ten — tu išliesi
  Ašarėlę tylią
Anksti, saulei netekėjus,
  Ant šakų lapotų,
Kad nei vienas gyvastėlis
  Šito nežinotų!
Aukie, aukie, ievužėle,
  Į pačią padangę;
Plaukie, plaukie, gulbinėli,
  Per jūružę bangią! . ."

Vos nutilo dainos garsas,
  Stebuklas pastojo:
Jauna, skaisti mergužėlė
  Laiba ieva stojo.

Nesugrįžo pas močiutę
   Dukrelė iš lauko —
Išbujojo į padangę,
   Kur debesiai plauko.
Beržynėlyj šlamščia vėjas,
   Po laukus skrajoja;
Pakelėje laibą ievą
   Ik žemei linkčioja.

KS. VANAGĖLIUI

Kriokia Nemuns, mėnuo teka,
Teka, kaip vis buvo —
Nėra pilių, kunigaikščių —
Viskas amžiu žuvo!
Nėra nieko! Nemuns lėtas
Karklų klausinėja:
„Kur tai, kur tai vaikai mūsų?
Kur jie vaikštinėja?"
Spiegia pempė, tartum vaikų
Ieško ir šūkauja;
Saulė šviečia, tyram lauke
Vėjas štai ūžauja;
Vidur lauko stūkso eilės
Senųjų žempilių —
Jųjų klausia vėjas balsu
Nuobodžiu ir tyliu:
„Kur mūsiškiai, kur vaikščioja?
Kur ik šiol sapnuoja?
Laiks jau grįžti! Pažiūrėkit —
Jau rugiai jūruoja,
Kur ganėte šulnus žirgus,
Kur žolė žaliavo
Ir kur jūsų neprietelių
Kraujas raudonavo. . .
Ko negrįžtat? . ." Priešas juokias:
„Jau gyvent paliovė! . ."
Juokias!— Tegul žuvo laisvė,
Nepražus tik šlovė!
Nepražus ji — apskelbs laikas,
Kas ant svieto dėjos —
Kieno tiesa ir netiesa,
Kas mūs prispaudėjas! . .
„Ei, kad būt. . ."— bet balsas trūksta. . .
Ir ką pasakysiu?

Svetimi aplink vis žmonės —
    Tik juos prajuokysiu! . .
„Neatbok!"— tu pasakysi,
    Bet ar tam čion vieta?
Išjuoks, broli mielas, raudą,
    Ašaroms išlietą! . .
Išjuoks, apšvilps. . . Nesupranta
    Čionai manęs niekas! . .
Suvaliočiau savo priešus —
    Jei tik būtų viekas!
Uždainuočiau — buo ir balsas,
    Bet nuspaudė vargas. . .
Štai dėl ko yra taip tamsus
    Man svietelis margas!
Ko nerimstu kiauras dienas
    Ir vėlek klampoju
Po pusnynus ir niūniuoju:
    „Ūžk, gire žalioji!"

BITEI

Ilgai, ilgai ginklai aštrūs
  Lietuvoj čerškėjo,
Ilgai, ilgai lauke kraujas
  Upeliais tekėjo;
Liejos, liejos ir — išdžiūvo —
  Dirvonai žaliuoja.
Miega bočiai, jų galvose
  Žempilės juoduoja.
Kas to, kad anos augytos? . .
  Nemini jų niekas,
Nieks neein ant jų raudoti —
  Vis užmarštyj liekas!
Tiktai vėjas lengvai, lengvai
  Ūžtels valandomis,
Ir rasa anksti prieš saulę
  Ašaroms tyromis
Jas nuplaus; pakils saulelė —
  Tuo ir nugaravo. . .
O anūkai?— Kas jiems rūpi!
  Aria dirvą savo! . .
Daug jų, bet, kur kaulai bočių,
  Ar nors vienas žino?
Skauda širdį — viskas dingo. . .
  V a i k a i t o n e ž i n o! . .
Ilgai, ilgai tavo sūnūs,
  Lietuva, narsavo;
Ilgai, ilgai priešų kraujas
  Laukuose garavo;
Dienas naktis po toms mūšoms
  Dreba laukas, linksta —
Griaudu, griaudu tai minėti. . .
  Nei širdis nerimsta! . .

— — — — — — — — —
— — — — — — — — —

Kareivių minės laukuose
   Kaip jūrė siūbuoja;
Kunigaikščio šviesus kardas
   Kaip žaibs spinduliuoja.
Švystels kardu — ir pasklido
   Po klonius, po plynes. . .
Neškie mane nors tu, varge,
   Paskui jųjų mines! . .
Ką čion mislyt? . . Viskas dingo. . .
   Na, o kas pražuvo,
Ir minėti yra velta —
   Amžinai supuvo!
Ir kas iš to, kad atmysi?
   Tik aps'ašarosi
Ir nelabiems broliams progą
   Pasijuokti duosi! . .

LAUKAS

(Atm. K. Aglinsko)

„Lauke, ko tu toks pajuodęs
   Per visą platybę?"—
„Pajuodino mane kraujas
   Už šventą liuosybę.
Aplink garsią Naujapilę
   Trijų mylių plotas
Sūnų Lietuvos lavonais
   Visas buo užklotas.
Debesiai varnų juodųjų
   Ant manęs knibždėjo —
Kapoj akis užmuštųjų,
   Kūno nenorėjo.
Pajuodau aš, žalias laukas,
   Tai už jūsų laisvę.
Aš vėlek žaliuot pradėsiu,
   Jūs savo nelaisvę
Niekados jau nenutrenksit —
   Imsit mane arti
Ir, beardami pančiuose,
   Savo dalį barti! . ."

DVI IEVOS

Ant Šešupės aukšto kranto
Žempilė juoduoja;
Ten dvi ievos, abi laibos,
Be vėjo siūbuoja.
Stovi jos čion iš senovės,
Ir niekas nežino,
Kas ant kapo kept ant saulės
Jąsias pasodino.
Jeigu geidžiat sužinoti,
Mergelės gražiosios,
Tai klausykit: tos dvi ievos
Yr sesers tikrosios.

Dvi seserys vaikinuką
Jauną pamylėjo,
O tas nepaiks, nes abidvi
Jas prigaudinėjo.
Su abiem mergom mylavos,
Bet reik atsitikti
Vieną naktį po ąžuolu
Visiems susitikti. . .
„Tai tu šitaip mudvi myli?"—
Ir ieškot pagavo
Nuodų, idant nužavinti
Mylimąjį savo.
Rado žolę, išsikasė,
Iškasę virino
Ir tuom vaistu ant rytojaus
Mielą nunuodino.
Nunuodinę pakavojo
Jį tyrame lauke
Ant žempilės, kur Šešupė
Iš senovės plaukė.
Kas gi toliaus? Ot kas, mergos!

Seserės vaikščiojo
Kas rytelį, priešais saulę,
Lankyt mylimojo.
Ir vaikščiojo jos ant kapo
Raudoti vaikino,
Pakol pačios su tuom vaistu
Nenusinuodino.
Dievai žmonėms dėl paminklo
Pastatė jas lauke
Ant žempilės pašešupyj,
Kur viesulas kaukia.

Po dirvoną n'apmatomą
Vėjelis ūžuoja;
Ant žempilės laibos ievos
Nuobodžiai siūbuoja.

PASAKA

Palei Kauną, vidur girių,
   Ant Kaukaros kalno
Dikts bajors ramiai gyveno
   Rūmuose tvirtuose.
O tam rūme, tam aukštame,
   Kaip paukštelė klėtkoj
Nuobodžiavo verguvėje
   Mergina jaunoji.

Vieną vakarą vėlybą
   Pas štanguotą langą
Nusiminus ir nuliūdus
   Sėdi mūs Mildutė.
Verkia — ašaros vis byra,
   Tartum žirniai krinta,
Ant širdies vis nėr ramybės,
   Nėr lengvybės jokios.

Ji vis žiūri į tą šoną,
   Kur Traidėns jos būna —
Kur ten toli už Šešupės,
   Ją palikęs, dingo!
Štai ir vasara jau baigias —
   Nėr nuo jo žinelės:
Gal užmiršo savo mielą,
   Kitą gal pamėgo!

Tuo gaidžiai bus — ji vis verkia —
   Miego nesinori;
Štai ji girdi — lyg kas trinka
   Jai arti. . . tai jis yr!
Štai prijoja palengvėle —
   Rūme viskas tyka,
Tik už volo vilkas staugia,
   Žirgą nes pajuto.

Štai iš kažin kur vėl imas
   Pora vyrų rimtų —
Greitai kopėčias prie lango
   Didvyriai pristato...
Kur bajoras? — Saldžiai miega,
   Miega ir tarnai jo,
Viens tik sargas stov ant bokšto,
   Bet ir tas sau snaudžia.

Štai sulujo garsiai šunys —
   Ir pabudo ponas:
Puola greitai prie Mildutės —
   Nėr jau jos — o bėda!
Tuo ant žirgų puolė — vyties
   Jau vėlu — pėdų nėr!
Kai praleisi vasaružę,
   Neik girion uogauti.

NUGRAMZDYTAS MIESTAS

Jūrė kriokia, jūrė šniokščia,
Vos pakyl sunki banga,
Vos palypsto lėkštą krantą —
Ein šalin dūsaudama.
Jūrė verkia; smilčių krantas
Liūdnas, kurčias, neramus;
Iš po ūkų, iš po dūmų
Saulės veidas lend šviesus.
Valtį seną žuvininkas
Tyliai stumia vandenin,
Šlapią tinklą vaikas tiesdams
Žvelgia nuobodžiai tolyn.
Užsimislijo žiūrėdams,
Ilgu tapo ant širdies.
„Ko taip, dėde, jūrė stena?"—
Klausia senojo žvejies.
„Štai ans stiebas, ką ten kyšo
Iš bedugnės gilumos,—
Pameni, kur pernai rišom
Valtį mes laike audros?
Ten buo miestas viso pilnas,
Ant daugybės miestų pons:
Šiandien vienas bokšto stiebas
Kyšo gelmėj jūrės plons.
Miestas, sako, buo turtingas,
Kokių nėr dabar — puikus;
Dėl savęs tik rinko auksą,
Plikiais leisdavo kitus.
Milžins jįjį čion pastatė —
Grindo kaulais klampynes;
Bet su jūrėms kaip nepešės,
N'apgalėjo niekaip jas.
Į mūs jūrę toj gadynėj
Bėgo upė šia lanka —

Spaudė akmenio krantais ją
   Milžiniškoji ranka.
Bet pakilo šturms nuo jūrės —
   Bangos krantą im skalaut,
Upė, jūrę nebįveikus,
   Praded žmogui pakerštaut,
Vis už tai, kad biedno brolio
   Brolis turtuos nežinoj:
Nė maldų, nė prakeikimų
   Jis neklausė niekad jo.
Štai dėl ko taip gūsiais stena
   Jūrės nuogandi banga;
Vos palypsto lėkštą krantą,
   Puol šalin dūsaudama. . ."
Vaikas klausė šitą bailiai,
   Baimėj jūrėn jis žiūrėj:
„Ogi vardą kokį, dėde,
   Tas nugrimzdęs miests turėj?"—
„Vardas jojo — svetimasis,
   Pamiršau seniai jau jį,
Todėl, kad neprigimtasis,
   Nesiliko atmintyj. . ."

PIRMIAUS VISKO

(Nedaugeliui mano draugų pavedu)

Biednioke, būk teisings ir dirbk,
Darbuok pirmiaus visko.
Patiksi vergą — atsikreipk
Su panieka nuo jo.
Pirmiaus visko, pirmiaus visko
Prieš poną nedrebėk:
Didystė — štemplius pinigų,
Daugiaus juk ir ne kas.

Lai dirsių duona tu minti,
Nudriskus sermėga,
O tūlas, nors šilkais rėdyts,
Bet sukčius pirm visko!
Pirmiaus visko, pirmiaus visko
Juk tituls — kvailas daikts;
Biedniok, jei tik teisingas tu,
Esi didžiausias pons!

Štai šitas pons — kilmings bajors,
Bet kas mums yr iš to,
Kad jis tik turtais yr puikus,
O kvailas pirm visko!
Pirmiaus visko, pirmiaus visko
Lai teisūs būn visi;
Teisumas — tai mūs titulai,
Ir protas pirm visko!

Nuo dievo melskite visi,
Kad būt valdystė jo;
Lai darbs teisings ant svieto tamp
Guodojamas aukščiaus;
Pirmiaus visko, pirmiaus visko
Nuo šiandien ant visad
Lai žmogus žmogui būn teisus,
Būn broliu pirm visko!

O LIUOSYBĖS MASKVUŽĖLĖ

O liuosybės Maskvužėlė
Suvis nederėjo,
Nederėjo laisvužėlės,
Tik toli nudėjo.
Ji nudėjo ją į svečią
Tolimą nevalią,
Kad tos žolės nebujotų
Po dirvoną žalią,
Įsiveržus ji į maną
Naktyje butelį,
Kaip pas vagį kratinėjo
Kožnąjį daiktelį.
O tai knygų uždraustųjų,
Raštų ieškinėjo...
Kvaile, kvaile, tau ieškoti
Ne tenai reikėjo.
Jeigu būtum tu į galvą
Mano pažiūrėjus,
Tai daugybę būtum knygų
Uždraustų laimėjus!..
Galvoje manoj vainikas
Laisvės tad žėrėjo!
Nežinūns viens, tau baisus, čion
Skarbus tuos sudėjo!
Taip tai, taip tai nemokėjai
Knygų tu ieškoti;
Galvoje manoj, Maskvuže,
Yr ko tau bijoti!..

PO MASKOLIAUS JUNGU

Ošia Nemuns mūsų šventas
Mėlynoms bangomis,
Ui! Jis ašaroms užtvenktas,
Ašaroms graudžiomis!
Ui! Jis ašaroms užtvenktas,
Ašaroms graudžiomis!

Kraujo srovės juomi plaukia
Jūresp link audriosios...
Verksmas svietą apiplaukia
Mūs gentės vargiosios!
Verksmas svietą apiplaukia
Mūs gentės vargiosios!

Nuo tų ašarų gailiųjų
Jau vanduo pakarto,
Verksmas kančių amžinųjų,
Mūs gentės sielvartai!
Verksmas kančių amžinųjų,
Mūs gentės sielvartai!

Verksmas senių ir jaunųjų
Su verksmais mergelių...
Sunku tam gyvent ant svieto,
Kurs nešioja pančius!
Sunku tam gyvent ant svieto,
Kurs nešioja pančius!

Girdis — gelmėj pančiai žvanga,
Šauksmas nuliūdimo,
Girdis, girdis aimanavims,
Šaukiantis į dangų!
Girdis, girdis aimanavims,
Šaukiantis į dangų!

Jungą carų, jungą ponų
Mūs žmoneliai tempia;
  Kuomet, kuomet gaus jie laisvę,
  Nusitrenks terionus?!
  Kuomet, kuomet gaus jie laisvę,
  Nusitrenks terionus?!

Ui, gėdingoj jie nevalioj
Surišti vaitoja!
  Lūkuriuoja sau dalelės,
  Ašarėlėms prausias!
  Lūkuriuoja sau dalelės,
  Ašarėlėms prausias!

„Kur tu, kur tu, mūs dalele!
Kur tu vaikštinėji?
  Ar grabe tu, ar už kalnų,
  Ar už jūrų tūnai?
  Ar grabe tu, ar už kalnų,
  Ar už jūrų tūnai?"

„Ne už jūrės, ne už kalnų,
Ne grabe aš tūnau...
  Žmonės, aš juk jūsų tarpe,
  Jūs pūslėtoj rankoj!
  Žmonės, aš juk jūsų tarpe,
  Jūs pūslėtoj rankoj!"

PAMINĖJIMS PRAEITĖS

Buvo laikas — Lietuvoje
Trimitai skambėjo;
Buvo laikas, kad lietuvių
Kards šviesus žėrėjo!

Linksminosi ir dainavo
Tuos laimiuos laikuose —
Viskas dingo, pasiliko
Tik kapai laukuose!

Tie gi tai kapai aukštieji,
Kur yra užkasti
Kaulai bočių mūs garbingų,
Šimtmečius jau esti!

Irgi stūkso tos žempilės
Lauko viduryje
Ir su vėju ūžuojančiu
Šnabždasi naktyje.

Garbę sentėvių mūs vėjas
Po laukus nešioja,
Vaiks išgirdęs suded giesmę
Ir darbe kartoja.

Taip tai, buvo šviesios dienos!
Dar ir paminėsi —
Tuo lengviaus ant dūšios tampa,
Vos atsidūsėsi.

MORLIAKAS VENECIJOJE

Iš serbiškos kalbos

Kad paskutinį skatiką išleidau,
Nedėkingoji merga kad prigavo,
Vaikščiojau liūdnas, su surauktu veidu —
Čion man italas šnekėti pagavo:
„Jūrinin miestan, Dimitre, pleškėsim —
Aukso, merginų ir visko laimėsim!

Auksu, šilkais ten kareiviai dabinti,
Linksminas, geria ir nieko neveikia;
Pr'ims jiejie meiliai tave, nabagyti,
Vyno duos, valgių ir ko tik tau reikia.
Tad tavo rūbas bus auksu dabintas,
Aukso prie šono kindžols pakabintas.

Kad pasipuošęs tėvynėn šarpuosi,
Mergos prie lango bėgs tavęs žiūrėti,
Dainą po langu kad tu uždainuosi,
Ims į kepurę žiedai tau byrėti!
Einam, Dimitre, į laivą tuoj sėsim
Ir į tą miestą laimingai pyškėsim."

Kvailas, tikėjau, apleidau tėvynę,
Nuplaukiau, aklas, ant tikro žuvimo,
Nuodais man kvepia jų duona kvietinė.
Ore negaunu nei atsidusimo,
Jokios čion mislies nei žingsnio nėr liuoso,
Lyg prirakintas šunelis mušuosi.

Slankau po miestą dienas kiauras vienas,
Mergos kvatoja iš mano liežuvio,
Čion ir manasis viengentis kalnėnas
Kalbą užmiršo ir kuom pirma buvo.
Lygiai medelis, sodintas ant tvanko,—
Šutina saulė ir vėtra jį tranko.

Miela yr kalnuos sutikti kaimyną!
O tai vis buvo bičiuliai senieji —
Kožnas tuo šaukia: „Būk sveikas, vaikine!"
Čion knibžda žmonės tik svetimieji!
Lygiai kaip skruzdei, šile užaugintai,
Vidurin prūdo šiaurių nudangintai!

LIETUVIS LIETUVIUI

Kiek yra žvaigždžių ant orų aukštybėj,
Kiek yra smilčių jūružių gilybėj —
Tiek siųsk Tau, dieve, atvejų laimužę,
Tiekkart palinksmyk, diev, Tavo širdužę.

NUSKENDĖLĖ

Neūžuoja vėjas girioj,
Tyli — snūdinėja;
O pabunda — tai iš tyko
Karklų klausinėja:
„Kas ten, kas ten kasą glosto,
Braidžiodams po rasą?
Kas gi ten anapus upės
Tampo, drasko kasą?..
Kas tai?"— Pašnabždoms paklausęs,
Ima vėliuk snausti
Ir nutyl, dangus pakolei
Neprasided rausti.

„Kas tai yr?"— paklaus manęs čion
Mergina tūloji.
„Ta, ką braidžioja po rasą,
Yr duktė; antroji —
Ką už upės klydinėja —
Motė jos tikroji."

Lietuvoj yr padavimas
Tarp žmonių iš seno —
Kaip kieme naujam butelyj
Sau našlė gyveno.
Dar jauna, prieg tam patogi —
Todėl, kur tik ėjo,
Vaikinukai ją iš kiemo
Vis būriais lydėjo...
Tol sekiojo paskui našlę,
Tol būriais vis traukė,
Ik našlužė sau ant džiaugsmo
Duktę susilaukė...
Ir neliūsta — pas kaimynus

Davė ją augyti. . .
(Tuo žinosit, kas toliaus bus —
Meldžiam tik klausyti!)
Aug dukrelė pas kaimynus,
Kaip gėlė bujoja,
O matušė — su jaunikiais.
Ik ne ta jau stoja. . .
Nesijunta, kaip jau metai
Į senatvę lydi.
Varge, varge! Motė sęsta,
O dukrelė žydi! . .
Aug dukrelė pas kaimynus,
Štai merga jau tapo —
Skaisti, laiba ir patogi,
Kaip ieva ant kapo!
„Aš Katriutės nebijausi!"—
Motė vis kartoja,
Bet vaikinai tai tik juokias
Ir jaunai mirkčioja.
Čion žvejys ir pamylėjo:
Iš mislies ji neina —
Kaista, rausta, visas dreba,
Katrę kaip sueina.
Kaip patyrė šitą motė:
„Ką? Ar tąją kuodę?"—
Iš pavydo dantį griežia,
Lūpos net pajuodę.
„Laukie gero tu nuo srutės,
Jau jaunikių reikia? . .
Tai dėl ko mane jau meta,
Tai dėl ko jau peikia? . .
Ne, gražioji!"— Iš pavydo,
Rodos, ją suėstų,
Primanytų — tai iš keršto
Ją į smert užkrėstų.
Tokia motina tai buvo. . .
Širdį kur padėjo?

Širdį motinos giliausią?
Jos ji neturėjo!
Baisu, baisu tokia gimti,
Gražumus turėti,
Skaisčius veidus, o krūtinėj
Jausmo neturėti! . .
Gniužters, kumters laibi liemens,
Ir — nepasijusit,
Ogi sviets juokais minės jus,
Kol duobėj supūsit.
Graudžiai verkė mūs Katriutė,
Nors ir nežinojo,
Kodėl ją tikroji motė
Taip vis dargavojo.
Kaip įmanė, duktę žudė,
Bet tai nepadėjo —
Tartum aguona ant lysės
Mergina žydėjo!
Lyg ieva Šešupės slėnyj
Po aušra rasota,
Gražumu žydėj jaunystės,
Kad ir ašarota.
„Užkerėta!— iš piktumo
Senė blanksta, kaista.—
Laukie, eisiu parsinešti
Nuo raganės vaisto!"

Suieškojo seną bobą,
Vaisto ten sau gavo
Ir su tuom vaistu nugirdė
Ji dukrelę savo.
Bet tai — nieko. Iš piktumo
Ką daryt — nežino:
Keikia dieną ir adyną,
Duktę kad gimdino.
„Trošku man! Eiva, dukrele,
Ežeran plaukyties!"

„Einam, mama!" — Ant pievutės
Ėmė jos rėdyties.
Ir išsitiesė Katriutė
Ant aprėdo plono...
(Žvejas vos kvėpuodams žiūri
Pro karklus iš šono.)
Lenkia liemenį, ištiesia,
Šildo ant saulelės...
Motė siunta, pastebėjus
Gražumus dukrelės.
Kaip padūkusi putoja,
Trypdama po rasą,
Ir nuoga iš pasiutimo
Drasko savo kasą.
Štai staigu prie jos pripuola,
Už kasų nutvėrė:
„Mama, mama, kas tau daros!" —
Gelmė atsivėrė —
Sumarmėj, sukunkuliavo
Ir tuojaus nutilo...
Čion žvejys tik atsipeikėj
Ir pajuto sylą.
Šoko gelmėn — stiprios rankos
Tamsią bangą braukia,
Štai priplaukia — pūkšt į gelmę,
Ant viršaus išplaukia
Ir atšalusią merginą
Išvelka į rasą,
Iš nagų prakeiktų senės
Išlup josios kasą.

„O širdie, tu meile mano,
Leisk nors pažiūrėti...
Atsistokie, pažiūrėkie...
Jau gana žiūrėti!.." —
Rauda puolęs jis ant žemės,
Jai akis bučiuoja:

„Kelkies, kelkies, mano laime!
Ne, jau nekvėpuoja!..“—
Gul pastirus, baltą ranką
Ant smilties padėjo;
Palei ją senoji motė
Negyva gulėjo.
Ant kaktos iššoko akys,
Su baisingu veidu:
Velniškus nagus į smiltį
Drūčiai ji įleido.
Ilgai verkė vaikinėlis:
„Kam dar vargt ant svieto?..
Nėr jau laimės... nėr jau nieko!..
Rasim čion sau vietą!“—
Apkabino, pabučiavo —
Gelmė sumarmėjo:
Išsiskyrė, susižiojo
Ir kaip pirm stovėjo.

Nuo to laik į prūdą takas
Usnėmis apaugo —
Nesimaudo ten jau mergos
Ir iš tolo baugos.
Kaip pamato, tai žegnojas,
Kuria, kiek tur galės;
Ir vadina jį užkeiktu;
O naktyj, mergelės,
Tai iškyl pasenus boba,
Išbrenda į rasą
Ir nuoga po pievą trypia,
Ir vis drasko kasą,
Ir vis žiūr į kitą kraštą,
Tartum vis ko laukia,—
O tuom tarpu iš gilybės
Mergina išplaukia.
Irgi išlipa ant kranto,
Sėdas ant smiltyno,

Ir atplaukia tad vaikinas
Jospi nuo karklyno.
Pabučiuoja ir apglėbęs
Valandą ją laiko;
Bet neilgai, nes į gelmę
Tuo abudu taiko.
Ir nei viens žmogus nežino,
Kas ten vaikštinėja,
Tik vėjelis pašnabždomis
Karklų klausinėja:
„Kas ten, kas ten lyg šešėlis
Klaidžioja po rasą
Ir dejuoja, ir šukuoja
Vis šilkinę kasą?"

UNDINOS

Kriokia kaip meškinas Nemuns krantuose,
Vėjas supykęs riaumoja laukuose,
Nuogandžią bangą padangėje taško,
Sustumia kalnus, tai vėliuk išblaško.
Mėnuo padangėj kaip žvakė žibėjo,
Vos vos pro debesius storus spindėjo,
Kaime dar žmonės saldžiai sau miegojo,
Trijų dar kartų gaidys negiedojo,
Girioj apuokas nuobodžiai dejavo
Ir pasenęs uosis girgždėdams siūbavo.

Tuom laiku tai, palei kalną
Krūmai kur sutūpę,
Kažin koks ten baltas stulpas
Kruta palei upę.
Gal tai undina išlindus
Motės ieškinėja,
Užkutenti gal vaikiną
Naktyj tykinėja?
Ne, ne undina tai tyko,
Tai merga klajoja,
Nors pati to nesupranta,
Ko jai reik tamsoje.
Taip raganė užkerėjo
Jai, kad neilgėtų,
Kad klajodama vaikino
Naktyje lūkėtų,
Kurs pavasarį praleistą
Karėna pakliuvo —
Tuoj sugrįžti prižadėjo,
Bet, tur būt, pražuvo!
Ne skarelę baltą mielui
Ant akių uždėjo,

Ne mergelės ašarėlės
Ant veidų byrėjo:
Varns akis jam iškapojo
Ant negyvo tyro;
Vilkas kūną suteriojo —
Taip likimas skyrė!

Tokia dalis jos! Likime rūstingas,
Kam dėl siratos tu toks nemeilingas?
Ar kad nabagė taipo pamylėjo
Jauną vaikiną, kurį išlydėjo?
Motės nei tėvo — tai ką ji mylės?
Juk ji iš vargo pražūti turės!
Kam duoti vargšei nuoprosnai pražūti,
Siųsk ir jai laimę mylėta ar būti.
Kuom kalta paukštė, karvelį kad myli,
Kuom kalts karvelis, kad vėtra ištiko!
Rūpi nabagei, bet vis viltį vyli,
Kad dar paklydęs jis girioje liko.
Kas pasakys jai, kur mielas nakvoja,
Girioje, tyruos, ar priešus kapoja,
Rasi jau galvą mūšyj jis padėjo,
Rasi ir kitą svetur pamylėjo?
Jeigu kaip paukštis galėtų lakioti,
Lėktų už jūrių mieliausio ieškoti,
Gyvą suradus — ant kaklo jam pultų,
Mirusį — kapan drauge su juom gultų!

Vis tolyn eina; nuo lūpų nei balso;
Nemuns pailso, bangų negirdėti,
Debesius juodus išdrabstęs po dangų,
Nugulė vėjas ant marių ilsėties,
O mėnuo baltas padangėje riečia,
Vandenius, kalnus ir plynes apšviečia.
Nekrut nei lapas, jau viskas nutyko.
Gūsiais iškyla iš dugno gilybės
Pulkas nuogalių ne svieto gražybės.

„Plaukiame šilties!— jos visos sukliko,—
Šviečia jau saulė mūs!" Žalios jų kasos
Nuo balto kaklo lyg žolės vyniojas;
Klykdamos garsiai išeina, kur rasos,
Ir šlapioj pievoj nuogalės voliojas.

„Uždainuokim linksmią dainą,
Lai per kalnus aidas eina!
Ū! ū!
Mūsų dūšios šiaudų!
Mane motė pagimdino
Ir nekrikščius nuskandino!
Mėnuli, baltasis, širdies mylimasis,
Tu ateik pas mus ant puotos,
Mums vaikins yr laime duotas,
Saldžiai miega pas karklyną,
Pirštą aukso žieds dabina,
Jaunas, aukštas ir patogus,
Jau dar mūsų yr jis žmogus!
Šviesą savo gausiai pilkie,
Debesiais neužsivilkie,
Kolei raganos lakioja,
Kol gaidžiai yr negiedoję,
Švieskie mums. . . Tenai kas eina
Ąžuolo link? Traukiam dainą —
Ū! ū!
Mūsų dūšios šiaudų!
Mane motė pagimdino
Ir nekrikščius nuskandino."

Ir sukliko, sukvatojo,
Kalnai aidą atkartojo.

Ir prie ąžuolo nuogalės
Puola, kiek tik turi galės.
Prisėlinę jopi žiūri:
Per šakų tirštumą

Kažin kas į medį lipa,
Lipa į aukštumą. . .
Taigi ta pati mergelė,
Sapnyje ką ėjo —
Taip prakeiktoji raganė
Jąją užkerėjo.
Stojas ant pačios viršūnės
Ir po širdžia laiko,
Krūptel bailiai, apsidairo
Ir nulipti taiko.
Nekrikštėlės godžiai laukė
Jos iš medžio seno.
Nusitvėrė jaunutėlę
Irgi užkuteno.
Ilgai, ilgai dar stebėjos
Iš aukos gražumo —
Trečiąkart gaidys pragydo!—
Puolė į gilumą.

Sučiulbėjo ore kildams
Vieversys per dūmus,
Gegužė kukuot pagavo
Po žaliuosius krūmus,
Uždainavo ir lakštangė —
Mėns šalin sau eina;
Aušt aušra pro aukštą kalną,
Žemdirbys išeina.
Juoduoj miškas palei kalną,
Nemuno kur gylės.
Niūkso pakrančiais per dūmus
Eilėmis žempilės,
Ošia, skamba girios, krūmai,
Žolynai šnabždena,
Mergė miega sau ant pievos
Palei medį seną.
Ir negirdi triukšmo ryto,
Guli vis ant vietos,

Gegužės neklausinėja,
Kiek gyvens ant svieto!

Tuom laiku iš miško žalio
Jauns vaikins išjoja;
Žirgs po juom kaip juodas varnas
Kojas vos kilnoja.
„Paalsino mudu, drauge,
Josena ilgoji.
Tuo štai kiemas, kur atkels mums
Vartelius mieloji! . .
Gali jau ji ir atkėlė —
Man neliko nieko. . .
Bėk, žirgeli, lėk kaip paukštis,
Kiek turi tik vieko."
Paalsintas šulnas žirgas
Vos tik žengt pajėgia,
O jaunam kareiviui širdį
Juodos dūmos diegia.
Štai ir ąžuols žinomasis. . .
„O dieve, malonė! . .
Tai užmigo, nesulaukus
Manęs iš kelionės!"
Metęs žirgą, tuoj prie josios:
„O dangau rūstingas!
Kuom prieš tave nusidėjau?
Argi tu teisingas?
Kam gyventi dar ant svieto —
Juk neliko nieko!"
Įsibėgęs galvą medin
Trinkt iš viso vieko!

Štai šieną grėbti mergos eina,
Dainuoja eidamos sau dainą.
Prieina ąžuolą — sustoja,
Staiga iš dyvų išsižioja.

O kaip arti prie jo priėjo,—
Kaip vėjas visos nudulkėjo.

Susirinko jaunos draugės,
Akeles sau trina;
Susirinko bernužėliai —
Dvi duobes gamina.
Palaidojo palei upę
Ant dirvono pliko —
Nieks ant svieto nenumano,
Kas čion atsitiko.
Ir išdygo dvi žempilės
Ant smilčiuoto lauko,
Kur vėjelis ūžuonėlis
Atvejais viens plauko.
Pasodino ant jos kapo
Avietėlę ploną,
O ant kapo jos mieliausio —
Putiną raudoną.
Gegužė čion apsilanko,
Kas dieną kukuoja,
O naktis atein — lakštangė
Dyvinai dainuoja.
Ir dainuoja, kol mėnulį
Ant dangaus sulaukia,
Kol undinos iš gilybių
Ant viršaus išplaukia.

Eikie, lyra, į tėvynę,
Suskambėk graudingai —
Gal ir rasis klausytojas
Stygų šių niekingų,
Ką nepersen atsirado,
Iš vargų dainuoja
Ir tuom širdį dainininko
Nuo skausmų vaduoja.

ATSISVEIKINIMAS

Oi, išeisim, išvandrausim,
Drauge mielas mano;
Išvandrausim, iškeliausim,
Svietą apžvalgysim.

Apžiūrėsim dalužėlę,
Štai koks didis plotas!
Ir laimingas, ir meilingas,
Vis žiedais išklotas.

Iškeliausim, mano žvaigžde,
Kopsim ant kalnužio —
Atsilsėsim... O tuom tarpu
Miglynai žvaigždužių

Po padangę n'išmatuotą
Sumirgės tamsoje...
Ten palauksim, mano sese,
Prietelka šventoji!

Palūkėsim, paminėsim
Tėviškę mieliausią
Ir ištrauksim į kelionę
Tolią — tolimiausią —

Už Atlanto, kur gilioji
Jūrė tyvuliuoja,
Kur valnybės, kur liuosybės
Lankos ten žaliuoja.

ANT NAUJŲ METŲ

(Mislys J. P. Richterio)

Smuko metas, o iš jo dulkių jau išplaukia
Naujas Fenix, jau sparnais antoriuos mosuoja.
Sviets su vilčia, lūkesčiu naujo svečio laukia.
Ko manoji gi širdis sau nuo jo geidauja?

Valandėlių gal linksmių? Žinoms žaibas jūsų:
Kad prasiveria dangus, kad tamsa prašvinta,
Laukiam dangun ėmimo,— ant akių bet mūsų
Dar juodesnė, neg pirma, tuo naktis nukrinta.

Rasi meilės? Pažinau karštį tą jaunystės.
Neš platoniškon versmėn, rojiškon grožybėn,
Tik neilgai — sopulys širdį tuo palypstys —
Iš septintojo dangaus tyro trenks tuštybėn.

Svajinėjau danguose, ten vainiką pyniau,
Rojaus rožę sapnavau,— vietoj nuskynimo
Baigės sapnas, pabudau, rožės nenuskyniau,
Liko dygliai širdyje tik ant atminimo!

Gal malonės? Kas iš mūs negeidauj malonės
Nuo dievių, kurios juk gal jaunastį gimdyti!
Betgi tosios gražiosios duktės mūs svajonės
Yr papratę pirm gimdyt, o paskui maryti.

O bičiuliai, kaip ankštai jus ta laimė veria,
Tartum palmėj Armidės laikantis vienybėj,
Prakeikta viena dūšia visą medį šeria,
Nors kiekviens lapelis jos stovi atskyrybėj.

Bet tegul iš debesių ims kruša byrėti,
Ar šaknis angies gylys griaužt ims be guodonės —
Kaip tada iš baimės ims šakos jos drebėti
Už save ir už kitas — negeidžiu malonės!

Na, tai ko gi šiam mete dėl savęs norėčiau?
Užkampėlio sau kurtaus dėl akių tamsybės,
Kur nei saulės spindulių niekad neregėčiau,
Nuo bičiuolių, nedraugų savo atskirtybės,

Ir čionai be pabaigos užmaršties gilybėj
Amžių amžius geisčiau būt sapnyje vis vienas
Ir sapnuot, kaip sapnavau, savo jaunas dienas:
Dėl žmonijos dirbt, kentėt — nuo žmonių tolybėj.

TĖVYNIŠKA DAINA

Nepražuvo Lietuvos dar
Nei šlovė, dalužė!
Dar mūs, broliai jaunutėliai,
Užtekės žvaigždužė!

Dings mūs priešai, kaip pragaišta
Rasos ant saulelės,
Ponavosim mes, broleliai,
Savoje šalelėj.

Galvas, širdį mes padėsim
Už savo valnybę
Ir prikelsim seną šlovę
Lietuvos, didybę! . .

Ei, ei mieli broliai,
Nemiegosim [kaip] ik šiolei —
Ei, ei, atsibudę
Atieškokim, ką pražudę! . .

AVIETĖ

Ar ne kalne avietėlė buvau?
Ar ne kalne raudonoji buvau?
Ėmė mane sukapojo
Ir pundeliais išnešiojo.
Tokia dalis mano!
Skaudi dalis mano!

Ar ne lauke avižėlė buvau?
Ar ne lauke garbiniuotė buvau?
Ėmė mane nukapojo
Ir į pėdus suraišiojo.
Tokia dalis mano!
Skaudi dalis mano!

Ar ne lankoj žolužėlė buvau?
Ar ne lankoj žaliukėlė buvau?
Ėmė mane ir nupiovė
Ir į kupetą sukrovė.
Tokia dalis mano!
Skaudi dalis mano!

Ar ne kieme mergužėlė buvau?
Ar ne kieme numylėta buvau?
Ėmė mane sužiedojo
Ir jaunystą suteriojo.
Tokia dalis mano!
Skaudi dalis mano!

Ar nereikėj prisigirdyt man?
Ar pamylėt patogesnį man?
Buvo upės — tos išseko,
B'o berneliai — tų neteko.
Tokia dalis mano!
Skaudi dalis mano!

IŠ ŠEVČENKOS

Neklausyk dainužių mano,
Mano mylimoji!
Jos yr liūdnos, jos nuobodžios,
Kaip naktis tamsioji!

Kam klausyti, kaip apuokas
Ant kapų dejuoja,
Kuomet krūmuose lakštangė
Mandagiai dainuoja.

Su tavim man, mylimoji,
Nesėbraut poroje —
Tavo saulė giedriai blizga,
O manoj' — tamsoje!..

Laigi tavo kvietkos žydi,
Amžinai nevysta —
Lai pavasaris tavasis
Vėtrų nepažįsta;

Lai dalelė, ką iš mažo
Manęs nekentėjo,
Tave meiliai pasitinka,
Mano mylimoji!..

Vargas tai žemei, kur saulės šviesybė
Antšalo dirvoj n'ištraukia,
Vargas tai širdžiai, ką žodis teisybės
Atbalsio jausmo n'iššaukia! . .

PUBLICISTIKA

KĄ DARYTI?

Laužo žmonės galvas apie tai, kokiu būdu išveisti degtinę, keikia bažnyčiose kunigai, baugina baisingomis kankynėmis pragaro, vienok nieko nepadaro. Mužikas kaip siurbė, taip siurbia degtinę. Ir kur tik pažvelgsi, visur gi: ant šienpiūtės ir rugiapiūtės, prie varstoto, derybų ir pardočkių, kelionėje, ant svodbų, krikštynų, atlaidų ir šermenių, žodžiu, be arielkos niekas nenusiduoda.

Šita silpnybė mūsų mužiko, užmušanti taip jau silpnus doriškus jausmus jo, nutraukianti jį žemiaus gyvuolio, gimdo galybes naminių barnių, vaidų, vagysčių, žmogžudysčių ir nususimų.

<...>

Ką padaryti su šita liga? Kokiu būdu ją išnaikinti? Išnaikinimas jos prie dabarnykščio sukrovimo dalykų yra sykiu negalimas, pirmiausiai dėl to, kad rėdas padidinimo sau pelno dėlei rūpinasi visomis galėmis paplėsti arielką, o antras — tamsybė mužiko, neduodama jam suprasti visą piktą gėrimo, yra stipriausia sesuo degtinės. Todėl pirmiausiai reikia apšvaistą paplėsti; nuo rėdo nelaukime nieko labo, dėl ko šitą darbą reikia mums patiems atlikti. Negalėdami prieiti prie žmonių ir stoti į jų tarpą, kurių tamsybė sargiai dabojama, galime tiktai per knygas plėsti šviesą. Knygos turi būti parašytos suprastina kalba, pigios ir, kas svarbiausia, naudingos. Šerti sustambėjusius ir atbukusius jausmus mužiko patriotiškomis giesmėmis yra vis tiek, kaip dainuoti dainą kelmui medžio. Tas nė jokios naudos nedaro, nes mūsų mužikas yra taip pavargęs ant dvasės dėlei skaudžiųjų istoriškųjų sutarmių, kad nesupranta save esant žmogumi. Dėl to reikia jam duoti tokias

knygas, kurios pamokintų jam gyvenimą pagerinti, t. y. ekonomiškos įturties — apie žemės išdirbimą, gyvuolių auginimą, amatus, prekionę ir t. t. Šitos knygos jam atgabens naudą, o kada jis tą patirs, tai ir guodos knygas, o, turėdamas jas prigimtoje kalboje, ir jas ims mylėti. Tuomi pasikels turtas šalies, ir tik tada galimas platus paplėtimas patriotizmo, nes be turto nėra šviesos, o be šviesos — patriotizmo. Tada tik surūgs degtinė ir žydai kurs laukan.

Kunigai daug gali gelbėti šitame pagirtame darbe, nes yra medegiškai aprūpinti ir turi įtekmę ant žmonių, bet jie iki šiol krupčauja kažin kokios tenai priešininkų intrigos ir purtosi nuo inteligencijos, kaipo nuo bedievių ir t. t. Kovoje už būvį tautos turime užmiršti siauruosius veidinius pažvilgius, visi stoti į vieną eilę ir statyti krūtis prieš visus priešus; jei apgalėsime — ateitinei padarysime gera, o neapgalėsime — teisingai padėsime galvas. Todėl, kurie esate tikri garbintojai teisybės, užmirškite senoviškas barnis ir eikite pas mus. Jeigu visi kibsime, kovą laimėsime; bet gal mano balsas nuskambės, kaip vox *clamantis in deserto**?

KĄ VIENAS ŽMOGUS ĮSTENGIA

Jau girdėjau ne vieną lietuvininką abejojant dėl to, ar mūsų giminė įstengs atstovėti gulimą svetimgenčių ir jų priespaudą. Idant įkvėpčiau abejojantiems lūkestį, aš sykį papasakosiu apie tai, ką gal ir vienas žmogus gero padaryti savo giminei, jeigu jis myl savo kalbą, savo žmones ir savo tėviškę.

Juozapas Jurgis Strosmejeris* gimė 4 d. vasario (febr.) 1815 k. r.* Vengrijoje. Jo tėvai buvo beturčiai ūkininkai. Jis ėjo į mokslą savo gimtuvėje, paskui įstojo į universitetą Pešto mieste, kur pastojo daktaru filosofijos. 1838 k. r. jis užsigeidė eiti į kunigus, pastojo daktaru teologijos ir įsišventino, būdamas 23 metų. Moksluose daug perleidęs, jis pastojo mokintoju nekurioje seminarijoje, ir čia jis ėmė karštai užstoti ir gynioti kroatų* giminę prieš vengrus, arba madžiarus, nes tuomet buvo prasidėjusi aštri kova dėl išlaikymo skirtumo tos slaviškos giminės. Osiekos mieste, kur Strosmejeris gyveno, susitaisė draugystė, kurios sąnariai buvo smarkūs priešginiai prispaudėjams prigimtos kalbos. Susirinkimuose taip skaudžiai karštai jaunasis Strosmejeris šnekėdavo, apgindamas savo tėvynę, kad tuomet visi į jį sužiuro, ir priešininkai kuo pikčiausiai jį apniko. Tai buvo 1847 k. r. Veikiai po to kilo sumišimas Vengruose. Strosmejeris, būdamas kunigu ciesoriaus Ferdinando*, pristojo prie Austrijos ir tuomi labai madžiarų maištą susilpnino. Dar tebesitęsiant kovai tarp Austrijos ir Vengrijos, mirė Djakove (Kroatijoje) vietinis vyskupas Kukavyčia. Jaunasis Strosmejeris, būdamas 34 metų, tapo jo pasekėju, o metus vėliaus pastojo vyskupu Bosnijos ir Širmijos.

Norint Austrija apveikė savo priešininkus (vengrus), vienok ne tuojaus iš to sulaukė Kroatija naudos,

* k. r.— kad rašė.

kadangi čia prasidėjo atgalinis eigis (reakcijonas) ir Meternicho*, ciesorystės kanclerio, centralizmas (suvienijimas valdžios į krūvą). Matydamas, kad savo giminei dabar nieko gero daryti negal, vyskupas Strosmejeris pradėjo rūpinti už žmonių apšvietimą. Savo pinigais jis įtaisė seminariją, pastatydino visoje Slavonijoje šuiles vaikams ir mergaitėms, prieg tam davė pašalpą dirbantiems už tėviškę. Jo pinigais išėjo gan daug moksliškų knygų pietiniams slovėnams, norint vyriausybė to ir nekentė. Visur vyskupas dirbo, visiems jis įkvėpė dvasę pakelti sunkenybes ir jas pergalėti.

Tuomi tarpu Meternicho valdymas ėmė braškėti. Nors prispaustos, bet nenuslopusios giminės ėmė ardyti įpuvusį valdžios butą, kurį pabaigė triuškinti ana kruvina kova ant laukų arti Solferino*. Vyriausybė, matydama reikalingumą atmainų, 1859 k. r. sukvietė į Vieną gudriausius vyrus iš visos Austrijos, idant jie sakytų, kaip reikia atgaivinti valdžios vienybę. Tarp kitų ir Strosmejeris tapo užprašytas.

Strosmejeris, sandorininku, arba federalistu, būdamas, jau tuomet Vienoje reikalavo, kad nuo Vengrų atskirtų karalystes Kroatijos, Dalmatijos ir Slavonijos, o jas į vieną sudėtų. Bet jo noras neįvyko. Ir šiandien Dalmatija priklauso prie Austrijos, o Kroatija ir Slavonija prie Vengrijos. Vyriausybė baimijosi įvesti tokią naujieną. Vienok Strosmejeris nenusiminė. Į tėviškę sugrįžęs, jis toliaus varė savo patriotiškus darbus. Tada jau buvo kilusi mislis Agrame* įtaisyti universitetą pietiniams slovėnams. Tai labai patiko Strosmejeriui, kurs, norėdamas paskubinti įtaisymą tos akademijos, davė kelias dešimtis tūkstančių muštinių. Su jo pagalba ėjo viskas gerai, ir 1861 m. vyriausybė patvirtino akademijos statutus.

1865 k. r. Strosmejeris buvo deputatu seime, o 1866 k. r. jis buvo Pešte, kur krūvoje su paskirtu komisionu turėjo apšnekėti sutarimą tarp vengrų ir

kroatų, bet sutarimas įvyko ne pagal norą Strosmejerio. Dabar, matai, Vengrija buvo aukštai iškilusi. Prūsai austriškius sumušo pas Sadovą*, o Habsburgiškis*, nukeliavęs į Peštą, užsidėjo ant galvos karūną šv. Stepono. Austrija ir Vengrija pasiliko visu kuomi, ir ar dyvai, kad tuomet vyriausybė menkai rūpinosi apie Strosmejerio reikalavimus.

Strosmejeris, vengrams priešgyniaudamas, užsitraukė ciesoriaus nemalonę. Dėl to jis nuo politikos atsitraukė ir, tėviškę palikęs, išvažiavo į svetimą žemę. Namona sugrįžęs, nebėjo į parlamentą, bet mokslo darbams pasišventė.

Iškilmingas Strosmejeriui buvo laikas 2 sept. 1867 k. r. Po ilgų stengimų pergalėjus visas paines, tapo atvertas universitetas Agramo mieste. Suvažiavo daug slaviškų pasiuntinių, visur buvo džiaugsmas iš pabaigto didžio darbo. Strosmejeris tapo išskirtas kuratoriumi (apiekūnu) universiteto iki amžiaus galo: jis savo šaunioje kalboje sumynė ano krašto pavyduoklę kunigystę, kuri savo artiregystėje pasidrįsusi buvo jam tai užmetinėti, kad jis pinigus skleidęs dėl mokslo ir apšvietimo.

Argi mes, lietuvininkai, negauname daug daug pamokslo iš tų darbų vyskupo Strosmejerio? Kodėl pas mus yra mažai tokių kunigų, kurie daro gera tėviškei, apšvietimui ir mokslui? Be abejojimo, kad visi griebtųsi į darbą, argi mes neturėtumbime gana moksliškų knygų, šuilių ir savo akademijas? Bet dar mūsų padangėse slankosi debesiai gana juodi... O paveikslas Strosmejerio rodo, kiek gal ir vienas žmogus, jeigu jis tur stiprų norą ir pasišventimą. Ar lietuvininkai netur teisybės reikalauti, kad lietuvišką ją giminę šelptų lietuviški kunigai ir vyskupai ir visi kiti, kurie iš lietuviškos giminės yra kilę ir, tarp lietuvininkų gyvendami, minta? Kiek Lietuva tur savo Strosmejerių?!

APŠVAISTOS DALYKUOSE

Mačių Jonui atminties dėlei

Dvyliktame num. „Aušros" 1885 m. esu kalbėjęs apie girtuoklystę kaip didžiausią priežastį doriško ir medegiško nuopuolio draugijos; paminėjau tenai, kad šaknis to biauraus papratimo kyšo tamsybėje ir skurdgėloje, o todėl nė jokie drausmingi pragumai jį neišnaikins; paminėta taip jau tenai tapo, jog pikta galima sudildyti vien nukirtus jo šaknis, t. y. praplatinus apšvaistą, kuri esti čia vieninteliu pragumu. Prie to svarbaus klausimo grįžtu antrukart.

<...>

<...> skaitliai aiškiai rodo paplitimą, kaskart besidaugsinantį, tos piktybės, nežiūrint daugybės tramdančių ją blaivystės draugysčių ir drausmės valdystės. Išrasti vienatinę panacėją dėl sunaikinimo jos nebėra daiktu galimu, nes toji piktybė yra vaisiumi įvairių priežasčių ir aplinkybių ir be baimės dar gali pasislėpti po skraiste tamsos visatimės ir nenoro abelnai visuomenės suprasti ir prašalinti ją. Sumanesnės ir prakilnesnės žmogystės, gali sakyti, po vieną tik, malonėtų sutriuškinti tą pamatą, ant kurio rymo girtuoklystė, bet vienstovis ką beįveiksi? Tą griovimą pamatų gali atlikti apšvaista, berods, ne viena tik, bet žengdama ranka į ranką su kitokiomis perkaitomis ir pertaisomis. Todėl teisingai taria Erlis of Šeftsburis*, kad ir įtekmė bažnyčios su iškala (vienų sau, numanu), ir rūpesnis apie platinimą (vienuotinai) apšvaistos nueis ant nieko, pakol žmonės gyvena trobesiuose, aršesniuose už tvartus, o teisiaus paveidžiuose duobėms. Ruimingas butas su sveiku oru, čuiniai, higieniškai užlaikomas, didelę etišką įtekmę turi žmoguje ir esti pirmutine įtarme jo darbštumo, smagumo ir prigimto gyvumo. Iki

tam tikriems įstatams neuždraudus aulinkai gyvenimus nesveikus, drėgnus, tamsius, sklepinius ir nešvarius, visi rūpesniai pagerinti dalį darbininkų sluoksnio eis per nieką. Įstatai neturi daleisti gyventi ankštame, skurdžiame bute per dideliam skaitliui darbininkų jau tai iš doriškų, jau sanitariškų priežasčių. O tuo tarpu d-ras Engelis* ant ekonomistų susirinkimo Eizenache 1872 m. pridūrė, būtent Berlyne 80 tūkst. žmonių gyveną po žeme!

Liūdna regėti, kad šiandien, baigiantiesi XIX amžiui, duodasi jaustiesi beveik visuotina stoka humanitariškos apšvaistos nevat aukštumose draugijos, nekalbant jau apie žemesniuosius sluoksnius jos; drįstu stygavoti, kad taip vadinamoms „apšviestoms" luomoms, kaip Lietuvoje, taip ir visur kitur[1], trūksta kaip doriško, taip lyginai ir protinio išsiplėtojimo, o per tą priežastį ir tikro pažvilgio į sociališkus klausimus. Ar ne didesnę dėkingystę teikia tasai „apšviestasis", arba

[1] Suprantama, jogei aš kratau tą dalyką nebe vien nuo punkto žvelgimo lietuviško, bet ir nuo visuotino; jeigu kas geistų užmesti, kad, atsitraukdamas nuo lietuviškos dirvos, netenku grunto po kojomis, tai tokiam galiu atitarti, jogei laikas pasimesti tą netikusį pažvilgį, pagal kurį kalbėti ne apie lietuviškas pravardes ir tolygius dalykus yra nusidėti tėvyniškume. Lietuvos reikalai drūčiai surišti su reikalais visos žmogijos, ji įkūnyta joje taip, jog, kalbėdami apie vargus žmogijos, kalbame ir apie savo vargus; tai nieko, kad rašytojas neįskverbia į savo raštą žodžių „Lietuva, tėvynė..." ir neprižada mirti už ją: jisai atjaučia už tai šiaip vargus mūsų krašto ir tvirtesniu keliu nor aprūpinti juos. Nuomanu, jogei netinka tą dalyką atlikti taip, kaip tai darė p. Prasčiokėlis*, kaltindamas lietuvius (?!) už tai, būk jie imą kokias tenai fiktyviškas guvernantkas iš tarpo vokietkų ir prancūzaičių, kad tuo tarpu žinoma, jogei tų metų vaikai (iš kurių gali paskui dasipildyti perlenkis lietuviškos inteligencijos) arba seka paskui kiaulės uodegą (pas kiemionis), arba eina galvomis (po dvarus) ir, atskyrus labai labai mažą skaitlelį vaikų iš ponų (nepripažįstančių save lietuviais, o dažniaus ir nebesančių jais), nė vieni, nė kiti nemato nė į akis nė jokių guvernantkų. Bet ir už tai dėkui, kad p. Pr. palytėjo taip svarbų dėl draugijos klausimą, nes jau didis daugumas lietuvių gailestauja, jogei mūsų laikraštyje nebetalpina raštų rūstesnės įtalpos, kurie palytėtų *dabarnykščius, tikrus* reikalus Lietuvos ir jos žmonių ir stengtųsi numaldyti vargus *šios dienos*... Vienok kur jūs, tikri *draugijiški* raštininkai?

kitaip vadinamas „kultūrišku", sluoksnis darbui guvaus kriaučiaus, neg kruvinam vargui mokytojaus? Ištenka juk pasirėdyti pagal naujausiąją „rytojiškę" madą, nešioti naujas pirštinaites, mokėti mechaniškai skaityti, rašyti ir rokuoti, perlakštuoti kelis romanus, puikiai elgtiesi draugystėje ir mokėti keletą prancūziškų ištarimų, idant būti žmogumi „apšviestu". Kiek tai žmonių dideliai suširstų, jeigu juos nepriskirtumėme prie „apšviestosios" klasės, kurie vienok niekada rankose neturėjo svarbaus tvaro, kurie apie dalykus, arčiausia palytinčius kiekvieną žmogų ir ūkėsą, tiek žino, kiek prastas kiemionis, kurie, atgrisdami nuo kiekvienos kalbos apie klausimus svarius, klauso jų, jei tik per nevalią ir žiovaudami! Ar daugelis žmonių turi bent šiokį tokį numanymą apie tai, kuomi tikrai yra apšvaista, ir supranta, kad nesti tai žiupsnis, ir tai dažnai menkas, pradinių atlūžėlių? Ar daugelis sumoja užduotę žmogaus ir lietos arba ūkės vyro, teisingai nusprendžia užbaigtinį lyčių savo darbų ir savitarpinį prietykį sąnarių kiekvienos draugijos ir solidariškumą jų reikalų? Ar daugelis žmonių geidžia ir stengiasi išsikelti aukščiaus paprasto gyvenimo, kuriame kiekvienas, įsigilinęs į patį save, nemato prieš save kitokio mierio, kaip tik nupenėti savo kūną ir atsidžiaugti linksmybėmis šio svieto? Dažnai nevat pusėtinai išmokinti neturi to prakilnaus proto, esančio ženklu *tikrai* apšviesto žmogaus, o apsireiškiančio nore ir besistengime gyventi ne dėl savęs tiktai, bet pirmiausiai dėl kitų. Tokio mokslo, tokios apšvaistos šiandien duodasi jaustiesi visuotina stoka; o toji stoka atves ilgainiu dorišką ir medegišką nuopuolį draugijos, gimdydama proletariatą, ištvirkimą ir daugybę baisingų draugijiškų krušų.

Apšvaista pati savyje turi taikį ir nepridera ją vartoti kaipo ryką nė politikiškuose, nė kitokiuose reikaluose. Dailiu paveizdu supratimo to principo gali šviesti įstatas, išduotas 1863 m. ant seimo didkunigaikštystės Badeno, kurs, atėmęs priežiūrą ant iškalų nuo rėdo,

pavedė ją komisijai, išrinktai per *tėvus* namų. Neįstabu per tai, kada tūlas prancūzų tiesastatis pasakoja, jog, esą, duodant vaikams rėniškus auksinus, idant jie eitų padėti jam medžioti, anie atsakę negalį, nes turį skubintiesi iškalona. Neatbūtinai reikalinga lietai prilaikyti mokslinyčias ten, kur jų stoka, ir tuo laiku iškala turi būti liuosa nuo visokių politikiškų įtekmių, ir vartoti ją kaipo ryką netinka, nesa nedasieks savo taikio. Ne stramužijimas šalininkiškuose taikiuose, tik plėtojimas proto yra uždavinė visų mokslaviečių. Mokytojas, betarnaudamas visokiems mainantiemsiems papūtimams, kilusiems iš aukšto, pagal tai, kokia partija arba žmogystė įgyja viršininkystę arba viršugalę, tampa pasyvišku ryku vietoje protaujančios esybės, paskirtos mokyti kitus mislyti. Nuo žemiausiųjų iki aukščiausiųjų mokslavietės turi būti liuosos nuo visų vienpusinių įtekmių ir dėl visų šalinių vienodos. Mokslas turi būt išguldomas taip, idant jaunuomenė savintų jį iš meilės, persiimtų teisingumu ir šiluma jo, idant nešaldytų save biauriu klausimu: ant ko jis man pareis? Kas išsimokys mislyti, kas įgis tikrąją apšvaistą, visur mokės išgauti naudą jei ne dėl savęs, tai dėl kitų, remdamasi ne ant egoistiškų, tik ant altruistiškų principų. Vienpusinis stramužijimas davė draugijai gal daug gavių technikų, bet nebeįstengė duoti žmonių su širdžia, mokančių sumalšyti savininkiškus godulius ir *žmoniškai gyventi.*

Visiškai apleista didesnėje dalyje Europos, ypač gi Rusijoje, yra apšvaista žemojo sluoksnio žmonių. Tą, kas padaryta tose šalyse, kur laipsnis apšvaistos rodosi visų aukščiausiu, galima tik už silpnas šakniukes laikyti. Koksai ten aprūpinimas mokytojų ir pačių pradinių iškalų, kaip mechaniškai yra prigaminami tie mokytojai! Argi prie tokio medegiško ir morališko aprūpinimo jų galima reikalauti, idant ant tos dirvos imtų darbuotiesi žmonės buklesni — kuomet karjera hotelinio tarno geresnį duoda atlyginimą, nes bent prieš-

akyje jo paties hotelius šypsosi! Reikia tiktai palyginti išduotes ant iškalų su kitomis išduotėmis lietos, idant patirti, kiek daug prie gero noro atlikti galima. Taip, paveizdona, Maskolijoje iš 650 milijonų paprastų išduočių lietos 1882 m. tik 17 milijonų paskirta ant apšvaistos dalykų, kad tuo tarpu kareivystė suėdė tuos pat metus 185 mil.! „Apšvaista žmonių per pradines iškalas,— sako Juozas Supinskis* savo tvare „Myśl ogólna fizyologii powszechnej",— iki šiam laikui baigiasi visur tik išsimokinus skaityti, rašyti ir rokuoti; yra tai be ginčo dalykai svarbiausi, kurie padaro pamatą tolesniam išsilankstymui, bet jie nepatiekia žmogų dėl pildymo reikalų draugijinio gyvenimo." Nuo savęs pridursiu, jogei, pakol mokinimas vaikų iš žmonių bus tokiu formališku ir tuščiaviduriu, tol vaikai mokysis tik mechaniškai skaityti, rašyti ir rokuoti, idant to gyvenime niekada nevartoti.

Bet ir tas pats mokslas ne taip labai plinta tarp visuomenės per priežastį nerūpesnio apie tai, kam pridera, norįs reikia pripažinti, kad jau matyti nekuriose šalyse šviesūs progiedrulėliai bent iš tos pusės. Vienok šie skaitliai geriausiai išaiškins tą dalyką: tarpe 1861—70 m. ant šimto vaikų, esančių metuose, kuriuose reikalinga lankyti iškalą, mokinosi

Kunig. Saksen-Veimaro	102,2
Kunig. Nasavos	100,5
Karal. Saksonijos	100,3
Kunig. Saksen-Altenburgo	99,1
Karal. Viurtembergo	99,0
Kunig. Badeno	98,1
Šveicarijoje	95,1
Hanovere	93,2
Danijoje	89,6
Prūsijoje (1864)	87,5
Bavarijoje	83,0
Prancūzijoje	76,5
Anglėnuose	76,2
Belgijoje	66,5
Meklemburgijoje	60,7

Austrijoje (1870—71)	57,3
Ispanijoje	45,3
Valakuose	31,9
Galicijoje	19,7
Bukovinoje	11,5
Turkijoje	10,5
Rusijoje	5,7

Šiauramerikoniškose Suvienytose Valstijose nemokėjo nė skaityti, nė rašyti žmonių baltosios šakos

metuose 1840 —	549 000
„ 1850 —	962 898
„ 1860 —	1 260 575
„ 1870 —	2 879 543

Rusijoje 1873 m. iš tūkstančio rekrutų tiktai 30 mokėjo rašyti; ten pat 1882 m. tik 20,35% visų naujaeivių graibaliojo ant spaudinto rašto, o nekurie ir rašyti mokėjo. Geriaus stovi Prancūzija, nes iš rekrutų 1884 m. mokėta skaityti ir rašyti 87,7%. Kaip įvairus esti rūpesnis valdžių apie apšvietimą ūkėjų, regime, sustatę šituos skaičius:

	metuose	mokslinyčių	mokytinių	mokytojų
Suvien. Valst.	1883	189 000	9 750 000	281 000
Prancūzijoje	1884	78 500	4 600 000	132 000
Rusijoje	1885	?	1 000 000	24 389

Tai tiek Rusijoje buvo pagal urėdiškas parodas mokytojų žemutinėse mokslavietėse, ant kurių išleisti per bėdą 5 milijonai rublių. Žingeidu bus išgirsti, jogei taip jau, pagal urėdišką išskaitymą, 1884 m. išgerta Rusų viešpatystėje apgulmiai 71 250 000 viedrų degtinės už 500 mil. rublių, t. y. ant kiekvieno žmogaus (neatskiriant nė moterių su kūdikiais) vidutiniškai išpuola už 5,8 rubl. išmauktos arielkos. Dailus sustatymas!

Kur iškalos geriaus aprūpintos, ten ir ūkėjai šviesesni; paveizdą regime Suvienytose Valstijose, kur ant vienų tik visuomeninių mokslaviečių 1883 m. buvo išduota 818 mil. dolerių, arba Švedai su Norvegija[2]. Šve-

[2] Dirstelk „Aušros" 10—11 n. 1885 m., Norvegijos apšvaista*.

dijoje kiekviena asaba kupinuose metuose, kaip vyriško, taip ir moteriško veislo, neišskiriant nė suomių su laponais, moka skaityti, o jaunuomenė ir rašyti. Dėl to tai švediška įškala ant parodos Vienoje pelnė daugiaus nuodabonės ir gyriaus, negu didžiausi išdarbiniai.

Vienok pradinės iškalos, tokios, kokiomis yra jos dabar, kaip mokina patyrimas, nebeįstengia priderančiai išmokinti jaunąją eilę, jau dėl to vien, kad priespirtis neturtingų tėvų leisti vaikus iškalona pailginta, o kur jos nėra, užvesta būti negali. Sluoksniuose, apie kuriuos kalba, jaunuomenė iš anksto turi rūpintiesi apie uždarbį, idant nebūti sloga tėvų. Reikalingas todėl tolimesnis mokinimas iškalose *vakarinėse* ir *nedėldieninėse*. D-ras J. Bona Mejeris* (Die Fortbildungsschule in unserer Zeit, 1873) teisingai davadžioja, kad ant valdžios guli reikalas pasirūpinti apie tą dalyką. Nes kadangi valdystė kernoja už peržengimą tiesos ir įstato, nepriimdama teisinimosi nežinojimu jų, tai jos pareiga storotiesi, idant kiekvienas gyvatininkas tiek būtų mokytas, kad galėtų suprasti jos įstatus. Antraip ji papildo dangun šaukiančią neteisybę. Kas prider prie iškalų vakarinių, velytina būtų priespirtis tam tikrų įstatų, kokią naudojasi karal. Viurtembergo, kunig. Gotos ir kitur. Iškalos tos, šalip lavijimo abelnai, turi taikytiesi prie užvado, kurį paskiria sau lankytojas.

Atsakantis skaitlius besidanginančių mokytojų turi platinti apšvaistą po visą šalį, laikydami skaitymus visuomenei, uždėdami susirinkimus ir uždarbiaujančias bendrybas, lygiu būdu — vakarines iškalas, parodydami visatimiai rykles ūkėje ir amate, pamagindami naudotiesi iš paskolingai sučėdytinių skrynių ir draugysčių išlaikos arba atsargumo, plėsdami sveikas nuomones ir žinias apie draugijinę ūkę, prekionę, verstą ir pramonę[3]. Tokiu tai būdu draugija įsigautų į medegišką

[3] F. K. Martinowski*. Nie dajmy się. Pogawędka społeczno ekonomiczna. Warszawa, 1885.

tvirtybę, kuri esti paklodu visuotino išsiplėtojimo gyvenimo ir paminà, žengiant kopėčiomis civilizacijos pirmyn be jokių užkliuvimų ir sutrikimų. Tokioje draugijoje visokie pikti papročiai greitai nyksta, nes neturi kur įleisti šaknis, netur įtarmių bujojimo. Tokia draugija turi būti, bet ar tokia yra? Ar stengiasi kas padaryti ją tokią? Žvilgterėkime į savo lietuviškus tautiškus ir draugijiškus reikalus — ką daugiaus kalbėti, kad ik šiolei savo *knygos* neturime!! .

Vis skaudesnės ir skaudesnės žinios pareina iš mūsų Lietuvos, dūsaujančios po jungu maskolių. Visi žinome, kad mums nei maldaknygės nevalė turėti savo kalboje. Paskiausiame laike persekiojimas lietuviškųjų knygų pasiekė tokį laipsnį, jogei žandarai atiminėja maldaknyges nuo žmonių, išeinančių po visam iš bažnyčios. Štai paskutinėse dienose sulaukėme vėl baisią žinią, liudijančią apie tariamąsias geradarystes caro. Patėmijo kraujageringa valdžia, jogei per mokslą apsišvietę žmonės nelaiko jos pusę, bet priešingai, gerai suprasdami visas neteisybes jos, stengiasi numesti jąją ir sudavadyti teisingesnę valdžią, negana to, kad pripildė Sibiro katorgas geriausiais vyrais, negana, kad praliejo kraują šimtų apšviesčiausios jaunuomenės, ryžosi šiandien, bene regėdama savo galą, ant paskutinio žingsnio. Šviežiai išleistasis cirkuliaras ministerijos apšvietimo uždaro kelią į mokslus *mužikų vaikams!* Mužikų!— nes apsišvietę sūnūs tų vargdienių visados tampa apgynėjais nuskriausto vargdienio, o carui yra geriaus, kad jie visada tamsybėje skurstų ir dievą garbintų! Tik tie bus priimti į gimnazijas pagal tąjį cirkuliarą, kurie galės užmokėti 500 rublių ant metų, beje, 70 rublių į kasą, o kitus už užlaikymą, bet pirmiaus gimnazijos direktorius klausia, ar daug turi pinigų ir ar galėsi per visus 8 metus užlaikyti sūnų klasėse, ir turi duoti parašą, kad ištesės,— kitaip nepriima. Priimtus seniaus ir esančius paskutinėse klasėse direktorius turi valę kožnoje valandoje pavaryti ir, kaip jau darosi, varo.

Tokiu būdu Maskolijoje (podraug ir Lietuvoje) jau gana su mokslu, ir pasilieka mums dabar tik užrube-

žėse jo ieškoti. Iš tos priežasties šiandien dėl Amerikoje apsigyvenusių lietuvininkų yra svarbiausiu už viską įtaisymas geros mokslavietės, į kurią ir iš Lietuvos galėtų vaikus atsiųsti mokintiesi. Žinoma, kad Šenandorio lietuviams išpuola tame dalyke kuomi daugiausia pasirūpinti.

[RUSIJOJE IŠLEIDĘS CIRKULIARĄ. . .]

Rusijoje išleidęs cirkuliarą, uždraudžiantį apsišvietimą vaikams iš žemesniųjų luomų, ministras Tolstojus* sušaukė pas save globėjus visų mokslo aprubių, į ausį jiems pakuždeno, kad nepriimti anaiptol vaikų iš valsčionių, nes, esą, dėl jų nebesąs prieinamas klasiškas apsišvietimas. Todėl Kaune į gimnaziją visai nepriėmė šįmet nei vieno valsčionies; iš tolo lietuvį pamatę, rėkė: „Tu mužikas, tau čia ne vieta!" Senapilėje atsisakė tuomi, kad vietų nebesą. Suvalkuose priimdinėjo tik tokius, kurių tėvai turi ne mažiaus per 90 margų žemės ir poniškai gyvena. Vilniuje norėjo neva sušvelninti šitą barbarišką pastanavą barbariškojo rėdo: rinko žinias apie kiekvieną trokštantį įstoti gimnazijon, kaip turtingi jo tėvai, ar turi gerus, gražius namus, kaip augino savo vaiką namieje, ir, žinoma, galiausiai tas pats rezultatas — vis valsčionies vaikas tapo atstumtas nuo to šaltinio pažinties, kurį vadina klasiškomis gimnazijomis. Mat, tas gimnazijas nori padaryti kastiškomis įrėdnėmis: ten priims vaikus tik urėdininkų ir dvarponių, o mužikaičiams paliksią tik kaulus griaužti, idant nesipintų tie „nususėliai" po kojomis. Senapilės gimnaziją ketina visai iškasavoti. Nežinia tik, kaip Šiaulių gimnazija laikosi, bet ir ten turi būti tas pats labas. Dabar tai maskoliai davė Lietuvai kirtį, kokio ir kryžiokai nemokėjo užduoti. Žmonės gi tamsūs! Kur juos varys, ten ir eis nepurydami.

AR MES ESAME VALNI?

Tranai žmonių veislės jau ilgus amžius siurbia kraują ir gyvastį draugijų ant žemės. Jau nuo senovės gadynių nedidelė prietaikmėje sauja dykaduonių griaužia žmogišką organizmą visokiais būdais ir visokiuose povyziuose. Ar tai paimsime senovės valstijas Europos ar Azijos, ar ant galo naujas ciesorystes ar respublikas, visada buvo ir šiandien yra luomos, gyvenančios kaštu pūslėtos procės milžiniškos gaujos, kurios vardas *darbininkai*.

Kas tai buvo vergai senovėje, o prieš trumpą laiką ir vergai pardavinėti ant turgaviečių Europos, Azijos, Amerikos, Afrikos ir Australijos? Kas tai šios dienos darbininkai, užmušantiejie savo sylas fabrikuose, varstotuose, po žeme ir t. t.? Kas tai yra šios dienos milijonai žmonių, prakaitu aplieti, kurie aria, sėja ir surenka nuo laukų vaisius žemės, penėdami sauja tranų?

Turtai, sukrauti per senovės rymėnus, o nuplėšti nuo kitų genčių, atėmė norą rymiškiems ricieriams-razbaininkams dirbti, dėl to, grobdami turtus kaimynų, grobė iš jų tarpo ir žmones, idant, parsivarę į savo sėdybas, pajungtų juos į plūgą ir varstotą — žodžiu sakant, idant paversti juos į vergus, neturinčius valės persikelti iš vienos vietos į kitą nei pasirinkti darbą pagal savo norą. Toks vergas pavirto pas juos į pirkinį, kurį galima buvo parduoti ir nupirkti ant turgavietės už prekę, atsakančią jo viekui ir amžiui. Ant jo gyvasties ir myrio turėjo „ponas" neaprubežiuotą valę. Auka turėjo atiduoti savo nelūkėtam nupirktojui savo sylas, gabumus — vienu žodžiu, visą savo esybę. Vergai apdirbinėjo laukus, jie siuvo, kalė, statė namus, laivus, ūlyčias, palocius, jie tuose palociuose nešiojo ant rankų „ponus" dykaduoniaujančius. Vergai buvo giesmininkais, muzikantais, teplioriais, mokslininkais ir profesoriais;

vergai tarnavo cirkuose už aukas dėl sudraskymo žvėrims; ponams reikalingi buvo tik jų darbai, o už tai juos apdovanodavo: sudraskymu per žvėris, rykštėmis, badymais štylėtų, kurie tuomet buvo didžiausioje madoje.

Paskui vergystė puolė, o tai tada, kada procė žmonių pradėjo būti vis išnašesnė. Juo išnašesnė tapo žmonių procė, tuomi labiaus ponai tik procę, o ne žmogų norėjo grobti. Ne iš mielaširdystės, bet dėl savo reikalo ponai išsižadėjo vergystės. Neseniai, nes tik 1865 m. pasiliovė atviras turgus vergų ant ruimų naujojo pasviečio. Nepasiliovė vienok kitoniška vergystė. Šiandien juk taipgi stato palocius, namus, miestus, laivus, tiltus, kelius, visokias mašinas — kas gi tai vis padaro, jeigu nėra vergų? Ar visi senovės vergai pastojo ponais, turtingais?..

Pažiūrėkime į pirmutinį fabriką, varstotą arba į kaimą. Kas ten dirba, kas išdirba tavorus, kas apdirba žemę? Dabar paklauskime, ką gauna jie mainais už suteikimą vertybės gamtos daiktams?

Štai matome čion skruzdyną žmonių nuvargusių, nudriskusių; kožnas dirba nuo anksto iki nakčiai. Vakare, pametęs kūjį, ylą ar mašiną, eina darbininkas gulti į savo gulyklą, kad, pramigęs pora adynų, grįžtų vėl prie vakarykščio darbo. Jeigu taip baisiai dirba, tai iš tikro turi turėti ir didelę naudą iš savo darbo, vienok kur toji nauda? Kur nudingo tie vaisiai jojo procės?

Ana tenai prie fabriko stovi puikus namas — tai rezidencija pono siurbėjo skruzdžių, krutančių po jo akių. Štai tenai vėl tarp nudriskusių bakūžių dailus palocėlis valdytojų didelių plotų žemės, apdirbamos per gyventojus aplinkinių bakūžių. Anoji ir šitoji dielė iš palociaus siurbia kraują iš organizmų (kūnų) tųjų nesuprantančių savo tiesas baltųjų murinų. Argi tai ne vergai? Jeigu juos išmes iš darbo šiandien, už poros dienų gali pabaigti savo gyvenimą ir be štylėtų rymiškų patricijų. Jeigu darbininkas nesilenkia žemai prieš savo

darbadavėją (bosą), jeigu ims išvedžioti savo draugbroliams, kaip labai šiandien esame nuskriausti akivaizdoje žmogiškų tiesų gamtos, tada mokės tie gyventojai palocių nudėti tokį „nespakainą" darbininką ten, kur pipirai auga, mokės nužudyti jį dar gudriaus, negu tada, kada buvo atvira tiesa vergystės.

Visatinai visas gyvenimas šiandykščio darbininko — ar tai miestinio, ar tai kaiminio — yra ne kas kitas, kaip palengvas mirimas.

Uždirbdamas tik tiek, kiek reikia dėl vargingo palaikymo gyvasties kūne, jis negali nei sapnuoti apie nutildymą reikalų savo giminės. Taigi vos vaikai jo spėja paaugti, nesuteikęs jiems jokio mokslo, turi atiduoti juos ant aukos dievui Kapitalui, nesubrendusius ant sylų, juos tuomi pasmerkdamas ant palengvo mirimo. Argi čion jausmas, nesakau jau, tėviškas, bet visatinai žmogiškas, nėra jau žvėriškai suteriotas? Argi čion ne taip pat, kaip senovėje, ir vaikai tėvų vergų priguli „ponams" kapitalistams.

Argi tai nesame tikrais vergais?

— Taip,— pasakys gal ne vienas,— vienok šiandien jau nėra turgaus, ant kurio galima pirkti žmogų kaip kokį galviją, koktai būdavo gadynėse vergystės, nes šiandien darbininkas gali dirbti arba ne, kaip jam patinka. . .

Iš tikro, darbininkas gali elgtiesi, kaip jam patinka: dirbti arba nedirbti. Vienok jeigu paliaus užsidirbti ant duonos, argi galės gyventi? Ką padarys tada su savo pačia, su savo vaikais, ką jiems duos valgyti, kuomi apdengs, kur paguldys? Yra tai priespara, galybė, kurios jį priverčia parsiduoti ir tai ant turgaus. Juomi jis mažiaus reikalauja už savo procę, tuomi greičiaus atsiras pirkikas jo sylų, jo procės — fabrikantas arba valdytojas žemių, turintis viršų šiandien dar ant to, jog nereikalauja prie įgijimo šviežių darbininkiškų sylų iš aukšto išdėti pinigus, nes apturėtojas tų sylų, darbininkas, nenorėdamas badu numirti, turi priimti išlygas,

kokias jam „ponas" pastato, t. y. dirbti už atlyginimą, kuris tik vos jo gyvastį palaiko.

Taigi turime šiandien vergystę, kokia tiktai gali būti. Panaikintas tiktai vardas, o pats faktas pasiliko faktu. Esame nevalninkais, nes parsiduodame ant turgavietės pramoninės ar ūkinės; atiduodame savo sveikatą, savo sylas, galiausiai gyvastį; atiduodame savo giminės: vaikus ir pačias; atiduodame visą laimę tiems, kurie užgrobė įrankius, mašinas, vaisius paviršiaus žemės ir skarbus jos vidurio. Vaisiai procės milijonų darbininkų tarnauja dėl išstekliaus ir naudos saujai išrinktųjų, kuri naguotai mokėjo su pagelba sylos išstumti iš visur didumą ir pajungti ją po savo valdžia. Ant ko puola pareiga panaikinimo tos faktiškos verguvės? Aišku, jog ne ant tų, kurie būtybe jos turi aprūpintą išteklių, spakainą gyvenimą, kurie tą „palaimintą" stovį dėl savęs trokšta išlaikyti per nepabaigtus amžius.

Pareiga panaikinimo tikrosios vergystės priguli velkantiems jungą, ištremtiems vaikams motinos žemelės. Pareiga ta priguli šiandien mums, broliai darbininkai, ar tai lietuvininkai, ar maskoliai, ar prūsai, ar anglai, nes visi esame šiandien nevalninkais kapitalo, nevalninkais tųjų, kurie valdo savo rankose įrankius, fabrikus ir žemę, išplėštus per savo pratėvius, arba tiesiog nuo mūsų, kuriuos pavertė paskui į savo vergus. Mums patiems priguli panaikinimas vergystės. Dėl to gi apsišvieskime tarp savęs, glauskimėsi visi į krūvą, žodžiu, organizavokimėsi, idant paskui visatinas perversmas neužkluptų mus neprisigatavojusiais; juk mūsų ne keletas, o milijonai, priešininkų gi tiktai tūkstančiai.

ATSIMETIMAS KUNIGO BULANDO NUO RYMIŠKOS BAŽNYČIOS

Magistras Bulandas, prancūzas, apdovanotas per taip vadinamąją „stalyčią apaštališką" tokiais titulais: pagarbės privatiškas šambelionas Leono XIII, pagarbės kanauninkas šv. Mykolo archaniolo Ryme, pagarbės kanauninkas katedros Reimse, komandoras ordeno grabo Kristaus, sąnarys arkadijiškos akademijos Ryme ir visatinis prezidentas advokatų švento Petro Šiaurinės Amerikos,— nusiuntė Leonui XIII šitokią gromatą: Niujorkas, 12 balandžio 1888. Švenčiausias Tėve! Duodu žinią jūsų Šventenybei, kad nuo šios dienos, norint mano kanoniškas stovis nėra niekuomi suteptas, su dideliu smūtku atsimetu nuo Rymo bažnyčios dėlei šitų priežasčių: 1. Aš negaliu priversti patį save tikėti toliaus į siliabą* ir dogmatus, apgarsintus per paskutinį bažnyčios surinkimą Vatikane. 2. Negaliu susitaikyti su niekystėmis ultramontanizmo*, turinčio priekabę prie autoriteto dalykuose moksliškuose, filosofiškuose ir politikiškuose, nes istorija parodė, kad tokios priekabės yra nenaudingos ne tik dėl pačios tikybos, bet ir dėl visatinės valnybės. Rymiškai katalikiška kunigija Suvienuotose Valstijose, kurios žemės ūkėsu aš esu, yra čion pavojingumu vis augančiu, kaip apie tai kelis kartus minėjau jūsų Šventenybei privatiškose audiencijose, kuriomis laikas nuo laiko buvau aplaimintas. 3. Toliaus mini jis, kad nicėjiškos konstitucijos* likosi katalikų bažnyčioje užmirštos. 4. Kad jo tėviškoje žemėje, Prancūzijoje, taip ilgai pakajaus nebus, iki kunigija neišsižadės monarchiškų ir ultramontaniškų principų ir nesusivienys su žmonėmis dėl suorganizavojimo tautiškos bažnyčios, susitaikančios su nicėjiškomis konstitucijomis, nepriegulmingos lygiu būdu kaip nuo Rymo, taip ir nuo valstijos. 5. Pasiryžimas atsiskyrimo brendo jame nuo seno kaipo vaisius sąži-

niškų tyrinėjimų ir prisižiūrėjimų abiejuose pasviečiuose laike keliolikmetinių kelionių ir giliai studijavojant tikėjimiškus ir draugijiškus klausimus, dėl pasisektino išrišimo kurių patys tėvai katalikiškosios bažnyčios velija kitokius spasabus, ne kad tie, ką apgarsinti siliabuje ir nurodijami per ultramontanišką kuriją Rymo. 6. Jogei jis yra gatavas ant pareikalavimo jo Šventenybės suteikti plačius paaiškinimus, palytinčius persimainymą jo persiliudijimų. Ant galo pasilieka su paguodone dėl jo Šventenybės.

Kaip ne melagingai rymiška kurija ir jos kunigija mėgina tąjį atsitikimą atsišalinimo aukšto jos ženklininko išguldinėti, yra tai vienok smūgis, skaudus dėl jos pavogos. Su laiku, kada nuodugnus mokslas platinsis, tokių atsiskyrimų bus vis daugiaus; teisingi o mislijantys žmonės negali visą gyvenimą uždavinėti melus savo pažvalgoms ir niekingus reikmenius pavienių žmogystų, įsivilkusių veidmainingas skraistes, kelti aukščiaus teisybių mokslo, atrastų per nuomoningiausius darbininkus žmonijos bėgyje šimtmečių.

Ateis laikas, kada ir lietuvininkai nusikratys nuo pelėsių prietarų, palaikomų tarp jų dėl gyvenimo jų kaštu, vienok turi ir šiandien jie žinoti, jogei jų šiandieniškis nupuolimas ir vergystė — tai vaisius klerikalizmo; jogei žmogus tampa tik tada žmogumi, kada išsimokina elgtiesi pagal savo paties sylas kūniškas, dvasiškas ir doriškas. Giminė taip nupuolusi, kaip mes, taip ilgai apie valnybę negali drąsintiesi sapnuoti, pakol nenusikratys nuo prietarų, sėjamų jos tarpe rankomis kunigijos ir pakol neišdirbs savyje savistovios doriškos sylos, nepriegulmingos nuo valdžių, ją spaudžiančių, ir Rymo. Kaip ten nebūk, vienok šiandien jau yra aišku, kad supuvęs ir pasmirdęs Rymas baigia savo ponavojimą ant svieto.

ANGLIAKASYKLOS IR ANGLIAKASIAI

Prekyba ir darbai nesitaiso, laikas labai prastas, ir kuomet pereitą utarninką susirinko pardavikai — agentai dėl sutarimo pavasarinių prekių (čienių) — veidai visų išsižiūrėjo nuliūdę ir nustoję vilties. Neateina reikalavimai ant antracitiškų anglių iš niekur. Pereitos nedėlios oras, rods, padarė šiek tiek ledo, vienok tai mažmožis, neturintis jokio svarbaus įplaukimo ant pagerinimo didėsės industrijos.

Padėjimas anglinės prekybos yra tokis nelemtas, kokio dar niekas nepamena. Angliakasiai niekad dar nebuvo taip pavargę, kaip kad šiandien, ir jeigu stovis dalykų nepasigerins, turės būti išrastas kokis visuomeniškas kelias dėl padavimo gelbstančios rankos pavargusiems. Daugelis prekėjų ir angliakasių mislija, kad anglinė industrija taipo pažeista yra iš priežasties šiltos žiemos, vienok kokios ten priežastys nei būtų, nekantrumas tarpu darbininkų yra didelis, ir vietiniai laikraščiai garsina iš visų kraštų nuo angliakasėjų gromatas, išrodančias reikalingumą tvirtos organizacijos, kuri galėtų stoti galingu faktoriumi reguliavojime išdarbystės. Darbininkai yra nepasikakinę ir įširdę ir rengiasi sujungtomis pajėgomis pagerinti savo nelemtą padėjimą. Jeigu jie to iš širdies geidžia, tai dabar yra geriausia proga, nes visuomeniška simpatija randasi po jų pusei.

Kada ciesorius Viliamas* apgarsino užmanymą sušaukimo tarptautiškos konferencijos dėlei iškratymo darbininkiško klausimo, ponai mantočiai kratė savo galvas ir juokėsi iš „kvailysčių" jaunojo ciesoriaus. Europos valstijos, buvo sakyta, iš karto pažino jo neišnašumą ir neimsią jokio dalyvumo joje. Vienok po trumpo apsimislijimo visos, išskyrus šventąją Rusiją, pasiryžo prisiųsti savo pasiuntinius. Nevat Prancūzija, kuri raukėsi iš pradžių, buvo reprezentavota per p. Žiulį Simoną*; Šveicarija taip karštai užsiėmė tuomi užmanymu, jogei atidėjo ant tolesnio laiko savą konferenciją apie tą patį dalyką.

Didelių daiktų negalima buvo nuo jos laukti, nes ji neturi išpildinančios (egzekutyviškos) galybės, vienok jau tikt viena buitis sušaukimo jos, prieg tam dar per ciesorių, suteikia daug medegos dėl mislijimo apie netolimoje ateityje laukiantį likimą Europos. Suprato tai ir patys delegatai: vienas iš jų — p. Žiulis Simonas — taip kalba iš tos priežasties: „Girdžiu jau kurtų aidą artinančiosios kovos tarp pavergtų milijonų, kurie tyloje kentėjo, ir tų, kurie buvo priežasčia jų kentėjimų; kovos tarp kapitalo ir darbo, tarp besotystės ir bado, tarp turtų ir vargo. Nėra galybės ant svieto, kuri tą ateinančią viesulą galėtų sulaikyti. Aš nesulauksiu jos, vienok užstos diena, kurioje Europos ciesoriai turės nusilenkti prieš bekraštę jūrę socializmo."

Gal jo šita baimė yra dar per ankstyba, nes, pakol darbininkai, supratę giliai savo reikalus, susiorganiza-

vos priderančiai dėl pakėlimo raudonojo paparčio, pereis dar nemažai metų, vienok paskutiniai skyrimai parodė, jogei šauniai susidrūtino socialistiškoji partija Vokietijoje, daugiaus, ne kad patys socialistai tikėjosi; o partija toji, kaip žinoma, nemėgsta monarchų.

SOCIALIZMAS IR DARBININKAI

Nei vienas mokinimas nebuvo taip keikiamas ir iškarkomas, nesakau, tarp lietuvių, bet visose žemėse Europos ir Amerikos, kaip socializmas. Socialistai yra pravardžiuojami biauriausiais vardais; jiems yra užmetinėjama, būtent jie stengiasi panaikinti tiesas savasties, sutuoktuvių (ženybų), sugriauti gimininišką žmonių gyvenimą, išrauti tikėjimą ir, žodžiu, viską, kas tikt yra švento dėl žmogaus; jie buvo kaltinami žmogžudystėse ir visokiose piktadarystėse. Ir dėl ko gi taip? Jeigu mes gerai prisižiūrėsime į tuos apkaltintojus, tai nei truputį nenusistebėsime, nes jie gina savo privalumus ir monopolius, kuriems ant tikrųjų socializmas grasina pavojumi. Jie pasielgia su socializmu pagal anąją senovišką patarlę: išraskie melus, supurvyk savo priešą, kokiu tikt gali būdu, o akli žmonės vis tau tikės. Vienok kuomet randame tuos apkaltinimus bevaikščiojančius eilėse darbininkų, kurių interesai yra visiškai kitoniški, tuomet iš tikro reikia stebėtiesi.

Jeigu darbininkai nekenčia ir užpuola ant socializmo, daro tai vien dėl to, jogei jo visiškai nesupranta ir nepažįsta, dėl jų socializmas — baidyklė, o kiekviena baidyklė yra baisi dėl tikinčio į baisyklas žmogaus, ypač paslėpta dar tamsybėje. Vienok kiekvienas žmogus, kuris neapkenčia ir persekioja kitus už jų pasistengimus ir pažiūras, turi būti persiliudijęs, jogei jis yra teisus tame dalyke; nesa jeigu mes persekinėsime žmones, kurių norai ir pažiūros yra teisingos, tai tada būsime neteisingi.

Tos priežasties dėlei pamėginkime pažinti, kas tai yra tas socializmas ir kokius mierius jis turi. Rodosi, aš jį pažįstu gana gerokai ir prižadu jums teisingai viską apie jį papasakoti. Kuomet jūs perskaitysite šitą mano raštą perdėm, galėsite persekinėti socializmą su

nauja neapykanta, jeigu išrasite jį blogu; iš kitos pusės, jūs galėsite prielankiai mislyti apie jį, jeigu rasite jo mierius gerais ir teisingais, nesa aš esu giliai persiliudijęs, jogei, mylimas skaitytojau, kas tu nei būtum, nenori mylėti pikto, o nekęsti gero.

Pirm visko socialistams užmetinėjama yra, būtent jie nori padalyti visą turtą. Kožnas vienas, kas turi bet ką, turi išsižadėti savo turto; šitas visas turtas turi būti lygiai išdalytas tarp visų žmonių, ir kiekvienas žmogus gali vartoti savo dalybą, kaip jam patinka. Po tūlo laiko, kada tūli jau suvartos savo dalybas, naujas padalinimas bus reikalingas ir t. t. Ypatingai pinigai ir žemė turi būti padalyti. Tai yra įsikerėjęs tarp žmonių socializmo supratimas.

Dabar pasakyk teisingai, skaitytojau, ar tau teko matyti ar girdėti nors truputį prakilnesnį žmogų, kuris iš tikro reikalautų tokių kvailybių? Ne, tu negalėjai. Tokis reikalavimas — būtų tai aukščiausias laiptas beprotystės. Kam per dalybas turėtų tekti geležinkelis? Kas turėtų gauti štangas, kas pečių, kas vežimą? O kadangi kiekvienas turėtų tiesą reikalauti lygios dalies, visi šitie daiktai turėtų būti sulaužyti ir sutrupinti, idant vienas gautų ašį, kitas duris vagono, trečias šriūbus. Didžiausias beprotis negalėtų velyti tokio padalinimo turtų.

Padalinimas pinigų ir žemės dar šiaip taip galėtų nusiduoti, vienok pinigai su žeme sudaro tikt mažą dalelę turtų šalies.

Gatavi pinigai yra dar mažesnė dalelė. Jeigu žemė turėtų būti padalinta, visi naujiejie dalininkai reikalautų namų, staldų, kluonų, visokių padarų. Tokis padalinimas žemės yra visiškai negalimas daiktas, ir socialistai žino gana gerai, kad jis jokios naudos niekam neišduotų. Laike didėsės Prancūzų revoliucijos, 1789 m., šis tas tame pavyzdyje buvo padaryta; didelės ūkės tapo išdalytos tarp biednų valsčionių, idant jie

būtų laimingi. Kokie iš to vaisiai išdygo? Prancūzijos valsčionis visuotiniškai yra labai pavargęs; tūkstančiai gyvena bakūžėse su vienomis durimis, be langų arba su vienu langeliu šalia durių. Smulkesni žemės valdytojai yra nelaimingesni už juos, išskyrus nedidelį skaitlių artimystėje didelių miestų gyvenančių. Smulkesniejie žemvaldžiai turi sunkiaus dirbti už visus darbininkus, idant nors vargingiausią gyvenimą daryti. Ūkininkystė mūsų gadynėje tikt tada gerai apsimoka, kada yra vedama ant plačios papėdės, kada dideli plotai laukų yra apdirbami su pagelba mašinų ir visokių šiandykščių mokslo išradimų. Šitas mokinimas socialistų yra skersai priešingas visokiems žemės dalinimams. Atpenč, socialistai mislija, jogei ateis laikas, kada skaitliai smulkių ūkininkų suvienys savo ūkes į kuopas, iš vieno dirbs ir dalinsis vaisiais, matydami, kad mažos ūkės negali stoti lenktynėse su didelėmis, lygiai kaip mažoji išdirbystė negali lenktynėn eiti su didėja. Todėl viskas, kas yra tauzijama apie socialistų dalinimą žemės, yra juoda melagystė.

Iš priežasties dalinimo pinigų man išpuola apsakyti vieną pasaką, išmislytą dėl išjuokimo tų žmonių, kurie turi neva tokius norus. Vieną dieną 1848 m., taip sako toji pasaka, baronas Rotšildas išėjo pasivaikštinėti Frankfurte ant Maino. Du darbininku pasitiko jį ir užklupo su tokiu reikalavimu: „Barone, tu esi turtingas žmogus; mes reikalaujame padalinimo tavo turto." Rotšildas, nei trupučio nenusistebėjęs, išėmė savo mašną ir tarė: „Gerai, mes galime atlikti tą reikalą ant vietos. Rokunda yra labai nesunki. Aš turiu 40 milijonų florinų; iš viso yra 40 milijonų vokiečių. Taigi kiekvienas vokietis turi gauti vieną floriną; štai judviejų dalybos",— ir, padavęs po floriną kožnam darbininkui, kuriedu su nuostaba žiūrėjo ant jo pinigų, jis ėjo sau tolyn kvatodamas.

Tai mokina, jogei padalinimas pinigų yra vien tinginių išmislas.

Kas turi nors mažas smegenis ir šiek tiek prigimto proto, tas lengvai supras, jogei socialistai tai jau turėtų būti mediniai asilai, jeigu jie reikalautų tokio dalinimo. Vokietijoje šimtai tūkstančių atidavė savo balsus už socialistiškus kandidatus — argi jie visi yra asilai?

Todėl turi būti kitkas socializme. Skaitlius socialistų yra smarkiai augantis Vokietijoje. Pats ciesorius pradeda prie jų meilintiesi. Toliaus, jeigu mes imsime lankyti jų susirinkimus, skaityti jų laikraščius ir knygas, ką mes dasižinosime?— Jie nei mislija padaryti dalinimo, bet, priešingai, jie priešingi dalinimui. Navatniai tai skamba, bet taip yra iš tikro.

Socialistai mislija, kad išdalinimas turtų žydi ir be to šiandien mūsų draugijoje; toliaus jie išrodo, jogei tasai dalinimas yra vedamas labai neteisingu keliu. Jeigu tu abejosi, tai tikt pažvelk ant milijonierių ir pasakyk, ar tie ponai supranta, ar nesupranta pasidalyti ir prisisavyti dideles krūvas pinigų? Pamislyk gerai apie suktybiškus geležinkelius ir kitas kompanijas. Kiek tai daug teisių mechanikų, darbininkų jos nuskriaudė, prisisavindamos sau po truputį iš mažo jų uždarbio!

Socialistai nereikalauja sau garbės pirmutinių išradėjų, jogei šita veislė dalinimo gyvuoja visur ant svieto; jie išsimokino tos teisybės. Žmonės, kurie prigulėjo prie priešingos jiems pusės, parodė tai. Džonas Stiuartas Milis*, garsus Anglijos mokintas vyras, priešingas socializmui, taip sako viename savo rašte: „Kaip mes dar regime, produktai darbo eina visiškai atbulame prietykyje darbui — didžiausia dalis tenka tiems, kurie niekad nedirbo, antroji stambesnioji dalis tenka tiems, kurių darbą negalima darbu vadinti, ir taip toliaus — dalys vis smulkinasi, juomi darbas tampa vis sunkesniu ir nesmagesniu, iki ant galo sunkiausiai dirbantis darbininkas vos tikt netikusį pragyvenimą turi iš savo uždarbio."

Tai skamba labai baisiai, vienok jeigu tu apsidairysi aplinkui ir pamislysi, ką pats patyrei savo gyvenime, tai persiliudysi, kad taip yra.

Yra žmonės, kurie turi karališkus pelnus, kurie brenda iš vienos smagurystės į kitą — ir per visą savo gyvenimą nepadaro nei vieno naudingo daikto; jiems nereikia dirbti — jie čiulpia vaisius kitų darbo ir naudoja juos.

Dabar pažvelk ant to, kuris prakaite savo kūno pelno kąsnį duonos, ant darbininko, pelnančio dieninę mokestį. Jeigu jis yra gabus, darbštus ir drūtas ir jeigu jis yra taip laimingas suradime dėl savęs darbo, tai jis gali truputį atidėti ir ant juodos dienos. Vienok didesnė dalis darbininkų negali nei sapnuoti apie tai akivaizdoje visų sunkenybių, su kuriomis reikia susitikti. Kuomet jie turi paliauti darbą, jie būna tokie pat pavargę, kaip kuomet pradėjo. Ir daug darbininkų, sunkiai dirbančių žmonių, negali apginti savęs nei savo namiškių nuo bado. Nereikia toli eiti dėl suieškojimo tų paveizdų, jos visur randasi. Nudriskę, išblyškę, nusiminę žmonės patiks tavo akis, o beklausinėdamas dasižinosi, jogei jie buvo darbštūs, geri darbininkai ir kad yra tūkstančiai, ne — tūkstančiai tūkstančių žmonių, gyvenančių tokiose pat skaudžiose išlygose, ne tikt dideliuose miestuose, bet ir ant laukų.

Dabar pažvelgsime ant pramonininkų. Keletui iš jų nusiseka; keletas gali užkopti ant to laimingo kalno, kur jie randasi aprūpintais nuo vargo ir kasdieninio rūpesčio apie kąsnį duonos. Didesnis skaitlius jų, kurie uždėjo savo dirbtuvėles, veda kovą su vargu ir bėda. Tūkstančiai, šimtai tūkstančių krinta šitoje kovoje. Vienas didelis fabrikantas šimtus mažų meisterių išverčia iš jų gūžtų, viena didelė krautuvė arba „kooperatyviškas kromas" praryja 50 mažų kromininkėlių. Prie šiandykščio stovio dalykų tikt tie išeina apgalėtojais didėje kovoje už būvį, visuotinose lenktynėse, kurie valdo didelius pinigus, didelį kapitalą.

Komercijoje yra tas pats: prekėjai su mažais pinigais retai daro gerą prekystę, daugelis bankrutija, prekėjai su dideliais pinigais vis lobsta ir lobsta. Tas pat ir su ūkininkais visose civilizavotose žemėse Europos ir Amerikos. Valdytojai smulkių ūkių vos padaro vargingą gyvenimą ir dirba kaip mulai; daugelis nupuola; abelnai valsčionys visur eina vargyn. Yra dielės, kurios visados moka pasinaudoti iš jų menkų piūčių. Labai dažnai atsitinka, kad mažos ūkės tampa nuperkamos valdonų didelių ūkių. Tik šitie paskutiniai gali ūkininkauti su nauda.

Tokiu būdu mes dabar matome, jogei didelės krūvos žmonių, sunkiausiai dirbdamos, ne tikt kad nesurenka pinigų, bet priešingai — dar vis giliaus brenda į vargą. Klausimas — kas sutveria tuos turtus, kurie tenka nieko nedirbantiems žmonėms, kurių triūsą vargu galima vadinti darbu? Niekas kitas, kaip tie nuvargę darbininkai. Sunkiausias darbas ir vargingiausias gyvenimas! Bagotystės dėl tų, kurie nieko ar labai mažai veikia! Ar galima tai vadinti teisybe? Ar galima pagirti tokį stovį daiktų? Jokis protingas žmogus jo nepagirs. Dabar pasakyk — ką turi priešais socializmą? Šitame dalyke jis turi tiesą. Šitokis stovis daiktų negali ir neturi prasitęsti; jis yra neteisingas ir dėl to turi persikeisti. Socialistai nepriešingi yra užpelnoms teisingo darbo, atpenč, jie stengiasi apsergėti vaisius darbo dėl paties darbininko ir apginti jį nuo nagų tų, kurie yra papratę ne dirbti, bet naudotiesi vaisiais darbo kitų, ir, tai darydami, jie nepasikakdina maža dale, bet stengiasi užgrobti levo dalybą, kaip tai yra pasakoje.

Vienok ar socialistai nenueina per toli savo užsidegime? Būtų, žinoma, gerai ir teisingai, jeigu jų mieriai liktų pasiekti, jeigu tie, kurie dirba, liktų ištraukti iš nasrų vargo ir bado, o tie, ką tinginiavo taip ilgai, būtų priversti dirbti. Bet ar nėra socialistai nepriételiais savastininkų ir ar negrasina pavojus žmonėms dėl

savo turtų, kuomet socialistai įgis viršų? *Ar jie nėra komunistais?*

Šitokie apkaltinimai buvo ir dar daromi yra. Dėl to išlukštenkime juos atvangiai ir teisingai. Pirm pristojimo prie to uždavimo, mes turime paaiškinti du daiktu:

I Kas tai yra komunizmas?

II Kas tai yra savastis?

Apie komunizmą daug melo tapo paleista į bėgį, ypatingai per žmones, kurių interesai liepia jiems tai daryti, k. a., pinigus darantiejie dykūnai, taip, idant žmonės, išgirdę žodį *komunizmas*, mislija tuojaus apie užgrobimą. Užtat gi šnekėti apie komunizmą — tai nėra lengvas daiktas, čion nuolatai turi baimytiesi užsitraukimo ant savo galvos prakeikimo kitų. Daugelis žmonių šitame dalyke neklausys, nežiūrės, nemislys, jų ištarmė yra jau gatava. Visi draugijiniški prietarai tampa pabudinami ir subruzdinami šituomi žodžiu. Dėl to yra labai sunku prikopti prie tikro, šalto supratimo to dalyko. Vienok skaitytojus, kuris sekė mus taip toli, seks ir toliaus, ne su užrištomis akimis, bet su atviru prigimtu protu.

Jeigu mes atidarysime akis ir apsidairysime aplinkui, tai pamatysime daug naudingų įrėdnių (institucijų), įrengtų sujungtomis spėkomis daugelio žmonių, arba *visuomeniškų*. Vienoje vietoje draugystės yra uždėtos dėl pagelbos savo sąnariams, kitoje vietoje *visuomenė* pastato iškalą arba valstija įtaiso laivams prieplauką arba kanalą. Paprastame gyvenime kožnas rūpinasi apie save vieną, bet tik ką paminėtuose dalykuose žmonės susivienija į *kuopas* dėl pasiekimo *visuomeniškų mierių*. Patyrimai rodo, jogei taip darydami žmonės labai gerai išeina; ir iš tikro, ką žmonės galėtų pradėti be *visuomeniškų* kelių, *visuomeniškų* iškalų ir kt., t. y. tokių, ką yra įsteigtos kaštais *visuomenės* dėl *visuomeniškos* naudos? Atsidurtumėme baisiame padėjime, jeigu visos apsergėjimo draugystės perstotų gyvavę. Galima paminėti tūkstantį kitokių daiktų, bet ir aukščiaus pa-

minėtų *visuomeniškų* įrėdnių pakaktinai užtenka. Šitos visos įrėdnės yra niekas kitas, kaip tikt *komunizmas*. Komunizmas yra niekas kitas, kaip tikt principas *visuomeniškų interesų* draugijos. Kasdieniniame gyvenime kožnas vienas žiūri tikt ant savo interesų, nevat kaštu savo artimo; čion šaltas, biaurus egoizmas (savnoras) viešpatauja. Bovelniniai fabrikai sugriovė tūkstančius audėjų; vienok kam rūpi likimas šimtų teisių, darbščių, laimingų žmonių, suardytų per įsteigimą vieno didelio fabriko? Kam galvoje, kad tūkstančiai teisių šiaučių neteko duonos per įsteigimą vieno didelio čeverykų fabriko? Kas galvoje tiems ponams siurbėjams? Niekas nei akies neužmeta ant šitokių dalykų, ir aš giliai esu persiliudijęs, jogei prekėjas, kuris išsirodytų rūpinantysis apie labą savo artimų, liktųsi šiandien išjuoktu. Egoizmas ponavoja ant visko. Kiekvienas rūpinasi vien apie savo laimę ir nesirūpina apie tai, jogei taip elgdamasis skriaudžia kitus. „Ką man rūpi kiti, kad tikt man būtų gerai." Vienok, nežiūrint ant tokios galybės egoizmo, *visuomeniški* interesai žmogijos vis daugiaus ir daugiaus gauna viršų. Vis daugiaus ir daugiaus žmonių vienijasi į kuopas, daugiaus ir daugiaus draugysčių dygsta, draugija ir valstija vis plačiaus išskleidžia savo veiklumą ant įvairių daiktų. Kas iš lietuvininkų sapnavo Lietuvoje apie visokias draugystes, kurias šiandien jie patys uždeda Amerikoje dėl visokių pareigų gyvenimo? Kas mislijo dar netolimoje praeitėje, kad visos žemės bus išskriodytos geležinkeliais, kad telegrafai nešios žinias į tolimiausius kraštus akies mirksnyje? Kas būtų įspėjęs pastebėtiną įtaisymą šios dienos žygūnių (paštų)? Kas galėjo mislyti apie šios dienos vandeninius darbus ir gazą, apie ugnies sargybas? Šaknys viso šito lindi *komunizme*. Tie visi dalykai parodo pergalėjimą *visuomeniškų* interesų ant biauraus egoizmo.

Paversti *visuomeniškų* interesų įrėdnes dėl naudos visų — tai yra tendencija šito amžiaus, ir kaip nei keik-

tų žmonės komunizmą, jie priversti yra pasiduoti jo įstatymams. Visur *visuomeniški* interesai spaudžia jų reikalavimus, ir *komunizmas*, drąsiai iškėlęs galvą, žengia triumfališkai priešakin.

Tas, kuris apsigarsina save neprieteliumi komunizmo, tuomi pačiu apsiskelbia neprieteliumi visuomeniško labo, neprieteliumi draugijos ir žmogijos! Kas nori panaikyti visuomenišką labą, nori panaikyti visuomeniškus kelius, iškalas, bažnyčias, visuomeniškus daržus (parkus), teatrus, visuomeniškus triobesius — sūdbučius, ligonbučius, vargnamius; jis nori sugriauti geležinkelius, telegrafus, žygūnbučius (paštus)! Viskas tas priguli prie *komunizmo!*

Komunizmas negali būti panaikintas, jis turi savo pradžią ir šaknis žmogaus prigimtyje, lygiai kaip ir egoizmas. Kiekvienas, kas tikt moka atidaryti akis, turi pasergėti, jogei mes šiandien keliamėsi per marę į žemę po pastoge komunizmo. Pastoge? Taip, pastoge! Po pastoge, pridengiančia didesnę dalį žmogijos, dėl kurios geresnė gadynė ateis, kuomet visuomeniškas labas, interesai visų taps įstatymu, valdančiu visus draugijiškus prietykius, kuomet siena taps pastatyta priešais egoizmą, gindama visuomenišką draugijos labą. Jeigu atsitinka šiose dienose, jogei bagoti spekuliatoriai susitarę padaro „sunkius laikus" ir gauna progą visuotinoje nelaimėje padvigubindinti savo turtus, jeigu geležinkelinės kompanijos padaro savo prekes, nuskriausdamos žmones, jeigu fabrikantai labiaus mėgsta „trumpą laiką", ne kad „pigų pardavimą"— visi šitie daiktai yra vadinami „all right", nesa kožnas elgiasi pagal savo norą. Vienok kožnas turi matyti, jogei šitokis egoizmas yra priešingas visuomeniškiems interesams; ateis laikas, kada žmonės mokės apginti visuomenišką labą nuo šito egoizmo. Kada tas laikas užstos, tuomet bus geriaus gyventi visiems; *visi* tada naudosis gyvenimu, ne tikt tie, kurie šiandien kaštu savo artimų naudodamiesi gyvena.

„Jeigu tu *taip* apskliaupi komunizmą,— tūli mano skaitytojai pasakys,— tai mes neturime nieko priešais jį, atpenč, prisipažįstame, patys prigulime prie komunistų. Vienok šitas nėra tai, ką žmonės *paprastai* supranta po žodžiu *komunizmas*. Mes peržiūrėjome tikt tąjį komunizmą, kurį socialistai stengiasi įkūnyti, komunizmą, palytintį *savastį*. Matėme, jogei socialistai nenori padalinimo, bet ar jie nesistengia panaikinti savastį? Tai yra akstinas, kurio dėlei mes priešinamėsi, šiaip mes nieko priešais neturėtumėme." Iškratysim ir tą dalyką.

Kas tai yra savastis? Savastis yra tai, ką žmogus valdo, turi. Gerai! Bet dabar pasakyk man, ar tu esi persiliudijęs, kad socialistai yra priešingi tam, ką Jonas ar Baltrus turi? Ar gali parodyti nors pusę žodžio iš jų laikraščių ir knygų, kuris tai patvirtintų?

Negali, nes tokie norai niekada neatėjo į galvą socialistams. Aš nesidyvyčiau, jeigu tu pats pamislytum sau kuomet apie kelius ir būdus, kuriais bagočiai sukrovė savo turtus, būtų labai teisinga atimti tuosius piktu būdu įgytus lobius nuo sukčių, vienok socializmo visų vyriausiu principu yra neturėti jokio darbo su asabišku turtu. Kas tau ims užginti šitą teisybę, tai tasai arba visai nepažįsta principų socializmo, arba patyčiomis platina melagystę. Socialistai nepavydi Vanderbiltams ir Rotšildams, norint jie patėmija gana gerai dažnas permainas savasties, norint jie tyrinėja ir gerai supranta priežastis tų permainų, vienok jie pripažįsta asabišką savastį kaipo buitį (faktą) ir kaipo tokią guodoja. Kožną sykį, kada tikt revoliucija Paryžiuje buvo, popieros buvo prilipytos ant visų kampų ūlyčių, pasmerkiančios vagis ant smerties. Paminėjimo yra verta toji buitis, jogei baronas Rotšildas iškūrė ant tų pėdų iš Paryžiaus, kaip tikt tos popieros prilipytos tapo. Mieste Liono laike revoliucijos 1832 m. žmogus, kuris pasikesėjo ant svetimos savasties, tapo sušaudintas per darbininkus. Laike viešpatavimo komunos

1871 m. Paryžius neturėjo nei vagių, nei paleistuvaujančių mergų.

Iš kitos pusės, tiesa valdytojaus ne visuomet yra guodojama mūsų gadynėje, bet tai yra ne socialistai, kurie sulaužė šventybę savasties. Ne socialistai per iššaukimą (auction) pardavinėja namus ir žemes už neužmokėtus padotkus (taxes). Vienas daiktas judina visą energiją socialistų, ir jie stengiasi iš visų pajėgų išgydinti jį. Aš sakiau neseniai, jogei socialistams nerūpi, ar žmogus valdo šimtus tūkstančių ar milijonus dolerių, ar jis vartoja tuos pinigus tokiu ar kitokiu būdu, išmintingai ar kvailai. Jis gali juos praleisti, kaip jam patinka. Vienok šitos sumos pinigų yra apverčiamos ne ant praleidimo, bet ant davimo procento, ant padidinimo turto valdytojaus. Ar jam reikia dėl to ką nors dirbti? Toli nuo to. Jo pinigai dirba už jį, jo pinigai daro jam pinigus, kaip kad priežodis sako; arba kitais žodžiais, jo pinigai yra tai dūda, per kurią uždarbiai kitų, dirbančių žmonių, suplaukia į jo kišenių. Socialistai vadina visokias veisles savasties šitokiuose atsitikimuose *kapitalu*, šitas žodis paženklina ir visus įnagius išdirbystos. Žiūrėkim, kas iš to išeina: kadangi viena klasė žmonių turi pagal savo turtus tuosius įnagius — kapitalą, antroji klasė, ir didžiausioji, turi tikt savo raumeninę arba dvasišką pajėgą (sylą) ir gabumus dirbti; *iš tos priežasties kapitalas tampa įnagiu dėl pavergimo darbininkų*, priversdamas juos atiduoti didesnę dalį savo uždarbių tam, kuris valdo kapitalą. Darbininkams pasilieka vos tikt ant užlaikymo savo ir namiškių gyvasties, tuomi tarpu kapitalistai uliavoja ir lobsta, nieko nedirbdami. Tai yra akstinas. Negyvoji savastis nugrobia nuo gyvojo darbo jo vaisius. Tokiu būdu negyvoji savastis tampa karčiausiu priešu darbuojančios gyvasties.

Iš čion išeina kova tarp darbo ir kapitalo.

Grįžkime prie klausimo: kas yra savastis? Duotasis pirma atsakymas tampa neišteklingu; reikia pridurti ki-

tą klausimą: *kam teisingai priguli vaisiai, kuriuos dirbančioji dalis žmogijos sutveria?*

Atsakymas ant šito klausimo yra didžiausios svarybės. Šiandien kapitalas praryja didžiausią dalį uždarbio, palikdamas tikt trupinius darbininkams, tiek tikt, idant jie galėtų su vargu užlaikyti savo gyvastį; su jais yra apsieinama kaip su bitėmis, jie yra apgrobiami nuo medaus, kurį jie padaro. Šitoji klasė yra išskirta nuo naudojimosi žegnonėmis civilizacijos.

Kokią tiesą turi bitininkas dėl apgrobimo bičių nuo vaisių jo darbo? Jos yra jo savastis, jis yra galingas. Kokią tiesą turi kapitalas dėl paglemžimo didesnės dalies uždarbio darbininkų? Padieniniai darbininkai, mechanikai, laukų rankos — ar tai vis savastis kapitalistų? *Ar tai jų vergai?*

Taip, kaip šiandien daiktai stovi — jie tokiais yra! Galybė yra tiesa (prova) ir vardan šitos tiesos vergų valdonas rokuoja vaisius darbo savo vergų už savo savastį. Vergystė yra netiesa, baudžiava — netiesa, dėl to ir priekabė, kurią kapitalas daro ant darbo darbininkų, yra netiesa. Sergiuosi, idant netapčiau klaidžiai suprastu. Kiekvienas, valdantis savo asabišką turtą (savastį), gali vartoti jį, kaip jam patinka; niekas neturi tiesos kištiesi į tai. Vienok, jeigu gangreit jis stengiasi taip vartoti savo savastį, idant pavergti kitus žmones, jis išstoja iš savo ribų ir turi būti sulaikomas. Visame civilizavotame sviete yra pripažinta toji tiesa, jogei niekam nevalna paversti į savastį savo artimą. Vergystė likosi panaikinta, baudžiava taipogi, galybė kapitalo turės būti sugriauta lygiu būdu; jo vietą užims *gamtinė ir šventa tiesa darbininkų ant vaisių savo darbo.*

Vienok — ar kapitalas nėra taip reikalingas, kaip darbas? Ar gali darbas išduoti vaisius be kapitalo? Juk turi būti žalia medega, turi būti padarai, turi būti mašinos, turi būti varstotai, fabrikai ir t. t., turi būti dirva dėl apdirbimo ir t. t. Ką gali vienas darbas paveikti

be to visko? Teisybė! Vienok darbas gyvavo dar pirm atsiradimo kapitalo ir padarė padarus, mašinas, dirbtuves ir t. t. Argi reikalinga yra, idant kapitalas, šiandykštis pamatas pasisekančio darbo, ir kuris tapo sutvertu vien per darbą, būtų valdomas keleto savastininkų? Ar turi šitoji saujelė išrinktųjų tiesą ant naudojimosi didesne dale vaisių darbo?

Socialistai laiko darbo šoną. Jie tvirtina, jogei kiekvieno žmogaus pareiga yra dirbti, išskiriant tikt nesveikus ir ligonius. Jie sako, jogei kiekvienas galintis, o nenorintis dirbti neturi tiesos naudotiesi vaisiais kitų darbo.

Jeigu kapitalistai teisina savo pragumus darymo pinigų, sakydami, būk jie rizikavoja kožną sykį pragaišyti savo turtus, mes atsakysime jiems, kad darbas neturi jokio reikalo su tuomi. Tikromis priežastimis tosios rizikos yra lenktynės tarp pačių tų ponų, paprotys vedimo išdirbystos ant žūt būt, netyrinėjant, ar tie išdirbiniai yra iš tikro reikalaujami. Abelnai dėl kapitalistų klasės nėra jokios rizikos, nes jų turtai didinasi kožną dieną: rizika yra, ir tai labai didelė, dėl dirbančios klasės. Kuomet prekystė sutingi, kuomet algos darbininkų nupuola žemyn, kuomet būriai darbininkų neranda sau darbo, kuomet iš tos pačios priežasties amatininkai, valgomų daiktų prekėjai ir net laukininkai kenčia, išlygos gyvenimo darbininkų tampa apverktinos ir daugelis žmonių susipažįsta su alkiu. Laikraščiai papasakoja apie tai. Dirsterėk į straipsnius kasdieninių laikraščių — o netruksi perskaityti apie vieną ar kitą atsitikimą iš bado numirimo žmonių tame ar kitame mieste. Ir tai nusiduoda dažniausiai dideliuose miestuose, kur užverstos krautuvės visokiais tavorais. Ar tai ne rizika?

Bet kaip šitą stovį dalykų perkeisti?

Žinoma, kad tai neįvyks ūmai. Ant to viešpatauja gamtiška veikmė visose permainose ant svieto, kokias

tikt istorija paženklino ant savo lapų. Pagal socialistų mokinimą toji veikmė įvyks, kaip tuojaus parodysime.

Tūlą laiką atgalios vidurinės klasės uždėjo tvirtą pamatą dėl draugijos ir valstijos. Tapo išrastos visokios mašinos, ir didelės permainos įvyko. Išdirbystė, o nevat ir laukininkystė, tapo uždėtos ant plačios sistemos; vidurinė klasė žmonių tapo prispausta ir paversta į klasę rankomis pelnančių duoną darbininkų. Vis labiaus ir labiaus šitoji vidurinė klasė paliauja būti savastininke: vis sunkiaus ir sunkiaus amatininkams ir smulkiems laukininkams tampa išlaikyti savo dirvą; tokiu būdu vidurinė klasė vis dauginasi iki nepasiliks tikt dvi klasi — turtingų ir biednų. Šitoje veikmėje skaitlius turtingų žmonių mažinasi, turtai susirenka į rankas palygintinai keleto asabų, kurios tampa nesvietiškai turtingos.

Vienok šita veikmė turi prilipti ūmai savo liepto galą. Ateis gadynė, kuomet tokis padėjimas darbininkams taps neišlaikomas, ir jie nugriaus jį. Toji gadynė užstos tada, kada *komunizmas* įstos į savo tiesas. Darbas liks suorganizavotas pagal tūlą išmintingą planą, kapitalas — žemė, namai, geležinkeliai, laivai, fabrikai, mašinos — taps turtu visuomenės, ir tie keli prispaudėjai liks išrauti. Pamatu šito naujo padėjimo dalykų bus panaikinimas privatiškos savasties tik ką paminėtų daiktų; privatiška savasčia pasiliks tikt tie daiktai, kurie reikalingi yra privatiškame gyvenime. Tokis yra paveikslas ateinančios gadynės. Negalima eiti į lažybas, kad toji veikmė įvyks lygiai tokiu pat keliu, kaip tik ką aprašėme, bet tasai nieko nedaro, pamatinis principas komunizmo yra tvirtas, kaip uola. Kada Stivensonas* penkiasdešimtis metų tam atgalios pastatė pirmutinį gelžkelį, jis tikrai neįspėjo visokių lokomotyvų, šynų, signalų, stočių, kurias matome šiandien, vienok jo idėja buvo tikra, ir ji apgalėjo visą svietą. Taip ir idėja socializmo apgalės svietą, nes toji idėja yra niekas kitas, kaip tikt tikras, teisingas supratimas interesų žmo-

gijos. *Yra tai neteisybė, kad diduomenė žmonių šiandien turi baduoti, idant perviršpenėti nedirbančią mažuomenę.* Kuomet tasai mieris bus pasiektas, kuomet išdirbystė tūlų nereikalingų ir skriaudingų daiktų taps nereikalinga, kuomet produkcija liks pritaikyta prie tikrų reikalavimų žmogijos — kas drįs užginti, kad visuotinas stovis žmogijos neiššikels aukščiaus šiandykščio jo laipto.

Tegul bus mums čion pavelyta parodyti paveikslą vienos šakos suorganizavoto tokiu būdu darbo, idant persiliudyti gerume tokios tvarkos. Kokiu būdu galėtume siųsti gromatą už penkis centus iš Amerikos į savo Lietuvą, jeigu žygūnininkai (paštoriai) visose dalyse svieto būtų privatiški žmonės, kaip kad prekėjai ar fabrikantai šios dienos, jeigu neturėtumėme *komunistiško* surėdymo žygūnių (paštų)? Senovėje žygūnė (pašta) buvo taipogi privatišku dalyku beveik visose Europos žemėse, lygiai kaip mūsų geležinkeliai, ir valdytojai tų įrėdnių turėjo karališką pelną, nors jos buvo labai neišteklingos. Tokios pat geradėjystės išplauks iš visų šakų žmonių veiklumo. Pažiūrėk ant geležinkelių — ar jie negali būti savasčia visos draugijos, lygiu būdu kaip vieškeliai vietoje buvimo monopoliumi rankose privatiškų asabų, kurių didžiausiu mieriu yra pralobti kaštu savo artimų ūkėsų? Jeigu taip būtų, tai tu galėtum važiuoti, nusipirkęs už kvoterį tikietą, iš vieno miesto į kitą, lygiai kaip kad šiandien gromatos už centą keliauja. Tokiu būdu visos šakos viena paskui kitos bus sutaisytos pagal idėjas *komunizmo* per tuos pačius žmones, kurie šiandien savo aklume ir tamsume keikia socializmą ir komunizmą.

To dar negana. Visi įrankiai *transportacijos*, kaip antai laivai ir kit., turi pereiti į rankas draugijos; lygiu būdu ir visi įnagiai *išdirbystos* (produkcijos). Šitie reikalavimai tapo priežasčia keikimų socializmo, kaipo pavojingo dėl savasties, nevat mažos savasties. Bet kas *iš tikro* yra didžiausiu neprieteliumi mažos savasties,

kas išmėto nepinigingus savastininkus iš jų namų, kas nuguja menkus laukininkus nuo jų laukų? Jau tikt ne socialistai! Dideli kapitalistai, dideli žemės valdonai! Kaip magnasas pritraukia geležines dulkes, taip didelis kapitalas praryja mažesnes sumas aplinkui savęs. Tie patys kapitalistai, kurie visur paglemžia sau viską, stengiasi perkanoti mažuosius savastininkus saugotiesi socializmo, kuris, girdi, išsižiojęs laukia jų menkus turtelius praryti. Kokia tai begėdystė! Socializmas mokina, kokiais keliais ateityje žmonės įsteigs teisybę ir geresnes išlygas gyvenimo dėl visų *žmonių*, kuomet tuomi tarpu maži savastininkai yra skriaudžiami ir jų turteliai užgrobiami ne per socialistus — nes jie neturi nei galybės, nei noro tai daryti — bet tikt per turtingus kapitalistus.

O tuomi keliu yra gerai suorganizavotas darbas.

Socializmas yra vienatiniu prieteliumi neturtingų žmonių. Didiejie turtai yra gamtiškas neprietelius mažųjų turtų. Socializmas, neturėdamas noro sugriauti savastį nei šiandien, nei rytoj, tikt pranašauja, jogei ateis laikas ne ūmai, bet istoriškai besiplėtodamas, kuomet darbininkiškoji klasė pareikalaus savo tiesų *ant vaisių savo darbo.* Dugne geriausių mūs šios dienos įrėdnių slepiasi liekanos vergystės, vienok, kada kapitalas paliaus viešpatavęs, samdomas darbas ir likučiai vergystės netruks išnykti. Liuosybė ir lygybė paliaus būti pigiais žodžiais.

Seniai stena nuvarginta žmogija po šituomi kapitalo jungu, išlygos gyvenimo tampa neperkenčiamos, dėl to nedyvai, kad darbininkai paskutiniame laike jau ant tikrųjų pradeda krutėti.

Interesai *visų darbininkų* yra vienoki. Tai geriausiai pasirodė daugybėje streikų, kuriuose mažiejie amatininkai buvo vienos mislies su darbininkais. Mažos algos yra skriaudingos kaip dėl laukininkų, taip ir dėl mažų amatininkų, nesa juomi žemesnė užmokestis, juo-

mi ir kova už ekonomišką nepriegulmę yra sunkesnė; didysis kapitalas ryja mažąjį. Kad tikt darbininkai suprastų solidariškumą savo reikalų! Kas dedasi su pasididinimu algų, tas pats nusiduoda prie sutrumpinimo darbo adynų. Aštuonių adynų darbas yra velijamas per daktarus. Žmogus, išdirbęs aštuonias adynas, pakaktinai atlieka savo pareigą ir turi tiesą reikalauti keletą adynų dėl atilsio, dėl pasimokinimo ir dėl savo šeimynos. Tie, kurie storiausiai rėkia ant tinginio darbininko, raukytų snukius, jeigu būtų priversti išdirbti nors šešias adynas. Sutrumpinimas adynų darbo pagerintų išlygas gyvenimo visos darbininkiškos klasės. Kiekvienas lengviai tai gali suprasti. Nevat ir ant laukų tai galima užvesti, norint čion tasai užvedimas patiktų daug kliūčių. Kokia tai geradėjystė iš to būtų dėl milijonų! Armijos ubagų, valkijozų atrastų dėl savęs naudingą darbą, išnyktų su tuomi ir skaitlius vagysčių ir piktadarysčių.

Viskas šitas, be abejonės, įvyks, vienok įvyks tikt tada, kada darbininkai supras gerai savo tiesas. Sustoję visi į kuopą, darbininkai tampa nepergalėtini. Išsiskirstę ir pavieniai — jie yra be vieko. Tu gali lengviai sulaužyti galybes pavienių šipulių, vienok surištą pundą šipulių neįveiksi perlaužti.

Reikia pripažinti, kad socialistų pastangos nesilieka jau be vaisių. Vokietijoje socializmas sutvėrė jau šaunią galybę, kuri jau ir *geležinį* Bismarkį* nuvertė. Jie įstengė išrinkti į parlamentą 37 savo pasiuntinius. Judėjimas tarp darbininkų Vokietijoje yra labai didelis. Ne daugiaus kaip 25 metai atgalios darbininkiškoji partija išskleidė savo papartį Vokietijoje. Vadovai tos partijos buvo išjuokti, į kalėjimus kišami. Vienok, nežiūrint ant baisiausių persekiojimų, socializmas ten auga ir drūtinasi. Prancūzijoje, Belgijoje, Danijoje, Olandijoje, Austrijoje, Italijoje, Ispanijoje, Anglijoje, Rusijoje, Amerikoje, Australijoje — visame civilizavotame sviete socializmas įleidžia šaknis. Visur jis pake-

lia kovą priešais kapitalą, monopolį, klasių viešpatavimą; jo pergalėjimas yra tvirtas. Apie socializmą galima tą patį pasakyti šiandien, kas buvo sakoma senovėje apie krikščionybę: jeigu ji yra bloga, tai ji numirs nuo savo blogumo; bet jeigu ji yra gera, tai apgalės svietą, nežiūrint ant persekiojimų!

Ir socializmas *apgalės* svietą, jo principai pakels žmogiją ant aukštesnio laipto tobulystės.

Regisi, dabar savo užduotę esu pusėtinai atlikęs, regisi, jogei mano skaitytojus iš šito, nors ant greito sudėto piešinio, galės įgyti pusėtinai tikrą pažvalgą ant socializmo. Vienok dar vienas daiktas pasilieka paaiškinti. Tarp nekurių lietuvių yra giliai įsikerėjusi samprotavonė, būtent, socializmas yra priešingas tikėjimui. Dėl to čion dar išpuola sykį atkartoti, kad socializmas, būdamas grynai ekonomiškos veislės mokslu, jokio darbo su žmonių asabiškais persiliudymais ir pažvalgomis neturi. Jeigu ir atsiranda žmonės, kurie, būdami socialistais, stengiasi sugriauti pamatus krikščionybės, kaip kad mūsų viengentis p. Šliūpas daro, tai tą jie daro iš savo asabiško neapkentimo tikėjimo, socializmas jiems neduoda tiesos tai daryti. Socializmas kariauja už valnybę, taigi ir už valnybę tikėjimo, ir tikras socialistas tikėjimo jokiu būdu negriaus.

Skaitytojau, tu gali sūdyti, kaip tau patinka — *už* ar *prieš* socializmą. Jeigu tau mieriai jo išrodo negeri, mėgink sutrinti jį; bet jeigu tu persiliudijai, jogei tie mieriai yra geri, tada stokie į jo eiles! Jeigu tu nenori veikti atvirai, gelbėk jį paslapta. Mėgyk paplatinti jo principus tarp savo draugų, paaiškindamas jiems teisybę ir sumušdamas neteisingus išmislus. Paaiškink, kad socialistai daro vienintelę ir tikrą darbininkų partiją. Jeigu tu esi kapitalistas patsai, tai pasimislyk, kaip tai iškilmiaus yra gelbėti labą visų, ne kad tarnauti vien savo interesams, biauriam egoizmui.

DARBININKŲ KRUTUMAS

Didelės pastangos buvo daromos valdžių sutramdyti 1 d. gegužės mėn. darbininkiškąją demonstraciją Europos miestuose. Didelės pastangos buvo padarytos visokių laikraščių kuomi veikiausiai pranešti savo skaitytojams visus nusidavimus tos dienos. Visi laukė tosios dienos su nekantrybe. Norint nieko nepaprasto nenusidavė toje dienoje, norint tikt keliose vietose darbininkiškas krutumas įgavo revoliucijišką pobūdį, vienok toji diena suteikė daug medegos dėl apmislijimo.

Yra tai debesys prieš artinančiąsią vėtrą, garas, kylantis iš verdančio katilo — atvangus, kuomet gerai valdomas, pragaištingas, išėjęs iš valdančių ribų. Prastais žodžiais tariant, toji diena parodė, jogei dirbančioji klasė mislija, o mislijimas tasai netruks apsireikšti darbais. Štai ant paveizdos nekurie parašai ant paparčių, su kokiais Paryžiaus darbininkai paradavojo po miestą:

Trumpesnė darbo diena — aukštesnis mokestis. Žmonės Amerikos, jūs esate valdomi jūsų kriminališkomis klasėmis. Kaip nuvalyti politiką — išnaikinti vargą. Proklamacija viso svieto: Vienykitėsi. Darbininkai, jūs esate ponai svieto. Ką mes išdirbame, turi būti mūsų. Šiandykštė išdirbystės sistema yra žmogžudysta. Milijonai be darbo — saujelė milijonierių valdo svietą. Kaip išnaikinti „trestus"— paversti juos visuomeniškais. Įnagiai darbo priguli žmonėms. Prasideda pradžia galo. Valnybė yra gėda, kuomet badas viešpatauja. Darbininkai visų žemių, jūsų reikalai yra mūsų. Nuo šiandien mes dirbame aštuonias adynas. Darbininkai, kelkitėsi! Draugijinė revoliucija artinasi ir t. t.

Tai vis aiškiai parodo, jogei darbininkai jau pradeda suprasti savo tiesas. Netolima yra gadynė, kuomet darbininkai, sugriovę šiandykštį kapitalistišką užvadą, įsteigs ant žemės naują, teisingesnę valdžią.

NEDORYBĖS ŠIANDYKŠTĖS CIVILIZACIJOS

I

Farnhagenas fon Enzė*, dažnai vadinamas vokiškuoju Mekoliu*, charakterizavoja mūsdieninę civilizaciją pasarga, būtent „bepertrūkinis nutobulinimas paviršutinio blizgesio nusiduoda prie progresyviško puvimo šerdies medžio".

Vokiškasis istorikas taip nubara besididinantį politikiškąjį ištvirkimą jo amžiaus, vienok šitą nubarimą galima daug plačiaus prasklėsti. Šiandien juk viskas yra pridengiama dorybės priedanga; švelniuose žodžiuose kalbos mūsų dažnai slepiasi biauriausias egoizmas; baisingiausios nežmonybės yra apvelkamos žibančia uždanga.

Vienok teisybė Farnhageno sakinio, regisi, geriausiai išsirodo laiką ir darbą čėdijančiuose išradimuose mūsų gadynės, kurie prieg tam nedoriausiu būdu atsiliepia gyvenime žmonių.

Regimas nerūpestingumas gyvulių ir laukinių žmonių apie save tankiai nuo jų įsitikėjimo į dosnumą gamtos pareina. Beždžionė sudarkys tuzinus figų dėl nusiskynimo vienos, gerai žinodama, kad giria suteiks jai milijonus tokių pat vaisių. Nomados išpustija visas paupines ganyklas ir traukia tolyn, gerai žinodamos, kad prieš užstojimą vasaros tosios vietos vėliuk apsidengs gamtos grožybėmis.

Mes apgailime tamsybę čerkesiško žmonies, kuris eikvoja laiką ir procę, ardamas savo kalnynus su priešpatapine žagre, vienok drauge su kitais senoviškais dalykais šitas barbaras užlaikė ir primityvišką įtikėjimą į ištikimumą savo gamtiškų instinktų, ir to dėlei jis pašvenčia kiekvieną mastą savo lauko dėl vaisinimo naudingo ir peninčio javo.

„Kas tik gamtiška — yra pažeidinga",— per šimtme-

čius įkalbinėjo mums nekurie mokintojai, ir šitoji doktrina pagimdė savo vaisius, beje, nerūpestingumą apie mūsų gamtiškas intuicijas. Sukratantis žmogų skonis (smokas) nuodingų žolynų ar skystimų yra paprastai parokuotas kaipo *prima facie** miera sveikatnumo, ir daugybės milijonų akrų, ariamų ir akėjamų aukštai nutobulintais aparatais, yra pašvęstos dėl vaisinimo ne tik nenaudingų, bet pažeidingų augalų. Mūsų prohibicijiški oratoriai rauda, kad dideli plotai ariamos žemės yra apverčiami dėl degtinės varymo mierių, vienok akyse mokslo girtuoklystė (alkoholizmas) yra tik ypatišku apsireiškimu draugijos ištvirkimo, kuris laike paskutinių penkių dešimčių metų įgijo didesnę proporciją, neg tolimiausiose gadynėse stabmeldiškosios senovybės. Oficiališka statistika rokuoja vieną bušelį javų dėl dviejų galionų spirito ir tris bušelius dėl kožnos bačkos alaus. Destilerijos Suv. Valstijų paskutiniame laike suvartoja vidutiniškai ant metų 35 milijonus bušelių javų, bravorai gi mažiausiai 20 milijonų. Iš tų visų javų galima būtų iškepti suviršum bilijoną ketursvarių duonos kepalaičių, t. y. pareitų beveik po šimtą kepalaičių ant kiekvieno namo Šiaurinės Amerikos. Sustatyti šonas prie šono tie bušeliai su javais padarytų retežį aplinkui visą žemę. Vienok plotai žemės, vartojami dėl „piūtės vargo, piktadarystos ir ligų", yra dar visai maža dalutė visų laukų, apverstų dėl išdavimo piūtės ištvirkimo. Tabakas, arbata, kava, pulkva ir opiumas, podraug su visais toksiškais vaistais, patiekiamais iš medžių vaisių ir valgomų šaknių, praryja prakaitą daugelio milijonų žmonių. Vaisingumas neišmieruotinų plotų žemės tokiu būdu yra ne tik eikvojamas ant niekų, bet dar yra vartojamas dėl atitraukimo žegnonės, o užtraukimo prakeiksmo ant žmogijos. Žmogija iš tikro daug laimėtų, jeigu tie vaisingai nuodus išduodantys laukai būtų visiškai atimti nuo žmonių vartonės; jeigu nors pusė jų taptų apversta ant produkavojimo maisto, daug vargo ant svieto sumažėtų.

Mūsų politikoekonomistai dažnai stebisi iš financijiškų metodų senovės valstijų, valdonai kurių dažnai pavelydavo dideliems procentams visuomeniškų pinigų nuslysti į kišenius nesąžiniškų rinkėjų. Vienok prie visų negerovių tosios valstijos turėjo daug tokio, kas ir mums šiandien nebūtų pro šalį. Kiekvienas miestas rymiškosios ciesorystės turėjo savo valnas visuomeniškas įrėdnes, kožname provincijiškame mieste buvo valni cirkai dėl tūkstančių žiūrovų. Be valnų visuomeniškų maudyklių nebuvo apsieinama lygiai taip, kaip be visuomeniškų šulinių. Šventės buvo paskirtos dėl suteikimo žmonėms pasilinksminojimų. Kožna vieta turėjo savo nedėlines ir mėnesines šventes. Graikijoje net kruvinos vainos būdavo sulaikomos dienose žmonių švenčių, idant nesutramdyti aplankymą klonių Korinto, kur olimpiškos šventės būdavo apvaikščiojamos su tokiu pastovumu, jogei jų periodas tapo pamatu chronologijos beveik per aštuonis šimtus metų. Kuomet Rymas tapo sostapile viso svieto, metiniai išmokesčiai dėl užlaikymo visuomeniškų valnų įrėdnių lyginosi doniui, nuo turtingos provincijos gaunamam. Dėl to gi nepasikakinimas tokiais autokratais tarp žmonių buvo taip mažas, jogei dėl užlaikymo tvarkos visos ciesorystės, lyginančiosios plotui visos šiandykštės Europos, nereikėjo nei šimto tūkstančių armijos.

Šiandykštis susidraugavimas begėdiškiausios veidmainystos su biauriausiu despotizmu nugrindo kitokius takus. Pasilinksminojimai yra užlaikomi vien dėl aristokratų „iš malonės dievo", tuomi tarpu taupojimas vargo yra sukrautas ant milijonų darbininkų, kuriems nevalia mislyti apie atilsį, kaipo apie „nenuobažną" dalyką. Cezariai nutildindavo reikalavimus valnybės su valna duona ir valnomis linksmybėmis; carai nutildo juos su nagaikomis. Kožnas šiandykštis valdonas laiko apstatęs savo sostą su mašinomis — žmonėmis, kurie ant ženklo mandieruotojo mašinisto gatavi yra sušaudyti savo tėvus arba subadyti savo vaikus. Teritorija,

kuri kitkart lengviai buvo valdoma dvidešimčia legionų, iš keturių tūkstančių žmonių kožnas, šiandien reikalauja 5—6 milijoninių armijų dėl užlaikymo savo gyventojų padonystoje. Kaštai užlaikymo tojo aparato dėl pratęsimo ortodoksališkojo despotizmo praryja Europos tautoms 625 000 000 dolerių kasmet ir atima nuo dirvos darbininkus, kurie išmaitytų jos visą populiaciją.

Skaitlius kūdikių, kuriuos amonitų prietaringumas pašvęsdavo ant aukos Molochui, pasirodo nieko neženklinančiu menkniekiu, palyginant su armija vaikų, pašvęstų šiandien daug baisingesniam likimui, beje, begėdiškai žudomų prikimštuose fabrikuose vien dėl to, idant milijonierius galėtų nutraukti po keletą dešimtukų nuo jų nedėlinio uždarbio. Laikuose visatino neištekliaus rinkos būna nugraibomos besočių spekuliantų, kurie visuotinose nelaimėse atranda progą padvigubinti savo turtus kaštais badu mirštančių artimų. Paslaptingos gydyklos, kurias inteligentiškas žmogus privatiškai gėdisi minėti, vežimais, atvirai ant ūlyčių, yra pardavinėjamos dėl išnešiojimo sėklų ligų ir ištvirkimo.

Beveik du tūkstančiu metų atgalios Plinijus* ir Kolumela* barė žmones už naikinimą ant kalnynų augančių miškų, kurie pridengia šaltinius geradaringų upelių ir lizdus vabalus naikinančiųjų paukščių. „Šventiejie gojai" ne vien fenikų žemėje radosi. Keltiškiejie ir germaniškiejie druidai* gynė miškus savo tėvynės; nevat barbariškiejie hunai pažinojo geradaringą girių įtekmę ant klimato; taip mes skaitome, jogei jų vadai išduoda įstatymus dėl apgynimo nuo naikinimo miškų žemutiniame klonyje Dunojaus.

Vienok, viešpataujant antinatūralizmui viduriniuose amžiuose, apie tai tapo užsimiršta, ir naikinimas miškų pavertė vaisingiausius laukus senovės Europos į negyvus tyrus. Racionališkoji ūkė tapo tradicija praeitės. „Kada aš pažiūrau ant kelmų nukirstų medžių,— sako

Bernardas Palisi*, prakeiktas „atskalūnas" šešioliktojo šimtmečio,— stebiuosi iš tamsybės žmonių, kurie, regisi, šiandien vien tik mokinasi naikinti gražiuosius miškus, kuriuos jų tėvai taip sargiai saugojo. Nepykčiau, jeigu jie ant nukirstų medžių vietos pasodintų kitus, vienok jie nemislija nieko apie ateitę ir nesupranta, kokią didelę skriaudą savo vaikams tuomi daro."

Pasėkos tokio gaspadoriavimo greitai apsireiškė. Kada kalnynai Viduržeminių pussalių tapo nunuoginti nuo savo girių, stoka vandens vasaros mete padarė iš upių išsenkančius upelius, paupių pievas pavertė į sausus tyrus. Platūs plotai kitkart vaisingos žemės ant niekų nuėjo. Kuomet vasariniai karščiai tapo nesulygintinai didesni, žiemos tvanai tapo dažnesni ir įžeidingesni. Nuplikę kalnų šonai paleidžia upelius snieginio vandens, paversdami upes į banguojančias mares, užliejančias visą klonį. Kalnų šonai, kurie kitkart buvo puikiomis ganyklomis dėl tūkstančių gyvulių, tapo nuplauti ir paversti į akmenynus. Uostai, kitkart prisiūlantiejie liuosą prieplauką dėl skaitlingų laivynių, tapo negiliais iš priežasties prineštų smilčių ir žemių nuo kalnynų, kuomet akmeniukai uždengė savimi visus klonius. Pakraščiuose Adrijatiškosios marės 250 000 000 kubiškų mastų žemės kasmet vanduo nuo kalnų nuplauja ir kaipo užnašą ant krantų supila. Milijonai keturkampių mylių žemės tokiu būdu pavirto į mėnulio pustynes pietinėje Europoje ir vakarinėje Azijoje. Upės Rona, Luara, Ebras, Gvadalkviviras, Eufratas ir Orontas visiškai į tyrus pavertė daugelį apygardų, užliejamų jų kasmetiniais tvanais.

Amerikoje tosios priežastys pradeda gimdyti tokias pat pasėkas. Nekalbu jau apie Meksiką, bet vien mūsų respublikos ribose iš priežasties išnaikinimo girių tūlos upės jau kasmet išsilieja ir taip jau sunaikino vaisingus plotus pietinių Aleganų kalnynų, jogei jie šiandien panėši į despobladas nudėvėtosios Ispanijos. Skriaudos, paeinančios iš šito, yra daug didesnės, neg nauda nuo

darbą čėdijančių mašinų, ant tiek didelės, jogei nuplovimą žemės pietinėse bovelnos valstijose vargiai atstovėtų visi agrikultūriški išradimai, kokie vartonėje šitoje žemėje randasi.

II

Vartonė tūlų gydyklinių vaistų dažnai tampa papročiu, kuris per ilgus metus veikia ant žmogaus, pasigydžius jau nuo ligos. Gydymas baisingiausių ligų dažnai pagimdo dar baisingesnes pasėkas. Laikuose ponavojimo viduramžinių prietarų, kuomet terionybė antinatūrališkosios dogmos padarė prigimtą sveiką protą didžiausiu nusidėjimu, o svietiškus mokslus — kontrabandos dalyku, klasikiškosios literatūros studijavojimas tapo prieglauda, apsergincia tūkstančius nuo išėjimo iš proto. Tūkstančiai persekiojamųjų mislytojų galėjo išvengti terionybės tuometinių įrėdnių veikaluose Platono ir Vergilijaus, lyginai, kaip siberiškasis nevalninkas, nežiūrint ant pančių ir sargų, laike sapno gali grįžti į nustotą rojų valnybės. Mokslas po šiai dienai gali būti semiamas iš šulinio pagoniškosios filosofijos, ir beveik per tūkstantį metų mokinimasi mirusiųjų kalbų tapo to dėlei vyriausia išlyga intelektuališkojo gyvasties.

Intelektuališkasis progresas tapo kuone visatinai sulaikytas. Kaipo baisingas damas, tvora antinatūrališkosios dogmos užtvenkė civilizacijos upę. Visoje Europoje upės tautiškojo gyvenimo subėgo į vieną negyvą prūdą, ir vien tik nuo viršūnių klasiškojo mokslo, nuo bokštų, prikopiamų siauromis ir pavojingomis kopėčiomis, filosofai galėjo studijavoti, atgal žvelgdami, nuotykius gyvenimo truputį valnesnėse išlygose.

Tada truko damas protestantiškosios revoliucijos, kurios srovės, nesulaikintinos jau iš pat pradžios, prie skubraus augimo mokslų ir reformų žadėjo atlyginti už amžius tamsybės. Vienok tų srovių tekėjimas ūmai

tapo sutramdintas tais pačiais pragumais, kurie kartą laikė savyje visą viltį atgijimo. Vietoje plaukti ant upės naujosios eros lengvai valdomuose botuose, mokslinčiai prilipo prie krušenų savo klasikiškosios observatorijos, prie neparangių troptų pasenėjusių rąstų, ir dažnai pastodavo didžiausia periškada dėl reformų upės. Trijų šimtų metų patyrimas dar neįveikė atskirti kultūrą nuo graikų ir rymėnų įtekmės, ir ateis gadynė, kada praktikiškiejie mokintojai nenorės nei pavieryti, kad mūsdienėje greitoje gadynėje, gadynėje visokių išradimų, milijonai gabiausių mokintinių prispirti yra džiovinti galvas didesnę dalį laiko ant mokinimosi negyvų kalbų. Pažiūrėkim ant sekančio *curriculum* vokiškosios gimnazijos arba parengtinės iškalos geriausiųjų Europos universitetų, vartų į šventinyčią aukštesniojo apšvietimo:

Lotyniška kalba — dešimts adynų ant nedėlios; graikiška — aštuonios adynos; senžydiškoji — trys adynos; vokiškoji — keturios adynos; matematika — keturios adynos; geografija — dvi; istorija — dvi; risavonė — dvi; prancūziškoji kalba — dvi; fiziologija — dvi; religija — nepriverstina; angliškoji — nepriverstina (kartais mokinama vietoje prancūziškosios); gimnastika — keturios adynos. Trumpai šnekant, dvidešimts ir viena adyna sauso šalia aštuoniolikos adynų gyvo mokslo, suimto drauge, po to, kaip gimnastika paliovė būti prispirtina!

Dvidešimts ir viena adyna, pašvęsta dėl numirusiųjų kalbų, nepalieka nei trupučio laiko dėl tokių gyvastinių paslaptynių, kaip biologija ir racionališkoji higiena; nei minutės dėl anatomijos, politikiškosios ekonomijos, filosofijos, retorikos arba nesektariškosios etikos. Šitie mokslai, rods, yra mokinami per tam tikrus profesorius universitetuose, vienok didesnė dalis mokintinių atsitraukia iš paskutinės klasės gimnazijos prie praktikiškųjų pareigų gyvenimo, ir 99-ms iš kožno šimto tasai negyvųjų kalbų mokinimas pasilieka visiškai

gyvenime nereikalingu. Daugumas be drebulio negali pažiūrėti ant lotyniškos ar graikiškos knygos. Šiandien yra pakaktinai išrodyta, jog visos tos etimologiškosios geradėjystės, ištraukiamos iš taip ilgo mokinimo, gali būti nusirpintos į vieną metą per mokinimąsi šakninių žodžių. Yra davesta kuomi aiškiausiai, kad gramatikas nėra tuomi aukščiausiuoju intelektuališkuoju padaru, išgirtu per jo šalininkus, bet, priešingai, yra beveik aršiausiuoju iš visų esančių vartonėje sistemų — pailsintoju atminties, plėtotoju žemesniųjų, kaštu aukštesniųjų, dvasiškų gabumų. Taipogi nėra nei debesėlio abejonės, kad gamtiškuose moksluose, astronomijoje, geografijoje, fiziologijoje ir matematikoje veikalai Rymo ir Graikijos siekė ant taip toli, ant kiek jų raštininkai užtemė galvočius Skitijos ir Abisinijos. Vienok ir Naujasis svietas nepaliauja mėgdžiojęs Senąjį, ir tūkstančiai amerikiškių tėvų užkrauja atmintį savo vaikų krūvomis senoviškųjų sąšlavų, kurios nepalieka vietos dėl progresyviškųjų mokslų.

Kardinališkuoju principu viduramžinės etikos buvo įtikėjimas į geradaringumą *protinės* (mentališkosios) *netvarkos* — pareiga pasidavimo dogmoms, į kurias jų profesoriai netikėjo ir kurias reikalai kasdieninio gyvenimo priversdavo praktikiškai atmesti.

Logiška pasėka iš to išplaukė nesutikimas tarp teorijos ir praktikos, kuris tebegyvuoja ir po šiai dienai metoduose mūsų doriškojo apšvietimo. Juk po šiai dienai yra garsinami pamokslai apie tuštybes industriališkų pastangų. „Nemislyk apie rytdienį",— skamba juose didžiausia gaida. Prastojimas sveikatos ir turto, prastojimas darbo gabumų — žodžiu sakant, visos formos žmogiškų nelaimių yra paisinamos už ypatingas apveizdos mylistas, vienok dėl sunaudojimo šitų „mylistų" matome visur tuzinais įsteigtas apsergėjimo draugystes, didžiausius pelnus darančias.

Knygos mūsų etikos įsakmiai įkalbinėjo mums gydymąsi nuo ligų poteriais ir mistiškomis ceremonijomis,

vienok visose civilizavotose žemėse mėginimas pagydymo kokios pavojingos ligos tokiu būdu būtų priimtas už pirmo laipto apgavystę.

Pristojimas velnio yra tikrinamas mūsų tradicijiškais prietarais kaipo neabejotinas faktas. Spiečiai piktų dvasių laksto ant žemės, gundydami doringuosius, užleisdami žmones ir gyvulius navatniomis ligomis, o kartais apsirinkdami dėl apsigyvenimo ir žmogaus kūną.

Tarp šitokių nelemtų mokinimų, vienas kitam prieštaraujančiųjų, mūsų vaikai su dideliu vargu atsistoja ant tikro gyvenimiškojo kelio, vienok kiek daug laiko yra pragaišinama ant nieko, kiek daug adynų abejonės, neramumo galima būtų išvengti, užvedant sistemą, sutinkančią su įstatymais gamtos ir faktais gyvenimo.

Vienok skriaudos, padarytos per pasenėjusias dogmas, yra dar toli menkesnės už skriaudas nežmogiškų pasistengimų prispirtinai įstatymais atgaivinti jų galybę. Morališkas mišinys šituose atsitikimuose įgyja labai pažymią formą morališkojo maišto, kuris iš pašaknių pakerta draugiją, darydamas neteisybę sinonimu tvarkos ir įstatymo. Įstatymdavėjai, kurie be paliovos gąsdina mus pavojumi perversmų draugijoje, visados nurodydami ant „tėviškos įstatymystės", neišmano vienok mums išaiškinti, kokia tiesa jiems tarnauja vartoti tąjį buklą dėl palaikymo draugijinių neteisybių. Jie stengiasi apeiti kišimąsi į biednojo brolio reikalus iš baimės apgynimo jo nuo neteisybių, vienok jie rizikavoja šitą įsikišimą kožną sykį, kada tik atsiranda proga įstatymais paglemžti užpelnytus vaisius jo darbo. Kitokiais žodžiais sakant, jie piktinasi iš naudingo, o džiaugiasi iš skriaudingo kišimosi.

Džonas Bernsas* viename iš paskiausiųjų numerių Frenko Leslio* laikraščio aprašinėja darbininkiškąjį krutumą; p. Bernsas yra didelis žinovas tojo dalyko, dėl to čion nebus pro šalį paduoti lietuviškiems darbininkams tūlas ištraukas iš jo rašto, kadangi jis mus perliudija, kad „nublokštasis Europos darbininkas" drąsiai kelia galvą aukštyn, ir netolima valanda, kada jis pareikalaus rokundos nuo savo spaudėjų.

Europoje darbininkiškasis judėjimas šiandien yra jau perėjęs agitacijos dienas. Valstijos turi darbą šiandien su tikru, gyvu revoliucijišku krutumu, kuris juomi aštriaus yra persekiojamas, tuomi drąsiaus auga. Yra tai vaisiai socialistų ir tredjunionistų propagandos. Prancūzijoje valdžia likosi prispirta paskučiausiame laike priimti įstatą, prasūdijantį kiekvieną darbdavį ant trijų mėnesių kalėjimo su sunkiais darbais už atstatymą darbininko nuo darbo už prigulėjimą prie darbininkiškų draugysčių. Anglijoje nuo pavasario 300 „treids unijų", iki tam laikui labai prastai suorganizuotų, sutvėrė naujas unijas arba pačios persitaisė. Naujosios unijos viename Londone įtraukė į savo eiles 300 000 naujų sąnarių — vyrų ir moterių. Bet akyviausia pažyme darbininkiškojo judėjimo yra toji, kad jis įgyja paskutiniame laike vis daugiaus sąnarių iš vidutinės luomos draugijos. Tūkstančiai tų žmonių atsikrato nuo kastiškų prietarų ir, suprasdami vienodumą reikalų su darbininkiška luoma, didina jų armiją.

Baisiausia pažyme šiandykštės kapitalistiškos ūkės yra žmogžudystės angliakasyklėse. Naje, žmogžudystės! Tūkstančiai žmonių kasmet yra varomi tiesiog ant smerčio. Jie yra nužudomi per draugiją. Nepraeina tos dienos, kurioje laikraščiai nepraneštų apie eksplodavojimą gazo, užgriuvimą ar kitokias kasyklines ne-

laimes, kuriose po penkiasdešimts ir daugiaus žmonių galą gauna, ir mes tylime, tarytum nieko neatsitiko. Draugija yra kurčia ant to visko. Sako, tosios nelaimės yra neišvengtinos, jos nusiduoda, nežiūrint ant išmintingiausių atsargybių. Yra tai nekrikščioniškas ir nežmoniškas teisinimasis. Kompanijos neturi varyti darbą kasyklėse, kurios reikalauja „išmintingų atsargybių", tiesos prieš žmogžudystą turi užginti tai. Mes turime tiesas prieš pardavimą smertinių vaistų ir tiesas, korojančias pasikėsinimus ant savžudystų, vienok mes pavelijame žmonėms eiti į nasrus smerties ir teisiname tai, sakydami — toks ir toks buvo inspektoriaus raportas. Kasyklių valdytojai paprastai visą bėdą sukrauja ant darbininkų neapsižiūros.

Šitos baisybės yra gėda dėl mūsų taip vadinamos krikščioniškosios civilizacijos, yra tai piktadarystos. Ką turėtų veikti angliakasėjai, jeigu jiems būtų uždrausta eiti į pavojingas kasykles? Jiems būtų duotas darbas kitose. Amerikoje yra tokia daugybė anglinių laukų, jogei galima yra kasti anglis, nedarant žmogžudysčių, ir jeigu kasyklių valdytojai būtų atsakyme už jas, pavojingos kasyklės taptų uždarytos. Tikrai šis tas turi būti padaryta dėl sulaikymo žmogiškųjų aukų, nes užstosiančios gentkartės paskaitys mus už beširdžius žudytojus mūsų brolių.

Chemija yra tai mokslo šaka, kuri užsiima tardymu sądėlio visokių veislių materijos. Ne vien tardo ji įvairias veisles materijos, bet dar ir atmainas jų — tai yra, veikmę perėjimo vienos formos į kitą. Kaip ten neaiškiu šitas apskliaupimas gali išrodyti tiems, kurie nepažįsta šito mokslo, jis bus gal neištektinas dėl chemistų. Chemistu dažnai yra vadinamas tas žmogus, kurio darbu yra pasakyti, iš ko daiktai yra padaryti. Tokis apskliaupimas yra, rods, nepeiktinas, vienok jis tik pusę teisybės savyje turi. Dėl išrodymo tik ką pasakyto pridursime porą paveizdų. Padėkim sau, chemistui yra paduotas gabalas (šmotas) marmuro. Tardydamas tąjį, jis be didelių sunkenybių išras, kad jis yra padarytas iš veislių materijos, vadinamų karbonu, oksigenu ir kalciu. Jis gali taipogi be sunkenybių pasakyti, kokiose proporcijose šitie daiktai yra paimti į marmurą. Jis gali tokiu būdu mums pasakyti, iš ko marmuras yra padarytas. Bet ar tai bus viskas? Argi negalime mes toliaus klausti, iš ko tas karbonas, oksigenas ir kalcis yra padaryti! Tiesa, juos vadiname elementais, arba prastaisiais kūnais, suprasdami po tuomi žodžiu tokius daiktus, kurie negali būti paverčiami jau į prastesnes formas. Po kokia nebūk įveikme dėkime tuos taip vadinamus elementus — jie neišsidėstys ant smulkesnių sukrautinių dalių. Todėl, kada chemistas, ištardęs kokį sukrautinį kūną, pasako, iš kokių elementų jis yra sudėtas, tuomi pasako jau, iš ko kūnas yra padarytas. Bet argi ant to jau pabaiga yra? Ar jau daugiaus nieko nepasilieka dasižinoti? Vienas didelis klausimas pasilieka dar dėl atsakymo: kas tai yra elementas? Ar yra tosios formos materijos, kurias mes vadiname elementais, visiškai nepriegulmios viena nuo kitos, ar nėra jos savo parėdku sudėtos dar iš smulkesnių formų materijos, kurias gal mes atidengsime ateitėje?

Nors negalime atsakyti ant šitų klausimų šiandien, vienok paskutiniame laike tapo padaryti tūli pastebėjimai, kurie turi artimiausią sukabę su šituomi dalyku. Maskoliškasis chemistas prof. Mendelejevas ir vokiškasis Lotaras Mejeris* vienlaik išrodė, kad elementai yra susigiminiavę labai įstabingu būdu taip ankštai, jogei juos visus galima sustatyti į vieną toblyčią. Įstatymas, valdantis įvairiavimąsi ypatybių elementų, yra žinomas moksle po vardu „periodiškojo" įstatymo. Ankštumas šito straipsnio nepavelys man suteikti išgalingo išaiškinimo šito akyvo įstatymo. Svarbiausias punktas, ant kurio aš noriu čion nurodyti, yra tasai, kad taip vadinamieji elementai yra giminingi vienas kitam ir šviesoje šitų faktų negalima yra mislyti, kad tai būtų atskiros formos materijos. Tai užmoja ant to, kad savo parėdku jie yra sudėti iš smulkesnių elementų, ir yra jau šiandien davesta, kad visi elementai, kurių priskaito aplink 70, sudėti iš dviejų pamatinių elementų, sukrautų įvairiose proporcijose. Nors nesame dar atidengę tų pamatinių elementų, vienok negalime ginčyti, kad ryto ar užporyt jie netaps atrasti. Ne visi juk dar ir prastiejie elementai yra suieškoti. Kada Mendelejevas pirmas sutaikė visus žinomuosius elementus į savo toblyčią, jis pastebėjo, kad toji toblyčia yra nekupina, dėl to buvo reikalas palikti tūlus tarpus tuščiais dėl vėlesnio dapildymo. Tarytum ne visi kaulai kokio didelio gyvulio buvo atrasti. Kraudamas sąnarius vieną prie kito, atrastojas pastebi, jogei jam šio to dar stokoja, vienok, nežiūrint ant to, jis gali spręsti apie prietykius tarp sąnarių, esančių prieš jį. Jis gali lygiu būdu iš viršaus pasakyti, kokias ypatybes tiejie trūkstantiejie sąnariai turi turėti. Taip ir čion atidengtojas periodiškojo įstatymo pastebėjo, kad sistema yra nekupina. Jis paženklino protarpius ir pranašavo atradimą nežinotinų iki tam laikui elementų dėl dapildymo tų tarpų. Negana to, jis drąsiai aprašė tūlus iš šitų nežinomų elementų su visomis išgalėmis. Iš pradžių

niekas nenorėjo pavieryti tam, bet ūmu laiku tai pasirodė esant vienu iš didžiausių įspėjimų, kokie tik yra užbrėžti ant mokslo lentų. Į keletą metų visi trys elementai, pranašauti per Mendelejevą, tapo atrasti — paskutinis pora metų atgalios. Pirmasis buvo surastas Prancūzijoje ir dėl to tapo apkrikštintas *gallium*; antrasis — Norvegijoje ir pavadintas *scandium*; trečiasis, neseniai atrastas Vokietijoje, vadinasi *germanium*. Mendelejevo aprašymas jų, aštuoniolika metų pirmiaus patiektas, yra pastebėtinai sutinkantis mažiausiose smulkmenėse su tikrybe. Šitos radynos visų chemistų akis nukreipė ant periodiškojo įstatymo ir uždegė norą dėl paieškojimų naujų elementų. Be abejonės, dar liekasi daug dėl atradimo. Gal ir mūsų Lietuva susilauks kada savo elementą, bet mūsų broliai ant mokslo dirvos šiandien dar nei nemislija dirbti.

<...>

Vėliausiai pasistengiama yra dar giliaus žengti į paslaptis daiktų budavonės, idant išgauti iš ten siūlą smulkiausiųjų dalelių, iš kurių, kaip mislijama, visos formų medegos yra sukrautos. Anot ponavojančios teorijos, kožna medegos veislė yra sukrauta iš smulkiausiųjų dalelių, molekulėmis vadinamųjų, ir šitos *molekulės*, tariama, sudėtos yra dar iš smulkesnių dalučių, vadinamų *atomais*. Šitoji teorija nėra vien fantazijos sapnas, bet paremta ant giliausiųjų tardymų, ant neapskaitomos galybės buičių (faktų). Chemiškuose sądėliuose elementų atomai yra suvienyti vienas su kitu į molekules, ir sądėliai yra sukrauti iš šitų molekulių, kurios liuosai kruta gazuose, sunkiaus skystuose, o drūčiai susikabinę kietuose. Užduote chemijos yra išaiškinti, kokiu būdu atomai yra sukrauti molekulėse arba kokis susimezgimas yra tarp atomų. Kuomet mes žinome, kad atomai ir molekulės yra neapsakomai smulkios dalelės — taip smulkios, jogei smulkiausioji materijos dulkė, matoma per gerą mikroskopą, turi savyje

nuo 60 iki 100 milijonų molekulių — regisi negalimu daiktu yra patiekti kokį apskliaupimą susirišimo atomų į molekules. Vienok tai yra punktas, ant kurio šios dienos geriausi chemistai dirba, ir rezultatai, pasiekti ant tos dirvos, iš tikro yra dideli. Tegul nei vienas, kam chemija yra nepažįstama, neprikišinėja jiems veltą laiko gaišinimą. Chemiškosios hipotezės yra dėl chemistų; koliuk jie yra pagelbingi, koliuk jie veda prie aiškesnės ir davadnesnės pažinties teisybių šito dalyko, koliuk jie ragina mus prie darbo, o mokslas vis iš tos priežasties kyla, netinka sakyti, kad čion gali būti veltas darbas. Jeigu atsiranda kartais klaidos chemiškose hipotezėse, tai jas patys chemistai ir pastebi. Tegul niekas nemislija, kad mokslas negali turėti darbą su tuomi, kas randasi už proto ribų. Be pagelbos vaidintuvės negalėtų būti mokslo. Vienos buitys (faktai) negalėtų dar sutverti mokslo. Prietykiai tarp tų faktų turi būti apskliaupti, o tai negalima atlikti be pagelbos vaidintuvės. Didžiausias genijus yra tas, kuris užmato, kas priešakyje buičių dedasi, ir su savo vaidintuve išgali surišti į sistemą tąsias buitis, kurios išrodo mažiausiai susiduriančiomis. Vienok nereikia užmiršti, kad tokia vaidintuvė turi būtinai prigulėti prie kupinai mokinto proto, turi būti laikoma ryšiuose giliausio mokslingumo, kuris veda prie didžiausių rezultatų.

<...>

Kitas dalykas, šiandien išeinantis į priešakį chemijos, yra tas, kurį aš turėjau ant mislies pradžioje šito straipsnio, kada aš sakiau „tokis apskliaupimas tik pusę teisybės savyje turi". Be ginčo, chemisto dalyku yra pasakyti, iš ko daiktai yra padaryti, bet antroji pusė teisybės yra šita: jo dalyku yra tyrinėti taipogi ir pačią chemiškąją veikmę. Jokiam atsitikime jis neturi pasikakdinti ant vien dasižinojimo, jogei du daiktu A ir B, suvienytu į krūvą, padaro naują daiktą AB. Jis turi tyrinėti ir tąją veikmę (aktą) susivienijimo, ir pažinti

viską, ką tik galima yra. Kadangi šitos veikmės paprastai nusiduoda akimirkoje, dėl to ir tyrinėjimas jų yra neapsakytinai sunkus. Nežiūrint ant to, žingsnis į priešakį laike paskutinių metų ir čion tapo padarytas, ir skaitlius dirbančių ant šitos dirvos chemistų yra smarkiai augantis. Jie tardo tokius dalykus, kaip greitumas chemiškųjų veikmių, įtekmė masės ant chemiškųjų reakcijų ir prietykius tarp šilimos, elektrybės ir chemiškosios veikmės. Geriausi rezultatai parėjo iš Maskolijos, Švedijos ir Prancūzijos. Šitoji atžala dažnai yra vadinama fizikiška chemija. Galybės knygų apie tą dalyką pasirodė, ir laikraštis, vien juomi užsiimantis, tapo įsteigtas pereitame mete.

Nenorėdamas ilgiaus pratęsti tąjį dalyką, kadangi mano skaitytojas ir taip jau gal žiovauti pradėjo, aš pereisiu stačiai prie kito dalyko, kurį aš malonėčiau plačiai apšnekėti, vienok šiuomi sykiu pasikakdinsiu tik ant kelių žodžių. Gal man kas taip pasakys: „Tai vis labai dailu, bet aš mislijau, kad chemija yra praktiškas mokslas. Kokią naudą duoda visi šitie giliausi ištyrinėjimai elementų pobūdžio ir sudėjimo chemiškųjų sądėlių?" Šitokie klausimai dažnai girdisi, ir ant jų reikia duoti atsakymą. Po žodžiu „praktiškas" reikia suprasti tai, kas turi tiesų susidūrimą su mūsų kasdieniniu gyvenimu. Praktiškiejie tardymai yra tie, kurie veda ant įsteigimo kokios naujos išdirbystos (industrijos), arba tokie, ką veda ant atidengimo kokių naujų daiktų, reikalingų žmogaus gyvenime. Mano praktiškasis brolis nemėgsta tų visų tardymų, kuriuos aš šitame straipsnyje minėjau, bet reikalauja, idant darbas būtų taip pakreiptas, kad iš jo iš sykio nauda dėl žmonijos pareitų. Negalima užginti, kad visiškai nebūtų teisybės tokiame reikalavime. Mokslíškų darbų vaisiai turi būti kuomi plačiausiai panaudoti dėl pagerinimo išlygų gyvenimo žmogaus. Negalima yra nei išrokuoti, kaip daug mes esame skolingi chemijai, ir su pasitikėjimu galime viltiesi dar didesnių geradėjysčių

ateityje. Kožną metą vis nauji pasinaudojimai chemiškais išradimais ant praktikos yra daromi. Kam mes turime dėkavoti už šituos pasinaudojimus? Mano atsakymas yra tokis: mes skolingi esame už tai tiems chemistams, kurie dirba ant dirvos gryno mokslo. Viskas, kas veda mokslą chemijos į aukštesnę tobulystę, didina tik progas pasinaudojimo josios teisybėmis gyvenime žmonių. Chemiškosios industrijos ir grynojo mokslo interesai yra tie patys. Sėdynės didžiausios ant svieto chemiškosios industrijos randasi toje žemėje, kurioje daugiausia buvo užsiimama grynu mokslu. Vokietijoje, kur mokslas chemijos yra labai giliai tardomas, grynąjį mokslą geriausiai pažįstantiejie vyrai yra podraug ir geriausi vedėjai dideliuose fabrikuose chemiškųjų darbų. Net techniškose iškalose Vokietijos chemija yra mokinama tokiame apėmyje, kaip ir universitetuose; didžiausia atyda yra padėta ant to, idant mokintiniams kuomi daugiausia gryno mokslo suteikti. Jeigu mano praktiškasis brolis galėtų aplankyti didžiausias laboratorijas ant svieto universitetuose ar techniškose iškalose, jis išrastų, kad tardomi jose dalykai yra labai nepraktiški; vienok patyrimas parodė, jogei ten, kur daugiausia tokio nepraktiško darbo yra atlikta, praktiškiausi rezultatai tapo pasiekti. Mes ateiname tokiu būdu ant persiliudijimo, jogei nepraktiškiausias darbas — yra didžiausiai praktiškiausiu.

Vienok aš nemisliju, kad reikalas būtų teisinti abstraktiškuosius darbus. Apart pakakdinimo kūniškų reikalų, žmogus yra tobulinamas dar ir kitokiais būdais. Jis turi aukštesnius reikalus, ir tūli iš jų yra nuspakajinami vien moksliškos šviesos pasididinimu. Kožnas naujas atradimas padidina tą visasvietinę krautuvę mokslo, ir mes visi naudojamėsi iš jos. Nauda, rods, nėra taip apčiuoptina, kaip kad medegiškoji, vienok ne mažesnės vertės. Ar nėra svietui geriaus nuo jo knygų, dailų? Atimk tą viską šalin. Pamislyk tad apie pasėkas! Taip yra ir su rezultatais moksliškų dar-

bų. Per šituos darbus mes artinamėsi prie tikresnio supratimo visatos ir vietos, kokią patys užimame joje. Sulaikyk tąjį darbą, ir intelektuališkasis myris seks paskui. Darbas turi eiti visiškai nepriegulmingai nuo klausimų, ar jo rezultatais galima bus iš sykio pasinaudoti, ar ne. Mums reikia daugiaus šviesos! Taigi dirbkime dėl jos.

KĄ MES ESAME KALTI MOKSLUI

Ne kartą girdime aklus tamsūnus išjuokiančius tuos žmones, kurie užsiima mokslu, o dažnai ir patį mokslą. Vienok tie patys tamsūnai naudojasi telefonais, telegrafais, elektriškąja šviesa, važinėja elektriškuose vagonuose, bet jie nieko nežino apie Galvanį[1] ir jo varlės kojas. Atimk šalin viską, ką mokslas yra svietui suteikęs — ir mūsų žemė tuojau atsidurs tokiame pat stovyje, kokiame necivilizuotasis Afrikos vidurkis randasi šiandien. Mokslas yra gimdytoju industrijiškųjų dailų.

Tatai jau ankstybiausiuose amžiuose regime žmones vartojant akmenį, titnagą, ragą ir kaulus dėl patiekimo reikalingų gyvenime įnagių.

Pakilus civilizacijai ir prekystei išdygus, atsirado didesni reikalai, ir štai fenikai, beplaukindami ant savo laivų po Tarpžemines mares, atranda kelią į Atlantiką ir tuomi atsibasto ant Britiškųjų salynų. Gyventojai šitų salynų, žvėrių kailiais apsidengę, turėjo turtingas kasykles cino ir kitokių mineralų, kuriais jie nemokėjo pasinaudoti. Fenikai atrado šitas kasykles, prisikasė cino ir kitokių mineralų ir, parsivežę juos namon, įsteigė metalurgiškąją industriją. Jie, mat, buvo prakilniausi toje gadynėje žmonės. Išdygus mokslams ant Britiškųjų salynų, gyventojai jų nepardavinėjo daugiaus savo žaliąją medegą svetimoms tautoms, bet panaudojo ją dėl savęs. Tauta, kuri yra prakilnesnė moksle už kitas tautas, visados turi pirmystę.

[1] Lujidžis Galvanis — garsingas mokslinčius, gyvenęs Bolonijoje tarp 1737—1798 metų, kuris, tyrinėdamas nervišką veikmę šaltkraujų gyvulių, iš netyčių pastebėjo, kad kojos tik ką užmuštos varlės, kada tampa pakartos už krurališkojo nervo ant metalinės lazdutės artimystėje elektriškosios mašinos, įgauna konvulsijas (traukosi) prie kožnos kibirkšties. Šitas pastebėjimas įteikė progą dėl įsteigmės mokslo, vadinamo galvanizmu.

Mokslas ir prekyba atvėrė takus greito susinešimo tarp visų dalių svieto, sumažindamos kaštus pervežimo žaliosios medegos iki žemiausiam laiptui. Mokslas yra didžiausiu judintoju komercijos kaip pavienių žmonių, taip lygiai ir tautų. Paimkime ant paveizdos mitrą mūrininką ir plytnešį. Pirmutinis vartoja smegenis prie savo darbo, antrasis gi tik gyvuliškąją savo pajėgą. Kada jis kopia kopėčiomis su savo plytomis, jis turi nešti ir savo paties sunkumą. Vienas pasergėjo tai ir panaudojo arklio sylą į darbą; arklio syla paskiaus tapo apkeista ant mechaniškosios sylos garo, kuris atlieka darbą už penkiolika žmonių arba už du arkliu ant sykio. Anglys, paverstos į šilumą, atlieka visą darbą. Anglys, iškasamos kasmet Suv. Valstijose ir paverčiamos į mechaniškąjį darbą, padaro daugiaus sylos, ne kad visa mūsų žemės populiacija sykiu suimta turi. Panaudojimas gamtos sylų į vietą žmogiškos pajėgos padarė žmogaus darbą daug vaisingesniu. Gamtos sylos į keletą adynų atlieka tiek darbo, kiek keli žmonės per visą savo gyvastį neįstengtų padaryti.

O už tai mes esame skolingi kibirkščiai genijaus, išsprogusiai iš Stivensono, kuris sakė, būtent saulė varo lokomotyvus, saulė, išvalnyta iš anglių, kuriose ji buvo užrakinta per amžius. Vienok žmogus negali sutverti sylų: viskas, ką jis gali padaryti, tai pajungti jas į darbą. Bet dėl to reikia pirma jas pažinti, reikia mokslo. Bėda tam, kuris be žinojimo imasi už tokio darbo! Gamtos įstatymai niekados nedovanoja žmogui už jo tamsybę.

Mūsų amžyje trys mokslininkai padarė perversmą komercijoje — Erstedas* iš Kopenhageno ir Faradėjus* ir Vitstonas* iš Londono. Apie Faradėjų taip pasakė Hakslis*: „Kožna tauta su džiaugsmu apieravotų 500 000 dolerių dėl suieškojimo tokio žmogaus ir tokią pat sumą dėl išmokinimo jo." Besimeris*, studijavodamas nuošaliuje plieną, padarė revoliuciją laivų budavojime. Dr. Džaulis*, betyrinėdamas mechaniškąjį var-

tojimą šilumos, išrado sukrautinę mašiną, kuri reikalauja anglių keturias dešimtis sykių mažiaus; tokiu būdu laivas, kuris 1850 m. reikalavo 14 500 svarų anglių ant kožnos tonos, šiandien atlieka tą patį darbą su 350 sv. Atpigimas kelionės per jūres yra skolingas daugiausia mokslininkui Džauliui. Už kožną sykį, kada tik braukiame brėžuką (zapalką), mes turime būti dėkingi mokslininkams, kurie vien dėl mokslo meilės juomi užsiėmė. Žmonės, kurie nuošaliuje tyrinėjo anglinį degutą (tar) vien dėl savo akyvumo, padarė visą svietą sau skolingu per išradimą alizarino, geriausios kvarbuojančios medegos. Šitiems žmonėms svietas yra skolingas už aniliną, antipiriną ir už kitus iš anglies išgaunamus produktus. Mokslininkai, akyvi žinoti, kas yra naftoje, išrado parafiną ir vazeliną. Pasteras*, betyrinėdamas, kas padaro fermentaciją, išrado ir pradėjo naują erą dėl vyno darymo. Krutėjimas ir švilpimas arbatinio katilėlio pabudino žmogaus akyvumą — ir galiausiai mes turime į darbą pajungtą garą. Svyravimas lempos Italijos katedroje akyse jaunojo Galilėjo pabudino mislį, rezultatu kurios buvo išradimas *pendulum* (švytuoklė), o per tą nutobulinimas laiko mieravimo ant visos žemės.

Mokslas niekad nesilieka netriūsęs, ir koliuk bus žemė, o ant jos gyvens žmonės, koliuk nors viena gamtos paslaptis pasiliks dar neatidengta, toliuk bus mokslininkai, užsiėmę tyrinėjimais tų paslapčių, kiekvienas atradimas kurių vis didins gerovę žmonių. Jeigu kuomet svietas atsidurs pakajuje, visuotinoje brolijoje žmogijos — tai už šitą broliją jis bus skolingas gamtos tyrinėjimams — mokslininkams. Mokslas yra žinojimas, dailos yra sumanumas vartojimo jojo. Geležinkeliai, jūriniai laivai, visokie pasinaudojimai garu, elektrybe ir gazu, milžiniškiejie trobesiai, fabrikai — vis tai išplaukė iš praktiško panaudojimo moksliškųjų teisybių.

Žmogus gyvena dviejuose svietuose: fiziškame, arba prigimtame, ir ekonomiškame, arba pramanytame, per jį patį sutvertame. Plėtojimasi žmogijos ir draugijos priklauso nuo savitarpinių prietykių tų dviejų svietų.

Pakoliuk žmogus esti organiškąja esybe, atsiskiriančia nuo kitų tvarinių tik tūlomis nedidelėmis ypatybėmis ir įpročiais, toliuk parokuojamas gali būti už tikrą produktą veikiančių ant jo gamtos galybių.

Priešistoriškasis žmogus akmeninės gadynės, tipą kurio po šiai dienai matome nuožmiose veislėse Australijos, Afrikos ir Amerikos, kupinai pasidavė įtekmei apsiaupiančios jį gamtos. Gyveno jis stovyje visiškai primityviškame ir vaikščiojo plikas; šaltame klimate apsidengdavo žvėries kailiu, kurį laikydavo iš tos ar kitos pusės, pagal tai, iš kur vėjas pūtė, vartojimas naugių (metalų) buvo jam visiškai nežinomas, apie ugnį turėjo silpną supratimą. Statė sau šėtrą iš medžių šakų, užuot įnagių ir ginklų vartojo jis akmenius ir lazdas. Degti molio sūdynai, kuriuos galima pastatyti ant ugnies, buvo jam nežinomi. Kalba jo buvo taip biedna, jogei neturėjo žodžio „būti", kaipo ir abstraktiškų žodžių, kaip antai dažas, šilima ir kt. Protas jo buvo dar ant taip žemo laipto, jogei negalėjo surokuoti per 3 ar 4.

Dėl paaiškinimo, kokiu būdu atsirado įvairios veislės žmonių primityviškoje gadynėje, gamtininkas turi tyrinėti dalyką tokiu pat būdu, kaip jis tyrinėja kitas veisles gyvulių. Lenktynės, kova už būvį — tai yra įstatymai plėtojimosi priešistoriškojo žmogaus. Plėšimas grobio arba nugriebimas sau pačios priguli nuo laipto stamantrumo ir sylos jo rankų ir kojų. Neprietelių draskė jis dantimis ir nagais; akmeniai ir lazdos lygiu būdu

jam tarnavo kovoje. Drūčiausias, mitriausias ir gabiausias tapdavo apgalėtoju.

Vienok jau priešistoriškoje gadynėje tokios žvėriškos lenktynės atsimaino ir įgyja kitonišką pobūdį. Nuo valandos, kada žmogus išrado būdą apdirbinėjimo naugių (metalų), arba nuo pradžios bronzinės gadynės, paliauja jis kariauti prigimtiniu ginklu; jo vietą užima pramanytasis ginklas, kuriam pasidėkavojant apgalėtoju dažnai pasilieka ne drūčiausiasis, bet geriausiai apsiginklavęs. Daugelis antropologų tvirtina, būtent akmeninės gadynės žmogus, apgyvendinantis Europą, tapo išnaikintas per kitą žmonių veislę, kuri atėjo iš rytų ir pasipažinusi jau buvo su vartojimu bronzo. Dėl parėmimo savo išvedžiojimų priduria jie, būtent visi bronziniai kalavijai, kokie tapo surasti Airijoje, Škotijoje, Norvegijoje ir t. t., ne vien iš vienokios medegos yra padaryti, bet dar turi ir vienokią formą, taip, jogei galima mislyti, kad paeina iš rankų vieno meisterio. Kalavijai tie skiriasi viens nuo kito tik pagražinimais savo: Danijoje turi jie spirališkus pagražinimus, pietuose gi jie yra papuošti linijomis ir rateliais. Rankena jų yra trumpa, kas užmoja ant to, jogei nešiotojai jų, apgalėtojai akmeninės gadynės žmonių, turėjo būti su mažomis rankomis.

Tas pats, kas dėjosi priešistoriškose gadynėse, atsikartoja ir šiandien. Kuomet Stenlis*, De Braza* ar kitas kokis civilizuotasis razbaininkas pradeda vainą su murinų valstija Konge, ne drūčiausias ir narsiausias apgali, ale revolveris ir parakas.

Visiškai tas pats dedasi ir ant lauko industrijiškosios kovos. Kada rankpelnis audėjas kovojo su audėjais didėsės pramonės už pirmystę ant rinkos, tada taipogi apgalėjo ne energiškiausiasis, mitriausiasis, darbščiausiasis, bet audžiančioji mašina ir syla garinio motoro. Žmogiškoje draugijoje kitaip dedasi, neg tarp gyvulių, žmogus laimi pergalėjimą ne tik dėkavojant savo įgimtoms ypatybėms, bet dar ir dėkavojant vartojimui aukš-

tesnių darbo įnagių ir ginklų. Drąsiai pasakyti galima, jogei tikroji kova už būvį ir tobulinimąsi eina ne tarp pačių žmonių, ale tarp jų pramanytų organų. Toji kova už būvį ginklais ir įnagiais turi tą patį pobūdį, kaip ir kova tarp augalų ir gyvulių, ir yra priežasčia nepaprasto ištobulinimo įnagių, pramonės ir vainos.

Kuomet du pramonininku su vienokiai gerais darbo įnagiais kovoja už tai, kas iš jųdviejų turi atsitraukti nuo rinkos, tai kova šitoji atsilieka ant sprando darbininko. Visi, lyg kad jiems apie laižybas eitų, stengiasi pagal išgalę numažinti mokestį darbininko, pailginti darbo dieną, vieton vyrų vartoti moteris ir vaikus, vieton specialistų — išdirbėjus. Jeigu toji tarp pramonininkų vedamoji kova nei vieną iš jų nei morališkai, nei fiziškai nepastiprina, tai už tai ji prisideda prie morališko bei fiziško parbloškimo darbininkų. Dėl to gi kova už būvį pas žmones, stovinčius ant aukštesnio, neg gyvuliai, laipto plėtojimosi, neturi tokių pat pažymių ir nepagimdo tokių rezultatų, kaip toji pati kova, tarp gyvulių ar augalų vedama.

Tų priežasčių dėlei, norint išaiškinti procesą plėtojimosi žmogaus, pirm visko turime ištirti pramanytąsias išlygas draugijinio gyvenimo, per kurias žmogus perėjo, o taipogi ir įtekmę tų išlygų ant žmogaus ir draugijos. Du svietu, kuriuose žmogus gyvena: prigimtinis ir pramanytasis, nėra visados vienokiu, bet be paliovos atsimaino. Istorija formacijos žemės parodo mums, jogei gamtiniai prietykiai randasi stovyje nepasiliautino plėtojimosi. Žofrua Sent-Ileras* paremia savo atsiradimo veislių teoriją ant to paties kosmiškojo plėtojimosi. Persimainymą amfibijų į paukščius išaiškina jis chemišką ją atmaina atmosferos, minėtinai pasidauginimu degėlo ore, kas suteikė galę gyvenimui gyvulių, šiltu krauju apdovanotų.

Vienok gamta labai palengva plėtojasi, tūkstančiai metų pereina, kol nusiduoda tūlos atmainos. Iš tos priežasties gyvuliai ir augalai rodosi mums neatsimainan-

čiais — nesa išlygos, esančios priežasčia pastojimo veislių, neženklyvai atsimaino. Pramanytasis svietas plėtojasi be palyginimo smarkiaus, nesa pramanytiejie prietykiai, tarp kurių žmogus plėtojasi, yra atmainingi; tai dėl ko patėmijame taip didelį skirtumą tarp įvairių žmonių padermių. Skirtumas tarp inteligencijos paryžiečio o gyventojaus Ugnėtosios žemės yra daug didesnis, neg tarp orangutango o šunies.

<...>

Naujausiejie istoriškiejie tyrinėjimai parodė, jogei komunizmas buvo pirmiausia ekonomiškąja forma, kurioje žmogiškoji draugija apsireiškė. Azijoje, Australijoje, Afrikoje, nevat ir Europoje randame ir šiandien tautas, kurios neturi privatiškos savybės žemės, išskiriant vietą po butu ir daržą. Visa žemė esti visuotina savybe giminės; ariamoji žemė tampa išdalinama tarp pavienių familijų pagal vietinius įpročius kasmet, kas trys ar kas septyni metai; miškai ir ganyklos liekasi nedalinama savasčia visų. Kolektyviškoji savybė yra priežasčia susiorganizavimo draugijos ir gentės tokiu būdu, kokio nerandame jokioje draugijoje, pasiremiančioje ant kitoniškų formų savasties.

Atrandame pas visas šitas kolektyviškąją savybę turinčias tautas, nežiūrint ant skirtybių klimato ir veislių, visiškai tas pačias kliaujas ir gerumus, nevat paveidūs yra įpročiai ir supratimai. Pramanytosios išlygos, tūleriopai įsitaisiusios po įtekme gamtinių prietykių, pagimdo tuos pačius nuotykius pas mus. Taip antai vagystė, kuri primityviškose draugijose yra visiškai nepažįstama, pas mus yra ji viena iš didžiausiai puolančių į akį dorybių mūsų civilizuotosios draugijos, po įtekme privatiškosios sistemos įsitaisiusiosios. Visi sąnariai giminės dirba, nei vienas iš jų negyvena svetimu kaštu; vienas kitą jie gelbti be jokios prievartos ir neliepia sau užmokėti už padarytąją tarnystą. Jeigu Maskolijoje arba Indijose kokia familija negali į laiką

suvalyti nuo laukų javų, tada kitos familijos gelbti jai ir apturi už tai bent puotą, kurioje už kalnieriaus nepila. Nėra jokių įstatymų tose primityviškose draugijose. To, ką mes vadiname teisingumu, tiesa arba pareiga, ten visiškai nėra; esti tik įpročiai, padavimai. Vienintelė kora dėl žmogaus, nusidedančio prieš įprotį, yra visuotinas paniekimas; kartais tūlose indijiškose draugijose nusikaltėlis yra prasūdijamas ant užmokėjimo tūlos mieros vyno, kuris paskui tampa išgeriamas laike žmonių švenčių.

„Indijose,— rašo garbus angliškasis tiesininkas H. S. Meinas,— susidedanti iš senių valsčiaus roda niekad neišleidžia įstatymų, ale paprastai apgarsina pa-pročius, kurių prisilaikyta iš senovės... Įstatymo ir pareigos, įstatymiškoje prasmėje to žodžio, ten nėra: jeigu kas iš sąnarių valsčiaus tampa nuskriaustas, tai tada jis nesiskundžia ant individuališkos skriaudos, bet ant peržengimo įpročio tosios mažosios draugijos. Kas dar yra įstabiausiu, tai tas faktas, jogei įstatymas turi sylą, neturėdamas jokios sankcijos. Atsitikus nepaklusnumui prieš rodos ištarmę, kas vienok niekad neatsitinka, vienintelė kora yra visuomeniškas paniekimas prasižengėlio."

Be jokios pagelbos taip vadinamųjų represijiškų įrėdnių civilizuotųjų tautų (policija, sūdai, koravonės namai) primityviškose draugijose viešpatauja drūta tvarka ir tikra sutikmė, nežiūrint ant to, kad jos — taip, kaip ir skruzdynai — paprastai viena su kita kariauja. Viskas, kas svetimas, yra per juos laikomas už neprietelingą; supratimas tas randa klasišką įsikūnijimą lotyniškame žodyje *hostis,* kuris paženklina lygiai neprietelių, kaip ir svetimą. Angliškiejie žodžiai *host* (svečias, nesavas), *hostility* (neprietelystė) paeina nuo lotyniškojo *hostis.*

Ir dėl to tik žmogui ir pasisekė pakilti aukščiaus kitų tvarinių, kad primityviškosios žmonių draugijos plėtojosi tarp pramanytųjų aplinkybių tokiu būdu, jo-

gei visokia individuališka priešinybė, visokia individuališka kova už būvį — kalbant drauge su Darvinu — tapo sukrušintos.

Viduryje žmonių draugijos susirėmimai įvyksta jau tik tada, kada kolektyviškoji forma savasties pranyksta ir draugija pasidalina į klases su priešingais viena kitai interesais; vienok gi kova už būvį žmogiškoje draugijoje niekad neįgyja tokių formų, kokias tarp augalų ir gyvulių kad matome; pirm visko ji veda link kitokių, ne kad pas anuos, rezultatų.

Skruzdės savo kolonijose dalinasi dėl atlikimo funkcijų, neišvengtinų dėl užlaikymo čielybės, ant sekančių klasių: klasė vaisintojų (tranai ir karalienės) ir klasė nevaisingųjų, kuri pasidalina savo tarpe ant kareivių ir darbininkų. Ant sprando šitos paskutinės klasės guli visi darbai; kitos rūpinasi tik apie padauginimą ir apgynimą kolonijos. Padalinimas sąnarių draugijos ant klasių ir kategorijų randasi ir žmogiškoje draugijoje. Tos klasės, kurios yra pavalnytos nuo rūpesčio apie maistą ir užlaikymą, atlikdavo visados kokį naudingą darbą dėl draugijos, kuri joms suteikė už tai užlaikymą. Kunigai, kada ponavojo pas žydus, indus, egiptėnus, galus, etc., užsiimėjo užlaikymu tradicijų (padavimų) ir surinktų mokslų (pakol raštženkliai netapo išrasti); jiems būdavo pavesta priežiūra valstijos turtų ir vadovystė prie darbų. Lygiu būdu feodališkoji valdžia Europoje ir Azijoje turėjo pradžioje savo gerąją pusę. Žmonis pasiduodavo po valdžia feodališkojo pono ir apsiimdavo išmokėti jam donį produktais (dešimtinė) ir darbu (baudžiava) su tąja išlyga, jogei bus per anąjį apgintas nuo skaitlingų nepritelių, kurie jį iš visų pusių apsiaupę buvo. Ponas turėjo turėti pilę, kurioje žmonis galėtų paslėpti savo bandą ir javus, užpuolant neprieteliui; turėjo ponas užlaikyti taipgi tūlą skaitlių šarvuotų vyrų, idant galėtų atremti visokius antpuolius. „Ant tiesos padalinimo darbo,— sako Engelsas,— remiasi padalinimas draugijos ant klasių."

Vienok klasės, pavalnytos nuo darbo, visados pasinaudodavo iš sudėtos ant jų rankų galybės dėl savęs, ir šitie pasinaudojimai darėsi tuomi skriaudingesni dėl visos draugijos ir tuomi sunkiaus panaikinami, juomi daugiaus mažinosi svarybė atliekamų per tas klases funkcijų iš priežasties atsikeitimo draugijinių išlygų, ant pamato kurių jos buvo išaugę. Visos jos smelkėsi prie gvolto ir grobio, prie apgavysčių ir pardavysčių, idant išplėsti ir sustiprinti savo galybę ant nenaudos dirbančios klasės, idant draugijos vadovystę apkeisti ant siurbimo žmonių. Tokiu tai būdu, nors labai naudingomis ir geradaringomis šitos pavalnytos nuo darbo klasės buvo pradžioje, ilgainiui pavirto į skriaudingus prispaudėjus žmonių.

Nuo tos valandos, kada išemancipuotos klasės pavirto į ponavojančias, pradeda jos pasinaudoti taip pat ir intelektuališkąja, lyginai kaip ir suorganizuotąja brutališka syla, idant užsilaikyti tik skriaudėjų rolėje. Žinoma yra, kaip Prancūzijos miesčionija gėrėjosi Volteru, pakol kariavo su šlėkta, vienok sukunigėjo tuojaus, kaip tik pasijuto ponavojančia klase, kaip išmislijo liberališkąją religiją su jos dievystėmis: progresas, valnybė, procia, gamtos įstatymai politikiškoje ekonomijoje, etc., ir kaip stengėsi uždekretavoti vardan gamtos mokslų draugijinę priespaudą ant dirbančios klasės.

Aristokratija perėjo tokius pat laipsnius plėtojimosi. Įrėdnės brutališkosios priespaudos (vaiskas, policija, sūdai, koravonės namai, etc.), ant kurių viešpataujančiosios klasės pasiremia, augo tokioje pat prietaikmėje, kokioje jos paliauja būti naudingomis arba kokioje prispaustoji klasė auga ir pradeda savo interesus apginti. Žemutinės klasės, geidžiančios išsivalnyti, turi panaikinti kaip brutališkąją, taip lygiai ir protiškąją pergalę ponavojančių klasių, turi užbėgti ginkluotąją kovą apsišvietimu savęs.

Kada einasi apie priešinimąsi reikalavimams prispaustosios luomos, tada viešpataujančios luomos pa-

daro tarp savęs sandorą, nors jų tarpe būtų kad ir didžiausias nesutikimas. Taip antai 1848 ir 1871 m. matėme, kaip visos politikiškosios partijos miesčionijos susivienijo, idant tik uždusinti žmonių maištą. Prieg tam kapitalistiškųjų partijų kovos yra tik paviršutiniškos ir suteikia mums neištektiną paveikslą tųjų vidurinių nesutikimų, kurie be perstojimo nusiduoda jų glitose. Iš tikro galime ištarti drauge su Marksu: „Jeigu viešpataujančios luomos sąnarių interesai yra ant tiek vienodi, ant kiek jie sutveria atskirą luomą akivaizdoje kitos luomos, tai ir tie patys žmonės turi priešingus, neprietelingus vieni kitiems interesus, kada stovi vienas akivaizdoje kito. Dėl kapitalistų yra toji nesutikmė rezultatu jų draugijiniškai ekonomiškųjų išlygų būvio."

Prekystiškoji bei pramoniškoji konkurencija, ansai pamatinis dogmatas kapitalistiškosios ekonomijos, galutinai yra tik apreiškimu tosios interesų kovos, be perstojimo vedamos kapitalistų tarpe. Galutiniu rezultatu tosios kovos yra nuvargimas apgalėtųjų, kurie tampa nutremti į eilias proletarijų vienoje pusėje, ir kaskart didesnis susirinkimas turtų į nedaugelio rankas kitoje pusėje. Tokiu būdu juomi daugiaus auga bagotystė kapitalistų, tuomi jie mažinasi skaitliuje ir tuomi tampa vis negabesniais dėl apgynimo savo lobių.

Aristokratija perėjo tokius pat laiptus plėtojimosi. Nepaliautinos vainos ponų feodalų išnaikino juos, pamuštųjų turtus užgrobė keli apgalėtojai. Tokis sumažėjimas aristokratijos nusilpnino ją taip labai, jogei be kokių didelių sunkenybių galima buvo prašalinti ją nuo viešpataujančios luomos vietos. Gyvulių tarpe kova už būvį nutobulina pavienius individuumus ir plėtoja veisles, žmonių gi draugijoje netobulina pavienių žmogysčių, ale suretina glitas viešpataujančiosios luomos ir patiekia dėl jos pragaištį.

Tokiame pat prietykyje, kokiame pavaduotoji nuo darbo luoma mažinasi savo skaitliuje ir pavirsta į gaują siurbėlių, auga prispaustoji luoma, ir jos eilėse išsi-

dirba visi gabumai, kokie tik yra reikalingi dėl dvasiškojo ir politikiškojo kėravojimo draugijos; su kožna diena didinasi antagonizmas tarp tų dviejų luomų, iki galiausiai neužsidega atvira naminė kova. Tasai antagonizmas viduramžiuose kėlė miestų maištus ir sodiečių vainas, kurios parengė nupuolimą dėl feodališkosios šlėktos, šiandien gaivina jisai streikus, kurie vis labiaus sutaršo draugijos prietykius ir suerzina darbininkus. Naminė vaina su visomis savo baisybėmis charakterizuoja aukščiausiąjį punktą šito luomų antagonizmo: įgavimas valdžios yra išlyga išvalnijimo prispaustosios, revoliucijiškosios luomos.

Valstija tampa gintuve, kurioje viešpataujančioji luoma apsikasa, iš priežasties savo sumažėjimo bei ištvirkimo netekusi gabumų dėl apsigynimo. Valstija tokiu būdu yra organizacija dvasiškųjų bei fiziškųjų sylų, reikalinga dėl to tik, idant pailginti siurbimą žmonių ir tąją formą padonystos, kuri išsidirbo po įtekme išlygų produkcijos (vergystė, baudžiava, samdininkystė). Pakol draugija yra padalinta ant neprietelingų viena kitai luomų arba, kitaip sakant, pakol reikia užlaikyti paklusnybėje kokią nors luomą, tol išlaikymas valstijos yra neišvengtinu reikalu. Prispaustoji luoma, kuri visuomet yra revoliucijiška, galiausiai vienok apgali valstiją, perkeičia ją pagal reikalus kovos ir nukreipia visą jos galybę priešai luomą, kurią reikia prašalinti.

Pereitame šimtmetyje prancūziškoji miesčionija buvo revoliucijiška luoma. Įgijusi valstiją į savo nagus, perkeitė ją ir panaudojo dėl sulaužymo galybės aristokratijos ir kunigijos. Tuomi tarpu ji vienok pastojo dėl darbininkų siurbiančia luoma, nežiūrint ant savo puikių kalbų apie filantropiją ir brolišką meilę. Tų priežasčių dėlei ji negalėjo panaikinti valstiją, priešingai, sustiprino ją ir tą pačią dieną, kurioje įgijo valdžią, panaudojo dėl uždusinimo žmonių maišto. Tokiu būdu valstija panaikins tik tosios luomos, kurios panaikins ir skirtumą visų luomų, o tai įvyks tik tada,

kada liks panaikinta draugijiniškųjų interesų nesutikmė, kada individuališkoji savastis, kuri pagimdo kovą interesų, taps perkeista ant tautiškosios arba komunistiškosios savasties.

„Kada nelieka draugijoje luomos, kuri gyventų iš siurbimo kitų,— rašo Engelsas,— kada drauge su viešpatavimu luomų ir su kova už individuališkąjį būvį, paremtą ant šiandykštės produkcijos, liekasi panaikintos išplaukiančios iš jos priešinybės ir skriaudimai, tada nesiranda, ką malšinti, ir nėra reikalo užlaikyti tam tikrą valdžią dėl malšinimo žmonių. Įsikišimas valstijinės valdžios į draugijos prietykius tampa nereikalingu, ir galiausiai ji turi išnykti." O tai vis įvyks tik tada, kada žmonės įsitaisys socialistiškąją ūkę pas save.

ŠIS TAS APIE RUSINUS

Visuotinai žinomu dalyku yra, kad taip vadinamoji *ukrainiškoji* padermė yra viena iš didžiausiųjų grupių slaviškosios šeimynos. Josios skaitlius išneša 18 milijonų dūšių ir užima ne vien pietinę Maskoliją, bet taipogi dalį Galicijos ir Bukovinos (Austrijoje). Pereitasis metas ypatingai atsižymėjo istorijoje šitos tautos politikiškojo plėtojimosi. Pirmiaus ukrainiškiejie patriotai Maskolijoje buvo partija taip vadinamųjų „ukrainofilų", kurių aspiracijos nesiekė toliaus urėdiškojo pripažinimo ukrainiškosios kalbos (kuri stovi tokioje giminystoje su maskolišką ja kalba, kaip daniškoji su norvegišką ja), plėtojimo ukrainiškosios literatūros, įvedimo tarp apšviestųjų luomų tautiškojo aprėdo ir t. t. Toliausia nužengiantiejie ukrainofilai svajojo apie tautišką ją nepriegulmybę, tačiaus niekados praktiškai nemėgino savo mierius įvykdinti.

Galicijoje lenkų persekiojimai šitos tautos pagimdė taip vadinamąją maskolišką ją partiją, kuri atvirai trokšta patekti po maskoliška ja carybe su josios „knutu", priespauda ir ekonomiškuoju skurdumu, idant tik išsigelbėti nuo iki gyvam kaului įkyrėjusių lenkų. Tokiu būdu tikri reikalai ukrainiškosios tautos nebuvo užkliudomi nei per vieną iš tų dviejų partijų. Pereitame mete nauja partija tapo suorganizuota Galicijoje, po vardu ruso-ukrainiškoji radikališkoji partija. Josios organas „Narod" („Tauta") išeina Lemberge (Lvove), o redaktoriumi yra šaunusis novelistas Ivanas Franko*. Programas šitos partijos yra grynai demokratiškas.

Tai yra svarbi buitis, nesa šita partija, kaipo sėdinti palygintinai valnesnėje valstijoje, bus ugniaviete, aplink kurią visi demokratiškiejie gaivalai maskoliškosios Ukrainos galės susirinkti į vieną suorganizuotą būrį.

Pamatiniai principai partijos programo yra sekantiejie:

1. „Sociališkuose ir ekonomiškuose dalykuose mes reikalaujame kolektyviškosios organizacijos darbo ir kolektyviškojo valdymo išdirbystos įnagių" (moksliškasis socializmas!).

2. „Politikiškuose dalykuose mes reikalaujame kupinos asabiškosios valnybės, valnybės kalbos, susirinkimų ir susidraugavimų, valnybės spaudos, sielos (sąžinės) ir tiesų dėl kiekvienos žmogystos, nedarant skirtumo ant lyčių, tiesos balso visuose politikos klausimuose. Reikalaujame patvaldystės dėl visų distriktų, provincijų ir valsčių visuose vietiniuose reikaluose ir prieinumo dėl visokių tautų kaip galint aukščiausio laipto apšvietos."

3. Intelektuališkuose reikaluose partija apsigarsina save esant racionalistiška.

Kadangi tokie mieriai ruso-ukrainiškųjų radikalų negali būti pasiekti iš sykio, tai jie pasikakdina tuomi tarpu ant siauresnių praktiškų reikalų. Jie reikalauja panaikinimo monopoliaus, loterijų ir didelių mokesčių; jie priešingi gelbėjimui dideliems kapitalams ir reikalauja pagelbos dėl tautiškosios sandarbystos ir išnaikinimo suktybės. Kas atsieina politikos, tai partijos veiklumas, žinoma, yra užrakytas rubežiuose austrijiškosios konstitucijos, reikalauja visuomeniškojo balsavimo, panaikinimo kastiškųjų privilegijų ir tosios sistemos, kuri Galicijoje suteikia viršesnybę lenkiškajai ponijai, o Čekijoje — feodališkajai partijai. Rusiniškiejie radikalai reikalauja taipjau, idant Austrijoje ant Šveicarijos paveizdos būtų sumažinta stovinčioji armija, o ant jos vietos milicija užvesta ir idant militariškasis mokslas būtų įvestas visose iškalose, taip kad kožnas vienas, reikalui ištikus, galėtų būti kareiviu ir nereikėtų nieką mokinti tada, kada dirbti reikia. Kas gi atsieina cariškosios Maskolijos, tai naujoji partija sako: „Dėl mūs maskoliškoji civilizacija negali turėti

jokio patraukimo toliuk, koliuk ji netaps valna valstija arba federacija valnų tautų."

Mes iš širdies velijame viso labo jaunai, bet daug žadančiai ruso-ukrainiškajai radikališkajai partijai. Kažin kada mūsų prūsiškiejie lietuvininkai pradės pamėgdžioti rusinus? . .

[KAIP KARTAIS MŪSŲ. . .]

Kaip kartais mūsų europiškiai gentainiai nemaloniai išsitaria apie tai, kad „Vienybė" esti rūpestinga apie reikalus lietuviškųjų darbininkų. Dyvinas tai dalykas, kad tokie „vyrai" reikalauja, idant mes ponijos reikalams tarnautume, ir tai dar tuomet, kada ponija jau ir istoriškai, ir ekonomiškai yra iš regyklos bepasitraukianti! Antrapus atvertus, tik lietuvystė nesirėmė nei nesiremia ant kokių ten „čystakraujų" poniškų gaivalų; o taip esant, kokia išmintis būtų pūsti į poniškas dūdas? Ar gal tai daryti dėl to, kad skaitytojai lietuviškų laikraščių ir jų palaikytojai yra patys kilę iš kiemionių ir maitinasi savo rankų pelnais? Na, mes dar nepasimislijome tapti tokiais adverniais ar hipokritais, ar poniškų kurpalių šveistojais, o paliekame tokį garbų urėdą dėl tų europiečių, kuriems yra baisus daiktas norėti statyti lietuviškąją kultūrą ant rentinio žmonių darbo. . .

DABARNYKŠTĖ VIDAUS POLITIKA MASKOLIJOJE

Kas atidžiai tėmijosi Maskolijos vidaus politikai bėgyje paskutinių 15 metų, tas būtinai turėjo išmėginti ant savęs ypatingą įspūdį. Reakcija, pasiutiškas veržimosi atgalios, stengimosi atgaivinti seniai nupeiktas ir palaidotas blėdis, regisi, šiandien yra pasiekę paskutinįjį ribą, toliau kurio negalima jau eiti. Bet staigu, ant kožno vieno padyvų, ilga eilė naujų pastangų yra daroma šitoje dvasių ertmėje. Po tos antra, trečia... iki žmogui neapkvaista galva ir negali atskirti galimą nuo negalimojo.

Skaudus smūgis, užduotas laike krymiškosios vainos, išvertė maskoliškąją biurokratiją iš numindžioto tako. Prasidėjo reformos: panaikinimas baudžiavos, naujiejie sūdai, vietinė patvaldystė. Vis tai buvo taip neatleistinai reikalingi dalykai ir taip nenoriai suteikiami, kad šalis neturėjo kada nei pajausti tų geradėjysčių. Vienok atžagareivė linkmė vėl ant tų pėdų prasidėjo, neiškentusi nei 16 mėnesių.

Viduryje Aleksandro II* ciesoriavimo visos jo reformos likosi iškrevezotos, sužeistos ir apgrobtos nuo viso to, kas lėmė joms šiokią tokią ateitę ir tolesnį plėtojimąsi. Jos tapo panėšios į nuogas šakas, kurių lapai ir bumburėliai likosi per kirmėles nugriaužti. Tačiaus šakos vis dar styrėjo, remdamos troną ir tvarką, ir laikas, kuriame jos pačios per save būtų nukritę, rodėsi dar labai tolimu. Vienok šiandykštė Maskolijos vidurinė politika primena mums aną pasakiškąjį beprotį, kuris dėl savo pasisiautimo kirto šaką, ant kurios pats sėdėjo.

Maskolija yra sodietiška valstija: kaimiškosios luomos interesai ten yra svarbiausi ir atidus rūpestis apie juos turi būti pirmutine pareiga kokios ten nebūk valdžios.

Tuomi tarpu bėgyje paskutinių kelių metų maskoliškoji valdžia be jokios patėmytinos priežasties pakėlė ilgą vertynę užmanymų, kurie, rodosi, tyčia taiko ant to, idant, jeigu ne maištą pakelti tarp sodiečių, tai bent pasėti jų tarpe didžiausią neapkentą prieš valdžią. Valdžia nieko taip daug netrokšta, kaip atgaivinimo ponijos, taip baisiai neapkenčiamos per sodiečius, ir atnaujinimo baudžiavos nors perkeistame pavidale.

Baudžiavų panaikinimas Maskolijoje negali pasigirti dideliu pasisekimu; tą ir valdžios šalininkai šiandien pripažįsta. Jis nepagerino medegiškų išlygų žmonies. Klasė kaimiškųjų siurbėlių ir smulkių kapitalistų likosi sutverta, o minios žmonių nustumtos į tokį vargą, kokis nebuvo žinomas baudžiavų gadynėje. Nauda iš baudžiavos panaikinimo buvo grynai morališka: senoviškiejie vergai tapo ūkėsais; jie atgavo savo asabiškąją nepriegulmybę ir drausmę kištiesi ponams į jų privatiškus reikalus. Tiesa, asabiškoji jų valnybė likosi labai susiaurinta antroje dalyje Aleksandro II ciesoriavimo, pasidėkavojant neaprubežiuotai galybei vietinės policijos ir administracijos, tačiaus sodiečiai vis dar užlaikė savo kaimiškąją patvaldystę, savo kaimiškus sūdus, asabiškąją nepriegulmybę ir tiesą siuntimo savų pasiuntinių į vietines „zemstvas".

Visos šitos tiesos likosi nušluotos „ukazais" 3 d. rugpiūčio 1889 m. ir 6 d. sausio 1890 m.; šitie ukazai, rods, tik 6 gubernėse tapo įkūnyti, tačiaus neužilgo jie apims visą Maskoliją. Jie sutvėrė „dėl sodiečių naudos" ypatingą veislę urėdininkų, vadinamų „zemskije načalniki", kurie būsią „globėjais" sodietiškų reikalų — ypatingo rango globėjai, kaip tuojaus pamatysime.

Šitie „žemiškiejie viršininkai" yra paskiriami ant urėdų per ministrą iš būrio kandidatų, paduodamų per gubernės administraciją. Jie turi būti bajorais iš gimimo. Kitos kokybės dėl šito svarbaus urėdo, kaip antai apšviestumas, o net ir turtingumas, yra nereikalauti-

nomis. Bet paveldėtinais bajorais jie turi būti, ir čion tai slepiasi politikiškoji prasmė šitos reformos.

„Žemiškasis viršininkas" neturi galybės ant gyvenančių jo aprubėje bajorų. Jis yra sodiečių viršininku, suvienijusiu savo asaboje administratoriaus ir sūdžios pareigas. Jam turi paduoti kaimų staršinos visus savo sutarimus dėl perstatymo būsiančiai sueimei. Jis gali pridėti naujus užmanymus, jeigu išras tai reikalingu, ir išbraukti tuos, kurie pasirodo jam netinkančiais. Jokis dalykas įstatymiškai negali būti perstatytu prieš kaimo sueimę („mir") be jo užtvirtymo, ir jis turi tiesą atmesti kiekvieną sueimės nuosprendį. Įstatymas, berods, neduoda jam galybės įbrukimo savų nuosprendžių, bet jis gali tai padaryti, atmesdamas visus sodiečių užmanymus. Jo valdžia ant sodiečių yra neaprubežiuota. Jis gali nuštropuoti ir įkišti į kalėjimą kožną savo aprubės sodietį (neišskiriant nei išrenkamų urėdininkų) „pagal savo užžiūrėjimą" ir pavaryti nuo urėdų raštininkus ir staršinas. Apart to, jis yra sodiečių sūdžia, darantis kaip kriminališkas, taip ir civiliškas provas, išskiriant tąsias, žinoma, kurios priguli prie aukštesniųjų sūdų jurisdikcijos. Galiausiai jis yra „globėju", koktai ženklina absoliutišką sodiečių valdoną.

Šita pastaroji privaluma yra ypatingai svarbi, nesa sodietiškiejie sūdai Maskolijoje turi visiškai išimtinį stovį. Jie nėra surišti jokiu rašytu įstatymu, bet sūdija pagal tradicijišką tiesą, suteikiančią jiems beveik neaprubežiuotą galybę ant sodiečių, kurie vieni tik yra paduoti po jos jurisdikcija. Verguvė, priverstinas darbas be atlyginimo tapo išbraukti iš maskoliškųjų įstatymų po baudžiavos panaikinimui, vienok sodietiškiejie sūdai gali prasūdyti ant priverstino darbo. Kūniškas korojimas taipogi yra išimtas iš maskoliškų įstatymų, bet sodiečių sūdai gali uždėti jį ant kiekvieno savo draugijos sąnario.

Bet grįžkime prie dalyko. „Žemiškųjų viršininkų" galybė ant sodietiškųjų sūdų yra neaprubežiuota. Apart

visagalio viršininko jis yra artimiausiuoju viršininku ir jų sūdžių. Pirm visko jis išrenka juos. Anksčiaus tokie sūdžios buvo renkami per pačius sodiečius. Dabar sodiečiai gali išrinkti tiktai du, tris ir daugiaus kandidatų dėl kožno sūdžios urėdo, o „žemiškasis viršininkas" išrenka iš tų keturis sūdžias. Jie yra jo paduotiniais, kuriuos jis gali pavaryti kada tik jam patinka. Kadangi tie sūdžios gauna gerą algą, tai jie visame kame, žinoma, klausys „žemiškųjų viršininkų", kad neprastoti pelningų vietų.

Su tokiomis galybėmis „žemiškasis viršininkas" gali daryti kaimuose ką tik jis nori. Jis gali nugrobti sodietiškąjį iždą, nesa ir tasai yra atiduotas po jo priežiūra; jis gali lupti kyšius, priversti sodiečius dovanai dirbti jo dvare ir pliekti juos taip valnai, kaip baudžiavų gadynėje ponai kad darė. Sodiečiai kupinai atiduoti yra ant jo malonės. Kokiame atsitikime sodiečiams yra palikta tiesa skųstiesi į sueimę gubernės „viršininkų", bet kas pasidrąsins užsitraukti ant savęs visagalio pono apmaudą dėlei labai abejotino užsistojimo už jį tokių pat ponų?

„Žemiškiejie viršininkai" dar tik neseniai likosi keliose gubernėse įvesti, o ir per taip trumpą laiką šitie naujiejie terionai savo pasielgimu padarė jau pasipriešinimą iš sodiečių pusės. Riazanės gubernėje sodiečiai uždėjo savo rankas ant „žemiškojo viršininko" Mordvinovo, kuris buvo perdaug uolus mylėtojas rykštės, ir šauniai nupliekė jam nugarą. Medino aprubėje (Kalugos gub.) jie uždegė „viršininko" namą, jam miegant. Šujos apielinkėje (Vladimiro gub.) jie sumušė savo „viršininką" taip, kad buvo mėlynas. Kitu sykiu jie sudegino jo dvarą.

Yra tai gadynės ženklai. Maskolijos sodiečiai po trijų dešimčių metų asabiškosios valnybės negali susitaikinti su barbarybėmis, kokias jų tėvai tyloje nukentėjo. Ir jeigu šitokios nedorybės prispirs juos pakelti atvirą maištą, kuris šiandykštėse Maskolijos išly-

gose bus ženklu dėl visuotinos revoliucijos, tada kiekvienas geras žmogus velys jiems klotіes ir pasakys, kad pati valdžia išauklėjo tai, ko ji taip baidosi.

Įvedimas „žemiškųjų viršininkų" yra karčiausiąja šaknia ano aristokratiškojo medžio, kurį nabaštininkas grovas Tolstojus mėgino — o šiandien jo dvasia mėgina — pasodinti ant demokratiškosios maskolių dirvos.

Su sodietiškosios autonomijos panaikinimu eina podraug ir panaikinimas to pat valdystės šešėlio, kurį Maskolija iki šiam laikui dar išturėjusi buvo. Iki šiam laikui 38 iš 74 maskoliškų gubernių turėjo savo rodas dėl užžiūros kelių dalykų, kaip antai vieškelių, ligonbučių, užlaikymo iškalų. Šitos rodos, vadinamos „zemstvomis", buvo sudėtos iš sąnarių, išrenkamų per tris įvairias luomas: žemvaldžių (nedarant skirtumo dėlei paėjimo), miesčionių ir sodiečių. Dabar gi sodiečiai turės tiesą išrinkti du ar tris kandidatus iš savo apielinkės, iš kurių „žemiškasis viršininkas" pasirinks tik tą vieną, kuris jam patiks. Tam pačiam „viršininkui" yra pavesta ir vadovystė laike šitų rinkimų. Tokiu būdu rinkimai atiduoti yra kupinai į jo rankas. Ten nėra paslaptojo balsų atidavimo: balsai yra paduodami atvirai, *viva voce**, ir jie, be abejonės, bus paduodami už tuos kandidatus, kuriuos „žemiškasis viršininkas" privelys. Ypatingas skirsnis uždraudžia rinkimą „žemiškųjų viršininkų" jų pačių aprubėse, vienok įstatymas nedaro periškados dėl išrinkimo jų kaimyniškose aprubėse.

Tokiu būdu sodiečiai, anie tariamiejie autokratijos Benjaminai*, tapo prašalinti nuo visko. Jų bajoriškiejie „viršininkai" viešpataus jų sueimėse („mir"), sūdys jų sūduose ir sėdės užuot jų gubernės sueimėje. Sodiečiams palikta yra tik pinigus mokėti ir klausyti, o viskas kitas priguli prie ponų.

Kitas luomas Tolstojaus „reformos", sulyginant su sodiečiais, pastatė į geresnes apystovas, nors, visuoti-

nai imant, ir ne kam tikusias. Naujiejie įstatymai turi dvi pažymi ypatybi. Gimimo privalumai perviršina turto privalumus, o biurokratijos privalumai viešpatauja ant abiejų. Bajorija, nors tik mažą populiacijos dalelę sudaranti valstijoje, valdo visuomenę, pristatydama tiek savų reprezentantų, kiek sodiečiai ir miestai iš krūvos pristato. Valdžia prieg tam paskiria penktą dalį sąnarių iš savo pusės. Apart to, kožnoje gubernėje 10 ir 15 ponijos maršalų, priklausančių tiesiog nuo valdžios, ir du ypatingu urėdininku, reprezentuojančiu caro reikalus, sėdi gubernių „zemstvose" *ex officio**. Su sodiečių pasiuntiniais, kurie, kaip parodėme, yra pasodinami ant urėdų per „žemiškuosius viršininkus", valdžia galės kaip tinkama daryti gubernių sueimėse. Tokiu būdu sustiprinimas neapžabotos biurokratijos viršuje, o praktiškosios baudžiavos įvedimas pažemėje yra pradžia ir užbaiga šiandykščio caro reformų.

Baisinga nelaimė nusileido ant Maskolijos; badas, tikras viduramžinis badas rengiasi aplankyti tą žemę šįmet. Javai tapo sunaikinti dvidešimts ir šešiose gubernėse. Šešiose gubernėse didesnėji pusė pavietų yra apglėbta tąja nelaime. Trylikoje gubernių javai vidutiniškai užderėjo — bus gana duonos dėl vietinių gyventojų, vienok nei grūdas neatlieka dėl kitų. Vien tik ant Šiaurinio Kaukazo, keliose šiaurinėse gubernėse ir trijuose pietrytiniuose distriktuose piūtė yra gera. Skaudžiausiai badu prislėgtoji apielinkė yra toji, kuri parokuojama yra Maskolijoje už vaisingiausią ir vadinama yra „Maskolijos aruodu".

Milijonai maskoliškųjų sodiečių neturi užsicėdiję dėl juodosios dienos nieko. Jie gyvena iš rankos į burną ne dėl to, kad jie būtų viendieniai, bet dėl to, kad jie yra prispausti mokesčiais, atimančiais nuo jų 45% visų uždarbių, ir kitokiais išdavimais, kaip antai kyšiais dėl urėdininkų, palūkiais dėl skolininkų, etc. Tokiose išlygose gyvenant, jiems negalima yra atidėti ką ant lytingos dienos. Nesvietiškoji šlėga, uždėtoji ant maskoliškųjų sodiečių, nuvargino juos pabaigtinai. Kada javai neuždera, jie turi arba mirti iš bado, arba apturėti pagelbą. Tokis dalykų stovis Maskolijoje yra chroniškas ir net yra įsteigtas tam tikras iždas dėl šitų atsitikimų.

Vienok šitas pagelbinis iždas, ištuštinamas tankiais reikalavimais, sumažėjo sulig 11 milijonų rublių, kurių toli gražiai neužtenka dėl išgelbėjimo žmonių nuo smerties. Viena Kazanės gubernės „zemstva" reikalauja 10 milijonų rublių, o tokių gubernių yra daug, kaip antai Penzos, Nižnij Novgorodo, Samaros, Viatkos, Riazanės, Tambovo, etc., etc., reikalaujančių tai po 5, tai po 8, tai po 6 milijonus rublių dėl išmaitinimo žmonių

iki kito meto piūtei ir aprūpinimo jų su sėkla. Iš to galima matyti, kad dėl to dalyko reikalinga yra milžiniška pinigų krūva ir kad pagelbinis iždas galės išgelbėti palyginant tik visai mažą žmonių dalelę. Dabar apsistokime ant to, kas pasidarys su milijonais žmonių, kurie neturi ką valgyti bei parduoti ir sėklos dėl kito meto?

Badavimo atsitikimai jau pranešami yra iš kelių gubernių. Tūkstančiai sodiečių gangariuoja, šutytomis dilgėlėmis maitindamiesi. Žmonės miršta ant ūlyčių miestuose, į kuriuos jie susirenka. Tėvai apgarsina savus vaikus „ant pardavimo", idant nematyti juos mirštančius.

Kas nusiduos dar už kelių mėnesių ir žiemos bei pavasario laike, kada ir normališkose išlygose sodiečiai tik su dideliu vargu susilaukia šviežios duonos? Mes stovime akis prieš akį su viena iš tų tautiškųjų nelaimių, kurios pasekmės yra neįspėtinos. Valdžia turi nešti žmonėms pagelbą, ant kiek toji josios galėje yra. Sodiečiai sudeda 85% visų mokesčių, užtai jie ir turi tiesą reikalauti pagelbos. Mes neabejojame, kad šiandykščiai Maskolijos valdimierai, kaip apkurtę jie nebūtų, nesėdės sudėję rankas jau vien tik dėlei gresiančio valstijai pavojaus ir pasistengs aplengvinti šiandykštį badą nors ant tiek, idant jis netaptų nuodėguliu dėl revoliucijos. Mes norėtumėme, kad jie dar daugiaus padarytų. Vienok akivaizdoje šitos naujos baisybės argi dabar ne laikas yra visiems maskoliams, net ir tiems, kurie priguli prie valdančios luomos, pasimislyti apie blėdingumą rėdo, kuris tokias nelaimes padaro neišvengtinomis?

Maskolija turi daugiausia ariamos žemės už visas Europos valstijas, jos klimatas yra ypatingai prielankus dėl rugių auginimo, ir žmonės yra darbštūs bei ištrivolni. Nežiūrint ant to visko, bados aplanko tą žemę kas trečią ar ketvirtą metą. Maskolija gerai pamena 1873 m. badą, kuris siautė josios rytinėse gubernėse,

tarp kurių Samaros gubernė ypatingai nukentėjo. Į du metu po to, 1875 m., buvo badas pietuose. 1880 m. badas buvo visuotinas ir labai aštrus; po to dar du badmečiu buvo — vienas 1885 m., o kitas 1886 m. Šiandien turime ten naują badmetį, kuris, kaip žinovai kad tvirtina, būsiąs baisingiausiu už visus, kiek jų tik ten buvo, baisesnis dar už 1840 m. badą, kuris prasidėjo tik į kokį laiką po javų suvalymui, o šiandykštis badas nelaukė nei to laiko.

Mes neminėsime pavienių badmečių, užgaunančių tai vieną, tai kitą gubernę. Maskolijoje tokie dalykai yra paprasti, iš kurių niekas nesistebi.

Maskolija yra bado šalis, nors, geresnėse išlygose būnant, ji galėtų būti pertekliaus žeme. Jeigu jos laukai būtų išdirbami taip, kaip Anglijos, tai Maskolija galėtų lengviai išmaitinti 500 milijonų populiacijos. Tokią nuomonę padavė geriausias mūsų dienų geografas Elizėjus Rekliu*. Mažo pagerinimo žemdirbystos dailoje pakaktų dėl prašalinimo šito pasibaisėtino žmonių gangariavimo.

Tačiaus ten gyvuoja „dieviškoji" caro tiesa, kuri turi būti užlaikoma kad ir didžiausiomis aukomis, ir visa valstijos galybė yra vartojama ne dėl pažadinimo, bet dėl sutrikdinimo tolynžengybės ir apšvietos, kadangi tos veda žmones į valnybę. Šalyje, kurioje rugiai yra didžiausiu produktu, mes matome vienintelę aukštesniąją mokslainę uždarytą, nesa jos studentai pasirodė valdžiai politikiškai neištikimais. Milijonai rublių, už kuriuos būtų galima apdengti valstiją mokslainėmis ir suteikti žmonėms mokslą dėl naudojimosi gamtiškaisiais šalies turtais, tapo išleisti ant pasistengimų sulaikyti griūvančiąją aristokratiją, nesa toji yra ramsčiu cariškojo sosto. Milijonai paskui milijonus yra išeikvojami ant padidinimo militariškosios galybės, kurią galima būtų sumažinti sulig dviejų trečdalių, nesa Maskolijai negresia jokis pavojus nuo svetimų žemių; ji

nereikalauja daugiaus žemių, ir visos jos karės yra vedamos tik dėl šiandykštės valdžios interesų.

Šiandykštė Maskolijos valdžia nėra atsakyme už kožną pavienį badavimą, vienok ji yra atsakyme už visuotinas išlygas, kurios kožną blogesnį ant javų metą padaro badmečiu. Ji yra atsakyme ne tik už žmonių nuvargimą, bet taipogi ir už jų tamsumą.

Reikia tikėtiesi, kad šiandykštė nelaimė bus pradžia galo, Maskolijos žmonėms pritrūks gal kantrybės, ir, sekdami paveizdą kitų tautų, jie sukils ir nugriaus rėdą, kuris yra šaltiniu šitų begalinių vargų.

[ATEINANČIO MĖNESIO 3 DIENĄ. . .]

Ateinančio mėnesio 3 dieną bus renkami tūli aukšti urėdininkai, dėl to jau nuo kelių nedėlių politikieriai labai bruzda, stengdamiesi savų partijų vyrus ant tų urėdų pasodinti. Mums, lietuviams, neverta yra labai politikavimu užsiiminėti, nesa ar demokratiškoji partija, ar respublikoniškoji laimės — mes vis tiek nieko iš to neturėsime, kadangi šitodvi partijos, kaipo tarnaujančios kapitalistų interesams, mums, darbininkams, nieko labo negeidžia. Berods, priešai rinkimus viena ir kita labai daug rėkauja apie gerovę amerikiškojo darbininko, nors iš tikrųjų tai ne darbininkai joms rūpi, o tik jų balsai. Pakol darbininkai nesutvers savos *darbininkiškosios* partijos ir nepastatys ant urėdų *darbininkų*, toliuk darbo žmonės nesusilauks geresnių dienų šitoje žemėje.

O vienok gi, kol tas laikas ateis, visgi reikia ir mums šiandien politikoje imti dalyvumą, jau vien tik to dėlei, kad pasirodyti prieš amerikiečius, kad ir mes esame tokie pat geri ūkėsai, kaip ir jie, kad nerokuotų mus už „forindžerius", atėjusius į šitą žemę tik dėl prisipylimo pinigų. Taigi griebkimėsi prie balsavimo, parodykime, kad ir mes šį tą galime, o tuomi įgysime dėl savęs nors tą naudą, kad amerikiškiejie politikieriai nedrįs mus visaip kaip niekinti.

Neturėdami, kaip sakėme, darbininkiškosios partijos, atiduokime savo balsus už tuos kandidatus, kurie yra teisingiausi ir dėl mūs prielankiausi vyrai, nežiūrėdami ant to, ar jie yra demokratai, ar respublikonai, nesa todvi partijos niekuomi nėra geresnės viena už kitą.

Darbininkų susibūrimai Berlyne ir kituose miestuose parodė, kaip labai jau politikiškoji Vokietijos atmosfera persiėmusi yra elektrybe. Tuomlaik, kada visose „tvarkos" partijose viešpatavo baimė ir neišsitikėjimas rytdieniu, viena tiktai partija aiškiai žiūrėjo į priešakį, neprastodama savo atvangos. Tai buvo socialdemokratai.

Vokiškoji valdžia, nenusidavus „naujamjam kursui", seniai jau atnaujino bismarkiškąją praktiką priespaudos socialdemokratų ir tykojo progos pasirokuoti su priešu karišku būdu. Valdžia prisikabino prie pakajingos demonstracijos Berlyno darbininkų, kaipo prie seniai laukiamos progos; žiaurus pasielgimas policijos tačiaus nepasiekė pageidautojo mierio. Nežiūrint ant to, valdžia, be abejonės, užsimanys pasinaudoti šitais susibūrimais dėlei prispaudimo socialdemokratijos. Ne pro šalį užtai bus pažymėti čion keletą skaitlinių apie stovį ir pajėgas tos partijos 1878 ir 1890 m., mete išdavimo išimtinio įstatymo ir mete jo paniekimo[1].

Socialdemokratiškų balsuotojų skaitlius padidino nuo 437 158 metuose 1878 sulig 1 427 268 metuose 1890, t. y. padidino beveik vienu milijonu. Pagal skaitlių balsų, apturėtų laike 1890 m. rinkimų, socialdemokratija užima pirmąją vietą tarp visų partijų, t. y. ji turi didžiausią skaitlių šalininkų už visas kitas pavienes partijas, neišskiriant nei centro partiją.

Palyginkime dabar padėlį socialdemokratiškosios presos (laikraščių) 1878 ir 1890 metų. 1878 m. vokiš-

[1] Priminsime prie progos, jogei persekiojimai vokiškųjų socialdemokratų pirmoje pusėje 70-ų metų įmanytinai paskubino susivienijimą darbininkų: laike kongreso Gotoje 1875 m. įvyko susivienijimas „Vokiškojo darbininkų susivienijimo" su „Socialdemokratiškąja darbininkų partija".

koji socialdemokratija turėjo 42 politiškų laikraščių ir 14 organų įvairių darbininkiškų kuopų (Gewerbschaftsorgane), prieg kam visi tie organai, į krūvą sudėti, neturėjo viršiaus per 160—170 000 prenumeratorių. 1890 m. gi, o minėtinai pabaigoje rugsėjo mėnesio, buvo jau 60 socialdemokratiškų politiškų laikraščių su 254 100 prenumeratorių ir 41 ypatingas organas darbininkiškųjų kuopų su 201 000 prenumeratorių. Apart to visko, buvo jau išdavinėjamas tuomet mėnesinis moksliškas laikraštis „Neue Zeit" (įsteigtas 1883 m.) su 2 500 prenumeratorių, nedėlinis literatiškas laikraštis „Gesellschafter" su 19 000 ir 2 satyrišku laikraščiu su 107 000 prenumeratorių. Visu labu 104 socialdemokratiški laikraščiai su 583 600 prenumeratorių[2].

Apart laikraščių, Vokietijoje yra turtingiausia ir daugiausia prasiplatinusi socialistiška knyginė literatūra. Tokiu būdu vokiškoji socialdemokratija jau pasiekusi yra vieną savo ieškinį, jau ji išliuosavo vokiškuosius darbininkus nuo dvasiškos apiekos piniguočių laikraščių ir literatūros. . .

Paminėsime pagalios milžiniškąsias pinigų sumas, be perstojimo įplaukiančias į socialdemokratų iždą iš visų kraštų Vokietijos ir kitų žemių, kur tik randasi socialdemokratai. Pakaks prikergti tik sekančias skaitlines: nuo spalių mėnesio 1878 m. centrališkasis iždas apturėjo 320 700 markių, o nuo rugsėjo 87 m. iki spalių mėn. 90 m.— 324 322 markes[3]. Šitos sumos aiškiai liudija apie ištikimystę vokiškųjų darbininkų dėl socialistiškų ieškinių. Berods, tą patį dar aiškiaus liudija ilgoji mūčelninkystė vokiškųjų darbininkų per 12 metų viešpatavimo „begėdiškojo įstatymo"[4].

Savo pergale „begėdiškojo įstatymo" 1878 meto vokiškiejie socialistai dar sykį parodė, jogei visokios prie-

---

[2] Šitos skaitlinės paimtos yra iš Bebelio* pranešimo, skaityto Halės kongrese 1890 m.

[3] Žiūr. „Protokolą" Halės kongreso, p. 36 ir 37.

[4] Žiūr. „Nach zehn Jahren", II Theil.

spaudos visiškai nepajėgios yra priešai didįjį istorišką bruzdėjimą, kuris pasirodo esant išreiškėju interesų ir ieškinių naujos draugijinės luomos, pašauktos pastrunyti ant senojo parėdko griuvėsių naują draugijinį rėdą. Tiktai viena viltis pasiliko rėdo „prieteliams": die Flinte, die schiesst, und der Sabel, der haut[5].

Ir Vilhelmas savo ženklyvoje prakalboje į rekrutus atvirai išsitarė, jogei „prisiega" labai ūmai gali prispirti ištikimą vokišką kareivį šauti į tikrąjį tėvą.

Tačiaus socialdemokratiškosios idėjos taip jau prasiplėtė tarp žmonių, jogei pastarojoje valandoje kareivis gali pasirodyti esąs ginkluotu socialdemokratu karūmeniškoje mandieroje, tuomi labiaus, kad neužilgo socialdemokratija patrauks ant savo pusės ir ištikimiausiąjį dėl armijos gaivalą — kaimų darbininkus... Iš tos pusės 1890 m. rinkimai yra ypatingai akyvi. Jie parodė, jogei įtekmė socialdemokratijos auga ir kaime, ypačiai tarp bernų ir smulkesniųjų ūkininkų.

Abelnai socialistų įtekmė apima visas luomas vokiečių. Taip antai biednesnėji miesčionija — amatininkai, prekėjai ir kiti — nuo seniai jau stovi socialistų eiliose. Šitie pagal savo ekonomiškąjį padėlį konservatyviškiejie gaivalai, kadangi „jie kariauja priešai miesčioniją už savo būvį, kaipo vidutinės luomos", seniai jau tapo revoliucionieriais ir vis daugiaus persiima socializmo dvasia. Iš šitos tai tapusios revoliucijiška smulkios miesčionijos rekrutuojami yra vadovai bruzdėjimo: didesnis savistovumas šitos luomos, palygintinai su fabrikų darbininkais, geresni uždarbiai ir trumpesnis dirbimas duoda jiems progą daugiaus apsišviesti, o per tai užimti aukštesnes vietas partijoje.

Toliaus, vokiškoji socialdemokratija patraukia ant savo pusės vis daugiaus taip vadinamų „mislijančių biednioką", skaitlius kurių padidina su kožnu metu, su kožnu universitetišku egzaminu. Jie taipogi tampa

[5] Šaudanti muškieta ir kertanti šoblė.

„mokinančiu gaivalu tarp darbininkų": daugybės socialdemokratiškųjų redaktorių, raštininkų, propagandistų ir agitatorių išeina iš eilių mokintų biedniokų, kuriuos niekas jau — nei medegiški, nei idealistiški interesai — neriša su kapitalistiška ūke.

Vienkart su mokintaisiais biedniokais socialdemokratija paskutiniame laike pradeda laimėti sau ir prekybos biedniokus — tarnaujančius prekybos namuose, pardavikus, knygvedžius ir kit., kurie iki šiol laikėsi nuošaliai nuo darbininkų, svajodami kada nors tapti savistoviais prekėjais. Patėmiję tai, kaip didesniejie kromai sumuša mažesniuosius kromelius, patėmiję, jogei ir prekyba, lyginai kaip pramonė, patenka į nedaugelio bagočių rankas, jie pagalios pradėjo persiliudyti, jogei svajonės jų yra nepasiektinos, jogei jiems vieta eiliose išliuosuojančios armijos visų darbininkų, socialdemokratijoje.

Pagalios vokiškoji socialdemokratija — ir tame dalyke ji aplenkė kitų žemių darbininkiškąsias partijas — padrūtina savo partiją dar vienu svarbiu gaivalu, kuris iki šiol ne tik laikėsi visai nuošaliai nuo darbininkų, bet dažnai būdavo įnagiu kapitalistų rankose prieš darbininkus. Mes šnekame apie smulkiąją miesčioniją, apie darbo moteris. Prisidėjimas moterių prie darbininkiškojo krutumo turi dvi svarbi ypatybi. 1) Iš priešininko moteriškė darbininkė stojasi sandraugu vyriškojo darbininko jo kovoje su kapitalu. 2) Konservatyviškoji ir nieko nemislijanti iki šiol darbininkė, tapdama socialistu, pastiprina darbininkiškąjį krutumą dar ant kito lauko — ant lauko, neprieitino dėl paprastos propagandos ir agitacijos, bet neprieitino taipogi ir dėl policijos uoslės: įtekmė motinos ant jaunos priaugančios kartos socialdemokratiškoje dvasioje yra pavojinga dėl šiandykščio rėdo, o naudinga dėl priešininkų to rėdo. Ne veltu tūli vokiški kapitalistų laikraščiai šiandien rėkauja apie pavojų, gresiantį „rėdui" nuo socialdemokratiškų motinų, kurios „paverčia šeimyną į socialdemokratišką

revoliucijišką iškalą". Apart to, moterys socialdemokratkos, nepasikakindamos dalyvumu ekonomiškoje kovoje su kapitalu, pradeda prisidėti jau ir prie politiškosios kovos darbininkiškos luomos, ant kiek, žinoma, prie to prileidžia jas policijiškos išlygos Vokietijos. Taip ana jos ėmė labai veiklias dalybas (ypačiai Saksijoje) rinkimų kovoje 1890 m.

Tokiu būdu vokiškoji socialdemokratija jau tapo tautiškąja partija. Nieks jau negali sulaikyti jos ūgio. Josios galutinė pergalė — tiktai laiko klausimas.

[PASKUTINĮ SYKĮ PER „VIENYBĘ"...]

Paskutinį sykį per „Vienybę" turiu progą pasikalbėti su jos skaitytojais; mat, po to, kaip per ilgą laiką padirbėjau, kiek įstengdamas, dėl lietuvystės ir dėl apšvietimo savo brolių, pagaliaus tapau pastūmėtas į šalį nuo to darbo, ir tai neviežlyvu būdu. Neretai taip atsitinka tiems, ką dirbę yra dėl gerovės savo gentainių. Nors pažvalgos mano tūliems ponams nepatinka, tačiaus ir šituomi sykiu neatsiskirsiu nuo skaitytojų, neparaginęs jų, idant ir toliaus drąsiai stotų už lietuvystę ir už teisybę. Ypačiai šitoji valanda yra labai sunki dėl darbų ant tėvyniškos dirvos. Europoje įvyko didelė netaika tarpe lietuviškųjų inteligentų, Amerikoje tas pats. Jau rodosi, lyg kad darbai lietuvystės turės pasinerti į apatiją ar taps sustabdyti, o gal net atgal grąžinti. Prie to viso aš matau tiktai vieną aušrinę žvaigždelę lietuviškose padangėse, kuri lietuvystės valtį įstengs pakieravyti gerose ir ištikimose vėžėse, o tai „Lietuvių mokslo draugystė Amerikoje". Nežiūrint į tai, kad visokios painės buvo daromos, „L. m. draugystė" valiojo savo ir lietuvystės priešginius, ir ji drąsiai žada toliaus už būvį vargstančios lietuvystės kariauti, ne tik išdavinėdama mokslaknyges, įsteigdama fondą dėl vaikinų, einančių į aukštesnįjį svietišką mokslą, bet pagaliaus ir įrengdama savo mėnesinį organą, beje, „Apšvietą". Tegul tai įrėdnei gerai sekasi jos darbuose ir užmanymuose; tegul lietuviai remia tą draugystę kuomi galėdami; tegul ji savo darbais uždaro burnas savo ir lietuvystės nedraugams; tegul ji lietuvystės darbams galutinai suteikia dėmę tolynžengybės, valnybės, teisybės!

Kada visur dangus lietuvių apregės niaukiasi vaidų ir kerštų dėlei, tegul „L. m. draugystė" eina toliaus savo keliais, ir, be abejonės, jai yra lemta tapti išvalny-

toja lietuvių gentės iš pančių priespaudos, persekiojimų, nežinios, pažeminimo. Prisižiūrint visam kam, lietuvystės dalykams nėra tiek pavojingi vokiečiai nei maskoliai, kaip jos antyje išauklėti vyžūnai, ką dėl savo naudos gatavi yra nugramzdinti į bedugnę mūsų rašliavą ir raštininkus, o nepraakusius žmones — į tamsybę ir aklybę. Nuo lietuvių pačių prigulės, ar ateitėje viešpataus apšvietimas, valnybė, dorybė ir išteklius, ar nežinia, priespauda, palaidūnystė ir vargas. Rinkitėsi gi sau kožnas ar vieną, ar kitą pagal savo patikmę!

Fagaliaus draugams pranešu, jogei trejetą mėnesių buvosiu dar Plimoute, kur su manim galima susirašinėti, adresavojant gromatas ant Box 529.

KATALIKYBĖ IR SOCIALIZMAS

(Studi sul Socializmo Contemporaneo. H Socializmo Catolico, di Francesco Niti. 2 maedirione. 1891)

Pirmasis antgalvis p. Ničio knygos parodo, jogei autoriaus mieriu yra peržvalgyti socialistiškąjį bruzdėjimą visuose jo pavidaluose, pradedant nuo socializmo katalikiškojo, kuriam tapo pašvęsta išėjusi knyga (417 puslapių). Linkėtina, idant autorius veikiaus išpildytų visą savo užmanymą, nesa knyga apie katalikiškąjį socializmą parašyta labai rūpestingai. Sociališkai ekonomiškiejie idealai paties autoriaus ne visai aiškūs, bet galima sakyti, kad jie šioje valandoje dar neaiškūs pas visus, išskiriant doktrinierius sektantus. P. Nitis, regimai, nevelija galutino panaikinimo individuališkos savasties ir netiki į tai. Bet prieg tam jis pripažįsta tūlą tiesą ir kolektyvizmui, o ypatingai pripažįsta tiesą reikalavimo dirbančių luomų palaikyti sau tą naudą, kurią jie sutveria savomis rankomis, pripažįsta reikalingumą to, idant draugija ir valstija sudavadytų ekonomiškus prietykius, išpainioję juos iš to mišinio ir tos skriaudos, kurią dabar gimdo individuališkoji valstija. Labiausiai toki reikalavimai ir sudaro svarbiausią branduolį šiandykščio socialistiško bruzdėjimo, o klausimas apie tai, ar pasiliks kas iš individuališkos savasties, ar ji taps visiškai nusloginta komunizmo, tuomi tarpu atidedamas tampa dėl išrišimo mūsų anūkams (nes reikia juk ir jiems ką palikti dėl palaužymo galvos!). Tokiu būdu pasirodo, kad autorius lukštena tiktai svarbiausius punktus dabartinio sociališko bruzdėjimo ir pilnai kompetentiškas jį aiškinti bei kritikavoti. Knyga p. Ničio ganėtinai pilninga ir nešalininkaujanti. Jei bent galima pasaugoti, kad autorius daugiaus mėgsta katalikybę, negu protestantizmą, užmetinėdamas pastaramjam ekonomiškąjį individualizmą ir „buržuazybę". Tuomi tarpu vienok angliš-

kasis *krikščioniškas socializmas* (aprašytas, tarp kitų, gerai knygutėje Brentano* „Die christlich-soziale Bewegung in England", 1883) užsitarnauja ant didelės atydos, nesa jisai, tarp kitų, prisidėjo prie to, kad panaikinti tapo seni įstatai, kurie kenkė organizavojimuisi darbininkiškųjų draugysčių, o išduoti nauji, po kurių tos draugystės (Trades Unions) užaugo į sylą, kuriai panėšios nesiranda kitose šalyse Europos[1].

Vienok po visų savo lengvių katalikiškų predilekcijų p. Nitis visiškai tolimas yra nuo katalikiškos doktrinierystės; jis antai kritikavoja visiškai valnai įsikišimus popiežiaus Leono XIII* į sociališkus reikalus, parodo jo svarstymąsi (enciklika 28 d. gruodžio 1878 m. priešai anuometinį sociališką bruzdėjimą ir pusėtinai

[1] Prie šitos progos ištarsime porą žodžių apie klaidžią nuomonę, kuri gana išsiplatinusi yra Europoje kaip tarp konservatyvų, taip ir tarp socialistų,— būtent, Anglijoje socializmas silpniaus laikosi, negu Prancūzijoje arba Vokietijoje. Tokią nuomonę galima įgyti bent tik iš to, kad ne taip seniai Anglijoje mažiaus šnekama buvo apie komunistiškas teorijas, nors tos teorijos garsinamos buvo Anglijoje jau XVI—XVII amžiuose, nors ten darbavosi jau seniai Robertas Ouenas*, vienas iš tėvų dabartinio socializmo, ir nors tame didžiamjame demokratiškame subrūzdyje, kokis 40-me mete įvyko Anglijoje po vardu *čartizmo*, turėjo didelę dalybą ir komunistiškos teorijos. Taip stojosi daugiausia dėl to, kad Anglijoje, pasidėkavojant jos politikiškai valnybei, ir tarp darbininkų atsistojo ant pirmos vietos rūpesčiai apie reikalus artimiausius, lengviausiai numaldomus, reališkiausius, o reikalai tolimesniejie, dėl šios dienos painesni, atsitraukė į užpakalį, taip kad, pasikakinę laimėtais rezultatais, Anglijos darbininkai nenoriai klausė šnekų apie naujus kelius,— kaip antai suvis dar neseniai *Trades Unions* nenorėjo, idant į kovą darbininkų su kapitalistais kištųsi valstija. Tiktai, jeigu paisysime socializmą plačioje ir nuodugninėje prasmėje, kaipo revindikaciją darbininkų tiesų valstijoje bei draugijiniai ekonomiškuose reikaluose ir kaipo organizaciją dėl to darbininkų, tai pasirodys, kad XIX amžiuje socializmas niekur nebuvo ir nėra drūtesnis, kaip Anglijoje. Čartizmas, o vėliaus politikiškoji reprezentacija tredjunionų, be abejonės, turėjo įtekmę ir ant išdirbimo vokiškosios politikiškos socialdemokratijos, nors vokiškos išlygos nugabeno jį ant kitoniškų kelių. Ir dabar, kuomet diduma angliškų draugysčių pripažino antai tokį dalyką, kaip reikalas apribavimo 8 adynomis darbo dienos per valstijinę įstatymdavystę, socialistiški reikalavimai visame sviete įgijo tokią paramą, kokios kitose šalyse Europos neatrasi.

socialistiškas manifestas Leono XIII 15 d. gegužio 1891 m. paduoti pas Nitį pilningai) ir, regimai, nesutinka su svajonėmis tūlų katalikiškų socialistų apie tai, idant katalikų bažnyčia su savo popiežiumi taptų taikintoju sociališkuose reikaluose.

Knyga p. Ničio prasideda dviem įžengtiniais skirsniais (Socializmas ir krikščionybė, Sociališkos kovos klasiškoje senovėje ir naujasis socializmas) ir pradeda savo dalyką nuo III skirsnio: Ekonomiški prasidėjimai krikščionybės ir sociališkos tradicijos katalikiškoje bažnyčioje. Čion autorius mažai šneka nuo savęs, bet seka daugiaus veikalus Renano* — „Istoriją izraeliškos tautos", kurioje darbai pranašų prilyginti prie agitacijos šiandykščių socialistų, ir ankstybesnius veikalus Renano apie pradžią krikščionybės, ir Žane* „Istoriją politikiškų mokslų", kurioje labai pilningai parodytos yra pesimistiškos pažiūros „bažnyčios tėvų" ant turtų ir išrašytos skaitlingos variacijos pamokslo šv. Jeronimo: *Omnis dives aut iniquus aut haeres iniqui* — kiekvienas bagočius arba piktadėjas, arba įpėdinis piktadėjo. P. Nitis paduoda keletą akyvų išrašų iš šv. Bacilijaus Didžiojo (Pamokslas apie turtus ir biednystą) ir šv. Jono Auksaburnio (Pamokslas apie Lozorių) priešai bagočius ir už komunizmą,— detališkas išplėtojimas pamokslo šv. Ambrozijo (apie pareigas), anot kurio, „gamta padavė visus daiktus visiems dėl visatino naudojimosi, o suktybė išdirbo privatišką tiesą"[2].

Perkratęs, ne visai nešalininkaujant, kaip jau užtėmijome, „katalikybę ir protestantybę akivaizdoje sociališko reikalo", p. Nitis eina prie perkratymo raštų ir veikalų katalikiškų socialistų įvairiose žemėse: Vokietijoje (3 skirsniai, tarp kurių vienas pašvęstas arki-

---

[2] Nekenktų ir mūsų „cenzoriams" su išputusiais pilvais nuo „dievobaimingo" siurbimo alaus už biedniokų pinigus bei jų klapčiams — „teologams", kurie taip dažnai pasisavina rolę žandarų apgynime bagočių savasties nuo darbininkų, perskaityti paminėtus pamokslus senų „kunigaikščių bažnyčios", jeigu jiems taip prie širdies guli toji bažnyčia.

vyskupui Keteleriui*), Austrijoje (Antisemitizmas ir krikščioniškas socializmas Austrijoje), Šveicarijoje, Prancūzijoje ir Belgijoje, Anglijoje, Amerikoje, Ispanijoje ir Italijoje,— ir pagalios duoda skirsnį: „Popiežija ir socialistiškasis reikalas", kur šneka daugiausia apie pažiūras Leono XIII. Išnašose duoda tekstus encikiikos 28 d. gruodžio 1878 m., adresus kardinolo Lanženje ir prakalbą popiežiaus apie sociališką reikalą iš priežasties kelionės į Romą prancūziškų darbininkų, įvesdytų popiežiui per tąjį kardinolą 20 d. spalinio 1889 m., ir aplinkraštį popiežiaus Leono XIII į patriarchus, primus, archivyskupus bei vyskupus katalikiškojo svieto 15 d. gegužio 1891 m.

Visuose tuose skirsniuose surinkta apsčiai medegos, išmėtytos po brošiūras ir laikraščius, taip kad už šitą darbą tikrai pridera padėkavoti p. Ničiui. Iš tų visų apžvalgų p. Ničio išsiveržia akyva buitis, jogei *socializmas apsireiškia katalikiškoje bažnyčioje daugiausia tenai, kur ta bažnyčia neviešpatauja ir turi eiti lenktynėmis* (konkuruoti) *su kitomis:* Vokietijoje, Šveicarijoje, Anglijoje, Suvienytose Valstijose Amerikos. Kita akyva buitis, kuri, reikia pripažinti, silpnai paženklinta p. Ničio — ta, kad tose iš paminėtų šalių, katrose nuo seniai yra politikiška valnybė ir žmonės pripratę prie savos iniciatyvos ir organizacijos, ten socialistai katalikai nesilaiko skyrium, bet triūsia sociališkuose reikaluose išvien su kitvieriais, net su nekrikščionimis. Taip antai Šveicarijoje darbininkai katalikiškų draugyščių ima dalybas kongresuose visų darbininkų, išvien su prudonistais, marksistais ir kt.,— vienas iš atsižymėtiniausių katalikiškų politikų Dokurtenas iš Graubundeno perstatė Šveicarijos federatyviškai rodai reikalą tarptautiškos fabrikinės įstatymdavystės iš draugės su ženeviečiu Favonu, valnamisliu netikiu. Taipogi ir Anglijoje laike didžiosios manifestacijos ant naudos 8-adyninės darbo dienos, kada socialdemokratai nešė

Markso paveikslą, toje pat procesijoje darbininkai katalikai gabeno paveikslą kardinolo Maningo*[3].

Suvienytose Valstijose Šiaurinės Amerikos socialistai katalikai ne tik triūsia taip pat, bet dar nepasiduoda nei pačiam popiežiui, kada jis, pagal jų nuomonę, pasiklysta. Kaip žinoma, 70—80 metuose čion išaugo milžiniška darbininkų draugystė po vardu Ricierių Darbo (Knights of Labor), kuri, tarp kitko, stengėsi užvesti 8 adynų darbo dieną. Galop 80 metų ji pakėlė daugelį darbininkiškų suokalbių (streikų), kurie paprastai leido į darbą ir taip vadinamus *boikotavimus*. Prie Darbo Ricierių, žinia, prigulėjo darbininkai visokių bažnyčių. Popiežius Leonas XIII išdavė uždraudą dėl tos draugystės. Tiktai 70 iš 75 katalikiškų vyskupų Suv. Valstijų neapgarsino tos uždraudos; pats pirmas, kardinolas Gibensas*, patiekė memorialą dėl apgynimo Darbo Ricierių, nuvažiavo į Romą ir, nors su dideliu vargu, padarė tai, kad popiežius atsiėmė atgalios savo uždraudą. O žinomasis kunigas Makglinas, kuris nuėjo toliaus savo socializme, tai ir visai nepasidavė užmestai ant jo uždraudai popiežiaus ir rado sau skaitlingą atramą tarp savo parapijonų. Tą, žinoma, galima rokuoti išimtine buite, bet toji buitis, jogei patys vyskupai Amerikos prispyrė popiežių išsižadėti savo aplinkraščio priešai Darbo Ricierius, yra jam ženklyvu dalyku.

Iš dviejų aukščiaus parodytų atsitikimų matyti aiškiai, kad katalikiška bažnyčia negali rokuotiesi ne tik išimtine, bet nei vyriausia veikėja, kuri stumtų priešakin draugijinį reikalą. Istorija to reikalo ir katalikiškos bažnyčios, lyginai kaip ir kožnos kitos bažnyčios, aiškiai duoda suprasti, jogei vyriausiu motoru draugijinio judėjimo yra ekonomiškas progresas, nuo bažnyčios neprigulintis, ir svietiškas valnas mokslas bei

[3] Neseniai pasimirė, ir jau eina šnekos apie jo kanonizaciją (pripažinimą šventu), nesą... jau ant jo grabo dedasi stebuklai! .. Cha, cha, cha!

filosofija. Iš tikro, krikščionybė, kaipo deistiška religija, turi tiktai nuošalinį prietykį su socializmu arba kitokiais apsireiškimais demokratizmo. Skaitydama visus žmones lygiais prieš vienatinį dievą sutvertoją, krikščionybė paremia demokratybę, nuomonę apie lygybę žmonių pavidale brolijos ir gali nuvesti konsekventiškus žmones ir į komunizmą, katro istorija parodo mums pirmuosius krikščionius ir įvairius sektorius katalikiškus bei protestantiškus. Asketizmas — pasekmė tikėjimiškai filosofiškojo spiritizmo — paremia tokius komunistiškus išvadžiojimus tikėjimiškos nuomonės neapykanta turtų, kaipo priežasties smaguriavimų. Štai kur yra šaltinis to, ką vadina socializmu tėvų bažnyčios. Jį pagalios negalima rokuoti kuomi tai išimtinai prigulinčiu ne tik krikščionijai, bet ir deizmui, nesa apsireiškimai jo randami yra ir tarp musulmonų, ir tarp rytazijiškių panteistų bei ateistų, kaip va budistų — nes ir ten atrandame nuomones apie lygybę žmonių, kaipo brolių, sūnų vieno dievo arba vienokiai sutvertų gamtos[4]. Tiktai visi tokie apsireiškimai socializmo religijose turi ten pašalinę vertę, nesa visos religijos, apart budistiškos, laiko užniek valandinį gyvenimą žmogaus ant žemės prieš amžiną gyvenimą ateitėje ir mažiausiai už viską rūpinasi apie atmainą draugijinės tvarkos, o bruka žmoneliams užduotę individuališko tobulinimosi. Tokią užduotę stato žmonėms ir budizmas, nesa, nors jis ir nepripažįsta amžino gyvenimo posmert, tačiaus pripažįsta, jogei žmogelis gerais darbais ant žemės turi atsivaduoti nuo kančių naujo gimimo ant tos pačios žemės, ir stato mieriu žmogui kad ir ne karalystę dangaus, tai nors tuštybę *nirvaną*, bet ne permainymą tvarkos ant žemės.

Prieg tam kiekviena religija tempia paskui savęs bažnytinę organizaciją su hierarchija, o per tą pagamina atrofiją demokratiškoms sėkloms, o hipertrofi-

[4] Regisi, nėra ką šnekėti, kad demokratizmas ir komunizmas buvo tarp Graikijos filosofų anksčiaus krikščionybės.

ją — aristokratiškoms ir galiausiai — bičiuolystę su svietiškais aristokratais. Naujausias socializmas, kaip ir kožnas kitas, pasistengiantis permainyti draugijinę tvarką ant naudos visų lygiai, yra iš vienos pusės gimdytiniu naujosios išsivalnijusios nuo tikėjimiškų prietarų mislies žmonių ir sutverto per ją mokslo apie *progresą ant žemės.* Visos senos religijos turi vos-nevos silpnus progiedrulėlius tokio mokslo, o daugiausia tai stovi ant punkto diametriškai priešingo — ant pesimistiškos nuožiūros ant gyvenimo žmonių ir istorijos, kurioje jos mato tiktai tolinimąsi nuo rojaus, kuris buvęs kur ten kuomet, arba nuo palikimų įsteigtojaus religijos.

Jau per tai vien naujasis socializmas negali būti rokuojamas sūnumi jokios religijos ir dar mažiaus gali suvienyti savo interesus su interesais kokios nebūk bažnyčios, jei bent tik gali susibičiuliuoti su kokia bažnyčia ir greta su ja eiti, ant kiek ta pastaroji su juomi greta eis. Akyva, kad net mislis apie katalikiškąjį socializmą, apie tai, kad popiežija gali atlikti rolę reguliatoriaus kovoje draugijinių luomų ant naudos biedniokų, išėjo pirmiausiai visai ne iš tarpo katalikų. Pirmu kartu ją ištarė Sen Simonas*, kuris, kaip žinia, išeidavo mislyje net iš krikščioniškų ribų, ir pastatė ją savo knygoje „Naujoji krikščionija" kaipo prakalbą, kurią veikiaus priderėjo ištarti Liuteriui, jeigu jis būtų buvęs tikruoju reformatoriumi. Potam tą mislį keletą kartų garsino sen simonistai iš žydų — Euchthalis ir Pereira, iš kurių pastarasis 1878 m. stačiai nusidavė su tokia mislia prie popiežiaus Leono XIII.

Drąsiai galima sakyti, jogei, jeigu nebūtų buvę naujojo socializmo, visiškai svietiško, valnamislio, tai nebūtų nei jokio socializmo, nei krikščioniškojo, katalikiškojo ir t. t., ir kad jau per tai tik nei jokia religija, o dar labiaus nei jokia bažnytinė įrėdnė, kad ir popiežija, kuri iš tikro imponuoja savo kosmopolitišku pobūdžiu, negali tapti reguliatoriumi draugijinio bruz-

dėjimo[5]. Tik iš to dar neišeina, kad tikėjimiškas socializmas, o tame skaitliuje ir katalikiškasis, neturėtų vertės. Priešingai, jie gali turėti vertę, ir nemažą. Ten, kur einasi ne tik apie atitrauktus apsireiškimus tūlų principų, bet ir apie tai, idant kuomi veikiausiai nors tūla dalelė jų taptų surealizuota per išmėginimus pavienių žmogystų (draugystės darbininkų ir duondarių, iždinyčios, ligonnamiai, mokslainės ir t. t., pavedimas darbininkams dalies uždarbio, sumažinimas darbo adynų ir t. t.), o ypatingai per valstijos įstatymystę, reikalinga, idant būtų kuomi daugiausia draugijinių gaivalų, kurie prisidėtų prie to su savo plyta.

To visko dėlei, praktikiškas socialistas valnamislys, neišsižadėdamas savo nuomonių ir neišjuokdamas prietarų nei vieno tikėjimo, gali žiūrėti ne tik tolerantiškai, bet ir prielankiai ant apsireiškimo tikėjimiškojo socializmo, paisydamas jame esant ne lenktynininką, bet draugą. Kam galas teks — laikas tai parodys.

Pradėjus šneką apie katalikiškąjį socializmą įvairiose šalyse svieto, negalima nenukreipti akių ir ant mūsų

[5] Skyrimai apie popiežiją reikia pasakyti, kad liekanos itališkumo joje kenkia jai ir jos sociališkoje misijoje. P. Nitis nurodo ant to, kad tarp itališkųjų katalikų mažiausiai socializmo, nesa jie užimti daugiausia mislimis apie sugrąžinimą svietiškos valdžios popiežiui ant Romos šalies, tuom tarpu kada itališkas kunigaikščiavimas popiežių visiškai kenkė rolei popiežių, kaipo galvų visasvietinės bažnyčios. Neseniai vienas Anglijos demokratas, tiesa, truputį navatnas, važinėjo į Romą, idant tenai propagavoti aplink popiežių mislį, jogei kuomi veikiaus popiežija išsižadės savo išimtinio itališkumo, tuomi galingesnė ji taps, vienok sugrįžo nusiminęs. Be abejonės, jeigu dabar popiežius visiškai išsižadėtų tradicijų itališko kunigaikščio ir susitaikintų su naująja itališkąja valstija, palaikydamas sau tiktai dvasišką autoritetą galvos katalikybės, tai galybė jo pasididintų ir pačioje Italijoje, ir visame sviete. Bet dalykas tame, kad popiežija, kaip kiekviena tikėjimiška įrėdnė, negali išsižadėti nieko iš savo praeitės. Pagalios dabar laikas turi sylą ant visko. Krislelis evoliucijos, kokį pripažįsta jam tokie jo šalininkai, kaip Lerua Boljo*, Melchas ir kiti, kurie velija jam apsiprasti su liberališkumu ir imtiesi už sociališko dalyko, jau atliekamas yra per Leoną XIII, kuris dabar persiskiria su rojalizmu Prancūzijoje ir paduoda ranką respublikai. Gal atsiras drąsesnis popiežius, kuris susitaikins ir su suvienyta liberališka Italija,— tiktai jam daug kenks atmintis Pijaus IX bei Leono XIII.

dirvų. Tik mažai ką labo ant jų patėmysime. Menkai apšviestai lietuvių kunigijai siauras egoizmas ir kastiški interesai nustelbė net ir tą dalelę demokratybės, kuri visados laikėsi krikščioniškose draugijose net blogiausiuose laikuose. Tikrai, jeigu kas tarp mūs kokiame susirinkime perskaitytų nuo savęs nors gromatą Leono XIII 15 d. gegužio 1891 m., tai lietuvių „ilgaskverniai" pakeltų prieš tą riksmą, kaipo prieš „baisiausią anarchistą".

Prie tokio stovio dalykų lietuviškoji kunigija neduoda jokios vilties kas link katalikiškojo socializmo, kaip ir kožno kito. Darbininkiškasis judėjimas negali tikėtiesi nuo lietuvių kunigijos nieko, apart atžargaus prieštaravimo.

ISTORINĖS APYBRAIŽOS

AIRIJA

Nėra iš lietuvių, apsigyvenusių Suv. Valstijose, nei vieno tokio, kurisai nebūtų dirbęs drauge su airiais; taigi nėra iš mūsų tarpo nei vieno, kuris tą vardą nebūtų girdėjęs, vienok nedaugelis pažįsta tuos žmones, o ypač jų gyvenimą jų tėvynėje Airijoje. Artimesnis susipažinimas su airių tauta yra mums dar tuomi labiaus naudingas, kadangi jų tėvynė yra dar blogesniame padėjime už mūsų, o vienok airiai su pastebėtinu stropumu kariauja šiandien prieš savo vargintojus — spaudėjus, kuris kariavimas gali būti mums naudinga paveizda pasistengimuose mūsų prieš mūsų neprietelius.

I

Tarpe trijų provincijų (Anglija, Škotija, Airija), kurios sudeda Didžiąją Britiją, Airija yra atskira sala. Vardas Airijos (Ireland) reiškia „žalią salą", bet ne dėl gyventojų tos žemės šypsosi žalieji pakraščiai tos vaisingos ir gražios salos. Kaip visur, taip ir tenai yra bagočiai ir vargšai, dykaduoniai ir darbininkai, skriaudėjai ir skriaudžiamiejie. Vienok stambiausia žyme ekonomiško gyvenimo Airijos yra toji, jog nėra ten didelės pramonės ir didelių fabrikų; ne rūmuose pramonės, ne kalėjimuose fabrikų nusiduoda tenai didžiausias nuskriaudimas krašto, bet ant lauko po plynu dangumi, ant plačių lygumų, žvilgančių nokstančiais javais. Darbai Airijoje yra ūkiniai, bet ne ūkininkai, ne žemdirbiai yra valdytojais žemės. Apstumas dirbamos žemės išneša ten apie 20 milijonų akrų; skaitlius gi valdytojų žemės nesiekia nei 20 000; visi kiti — milijonai — yra bežemininkais, ubagais. Nemislyk vienok, skaitytojau, kad kožnas iš tų dvidešimties tūkstančių

yra turtingas. Vos 300 iš to skaitliaus turi savo rankose suvirš pusę visos žemės; kiti yra mažesni ponai, smulki šlėkta, likusiejie — labai smulkūs žemės apturėtojai.

Didiejie ponai, lordai, kaipo juos ten vadina, negyvena suvis Airijoje; matyti, negali išbūti ten, kur ašaros žmonių per daug prisūdytų jų smaguriavimus. Jie gyvena Londone, prie dvaro verto jiems pono, įpėdinio angliškojo trono, garsaus ant viso svieto burdelmeisterio ir gėdintojo jaunų mergaičių.

O Londone linksmu tiems ponams, nes žmonės savo darbštumu pristato jiems kasmet 10 milijonų svarų sterlingų rentos. Vienas svaras sterlingų lyginasi 5 doleriams. Dabar suskaityk, skaitytojau, tas sumas, o tada pripažinsi, kad ponai turi už ką linksmiai gyventi.

Airijoje gi baisingiausias vargas viešpatauja. Ponai paprastai parsamdo savo valsčius kokiam nors bankieriui ar agentui; šitie vėl dalina žemę ant smulkių dalių po 100 iki 500 akrų, kurias parsamdo taip vadinamiems midlemenams, arba tarpininkams. Taigi, apart rentos, kurią ponas paima, bankieris ar agentas čiulpia pelną ir dėl savęs. Bet ant to dar ne galas: midlemenas (tarpininkas) pats žemės neapdirbinėja: dalina jis ją į dalis po 10—50 akrų, dažnai dar į smulkesnes, nevat į 1-akres, kurias parsamdo valsčionims airiams, tikriems žemdirbiams, kurie aria, sėja, o vienok nieko nevalo.

Kada ponas tokiu būdu išsamdo savo žemę, subėga žmonės iš visų kampų. Vargingi žmoneliai varžosi už kąsnius žemės. Kožnas nor turėti kampelį, ant kurio galėtų pasisodinti nors keletą bulvių dėl savęs ir dėl savo šeimynos. O gyvenimas airiško žemdirbio yra baisus. Štai ką rašo vienas liudininkas vargų Airijos: „Kas prisižiūrėjo iš arti į vietinius prietykius, tas drąsiai gali tvirtinti, kad tos giminės, kurios neturi užtektino apstumo žemės, priverstos yra išsiųsti dalį savo namiškių ant elgetavimo. Dėl to lengvu suprasti, dėl ko airiškiejie žemdirbiai iš visų pajėgų stengiasi bent kiek žemės nusisamdyti; licitavoja jie dalybas su drugio

karščiu ir paima, kas tik pasiseka, nežiūrėdami nevat ant nevaisingumo žemės. Iš to nusiduoda tai, kad ponai paima baisiai didelę rentą, kurią paskui nelaimingas žemdirbys nėra įstangoje užsimokėti. Renta atima nuo jų viską, išskiriant tūlą apstumą bulvių, kurias vargingas darbininkas palaiko ant savo išsimaitinimo. Nežiūrint ant to, jis yra amžinai pririštas prie pono, kuriam, apart vaisių žemės, atiduoda jis ir savo žiemos laike uždirbtą uždarbį. Ant galvos nelaimingo airio kybo amžinai baisybė egzekucijos ir pavarymo nuo žemės, kurią jis dėl pono apdirba." Kitas vėl keliauninkas štai ką rašo: „Žmonės maitinasi daugiausia bulvėmis ir netikra degtine. Šeimyna airiško žemdirbio turi sau už didelę laimę, jeigu vieną ar du sykiu per metus, ant didelių švenčių, pasirodo ant bliūdelio šmotukas netikusiai blogos mėsos. Turtingesniejie valgo tris kartus ant dienos bulves, vargingesniejie tik du kartu. Nuo balandžio iki rugpiūčiai, kada bulvės išsibaigia, ponavoja visoje žemėje baisus badas, nuo kurio žmonės krinta kaip musės. Yra metai, kuriuose badlige sergančių skaitlius pasiekia pusantro milijono. Didesnė dalis gyventojų miegti ant plikos žemės, nevat šiaudų jie neturi. Badas ir vargas yra paprasti svečiai Airijos. Tūkstančiai baduojančių žmonių akimis prašo nuo keliaujančio pagelbos; neturi jau sylų ranką ištiesti. Idant nejausti bado, žmonės sugula ant žemės. Dovanai šaukia jie duonos, bulvių. Draugijiniai prietykiai atima jiems gyvastį." Vienas iš raštininkų, kuris giliai ištardė tos žemės prietykius, rašo taip: „Yra toks laipsnis vargo, kuris taip toli nesusitaiko su mūsų žmogiška vertybe, jog žmogaus kalba neturi nei žodžių dėl jo aprašymo; toks vargas tai ponavoja Airijoje."

Išeiga tų vargų yra apverktina. Pirmiausiai dalis gyventojų traukia šalin į Ameriką; tie yra bent laimingesni, nes išvengia myrio iš bado. Skaitlius airių, išsikėlusių iš tėvynės, išneša milijonus. Kiti, kurie negali išvažiuoti, miršta pamaži badmyriu. Kožną metą bado

karštligė pakrečia dešimtis tūkstančių aukų. Žemė tuštinasi. Nuo 1848 m. skaitlius sugriuvusių namų smarkiai didinasi; šiandien suskaito nekurie į 100 000 apleistų namų, kurie yra liudininkais žmonių vargo. Šalia tokių prietykių nedyvai, jogei ir žemė apleista esti. 30 metų tam atgal 20 milijonų akrų buvo po sėjimais, šiandien — tik 15 milijonų. Žemė, kuri galėjo išmaitinti 18 milijonų žmonių, šiandien duoda vargą, badmyrį ir išeivystės pašportą toli mažesniam skaitliui gyventojų, nes neišnešančiam nei pusšešto milijono. Yra vienok vienas daiktas, kuris auga be paliovos, o tuomi yra pelnas ponų,— renta. 1857 m. prie toli didesnio apstumo apdirbamos žemės renta davė $8^3/_4$ milijonų svarų sterlingų; šiandien, norint dirbamoji žemė sumažėjo ant ketvirčio, renta išneša suvirš 10 milijonų.

Idant gerai suprasti šiandykštį stovį Airijos, reikia žinoti jos pereituvę, apie ką toliaus pašnekėsime.

II

Airija yra užkariauta per Angliją jau 700 metų tam atgal. Kuomet anglai pirmą kartą atsibastė ant „žaliosios salos", atrado jie ten tokius pat draugijinius prietykius, kokie viešpatavo tuomet beveik visur. Buvo ten ponija, kuri savo rankose laikė žemę kaipo neaprubežiuotą savybę, o taipgi valsčionys, kurie mokėjo ponams čyžes už žemę ir t. t. Airija tapo priskirta prie Anglijos, o jos ponija, žinoma, negalėjo prie angliškojo dvaro turėti tokią įtekmę, kokia jai būtų maloni.

XVII-ame amžyje, kada Anglijoje ištiko revoliucija (maištas), kuri sumažino galybę karalių ir šaliai įteikė politikišką liuosybę, Airijos ponija pamėgino pagauti dėl savęs naudą ir pakėlė maištą dėl atsiskyrimo nuo Anglijos. Maištas buvo ūmame laike nusmelktas, ir ant „žaliosios salos" puolėsi angliškiejie lordai ir miesčionys, idant pasinaudoti iš geros progos nuplėšti šalį ir

prikimšti savo kišenes. Reikia priminti čion apie tai, jog tuomlaik, kaip Airija buvo katalikiška, Anglija buvo protestantiška; taigi anglai turėjo priekabę dėl grobimų.

Užstojo tada dėl Airijos baisi gadynė. Pirmiausiai angliškoji valdžia atėmė nuo airiškos ponijos turtus ir išdalino juos anglams. Bet tokie atėmimai turi visuomet turėti kitokį pamatą; taigi angliškoji valdžia tai dirbo vardan tikėjimo ir tėvynės. Prie atiminėjimų tokiu būdu prisidėjo persekiojimas tikėjimo ir politiškoji priespauda. Negalėjo būti Airijoje katalikas sūdžia, urėdininku ir t. t.; vienkart atimta nuo jos visas politikiškas tiesas. Išdavinėta nevat tiesas, uždraudžiančias katalikams būti apiekūnais katalikiškų vaikų, nei gyvuojant, nei mirus jų tėvams. O kadangi valdžia baugėjosi visokių susivienijimų airių, uždraudė net prigulėti katalikams prie cechų; tokiu būdu ji užkirto kelią airiams užsiiminėti amatais ir rankpelnyste, žodžiu sakant, uždraudė žmonėms, neturintiems žemės, uždarbiavimą.

Visi tie persekiojimai turėjo iššaukti protestą iš tarpo žmonių. Kadangi būvis apsisunkino, tai žmonės *visame* kaltino anglus. Tame laike kilo Amerikoje revoliucija prieš Angliją, revoliucija, kuri pasibaigė kupinu atsiskyrimu Suvienuotų Valstijų. Po įtekme tų atsitikimų ir po atsigarsėjimu prancūzų revoliucijos angliškoji valdžia pradėjo davinėti palengvinimus tuomi keliu, jog neišpildinėjo išimtinių įstatymų, spaudžiančių Airiją. To airiams nebuvo gana; 1798 m. kyla maištas. Nors angliškoji valdžia numalšino jį ūmai, neatėmė vienok jau sykį duotų palengvinimų; dar prižadėjo padaryti didesnius palengvinimus. Tuomlaik atsirado nauja priežastis dėl nepasikakinimo. Pradžioje bėgančiojo amžiaus Anglija vedė vainas su Napoleonu I; laike karės mokesčiai tapo padidinti. Brangumas duonos pakilo; pasinaudodami tuomi, ponai pakėlė čyžę už žemę. Kada vainos pasibaigė ir brangumas javų sumažėjo,

ponai nei nemislijo numažinti čyžės. Išalkę žmonės visur pradėjo murmėti. Priešakyje agitacijos stojo tada O'Konelis*, garsus kalbininkas Airijos. Nežiūrint ant įstatymo, uždraudžiančio katalikams būti dalyvais parlamente, O'Konelis tapo išrinktas 1829 m.; išsigandusi valdžia pradėjo daryti palengvinimus. Tada jau turtingesni airiai drauge su O'Koneliu pradėjo derėtiesi su valdžia; vienok vargingi samdytojai, kurie mislijo, kad panaikinimas tikėjimiškos ir politikiškos priespaudos suteiks jiems laimę, reikalavo revoliucijos. 1832 m. pakilo judėjimas, kuris prispyrė valdžią sulyginti tiesose katalikus su protestantais. Tada tai O'Konelis pareikalavo savistovio parlamento, o tuomi tarpu žmonės reikalavo revoliucijos ir respublikos. Čion tai prasideda baisinga agitacija taip vadinamųjų fenijų*, paremta ir per angliškus darbininkus. Mes neaprašinėsime jos visą bėgį, tiktai apsistosime ant vieno labai svarbaus daikto.

Literatiška kuopute vieno mažo miestelio — šaltinis, iš kurio užgimė galingas judėjimas fenijų, daręs per 10 metų baisingą baimę Anglijai. Draugystė Fenix, taip vadinosi ta maža kuopelė, niekuomi nesiskyrė nuo kitų draugysčių, pasistačiusių sau už mierį prikelti žmonėse patriotizmą per supažindinimą jų su keltiška rašliava ir senove. Bet šitoje kuopelėje radosi O'Donovanas Rosa*, jaunas žmogus su romantiška galva, geležiniu pobūdžiu ir pavelkia širdžia. Šalia Rosos, žmogaus darbo, stovi Džeimsas Stivensas*, teoretikas, organizatorius airiškos respublikos, „suokalbininkas drąsiausias, guviausias ir pavojingiausias", anot žodžių jo politikiško priešininko Sulivano. Per 10 metų jis laikė savo rankose vadžias visų fenijiškų suokalbių ir turėjo neaprubežiuotą valdžią. Įpainiotas į maištą 1848 metų, Stivensas slapstėsi Prancūzijoje, kur Paryžiuje kelis metus vedė audrų gyvenimą, būdamas visuose politikiškuose klubuose, darydamas pažintis su visais didesniais revoliucionieriais, persiimdamas dvase tarptautinės re-

voliucijos. Sugrįžęs į tėvynę, nekantrus agitatorius pristojo pas vieną kaimišką dvarponį už naminį mokintoją. Vienok ne pedagogija užėmė jį; planas suokalbio, apimančio airius Europos ir Amerikos, suokalbio, mieriu kurio buvo įsteigimas airiškos respublikos, užgimė galvoje Stivenso. Jis pasisakė apie tai Rosai, ir literatiška kuopelė tapo viduriniu punktu plačios agitacijos. Suokalbininkai tiekė ginkluotą maištą, kuriame turėjo atsirasti taipgi visi išeiviai, vienok angliškoji valdžia, dasižinojusi apie tai, ėmė persekinėti judėjimą. Didžiausią nepriethelių vienok fenijai rado katalikiškoje kunigijoje; kunigai nenorėjo sąjausmingais būti ir visur, kur tik galėjo, siuntė perkūnus ant agitatorių. 1859 m. Rosa ir jo draugai tapo suimti, ir dalykas, rodėsi, pražuvo; prova vienok pasibaigė išteisinimu didumos apkaltintų; suokalbis fenijų pasibaigė, vienok fenianizmas išsiplatino po svietą ir pradėjo darbą. Paleisti iš kalėjimo, suokalbininkai išdirbo naują organizaciją; jų įkurta draugystė išsiplėtė ir anapus Atlančio.

Taigi po įtekme šito judėjimo valdžia panaikino dešimtines ir aprubežiavo tiesą valdytojų pavarinėti samdytojus nuo žemės.

Baisiausiu dėl Airijos gyventojų metu buvo 1846—47 badmetis, kuris milijonams žmonių atėmė duoną ir pastogę. Badas! Javai iš tikro užderėjo, nes tame pačiame 1846 m. išvežta vienų kvietinių miltų iš Airijos beveik pusantro milijono centnerių ir į milijoną galvų gyvuolių. Vienok visi tie turtai buvo tiktai dėl ponų; neužderėjimas bulvių trenkė į ligos patalą pusantro milijono žmonių.

Nuo to laiko Airijoje agitacija nesiliauja. Vargingi samdytojai glaudžiasi į paslapčias draugystes, idant atmonyti savo skriaudas ant nemielaširdingų ponų ir jų agentų. Už ribų tų paslapčių draugysčių žmonės vienijasi į politikiškas partijas, kurių mierius tuojau paaiškinsime.

Pirmiausiai yra ten demokratiškoji partija, kuri reikalauja savistovios, nuo Anglijos visiškai nepriklausančios airiškos respublikos. Galybė jos remiasi ant paslapčių ūkiškų draugysčių, su pagelba kurių vargingi samdytojai ginasi nuo skriaudimų pono. Nuvarginti ir nubadinti Airijos žmonės tiki, jog pats jau atsiskyrimas nuo Anglijos duos nuvargusiems žmonėms laimę.

Toli stipresne partija yra Home Rule* ieškotojų patvaldystės. Ji susideda iš turtingesnių airių, buržuazijos ir stambesnių nuomininkų, kurie reikalauja iš vienos pusės nepriegulmės jų samdinių, tiesos išpirkimo tųjų ir visiškos patvaldystės dėl Airijos. Nenori jie iš politikiškos pusės visiško atsidalinimo nuo Anglijos, bet patvaldystės, t. y. savo parlamento. Kuomet fenijai yra paslaptinga partija, nematanti kitoniško išsigelbėjimo, kaip per ginkluotą maištą, homrulistai dirba atvirai, mislydami taikos keliu įgyti pageidautinas pertaisas.

Galiausiai yra didėji Tautinė Lyga (susivienijimas) Žemės*, apie ką pašnekėsime vėliaus; tuomi tarpu grįžkime prie istorijos „žaliosios salos".

Matėme, kaip 1832 ir 1848 m. kilo maištai, kurie turėjo tą išeigą, jog senovės politikiškoji priespauda tapo panaikinta. Agitacija vienok neapsistojo; 1862 m. naujas maištas kyla, o 8 metais vėliaus jau visa Airija verda, iki galiausiai 1879 m. judėjimas pasiekia savo aukščiausią laipsnį. Angliškoji valdžia patvirtina visus padarytus iki tamlaik palengvinimus, o drauge su tuomi įveda naują tiesą, apsaugančią samdytojus nuo pasielgimo su jais pagal norą valdytojų. Kada judėjimas auga, valdžia apskelbia išimtines tiesas, pasiremdama ant kurių suima agitatorius; judėjimo tas vienok nesumažina. Visur ir visuomet valdžia yra ant tiek paika, jog kaltina už viską ne draugijinius prietykius, bet tiktai agitatorius.

1879 m. judėjimas stojosi vėl baisingu. Po 1870 metui buvo keli derlingi metai; valdytojai žemių pakėlė tuojaus čyžes, kurias nenorėjo sumažinti net tada, kada badas vėl ėmė krėsti žmones. Minėtinai 1879 metas buvo tokiu nelaimingu metu. Nuomininkai neturėjo iš ko užmokėti čyžių; lordai dėl jų nususimo rado vaistą sūdų egzekucijose. Visa Airija užsidegė piktumu. Tada tai Devitas* ir Farnelis*, du smarčiausiu paslu Airijos, suorganizavojo agrarišką tautinę lygą, kuri išdavė pirmiausiai įsaką, idant joks airis nedrįstų samdyti ūkę, iš kurios ponas išmetė jau samdytoją. Toliaus Devitas velijo samdytojams suvis nemokėti ponams čyžių, jeigu ponai nenori taikintiesi ant pamažinimo jų. „Palaikykite dėl savęs vaisius žemės",— kalbėjo jis vargšams, kurie drebėjo prieš artinančiąsią baidyklę badinio myrio. Prasidėjo milžiniška agitacija. Valdžia jautėsi neturinti pajėgos stengtiesi prieš ją. Panaikinta egzekucijas; samdytojams pavelyta nuo sūdo reikalauti sumažinimo čyžių, nežiūrint ant norų ponų; galiausiai užtvirtinta tiesa samdytojams ant pagerinimų, kuriuos jie užvedė savo ūkėse, aprubežiuojant tiesą ponų pavarinėti nuomininkus.

Tai buvo pirmutiniai laimėjimai Lygos. Kur vienok viešpatauja tokie prietykiai, kaip Airijoje, ten reikalingos radikališkesnės pertaisos, dėl to ir agitacija neužgeso. Pereitame mete angliškasis ministras Gladstonas* velijo nevat duoti Airijai patvaldystę, vienok parlamentas atmetė jo projektą. Priešginybė parlamento jau neilgai truks; nepagelbės šiandykščiai valdžiai išimtinė tiesa, kurią ji nori šiandien užkabinti ant Airijos. Reikia vienok apsistoti ant to, ar patvaldystė, įteikta Airijai, panaikins vargą airiškųjų žemdirbių; kitokiais žodžiais sakant, reikia dar apmislyti tai, ką pertaisos padarė, kam jos ant naudos išėjo ir ar Airijos darbininkų politika yra gera, o jei ne, tai kokias klaidas ji turi ir kokiu būdu jas yra galima išvengti.

III

Airiai galutinai neteko politikiškos nepriegulmės; vienkart ir ponija iš priežasties užgrėbimo turtų perkeitė savo tautybę, t. y. vietoje senosios airiškos ponijos užstojo angliškoji. Šitoji permaina nusidavė draugystėje su tokia politikiška ir doriška priespauda, jog Airijos žmonės regėjo angliškoje valdžioje ne tik politikišką prispaudėją, bet ir poną, kuris atima nuo jų vaisius procės, kuris jiems nuo samdytos žemės, krauju ir prakaitu aplaistytos, nepavelija gyventi. Žinoma, kad tokioje pažiūroje airių ant savo valdžios tapo svarbi klaida padaryta; juk ir anksčiaus tos priespaudos angliškosios valdžios, o nevat prieš pirmą atsidanginimą anglų į Airiją žmonės turėjo dirbti dėl ponų, nors ne dėl angliškų, bet visgi ponų. Jeigu angliškoji valdžia prie užgriebimo turtų nebūtų prikergusi anos baisiosios tikėjimiškos ir politikiškos priespaudos, tai Airijos žmonės būtų turėję tiktai persimainymą ponų; bet, taip pasielgiant valdžiai, nėra dyvo, kad žmonės, nepažindami tikros tiesos, regėjo visą nelaimę savo prigulėjime nuo Anglijos. Dėl to aišku yra, kad visos pastangos darbininkų Airijos buvo nukreiptos ant sugriovimo svetimos, angliškos valdžios.

Parodėme pirmiaus, kokiu būdu tapo įvestas sulyginimas airių su anglais, kokiu būdu angliškoji valdžia padarė tūlas pertaisas, kurios apsergėjo samdytojus žemės nuo valės angliškų ponų. Nuo valandos, kurioje valdžia pradeda daryti šituos palengvinimus, užsimezga Airijoje dvi politikiškos partijos.

Iš vienos pusės, turtingesnėji luoma, pakakdinta taisiais palengvinimais, išsižada mislies apie atsiskyrimą nuo Anglijos ir reikalauja tiktai patvaldystės, t. y. to, idant vietiniuose dalykuose ji galėtų elgtiesi pagal savo norą. Prieg tam ryžtasi siekti savo reikalavimus jau ne suokalbiniu keliu, ne su pagelba staigios revoliucijos, bet keliu atviru, parlamentarišku; galiausiai ji de-

da didžiausią svarbą ant prietykių su ponais samdant žemę ir ant palengvinimo išpirkti samdomas žemes.

Visiškai kitokia politikiška tėkmė viešpatauja tarp vargingų žmonių Airijos. Šitie visuomet tikėjo, kad atsidalinimas nuo Anglijos ir įsteigimas savistovios airiškos respublikos duos jiems gerovę ir laimę. O kadangi jų padėjime nenusidavė jokios permainos, kadangi jie kaip maitinosi, taip maitinasi bulvėmis, ir kadangi kaip mirė, taip ir mirė iš bado, kada neuždera bulvės, dėl to nepaliovė reikalavę to paties, ko stengėsi pasiekti iki šiamlaik, ir šiandien, lygiai kaip ir seniaus, sapnuoja apie revoliuciją.

Paminėjome jau anksčiaus, kad ne šiandien, tai ryt Airija įgis savvaldystę: airiai rūpinsis apie airiškus reikalus. Vienok tais rūpintojais bus tik turtingesniejie airiai, smulkūs žemvaldžiai, prekėjai ir stambesniejie nuomininkai. Ką žmonės iš to laimės?

Iš politikiškos pusės — nedaug, nes jau šiandien Airijos gyventojai gali naudotiesi visomis liuosybėmis, kurias angliškoji tauta įgijo dėl savęs. Iš ekonomiškos pusės — beveik nieko, o nevat ir visiškai nieko.

Paimkime pirmiausiai miestų darbininkus ir pažiūrėkime, ko jie gali laukti nuo airiškos patvaldystės. 1879 m. paslas Devitas pareikalavo, idant Tautiškoji Lyga* būtų vadinta ū k i š k a ir pramoniška; Devitas tikėjosi įtraukti, iš vienos pusės, į judėjimą miestinį darbininką, idant pagelbėti jam pagerinti jo būvį, iš antros gi pusės jis norėjo jį įtraukti dėl to, kad rokavo, jog miesto darbininkas įneš į organizaciją socialistišką gaivalą. Užmanymas Devito tapo vienok atmestas. Dėl ko? Dėl to, kad didiejie nuomininkai baugėjosi to socializmo, kurio Devitas norėjo. Taigi matome, jog, kaip tik einasi apie tiesas darbo, Tautiškoji Lyga turi kitokius reikalus, kaip reikalus darbininkų.

Kitoji luoma darbininkų — tai kaimų darbininkai, tie, kurie jokios žemės nesamdo, taigi bernai didelių nuomininkų; jų yra apie 5—600 000. Ką jie laimėjo iki

šiai dienai? Nieko. Ko jie gali tikėtiesi nuo Lygos? Nieko! Visos tiesos, ginančios samdytojus nuo valdytojų, jų nei šildo, nei šaldo, nes jie neturi už ką samdyti žemę. Ką jie iš to naudos, jeigu angliškoji ar airiškoji valdžia palengvins perėjimą samdomų žemių į savas rankas samdytojų; ką jie laimės iš to, kada nuomininkas mokės mažesnę čyžę už žemę?

Už ribų dirbančios luomos — kaip kaimiškos, taip ir miestiškos — yra dar viena labai skaitlinga luoma žmonių, kurios būvis vis pasiblogina iš dienos į dieną ir kuri nedaug ko gali tikėtiesi nei nuo angliškosios valdžios, nei nuo Lygos, nei nuo airiškos valdžios, jeigu tokia kada bus. Turime ant mislies luomą smulkių samdytojų, kurių Airijoje yra į 600 000. Yra tai nuomininkai, kurie iš samdomos žemės negali išsimaitinti. Pagal valdžios aprokavimą reikalinga vidutiniškai 20 akrų žemės dėl vienos giminės. Taigi visi tie, kurie tiek žemės nevaldo, yra pasmerkti ant vargo. Šiandien yra šimtai tūkstančių tokių samdytojų, kurie žemę apdirba matikais, nes neturi iš ko įsitaisyti žagres. Negeresnis padėjimas ir tų, kurie turi vidutiniškus sklypus žemės nusisamdę; jų žemės yra jau šiandien mažinamos ne tik per lordus valdytojus, bet ir per stambiuosius nuomininkus. Dar 1880 m. dvi penktys žemės buvo jau rankose 30 000 samdytojų; taigi 30 000 žmonių laikė jau tokį pat plotą lauko, koks buvo rankose 600 000 smulkių ir vidutinių samdytojų. Taigi būvis tų pastarųjų eis vis blogyn, nežiūrint ant visokių pertaisų. Žinoma, galima tikėtiesi, kad pirmosios valandos atneš visiems tūlą palengvinimą, kadangi jei ne visiškai, tai bent pusėtinai sumažins čyžę už žemę, vienok gana bus trumpo laiko dėl visiško išstūmimo smulkesniųjų samdytojų per didžiuosius. Kaimiškas palūkininkas, o su juomi ir nagai turtingesniojo kaimyno, neduos savęs ilgai laukti.

Viena pagelba yra — žemę padaryti turtu visos tautos. Bet to didiejie nuomininkai negeidžia.

Dabar suprantame, kame yra apsirikimas airiškųjų darbininkų. Bet visgi jie padarė milžinišką žingsnį priešakin, yra susiorganizavoję ir moka kariauti. Galime tikėtiesi, kad jie mokės taip pat gerai vartoti ginklą ir prieš airiškus valdytojus, kaip kad šiandien vartoja prieš angliškus.

Pasilieka dar mums čion tik paminėti pinigiškus turtus Lygos airių. Ištikimi žmonės stygavoja, būtent jie išnešą 2 milijonu kasmet. Gauna ji vidutiniškai iš žemių, kuriose angliškai kalba, tūkstantį svarų sterlingų kasnedėl. Atvejų atvejais įplaukimai pasimažina; vienok gana mažiausio nusidavimo, vienos politikiškos provos, idant padaryti subruzdimą tarpe susivienijusių. Gana vieno pakėlimo galvos Londono, idant ant tų pėdų Dublinas, o su juomi visa Airija, Amerika ir net Indijos mokėtų pinigus.

Vyriausias skarbininkas Lygos p. Igenas, išduodamas rokundą 1882 m. iš savo darbų, paženklina, jog laike trijų metų per jo rankas perėjo 244 800 sv. st. (6 120 000 fr.). Trečia dalis tos sumos sudėta ant salos, kiti — užrubežėje. Pusantro milijono išdalinta kaipo pagelba badujantiems; 375 000 frankų išleista ant apgynimo politikiškų kaltininkų; 3 200 000 ant pastogės ir maisto dėl išmestų iš ūkių fermerių, ant provų su lordais, ant kaštų Lygos. Kasoje pasiliko suviršį 800 000 frankų. 1886 m. naujas planas kampanijos naujus atidarė šaltinius.

Dėl mūsų, lietuvių, Airija duoda daug daug dėl apsimislijimo. Mūsų tėvynė yra tokiame pat varge ir reikalauja tokios pat, jei dar ne didesnės, kovos, idant gerovė joje klestėtų.

Kažin kas širdį įgriebiantis randasi žiniose, kokios ateina iki mūsų iš Suomijos.

Priespaudos politika, vedama per šiandykščią maskolių valdžią, primena mums užpuolimą ant kūdikio arba barbaro naikinimą pasiutime kokio brangaus paminklo žmogiškos dailos ir genijo, kurį jis yra per kvailas suprasti ir paguodoti. Tačiaus šita politika yra ant tiek kvaila ir dėl pačios Maskolijos įžeidinga, ant kiek ji yra ir neteisinga.

Suomija guli pas vartus maskoliškosios sostapilės, ir suomiai yra visiškai kitoniškos tautos žmonės. Lenkai yra daug gimingesni maskoliams, neg suomiai. Sutverti antrą Lenkiją už pusadynio kelio nuo Peterburgo yra lengvas dalykas, vienok vargiai velytinas dėlei strategiškų priežasčių. Niekas kitas, kaip tik gera valdžia, gali rišti Suomiją prie Maskolijos, koktai ir prasčiausias politikiškos išminties elementorius privelija.

Kuomet 1809 m. Suomija buvo pridurta prie Maskolijos, Speranskis*, tuometinis ministras ir rodininkas Aleksandro I*, gerai suprato poziciją ir perliudijo carą patraukti suomių širdis geru apsiėjimu su jais ir paguodojimu jų tautiškųjų įrėdnių. 1810 m. Aleksandras I iškilmingai prisiekė už save ir už savo paveldėjus užlaikyti nepalytėtai senoviškąją konstituciją tosios žemės. Jis nesulaužė savo prisiegos, tačiaus negalima tvirtinti, kad ją ir pildė. Sušaukimas suomiškojo *seimo*, arba parlamento, dėl išdavimo naujų įstatymų ir išklausymo išpildymo jų buvo svarbiausiu paragrafu suomiškosios konstitucijos. Koliuk Suomija priklausė švedams, paprastai tokie sušaukimai *seimo* nusiduodavo kas 4 ar 5 metas. Tačiaus konstitucija nepaženklina įsakmiai, kokiuose protarpiuose seimas turi būti su-

šaukiamas, pavesdama tą dalyką dėl nusprendimo didkunigaikščiui savo. Pasiremdamas ant šitos aplinkybės, Aleksandras, kurio liberalizmas, kaip žinoma yra, neilgai traukėsi, neišrado priežasties sušaukti suomiškąjį parlamentą per penkiolika metų. Tokią paveizdą sekė ir jo įpėdiniai iki 1863 m., ir tokiu būdu Suomija neturėjo parlamento per 53 metus.

Kad šitokis praktiškas sulaužymas taip svarbaus paragrafo konstitucijos neištvirkino suomiškųjų urėdininkų — tai iš to turime tik davadą, ant kokio aukšto laipto stovi visuomeniškasis morališkumas Suomijoje. Senatas, kuris Suomijoje turi tiesadarišką ir išpildinančią galybę, elgėsi teisingai, tautos pinigų neeikvojo ir, klausydamas valnų laikraščių, išleido daug naujų įstatymų bėgančiuose reikaluose šalies. Maskoliškoji valdžia nesikišo į reikalus šitos žemės, dėl to suomiai labai ją guodojo. Laike krymiškos vainos jie parodė didžiausią prisirišimą prie carų. 1863 m. Aleksandras II galiausiai sušaukė suomišką seimą, kuris per 8 mėnesius atliko peržiūrėjimą ir pataisymą visų suomiškųjų įstatymų. Tai nusidavė ankstybuose liberališkuose metuose šito nelaimingo, piktų patarėjų suvedžioto caro. Bet nors jis visiškai perkeitė savo politiką pačioje Maskolijoje ir, pametęs savo ankstybąjį liberalizmą, tapo reakcionistu, tačiaus akivaizdoje suomių jis pasiliko visuomet tokiu, kokiu buvo pradžioje, ir nesigailėjo už tai. Jis neturėjo ištikimesnių padonų už suomius. Kada carų sostapilė ir visi dideli Maskolijos miestai nirte nirto suokalbininkais ir revoliucionieriais, Suomija pasiliko visiškai pakajinga. Eilėse tūkstančių maskoliškųjų revoliucionierių nerandame nei vieno suomio, išskiriant, žinoma, tik tuos, kurie buvo mokslus pabaigę Maskolijoje ir pabaigtinai susimaskolinę. Kada revoliucijiška propaganda maskoliškoje armijoje buvo daroma, užteko tik pasakyti, kad tas ar tas apicieris yra suomis — ir propagandistas nei nedrįsdavo jį perkalbinėti į revoliucionistus. Suomiai buvo dėkingi *savo*

didkunigaikščiui, ir jiems nerūpėjo, ką jis, kaipo Maskolijos caras, daro.

Užlipus ant sosto Aleksandrui III*, viskas likosi be permainos. Jokio sulaužymo privalumų, jokio prispaudimo nebuvo daroma. Negalima sakyti, kad ir pati būtybė konstitucijos Suomijoje būtų dariusi kokią pavojingą įtekmę tarp mažiaus palaimintų maskolių. Suomija yra taip toli svetimtautiška žemė, jogei jos išimtinis padėjimas ant tiek rūpėjo maskoliams, ant kiek jiems rūpi valnoji konstitucija Švedijos. Suteikimas konstitucijos gimingai Bulgarijai 1877 m., be abejonės, padarė pavojingesnį įspūdį Maskolijoje, nekaip josios būtybė Suomijoje.

Pasikėsėjimas ant suomiškosios autonomijos yra tik maža dalelė naikinančios politikos maskoliškosios biurokratijos, kuri sapnuoja apie pavertimą visos ciesorystės į negyvą mašiną, paklusnią Peterburgo paliepėjams. Mes žinome, kokį išpustijimą šita pasiutusi despotybė padarė pačioje Maskolijoje. Taip vadinamose nemaskoliškose provincijose ji atlieka tą patį darbą po paparčiu maskolinimo.

Dėl ko reikalas yra lietuvius, lenkus, suomius ir vokiečius paversti į maskolius — negalime išmanyti. Pagal mūsų supratimą valstija daugiaus laimėtų, jeigu pavelytų visoms tautoms valnai plėtoti savo tautiškąjį genijų, ne kad varu jas marindama. Bet tai yra klausimas, kuris neįeina į įtalpą šito raštelio. Neužginčytinu faktu yra tai, kad Maskolija, tokia, kokia ji šiandien yra, niekad negalės sumaskolinti savo vakarinių provincijų. Ji gali tai padaryti rytuose, kur jos kultūra yra aukštesnė už kultūras vietinių gaivalų. Suomijoje, Lietuvoje, Lenkijoje ir Latvijoje maskoliškiejie darbininkai ir ūkininkai visados bus iškrimsti ir išvaryti atgal į Maskoliją.

Brutališkoji galybė mažai ką gelbsti šitoje kovoje. Yra tai lygiai taip, kaip alyva su vandeniu stikle niekad negali būti sumaišytu iš priežasties gamtiškųjų sa-

vo ypatybių. Vienintelis kelias dėl padidinimo maskoliškosios įtekmės tose provincijose — tai išauklėjimas maskoliškosios kultūros sulig laiptu tų tautų. Šiandykštis brutališkasis maskolinimas tų tautų išplatina viešpatavimą Peterburgo biurokratijos, bet ne maskoliškąją įtekmę. Jis nesutveria nieko, apart giliausio neapkentimo maskolių, jis užmuša medegiškąjį ir intelektuališkąjį progresą tautų ir suardo tą gerovę, kurią jos pačios savomis pajėgomis pasiekę yra.

Suomiškoji autonomija iš visų pusių pasirodė esant geresnė už maskoliškąją centralizaciją. Pagal savo konstituciją Suomija turi savo pinigus, pati užtraukia paskoles ir pati sunaudoja savo rinkliavas. Kuomet maskoliškasis rublis yra vertas apie 60 proc. savo nominališkos vertybės, suomiškiejie popierpinigiai turi tikrą savo vertę. Suomija gali gauti paskolę už 4½ proc., tuomi tarpu Maskolija negali gauti be 6 procentų. Suomijos tautiškos paskolės yra grynai nominališkos. Jos tapo užtrauktos dėl pabudavojimo geležinkelių ir sunaudojamos su tokia išminčia, jogei, kuomet maskoliai užmoka su viršum 40 000 000 rublių garantijos geležinkelių akcionieriams, suomiškiejie geležinkeliai, kurie yra valstijos turtu, išmoka tik tikrąją skolą ir perviršį pinigų pašvenčia ant iškalų. Yra išrokuota, jogei kiekviena mylia suomiškųjų geležinkelių, išvestų akmenėtoje šalyje su daugybėmis tiltų ir tunelių, vidutiniškai kaštavo tik trečią dalį to, kas likosi išleista ant maskoliškųjų geležinkelių.

Rūpestingumas apie visuomenės interesus, pritinkantis tikrai tautiškai valdžiai, pasirodo visose šakose administracijos. Nors prislėgta iš malonės caro su sunkiu militarišku biudžetu, Suomija išleidžia 11 procentų savo rinkliavų ant iškalų, koktai yra šešis sykius daugiaus neg Maskolijoje. Suomijos iškalų sistema gali prilygti Suv. Valstijų sistemai; ji yra priverstina ir valna pradinėse mokslainėse, kurios turi tam tikrai parengtus mokintojus — vyriškus bei moteriškus. Dide-

lė storonė yra daroma apie aukštąjį apšvietimą, kuris padarytas prieinamu kuone dėl visų žmonių. Suomija turi universitetą, militariškąją ir jūrinę akademijas, seminariją, keletą gimnazijų, moteriškus institutus ir tris gerai įtaisytas techniškas iškalas, kuriose mokslas už dyka yra suteikiamas. Mokestis už mokslą neišneša nei 5 dol. ant metų, tačiaus ir šitas mokestis yra dovanojamas visiems tiems, kurie atsišaukia ant savo neištekliaus. Ypatingi aplengvinimai yra padaryti dėl tų, kurie trokšta nusitobulinti kokioje ypatiškoje šakoje mokslo.

Nėra iš ko stebėtiesi, kad su šitokia iškalų sistema taip labai gamtos nuskriausta žemė pralenkė savo sunkųjį kaimyną. 1854 m. visuotina produkcija suomiškosios industrijos išnešė 5 000 000 rublių. Per paskutinius 25 metus ji pasidešimteriopino, pasiekdama pažymią skaitlinę 49 000 000. Suomija sumuša Maskoliją išdirbystoje popieros, stiklinių daiktų ir kitose šakose, taip kad Maskolija akcyžėmis prispirta likosi apsiginti nuo josios.

Kuomet Maskolijoje „mužikai", kurie yra biedniausia klasė, prislėgti našta mokesčių, atiduoda valstijai pusę savo uždarbių, Suomijos familijos, neturinčios 250 rublių metinio įėmimo, yra išgelbėtos visiškai nuo mokesčių. Tie, ką turi daugiaus per 250 rub. metinio įėmimo, moka nuo $^1/_2$ iki 2 procentų nuo savo įėmimų. Tokiu būdu Suomija stovi eilėje pirmutinių žemių, kurios užvedė pas save progresyviškus mokesčius, pagal įėmimą.

Negali būti ženklyvesnio kontrasto ribose vienos ciesorystės!

Vienok šiandien Peterburgo biurokratai pasakė, jogei neturi būti daugiaus tokių kontrastų. Jie pradėjo savo darbą nugramzdinimu Suomijos per pakirtimą jos kultūros. Pirmutinis smūgis tapo užduotas brangiausiai paveldėjystei suomių — valnybei laikraščių, kurie buvo sargu ir garantija suomiškosios gerovės.

Cariškasis „ukazas" paveda suomiškuosius laikraščius mylistai Peterburgo „činovninkų", ir cenzūra su visomis savo kvailybėmis ir nedorybėmis likosi jau uždėta ant jų.

Ir prasidėjo toje laimingoje žemėje tikrai maskoliška ūkė. Laikraščiai yra kasdien sulaikomi, pilni išdavimai yra sunaikinami paliepimais cenzorių. Uždarymai laikraščių po trijų oficiališkų „persargų" ir kitokios maskolių nedorybės siaučia šiandien toje ramioje šalyje; cenzoriai, žinoma, neparodo jokių priežasčių ir neduoda jokių paaiškinimų dėlei savo darbų.

Rėdytojas laikraščio „Hufvudstadsbladet" tapo nukorotas už tai, kad jis buvo išvažiavęs iš miesto toje valandoje, kada cenzoriaus pasiuntinys atėjo jį pašaukti. Rėdytojas laikraščio „Nya Pressen", vieno iš didžiausių laikraščių, pakliuvo į bėdą už pridavimą Kalėjimų Kongresui prancūziškame vertime straipsnio apie suomiškus kalėjimus.

Atidavimas suomiškojo pašto po valdžia maskoliškųjų urėdininkų yra jau atliktu dalyku ir paženklina sulaužymą privatiškųjų gromatų paslapties, kuri visuomet buvo paguodojama Suomijoje, o niekad Maskolijoje.

Kelios biurokratų komisijos dabar sėdi Peterburge ir džiovina galvas dėl panaikinimo suomiškųjų akcyžių ir pinigų, kas paženklina panaikinimą finansijiškosios savistovystės Suomijos ir atidavimą jos ant grobio maskolių vagims. Peterburgo laikraštyje „Novosti" neseniai skaitėme, jogei cariškasis „ukazas" prisakė Suomijos iškaloms įvesti maskolišką ją kalbą. Dar žingsnis, ir visas mokinimas toje kalboje bus priverstinas, kaip kad Lietuvoje, Lenkijoje ir Latvijoje dedasi.

Maskolinimo procesas randasi kupiname apibėgyje Suomijoje, tačiaus suomiai yra ne tokie, kad pasiduotų gerumu. Prasidėjo demonstracijos. 1889 m., kada pirmutinė paskala apie būsiančias permainas paplito, caras laike savo atsilankymo sutiko visur Suomijoje ge-

riausią priėmimą. Suomiai norėjo jį gerumu ant savo pusės patraukti. Šiandien mes girdime apie visiškai kitonišką priėmimą — žmonės bėgo šalin nuo jo visur, kur tik jis pasirodė. Jokių žolynų, jokių ištikimystės kalbų — visur šaltas pasibaisėjimas. Carą, žinoma, nei nešildo, nei šaldo tas viskas, ir ruja terionų, valdanti jo vardan, varys savo nelabą darbą tolyn.

Pasėkos šito darbo yra įspėtinos. Suomiai, be abejonės, pastatys visą savo stiprybę dėl apsigynimo ir laimės kupiną simpatiją revoliucionierių Maskolijos. Bet simpatija nevaldo armijų. Suomija liks sugniuždyta ir, gieždama apmaudą, tykos geros progos, kuri greičiaus gali pasipainioti, neg kaip galima tikėtiesi. Suomijos padėjimas yra visiškai išimtinis. *De jure* ir *de facto* ji gali stovėti ir šnekėti ir daryti skundus, kaipo savistovi tauta. Peterburgo *camarilla** gal nei nedasipranta, kokią išeigą jos kvailioji barbarystė padaryti gali toje valandoje, kada Maskolija reikalaus visos savo stiprybės ir pagelbos nuo spaudžiamų gaivalų.

Vienoje prasmėje jie sumaskolino visą ciesorystę: jie suvienijo visas Maskolijos tautas jausmu giliausios neapykantos maskolių valdžios ir noru nusikratymo nuo jos.

TOMAS MIUNCERIS IR DIDYSIS BŪRŲ MAIŠTAS

Pradžioje XVI amžiaus Vokietija buvo regykla baisingo draugijinio sudrebėjimo. Jisai yra žinomas istorijoje po vardu „didėsės būrų vainos". 1525 metas ilgai užsilaikė atmintyje žmonių. Tai buvo didžiausias sodiečių sukilimas prieš svietiškus ir dvasiškus kunigaikščius ciesorystės, apėmęs savyje visą šalį nuo Šveicarijos iki Olandijai ir nuo Dunojaus iki didžmariui.

Būrų nepasikakinimas augo palengva per amžius, brendo tyloje, retkarčiais tik išsiduodamas vienur ar kitur pavieniais maištais. Lyga „biednojo Konrado" pietinėje Vokietijoje, „kurpių susivienijimas" pareiniškėse provincijose, revoliucijiškiejie bruzdėjimai sodiečių Šveicarijoje ir prie Dunojaus buvo XV šimtmetyje tokios veislės simptomais. Kaip kurtus požeminis griaustinis apskelbia netolimą atsivėrimą ugniakalnio, taip ir šitie maištai galėjo būti persergiausiais ženklais dėl vokiškųjų valdžių, dėl didžiūnų, valdančių draugijos luomų, jeigu jie būtų supratę grasųjį pobūdį jų. Vienok jie pasiliko aklais ir kurčiais net ir tada, kada žemė jau liumpėjo po kojų. Neparangumas ir atvangumas valdančių luomų, ant kurių nurodė Tezuevilis prieš prancūzų revoliuciją, čion dar daugiaus puola į akis. Priešdienyje vėtros, vos nenuvertusios visą senovišką ciesorystės rėdą, svieto galinčiai, rodėsi, visiškai nejautė pavojaus ir kožną metą vis dar didino sunkenybių naštą ant pečių nuvarginto žmonies.

Ponijos būvis toje gadynėje jau buvo daug persikeitęs. Karžygija neteko savo galybės. Paprasta žemiškėji kariauna (Landwehr) palengva nustūmė šalin nenaudžią ir brangiai kaštuojančią viduramžių kavaleriją. Savitarpinės karės tarp kunigaikščių baigėsi. Į valstijos urėdus kvailus ir tingiai mokinančiuosius ponų vaikus retai priimdinėjo. Ir tuomi tarpu, kada jų turtai laips-

niškai menkėjo, puikės reikalai vis didinosi. Aukštos kilties ponai dėvėjo drapaną už 10 ir 15 guldenų, tuomi tarpu kaip du margu geriausios žemės kaštavo tik tris guldenus. Vieni būrai tą viską turėjo apmokėti. Jie turėjo dirbti dvigubai tiek, dusyk tiek, kaip pirma, jie mokėjo mokesčių, ir tiek pat sykių tapo blogesnis ponų su jais apsiėjimas ir prispaudimas. Ponas, ką norėjo, tą ir darė su žmogumi. Menkiausio nusikaltimo užteko, idant smerčiu nukoroti vargdienį. Dažniausiai ponija uždėdavo gyvastinę pagalvę ant nusikaltusio žmonies. Paperkamuose sūduose nebuvo dėl biednioko apgynimo. Kas daugiaus pinigų turėjo, tas buvo teisus, o tuos turėjo tik ponai ir kunigai. Prieg tam toje gadynėje pradėjo paplisti romiškoji tiesa su josios mokinimais apie galybę aukščiausiosios valdžios, apie vergus ir verguvę. Paskutinės liekanos valnųjų žemiškų kuopų, užsilaikiusios dar kur-ne-kur, dėlei įvairių priekabių tapo prirašytos prie ponų žemių ir pavergtos į baudžiavą.

Žmonių kantrybės miera persipildė. Gal ji dar ir nebūtų persipildžiusi, nesa daug ir ilgai kentėti gali neišlepintas prasčiokas, bet čion užklupo reformacija. Išguldymas biblijos pasirodė dvidešimtuose metuose. Pirmą kartą žmonės ėmė skaityti dievo žodį prigimtoje kalboje ir, prilygindami bibliškus paveizdus prie savo gyvenimo, pamatė, kaip toli tasai jų gyvenimas atsiskyręs buvo nuo krikščioniškojo ieškinio. Mus kuomet tai mokino, kad valsčioniškoji karė buvo vaisiumi klaidžiai suprasto Liuterio mokinimo apie evangeliškąją valnybę ir lygybę. Į tai dabar jau nieks netiki. Žmonės labai gerai ir teisingai suprato, kad jeigu jie yra lygūs prieš dievą, tai tuomi daugiaus jie turi būti lygūs akivaizdoje žmogiškų tiesų. Pats Liuteris tą gerai suprato, vienok iš baimės revoliucijos, kuri galėjo nugriauti draugijinį rėdą, jis pats sau prieštarauti pradėjo, skelbdamas reikalingumą vergystės. Vienok tokiais sofizmais galima apgauti tik sofistus, bet ne sveiką prigimtą žmonių protą. Sunku buvo įkalbėti prasčiokui, kad dievas

pašventino jo verguvę, kuomet kasdien jam kalbėjo bažnyčiose apie neišsemtą mylistą sutvertojaus, mylinčio visus lygiai, kaipo vaikus savo. Atsirado vyrai, kurie žmonėms išaiškino vis tai kuomi aiškiausiai. Ilgai slepiama pajauta skriaudos ir keršto, taip pritikli prasčioko pobūdžiui, galiausiai trūko ir išsiveržė ant paviršiaus. Žmonės sudėjo savo skundus „dvylikoje skirsnių", pareikalavo dėl savęs teisybės pagal dievišką tiesą ir, kada jiems nedavė jos, ėjo imti ją po prievarta.

Mes nenorime tvirtinti, kad skaitymas biblijos buvo priežasčia būrų vainų. Gaujos niekados nesukyla dėl vienų idėjų, ir knygos, kokios jos nebūtų, retai padaro revoliucijas. Tik sunkus medegiškas vargas, badas, karas, baisiausia priespauda, vienu žodžiu, ekonomiškos aplinkybės ir priežastys gali patiekti žmonyse maištą. Taip buvo ir čionai. Evangeliškasis pamokslas buvo tik žarija, uždegusia per amžius sukrautą dagųjį materialą tąja staigia liepsna, kuri apšvietė žmonėms jų padėjimą ir parodė pamatą dėl jų reikalavimų. Reformacija išauklėjo žmonėms vadovus, kurie nuvedė juos į muštynę prieš senuosius prispaudėjus — kunigaikščius, ponus ir kunigus. Akyviausiu tarp jų, be abejonės, buvo Tomas Miunceris.

Miuncerio veiklumą, kaip ir visą būrų maišto istoriją, tik paskutiniuose metuose mokslas teisingu būdu apsvarstė. Keletą metų atgalios vokiškasis mokslinčius Cimermanas* paleido į svietą labai akyvą ištyrinėjimą tos gadynės[1]. Daug metų pašventė rašytojas dėl surankiojimo ir apdirbimo medegos, pats aplankė visas vietas, buvusias regykla vainos, surinko žinias archyvuose, padavimus, užsilikusius žmonyse, ir sumanė perstatyti XVI amžiaus draugijiškąjį subruzdimą taip gyvai, aiškiai, kaip tik gali padaryti raštininkas, turintis po ranka krūvas dokumentų. Ant visos reformacijos, pa-

[1] Geschichte des grossen Bauernkrieges.

galiaus ant asabos Liuterio ir jo prietykių su žmonėmis užpila jisai daug originališkos šviesos. Būrų maištui, kuris net pas geriausius vokiečių istorikus rodėsi iki šiol kokiu ten antraeiliu reformacijos epizodu, jis suteikė platesnę prasmę ir pirmutinis pažvelgė ant jo, kaipo ant europiškos revoliucijos prabos, buvusios signalu dėl visų paskiaus įvykusių draugijinių perversmų. Didysis būrų maištas, jo akyse, notis — visai gimininga revoliucijoms anglų, o ypačiai prancūzų. Nugriuvime viduramžinių parėdkų ir įrėdnių jis turėjo su anomis vieną abelną mierį ir daugiur vienokius ieškinius. Dėl to ir priešakiniai vokiškojo subruzdimo žmonės buvo, taip sakant, pirmtakūnais didžiavyrių ir vadovų prancūzų bei anglų revoliucijose. Kaipo pirmutinis bandymas dar mažai subrendusios draugijos vokiškasis demokratiškai revoliucijiškas subruzdimas neturėjo ganėtino pasivedimo, ir ant pačių asabų, stovinčių jo priešakyje, tame skaitliuje ir ant Miuncerio, guli kokis tai liūdnas šešėlis.

Kuomet pradžioje dvidešimtų metų XVI amžiaus Vokietijoje prasidėjo bruzdėjimas, iš kurio įvyko paskui revoliucija, Miunceris turėjo apie trisdešimts metų amžiaus. Dideli atsitikimai, kuriuose jis taip svarbią vietą užėmė, užklupo jį, taip sakant, jau sustembusiu žmogumi. Tai buvo ne karščiuojąs jaunikaitis, kokiu jį stengiasi perstatyti Cimermanas, idant išteisinti nenuoseklumą jo idėjų ir stengimųsi, bet kupinai subrendęs vyras su kupinai susiformavusiais persiliudijimais ir pažvalgomis. Miunceris prigulėjo prie skaitliaus tų nepataisytinų užsidegėlių, kurių svajonės mažai prasiblaivina metais ir kokių jau negali atsirasti mūsų šykštoje, išrokuotoje gadynėje. Dėl jų reikalinga yra ypatinga doriška atmosfera, tokia, kokia buvo revoliucijų gadynėje pereitame šimtmetyje ir humanizmo bei reformacijos gadynėse XVI-e amžiuje, kada vienur filosofai tvėrė ideališkas valstijas, kitur teologai statė ideališkas bažnyčias. Idealai skraidė ore, ir, kvėpuojant

juos kasdien, galima buvo visą amžių liktiesi žaliu, svajojančiu jaunikaičiu. Prieg tam daugelį Miuncerio svajonių galima išaiškinti jo nerviška, karšta ir moteriška organizacija... Vienok grįžkime prie mūsų apysakos.

Kiekvienam pažįstančiam istoriją yra žinoma, kiek daug įvairių teologiškų ginčų pagimdė tikėjimiškosios mislies valnybė, apskelbta per reformaciją. Tiktai vardan šitos valnybės drįso Liuteris pasistoti prieš nuoamžinį autoritetą romiškosios bažnyčios. „Aš negaliu permainyti savo nuomonės,— šnekėjo jisai Vormso seime,— nei akivaizdoje popiežiaus, nei bažnyčios sueimių, kadangi žinoma yra, kiek daug sykių tie ir antriejie apsiriko." Vardan tos pačios liuosybės, kurios reformos galva taip iškilmingai reikalavo dėl savęs, ir kiti evangeliškiejie teologai pradėjo skelbti savo asabiškas nuomones. O kadangi tikėjimu galima viską mainyti, tai drąsūs novatoriai ir pasinaudojo tąja prova ir, išėję iš grynai teologiškų ribų, pabeldė į draugijinius bei politikiškus klausimus. Žmonės su užsidegimu klausė jų, nes tie pamokslai palytėjo jų gyvenimiškus reikalus. Augustiniškasis mokinimas apie išganymą per gerus darbus, apie kurį sukosi visi protestantiškiejie gadynės ginčai, dėl prasto žmogaus buvo tolimas ir mažai suprantamas, vienok klausimas — ar kęsti baudžiavą ir ar mokėti nepabaigtinas lažas — buvo dėl jo didžiausiu dalyku, nesa palytėjo skaudžiausias jo gyvenimo išlygas. Žmonės godžiai klausėsi tokių pamokslų, tuomi dar labiaus, kad naujiejie pamokslininkai rėmė juos ant biblijos. Tokiu būdu ant tikėjimiškos dirvos išdygo sociališkas bruzdėjimas. Reforma pasirengusi buvo pavirsti į revoliuciją. Tada tik Liuteris pamatė visas pasekmes apskelbtos per jį tikėjimiškos valnybės principo, ir paprastoji drąsa jį apleido. Jis sudrebėjo, pamislijęs, kad akloji maišto vėtra, sykį pakilusi vokiškoje žemėje, podraug su neteisybėmis ir priespauda gali nušluoti taipogi ir daug gero —

apšvietą, ūkėsybę ir pačius pamatus religijos. Reformatoriaus idėjose įvyko staigus grįžimas atgalios. Nuo tos valandos jis ryžosi laikytiesi, ant kiek galima, konservatyviškojo kelio ir išgelbėti iš griūvančios katalikybės viską, ką tik dar galima buvo išgelbėti. Užuot atmestos katalikiškos dogmos jis sutvėrė naują, protestantišką dogmą, užuot popiežiaus autoriteto jis pastatė savą autoritetą ir pradėjo žiūrėti ant prasišalinusių nuo jo teologų kaipo ant eretikų. Drūčiai laikytiesi litaros Švento rašto ir padaryti perversmą tik bažnyčioje, nekliudant politikos, pasidarė dėl jo tuomi užkerėtu skrituliu, per kurio ribą neturėjo peržengti iš visų kraštų besismelkiančios pertaisos. Nereikia sakyti, kad tuomi jis prieštaravo pats sau, vienok ištaręs sykį: *hier stehe ich, ich kann nicht anders**, pasiliko užkietėjęs prie to iki galui savo dienų.

O tuomi tarpu pakeltas per jį subruzdimas ėjo ir plėtojosi savo keliu. Žmonės nesuprato jo konservatyviškosios programos, dėl paties Liuterio atšalo, bet užtat Karlštatai*, Miunceriai, anabaptistai ir kitoki pamokslininkai svajotojai patraukė juos prie savęs, ir įsitikėjimas į juos didinosi kasdien. Šitie vyrai nutraukė visus ryšius su Liuteriu, praminė jį Vitenbergo popiežiumi ir ant ilgai pažemino akyse žmonių. Iš savo pusės Liuteris pradėjo juos persekioti ne tik per raštus, bet ir su policija, per ką dar daugiaus jis nupuolė žmonių akyse. Dievinamąjį kitados didžiavyrį Leipcigo disputo ir Vormso sueimės pasitikdavo dabar žmonės šaltai. Ir kada jisai šnekėdavo prastiems žmonėms: „Būvis jūsų sunkus,— tai teisybė, bet ką gi daryti, kentėkite krikščioniškai",— į jį lėkdavo akmenys. Tada, netekus atspirties žmonėse, reformos galva pristojo prie kunigaikščių ir ponijos.

Taip tai įvyko atkakliausias nesutikimas tarp dviejų gadynės srovių: viena norėjo vidutinių bažnytinių pertaisų, neišeinant iš ribų esančio draugijos surėdo, kita gi reikalavo nuodugninio perversmo bažnyčios,

valstijos ir viso gyvenimo. Ant dirvos šitų priešpriešybių užaugo ir darbavosi Miunceris. Visa šitos karės prasmė kaip kokiame veidrodyje atsispindi ant šito pastebėtino vyro žmogystos.

Reformacijiškasis Miuncerio išsiauklėjimas buvo labai akyvas. Jis prasidėjo savistoviai ir anksčiaus Liuterio. Pradžioje, beje, Miunceris buvo karštas pasekėjas Vitenbergiškio reformatoriaus ir tikėjosi nuo jo labai daug ko, vienok, pasergėjęs jo atsargumą ir neparangumą, atsikreipė nuo jo. „Tai yra,— sakė jisai ant Liuterio,— sibaritas, kursai po nulepėjusiu ir ligūstingu kūnu deda pogalvius." Žiaurų ir kietą reformatoriaus pobūdį vargu galima vadinti sibaritišku, vienok Miunceriui nepatiko jo nedrąsa ir rėdybos su praeite, jis pasiryžo nutraukti visus ryšius su juomi ir eiti savu keliu.

Ilgos teologiškos studijos pralobino Miuncerį didelėmis žiniomis, kurias pripažino jam net neprieteliai jo. Šventąjį raštą jis žinojo iš omenies ir su pastebėtinu mitrumu mokėjo naudotiesi jo tekstais. Veikalai tėvų bažnyčios, lyginai ir bėgančioji literatūra, buvo jam gerai pažįstami. Vienok teologija jį nepakakdino. „Kur,— klausinėjo jis pats savęs,— yra davadai, kad biblija tikrai yra apreiškimu dievo? Kristus ir apaštalai sakė taip. Bet juk ir Mahometas tvirtino tą patį apie koraną. Kurgi yra tiesa, o kur melas?" Nuo abejonės į abejonę eidamas, įgijo jisai galiausiai tą persiliudijimą, jogei tikroji teisybė yra pasiekiama vien tik keliu tiesaus susinešimo su dievu. Vienok kaip tą pasiekti? Juk buvo gi žmonės, ką ant to užsipelnė? Ir štai jis pradėjo atidžiai tyrinėti gyvenimus ir veikalus šventųjų, pasistengdamas susekti juose paslaptį aukščiausio apšvietimo. Viduramžiniai mistikai tapo jo numylėtuoju skaitymu. Ypačiai didelę įskvarbą ant jo padarė Joachimas Kalabriškis*, pusiau eretiškas zokoninkas XII amžiaus. Šitas pastebėtinas žmogus gyveno „nelaimingoje gadynėje". Jo tėvynė buvo spaudžiama sve-

timžemiečių, luoma, prie katros jis prigulėjo, prisisavinusi buvo visiškai svietišką pobūdį. Mokslas, kuriame jis ieškojo paguodos ir pataikos dėl savo sopančios dūšios, negalėjo suteikti jam tų. Scholastiškoji teologija jau ir tuomet pradėjo įgyti tą tuščią formališką dialektišką pavidalą, iš kurio vėliaus taip be pagailos tyčiojosi Erazmas Roterdamiškis, anas Volteras XVI amžiaus. Kokiu būdu šv. sakramente *accidentia** gali rastiesi be savos substancijos? Kokiu pragumu Kristaus kūnas gali rastiesi vienkart įvairiose vietose? Kurioje valandoje įvyksta persimainymas?— ir tolygūs klausimai užėmė protus mokslinčių. Smegenys džiūvo ir dūšia žiedėjo neišeitiname labirinte visokių *distinctiones**, terminų *a quo** *ir ad quem**, *conclusiones implicitae et explicitae**, su kuriais kovėsi tarp savęs atžargūs mokslo karžygiai. Dievo malonė ateina ant svieto, kaipo *gratia gratis data** ir *gratia gratificata**, geri darbai skaidosi į *opera operantia** ir *opera operata** ir tūkstančiai paveidžių formališkų sakinių buvo vaisiumi šito sauso ir bergždžio smegenų laužymo. Mes visiškai nenorime niekinti scholastiką. Ji suprantama kaipo istoriška notis. Mes norime tik parodyti, kad dėl mylinčios dūšios abato Joachimo, patrioto, asketo ir mislytojaus, anuometinė gadynė nedavė nei peno, nei ramybės. Ir štai savo kalabriško klioštoriaus tyloje pradėjo jisai mislyti apie svieto neteisybes ir viduryje mistiškųjų regėjimų bei alegorijų, kuriuose be paliovos klaidžiojo jo apvienėjusi mislis, dasimislijo jisai iki daugybei navatnių supratimų, iki kokių tik po šešių šimtų metų daėjo prancūziškiejie bei angliškiejie racionalistai. Dvyliktojo šimtmečio viduryje, gadynėje bažnyčios ir kunigijos didžiausios galybės, jis nepripažino reikalo tarpininkystės tarp dievo ir žmogaus ir bažnyčią rokavo už nereikalingą įrėdnę. Taip jau jam rodėsi nereikalingu mokslas, knygos ir patsai raštas. Savo miglotuose regėjimuose praregėjo jisai laiką, kada Kristus, paėmęs botagą, išvys vertelgas iš bažnyčios, ir pati bažnyčia

taps neregima, dvasiška šventinyčia vienavimosi žmonių su dievyste,— tą gadynę, kada dvasia atsivalnys nuo litaros ir žmonės apturės evangeliją, parašytą ne plunksna ir juodylu, bet įbrėžtą širdyje dievo įkvėpimu.

Dėl jautrios Miuncerio dūšios buvo tai kibirkštys, apšvietusios joje naują idėjų svietą. Anoji pažadėtoji karalystė,— mislijo jisai,— karalystė dvasios, liuosybės ir laimės, apie ką vis sapnavo gyvenimo apviltasis dvyliktojo amžiaus svajotojas, turės įvykti dabar. Jijė įkūnysianti evangelišką liuosybę ir lygybę tarp žmonių savitarpiniame išsitikėjime, abelname darbe ir turte, amžinoje sutikmėje, sotume ir linksmybėje. Religija nebus daugiaus negyva litara, bet gyvu, nuolatiniu ir tiesioginiu draugavimusi žmogiškos dūšios su dievyste. Nei vainos, nei luomų, nei kunigijos, nei priespaudos neliks ant žemės nuo tos valandos. Išnyks pagalios valstijos ir bažnyčia, kadangi šitos įrėdnės bus nereikalingos tarp šventųjų presbiteriškųjų žmonių, kokiais pastos tada visi krikščionys.

Kaip regite — gryniausia utopija; vienok Miunceris nebuvo išimtiniu utopistu. Jis ne vien svajojo, bet degė noru darbo ir praktikos dėl savo idealų. Jis ryžosi įvykdinti tai, ką rokavo tik išmintingu ir teisingu, ir turėjo gana drąsos nepabėgti nuo savo užduotės sunkenybių. Jis, biednas keliaujantis teologijos daktaras, vargingas skurdžius, uždarbiaujantis sau kąsnį duonos tai pamokslu, tai rašliavišku darbeliu, stoja į kovą su visomis svieto valdžiomis, nesa juk tada ėjosi apie nuodugnų perversmą visų išlygų anuometinio gyvenimo. Reikėjo panaikinti bažnyčią, kaip senąją, taip ir naująją, sugriauti nuoamžinį ciesorystės surėdą, išplėšti valdžią iš nagų kelių šimtų Vokietijos valdančių namų, perkeisti miestų surėdą visoje žemėje, atimti nuo luomų ir korporacijų nesuskaitytinas privilegijas, perdirbti draugijos įpročius, įkvėpti jai naujas nuomones ir jausmus. Miunceris buvo svajotojas, tačiaus ne beprotis,

ir išsyk išpildyti tokią programą jam niekad negalėjo ateiti į galvą. Vienok jis pasiryžo pradėti ir padaryti tai, ką bus galima. Jis ryžosi pradėti nuo „terionų", kaip jis vadino svietiškuosius ir dvasiškuosius kunigaikščius, kuriuose regėjo didžiausią piktą, didžiausią neteisybės šaltinį, o per tai ir didžiausią periškadą dėl užvedimo dievo karalystės ant žemės. Jų nekentė jis iš visos dūšios, kaipo sudarkytojų dieviškojo rėdo, pavergusių žmones vardan mylinčiojo visus dievo. Per visą savo gyvenimą jis nematė nei vieno gero kunigaikščio, o nuo kūdikystės dienų jame pasiliko baisinga atmintis apie grovus Štolbergus, pasidėkavojant terioniškai nuožmybei kurių, jo tėvui tapo galva nukirsta. Bet dar daugiaus jis neapkentė pralotų, pavertusių Kristaus religiją į stabmeldystą, nugrobiančių draugiją ir užkrečiančių ją pikta paveizda.

Žinoma, nebūtų drįsęs Miunceris nei ant šito pasistojimo, jeigu gera proga dėl to jam nebūtų pasipynusi. Būrai visur pradėjo pasikelti prieš savo ponus, miestų biedniokai griežė dantimis ant bagotųjų ūkėsų, suglemžusių į savo nagus visą valdžią, nubiednėjusioji karžygija su pavydu žiūrėjo ant nesuskaitomų turtų kunigijos. Patriotai svajojo apie suvienijimą vokiškosios ciesorystės po valdžia tautiškojo ciesoriaus, tikėjimiškiejie novatoriai iš visų kraštų šturmavojo bažnyčią. Tai kiek daug dagios medegos prisirinko šalyje iki tai valandai, kada milžiniškiejie planai subrendo mūsų svajotojaus — avantiūristo galvoje.

1524 metas užtiko draugiją jau kupinai bundančią. Tamsios paskalos, nuogandžios pranašystės nepakajino žmones. Saulė ir mėnulis rodėsi tarp degančių nuodėgulių ir skritulių, padangėje girdimas buvo žvangėjimas ginklų; kažin kokie baisūs šešėliai kovėsi ore... Badas ir maras naikinančiai perėjo per Vokietiją nuo krašto iki krašto. Keliaujantiejie pamokslininkai, basi, apdriskę, su išblyškusiais, nuliesusiais veidais, akivaizdžiose vietose ugniniais žodžiais apsakinėjo žmonėms

apie prisiartinimą dievo karalystės ir šaukė visus ištaisyti dėl jos kelią per išnaikinimą visų nedorėlių ir netikėlių. Apsiginklavę kuomi pakliuvo, būriai rinkosi ant balso šitų nežinotinų „predikantų" pamokslininkų. Pirmutinis drąsūnas tapdavo jų vadovu. Odenvaldo kloniuose, Švabijoje ir Frankonijoje susirinko kupinos būrų armijos. Ant greito išrinktiejie jų vadovai — karčemininkas Mecleris*, kariaunoje tarnavęs Bulgenbachas, avantiūristai ricieriai Florijanas Gejeris* ir Gecas fon Berlichingenas* nuvedė šitas netvarkias, bet apmaudu degančias gaujas ant bajorų bei kunigaikščių pilių. Šitas pirmutinis tamsiųjų sylų subruzdimas užtiko didžiūnus nepasirengus. Pirmutinės pergalės uždegė gaujas vilčia ir pamasino bailiuosius bei abejojančius. Negirdėtinas karštulys apėmė žmones. Apgarsintoji per pamokslininkus valnybės ir laimės gadynė rodėsi taip netolima ir galima. Tarp prasčiokų pasklido gandas, būtent senasis ciesorius Barbarosa* pakilo iš grabo ir pasirodė savo tėviškoje žemėje, pas Švabijos kalnynus, idant vesti žmones ant terionų. Apie keliaujančius pamokslininkus, naujos evangelijos apaštalus, taipogi pasakojo stebuklus: aniolai išvaduodavę juosius iš kalėjimų, ugniniai stulpai vesdavo juos nuo vietos į vietą, kaip kitados Izraelį puščioje...

Apniauktoje apregėje šitos sumišusios draugijos pasirodo pirmu kartu istorijoje paslaptingasis paveikslas Tomo Miuncerio. Pasirodo jisai pavidale keliaujančio pamokslininko — išguitinio ir žmonių kurstytojaus, kokių anoje gadynėje valkiojosi po Vokietiją labai daug. Vienok įgimtasis genijus ir karščiausias pasišventimas dėl žmonių ant tų pėdų atskyrė ir pažymėjo jį nuo būrio draugbrolių.

Kaip ir kiti, Miunceris sakėsi esąs pranašu, pasakojo apie regėjimus, apie savo kalbesius su nežinotinu balsu, bet daugiausia — apie įkvėpimą dieviškos dvasės. Cimermanas mislija, jogei jis taip tyčia daręs, idant padaryti didesnę įskvarbą ant prietaringų pras-

čiokų protų ir suteikti savo propagandai aukštesnįjį autoritetą, vienok neapsiima davesti to faktiškai ir išpainioti visus sukrautus ir supainiotus šitos noties posmus. Knygoje jo vienok randasi labai daug akyvų apie tai buičių ir nuorodų. Mes pasistengsime čion jas sustatyti į vieną eilią.

Kam nežinoma yra, kad nepaprastos gadynės pagimdo nepaprastus žmones ir kad įtemptasis draugijos stovis tokiose gadynėse dažnai apsireiškia atsiradimu svaigulingų bei liguistai organizuotų žmogysčių. Dėl to jų taip daug buvo reformacijos bei būrų karų laikuose. Saksijoje ir Tiuringijoje, kur karščiausiai virė tikėjimiškasis amžiaus bruzdesys, išsiauklėjo būriai mistikų — revoliucionierių, kurie gyrėsi turį apreiškimus iš dangaus, svajojo apie užvedimą tūkstantmetinės dievo karalystės ant žemės, dėl įgyvendinimo kurios reikalinga buvo išnaikinti pirma nedorėlius ir paleistuvius. Šitie žmonės vedė žiaurų, nesuteptą gyvenimą ir atsižymėjo primityviškais krikščioniškais įpročiais. Kožną su gryna širdžia žmogų jie kvietė į savo broliją, suorganizuotą ant komunistiškos papėdės, ir kožno buvo pareiga platinti ją visur. Už ženklą savo dvasiškojo susivienijimo jie priėmė antrą krikštą, rokuodami kūdikystėje apturėtąjį už netikrą. Nuo to paeina ir sektos vardas — antrakrikščiai arba „anabaptistai". Ne tik žmonyse, bet ir tarp prakilnesniųjų žmonių jie buvo labai paguodojami. Skirtkunigaikštis Fridrikis Išmintingasis* apsieidavo su jais labai prielankiai ir atsargiai, neuždrausdamas jiems tą, ką pavelijo daryti Liuteriui, t. y. valną pamokslą. Melanchtonas* stebėjosi iš jų. Liuteris nusidyvijo iš to, kad dėl darodymo savo pranašiško gabumo jie, sakoma yra, įspėdavę jo mislis, nors jis mislijo, kad tai su velnio galybe padaroma yra. Misticizmas tokiu būdu buvo visiškai amžiaus dvasėje, jeigu net toki prakilnūs protai juomi buvo įgriebiami. Garsingasis Roichlinas*, filologas ir juristas pagal profesiją, per visą savo gyvenimą užsiėmęs buvo kabalis-

tiškais mokslais, vildamasi atrasti žydiškojo biblijos teksto žodžiuose paslaptiškuosius dievo vardus, su kuriais būk galima esą daryti stebuklus. Berods, tarp anuometinių mistikų galėjo būti ir apgavikai, vienok buvo ir tikriejie vizionieriai, tokiu ar kitokiu būdu įpuolantiejie į tikėjimiškąjį svaigulį. Prie šitų pastarųjų galėjo priguléti ir Tomas Miunceris. Kaip ten nebūk, bet mes žinome, kad tai buvo nepaprastai teisingas žmogus, didiai neapkenčiantis melo ir vyliaus. Kad jis turėjo regėjimus, apie tai negalima abejoti, nors žmonių akyse jis, žinoma, galėjo kartais tyčia apsisiaupti pranašiška skraiste, idant suteikti didesnę svarbą savo pamokslams. Nėra jokios abejonės ir apie tai, kad Miunceris nei ant minutės neapsiriko apie ypatybes ir prasmę šitų nočių. Pirmas iš vizionierių, jis labai aiškiai suprato, kad įkvėptoji jam žinia yra balsas jo paties dvasės. Dvasė, protas žmogaus, apšviesta mylista dangaus, ir dievo balsas — dėl jo yra visiškai vienoki dalykai. Abelnai prieš sylas mūsų dvasiškojo prigimimo nusilenkdavo jisai su didžiausia guodone ir žiūrėjo ant jų, kaipo ant svarbiausio, vienintelio šaltinio teisybės. Tiktai teisybė, tokiu keliu įgyta, asabiškai suprasta ir atidengta, turi jo akyse prasmę. Priešingai, biblija, evangelija, apreiškimas rašytas visados yra nepilnas ir klaidus. Jo pakanka reikalavimams ir išsiplėtojimui vienos gadynės, bet vienok neužtenka kitai. „Bažnyčia,— sako jisai su pritikliu jam įkandumu viename iš savo raštų,— pripažįsta kokį ten nebylį dievą, kuris sykį išsišneko rašte ir paskui nutilo; tuomi tarpu dievas amžinai ir be pertrūkio skelbia save per išrinktuosius žmones, kurių protas ir mislys apšviesti po įkvėpimu.“ Tokius įkvėpimus gali apturėti kožnas su gryna dūšia ir širdžia žmogus, kožnas tokiu būdu gali būti pranašu,— kožnas, kas doriškai save ant to parengė ir mokėjo išsikelti aukščiaus litaros rašto ir negyvosios religijos dogmos. Dvasia tokio išrinktinio ir yra aukščiausiu ir gryniausiu kriterijum teisybės.

Puritonai, independentai*, spekuliatyviškiejie filosofai XVIII ir XIX amžių į du ir tris amžius po to garsino ir auklėjo tokias pat idėjas, tiktai kartais labiaus sutaikintas su krikščionybe. Mistiškuose mokinimuose Tomo Miuncerio atsispindėjo tokiu būdu visa perspektyva šitos būsiančios filosofiškos sistemos; lyginai ir tūlose sociališkose idėjose jis toli pralenkė savo gadynę.

Podraug su tuomi Miunceryje vizionierystė atrado savo išrišimą ir išaiškinimą. Paslapties raktas tapo surastas. Tai, apie ką Mahometas neturėjo nei menkiausio supratimo, su kuomi Savonarola* bergždžiai kovėsi per visą savo gyvenimą, kas atvejų atvejais smūtnijo prastą ir gryną dūšią orleaniškės mergės,— tą vis atrado Miunceris. Drąsiai ir su tikru persiliudijimu ištarė jisai prieš visą svietą: „Dievo balsas — tai mano paties dvasė." Nuo šitos valandos vizionierystė nupuola žmonių akyse, rečiaus įvyksta ir palengva netenka savo paslaptiškojo viršamžiško pobūdžio, nusileisdama palengva sulig laiptu paprastų gyvenimiškų nuotykių, berods, neištirtų pabaigtinai, bet visgi pasiektinų dėl ištiriančios mokslo analizės.

Bet grįžkime prie Tomo Miuncerio, nusekime paskui jį jo pripuolingame gyvenime ir pažiūrėkime, kaip jo idealai susitrenkė su kietąja tikrybe ir kas išėjo iš to susitrenkimo.

Mūsų idealistas pradėjo savo darbą labai praktiškai. Suprasdamas, kad reformatoriui pirma visko reikalingi yra gabūs ir ištikimi sandirbėjai, Miunceris ėmė rūpintiesi apie pasekėjus. Nedidžiame Saksijos miestelyje Cvikau, tarp tenykščių audėjų ir kalnakasių, susitiko jisai pirmą kartą su anabaptistais ir susibičiuoliavo su jais. Susiartinimas nebuvo sunkus, kadangi jų idėjos siekiai visiškai sutarė su jo paties nuomonėmis, o mokinimas apie tūkstantmetinę karalystę dievo galėjo būti puikiais rėmeliais dėl nuodugninių jų reformų. Žinoma, aukštai išplėtotas Miunceris negalėjo taupoti daugelį prietarų šitų nemokintų žmonių, niekados ne-

priėmė antro krikšto ir vargu tikėjo į pranašiškus gabumus savo naujų draugų ir galvos jų — gelumbininko Nikliaus Štorcho*. Vienok jis regėjo juose naudingą padarą ir tikėjosi įgyti apaštalus dėl savos propagandos. Kas atsieina antrakrikščių, tai gabusis atėjūnas padarė ant jų didžiausią įskvarbą. Prieš jį nusilenkė jie kaipo prieš šviesalą naujo evangeliškojo pamokslo, didįjį pranašą, vos ne antrąjį mesiją. Miunceris įkvėpė į juos dvasią veiklumo ir darbavimosi. Lėti iktuomlaik svajotojai pavirto į nenumalšinamus kurstytojus. Miesto valdžia, nubauginta jų nepakajingąja dvasia ir grasiu pasielgimu su „senąja stabmeldyste", kaip vadino jie katalikystę, priversta tapo išvaryti juos iš miesto. Išguitiniai paplito dabar po visą Vokietiją. Ypačiai daug jų atsirado Švarcvalde, aukštutinėje Švabijoje ir palei Reiną, kur jau pradėjo sodiečiai bruzdėti. Tai buvo pirmutiniai misionieriai Miuncerio idėjų, pirmiejie apaštalai naujosios evangelijos. Džiugiai ėjo jie ant smerties už teisybę ir padarė tarp savęs dvasišką broliją, pažindami net nepažįstamus sąnarius ypatingu pasveikinimu — „Pakajus dievo teesti su tavim!" Po įtekme jų fanatiškųjų pamokslų Švarcvaldo sodiečiai uždėjo „evangeliškąją broliją" su komunistišku surėdu ir per proklamacijas kvietė visus kitus savo sanbrolius sekti jų pėdomis.

Pats Miunceris tuomi tarpu po nenusidavusiam mėginimui Prahoje persikėlė į Altštetą Tiuringijoje ir įsteigė čion „susivienijimą tikrų sūnų dievo", kuris išsiuntinėjo agentus į įvairias šalis skelbti prisiartinimą „dievo karalystės" ir įvyksiantį išnaikinimą nedorėlių. Pradžioje, berods, jisai pamėgino atversti tuosius nedorėlius, t. y. kunigaikščius, krikščioniškuoju pagraudenimu ir su tokiu mieriu pasiuntė Saksijos valdimierams — Fridrikiui Išmintingamjam ir broliui jo Jonui raštą, kuriuomi kalbino juodu pristoti prie evangeliškojo susivienijimo, išsižadant pirm viso ko visų privilijų ir valdžios. Taip mažai pažinojo jisai svietą ir

žmones, kad nesuprato nei to, jogei valdžia, turinti galybę, gali nusilenkti tiktai prieš galybę. Kunigaikščiai užsimanė pamatyti drąsųjį agitatorių ir savomis ausimis išgirsti jo pamokslus, apie kuriuos tiek daug jau buvo girdėję. Dėl Miuncerio tai buvo laukiamiausioji proga. Jis visiškai jautėsi esąs rolėje senoviškųjų pranašų, bebaimiai koliojančių netikusius karalius, ir labai džiaugėsi, kad gali dabar svieto galiūnams ištarti į akis tūlas karčias teisybes. „Jūs kariate biednioką už mažiausią prasižengimą,— šnekėjo jis jiems,— o patys be paliovos grobiate ir vagiate sodiečių lobį." Abelnai prasmė jo kalbos buvo tokia, kad kunigaikščiai ponai — šaknis viso pikto, grobių ir apgavystės ir kad bedieviškus kunigaikščius pagal tikrą prisakymą biblijos pridera naikinti be jokios pagailos. Ta aplinkybė, kad po tam visam kam pamokslininką paleido gyvą ir sveiką, įduoda labai gerą nuomonę kaip apie pobūdį Saksijos kunigaikščių, taip ir apie toleranciją gadynės. Vyriausybė pasikakino tuomi, kad tik išsiuntė jį iš šalies. Ir tuomi aiškiaus pasirodo vertė šitos tolerancijos, jeigu palyginsime ją su pasielgimu Liuterio. Vitenbergiškis popiežius svaidė tuomi laiku ant novatorių perkūnus ne prasčiaus už Vatikaną. Atsišaukime prie kunigaikščių jis reikalavo prievartingo nuslopinimo pakilusios Saksijoje „maišto ir pagundos dvasės", apskelbė Karlštatą ir Miuncerį smirdančia tvaika pragaro, prie pagelbos cenzūros neleido jų raštams platintiesi ir siuntinėjo persergėjimus miesto valdžioms, kur tik pasirodydavo persekiojamiejie išguitiniai. Ir akyvas daiktas: juomi gabesnis buvo nesutinkantis su juomi teologas, tuomi labiaus jis jo nekentė. Karlštatas buvo diktas mokslinčius ir gabus disputantas bei pamokslininkas, vienok mistikas ir vienpusiaujantis žmogus. Nutraukęs ryšį su evangeliškuoju tikėjimu, jis baigtinai persiėmė anabaptistų zaunijimais, bėgiojo po darbavietes ir kalbėjo su darbininkais apie prasmę Rašto švento ant to pamato, kad mažiems, prastiems žmonėms

dievas parodęs daugiaus, kaip galvočiams. Labiausiai nekentė jisai mokslo, vadindamas jį „vortinkliu, kuris apipainioja šviežiąją žalisą gyvastinio medžio." Klausydama jo patarmių, jaunuomenė būriais bėgo iš universitetų mokintiesi amatų. Liuteris, buvęs kitkart jo draugu, pradėjo vėliaus jį persekioti. Bet ką stovi šita neapykanta, palyginant su tąja, kokią jis jautė dėl Miuncerio? Reikia skaityti raštuose Melanchtono ir Liuterio išsitarimus jų apie Miuncerį, idant suprasti, su kokia prietaringa baime jiedu į jį žiūrėjo. Tarp visų keiksmų, išbarimų ir nuduoto paniekinimo kyšo kažin kokis paslaptas pripažinimas jo aukštesnybės. Jiedu šneka apie jį kaipo apie piktą, ištvirkusią, bet galingą ir grasią dvasią, nesitikėtas pasirodymas kurios įvarytų juodu į drebulį. Taip mokėjo imponavoti šitas žmogus savu protu, kalba, įkvėpimu, visa savo asaba.

Dėl to Liuteris saugiai dabojo iš Vitenbergo kožną žingsnį savo didžiausio priešininko, pasistengdamas, ant kiek galima, tramdyti jo darbus. Taip užkenkė jis jam Niurenberge, pranešdamas apie jį miesto valdžiai kaipo apie žmogų pavojingą. Miulhauzene pats Miunceris sugadino savo reikalą, įsikišdamas į kovą miesto partijų ir pristodamas, žinoma, prie demokratų pusės.

Perleidęs šituos nepasisekimus, Miunceris visiškai atsidavė karjerai besibastančio pamokslininko ir pradžioje 25 metų podraug su draugu savo Pfeiferiu* apsuko Švabiją, Frankoniją ir Tiuringiją, jau apimtas liepsna sukilimo. Su pilka vailokine skrybėle, sodiečio rūbe, su keleivio krepšeliu rankoje ateidavo jisai į minias ir elektrizuodavo žmones. Gailėk dieve, mes negalime priderančiai susekti jo veiklumą tose vietose iš priežasties trūkumo ištikimų pėdsakų. Negalime nei stygavoti apie jo dalyvumą sustatyme garsingojo sodiečių manifesto iš „dvylikos skirsnių"; nors davesta yra, kad tą darbą atlikęs buvo Pfeiferis, vienok, be abejonės, dalyvu buvo ir Miunceris jame, kaip parodo panėšumas nekurių dalykų to dokumento į jo raštus. Verta arčiaus

prisižiūrėti į jį. Akyviausiais dalykais yra įlaidumas ir išmintingumas, su kuriais sodiečiai aprubežiuoja jame savo reikalavimus. Jie nori tiktai panaikinimo baudžiavos, neįstatymiškų rinkliavų, dvasiškų bei svietiškų, geresnio teisingumo sūduose, valno pamokslo po kontrole kuopos, valno pasinaudojimo girios, medžioklės ir žvejonės, išdavimo rokundos iš mokesčių, surenkamų nuo žmonių, ir atlyginimo už tūlas perdaug akivaizdžias neteisybes ponų. Tai viskas, ko žmonės pradžioje reikalavo. Nei apie visuomeniškumą turtų, nei apie panaikinimą luomų ir privilijų nėra čion užminimo. Abelnas tonas dokumento labai nuolankus ir romus. Sodiečiai be paliovos pasiremia jame ant biblijos sakinių, apteisindami jaisiais savo norus, protestavoja iškilmingai, jogei negeidžia nei maišto, nei vainos, nei kraujo praliejimo ir gatavi esą visiškai atmesti savo reikalavimus, jeigu ant pamato Švento rašto bus davestas jų klaidingumas. Jeigu tik teisybė, kad manifestas surašytas tapo su pagelba Miuncerio arba nors su jo sužinia, tai ta aplinkybė suteikia pagarbę jo politiškamjam taktui. Kaip ten nebūk, bet tas raštas negalėjo išeiti be jo žinios, ir jis jį turėjo pagirti kaipo pragumą valandinį ir parengtinį. Revoliucija iš tikro turėjo pradžioje tiktai šitą įlaidžią programą, ir didmena žmonių pasiliko jai ištikima sulig galui. Tiktai partijos, persiėmusios tikėjimiškuoju fanatizmu arba keršto ir goduliu grobių, įsidavė į blogdarystes ir tuomi iššaukė tvirtą reakciją iš pusės kunigaikščių ir aukštesniųjų luomų.

Bet mes jau žinome, kad dėl Miuncerio tas viskas galėjo būti tiktai pradžia „didžiojo darbo". Jis tikėjo į tokias suderybas tik iktuomlaik, pakol viltis į teisingumą ir geraširdingumą didžiūnų nepragaišo jame visiškai. Kada jisai pamatė, kad užuot nusilenkimų, sutinkančių su dievišku įstatymu, kunigaikščiai pasalauja su žmonėmis, užvilkina laiką apgavingomis derybomis, šarvuojasi ir nusilenkia tik prieš sylą,— baisingas ap-

maudas apėmė jo dūšią. Išnaikinimas,— mislijo jisai,— bepagailus išnaikinimas niekšų ir netikėlių — štai vienintelis kelias. Visą žiaurumą senįstatymiškųjų nuomonių apie neprietelius izraeliškos giminės jisai perkėlė ant to laiko didžiūnijos. Jo akyse aukštesnės luomos buvo nuoamžiniais priešais žmonių, pasmerktos nuo amžių ant rūstybės ir keršto Jehovos. Kaip Mozei ir senoviškiesiems vadovams Izraelio pavedė dievas naikinti chanaaniškus netikėlius, idant išgelbėti išrinktąją tautą nuo pavietrės neguodos, lygiai taip be pagailos reikia išnaikinti ir šituos nedorėlius. Įrankiu bausmės, išvalnytoju savo žmonių iš amžinos vergybos bus jisai, Miunceris, kuriam patsai dievas įdėjo į dūšią šitą pašaukimą. Priešai įspėjo grynumą Miuncerio geidimų ir rūpinosi įkalbėti žmonėms, kad jis iš garbės godumo tą viską daro. Teisybė, garbės godumas nebuvo jam svetimas dalykas; jam patiko mislis tapti vadovu ir pranašu — išrinktiniu būsiančioje kovoje už žmonių teisybę. Vienok būtų visiškai neteisinga regėti šitame jausme vienatinį motyvą jo darbų. Tikrą, karštą jo meilę dėl žmonių taipogi negalima užginčyti. Ne dėl retorikos tiktai ir populiariškumo šnekėjo jisai su tokiu karštu sanjausmu apie skaudų būvį žmonių. Jam iš tikro sopėjo širdis žmonių vargų, biednystos ir neteisybių dėlei. Už tai jį daugiausia ir mylėjo žmonės, mylėjo dėl to, kad tikėjo jo žodžiams.

Bet ir asaba savo darė jisai ant jų didžiausią įskvarbą. Miunceris buvo užgimęs žmonių tribūnu ir oratoriumi. Garsus, meilus balsas, dovana neišsemiamos improvizacijos, įkvėpimas gero ir teisybės, magnasiškai patraukiančios klausytojus, ramiai padarė jį pagarbintiniu žmonių. Jam trūko tiktai aiškumo ir tikrumo išreiškime, dažnai išsiskiedžiančio mistiškoje migloje, idant tapti neapgalėtinu priešininku Liuterio net ir šitame dalyke. Bet kaip nesubrendę buvo pačios jo idėjos, taip ir išsireikšdavo jos neapsklembtuose, svyruojančiuose, alegoriškuose vaizduose. Nežiūrint ant to,

jis buvo vienas iš tokių žmogystų, kurios prie savęs patraukia žmogų kad ir nenorint. Kada savo prasta ir iškilminga, pritaikinta prie biblijos būdų kalba piešdavo jisai vaizdus ateinančios dievo karalystės, žmonės įsmeigdavo į jį savo akis ir ausis ir pereidavo į neaprašomą sujudimą. Vienok, kada apmaudas apimdavo jo dūšią, ir, pagriebęs savo numylėtąją temą, pradėdavo jisai perkūnuoti terionus ir svieto galiūnus, jis tapdavo neapgalimu ir nepamėgdžiojamu. Drauge su senovybiniu pranašu jis galėjo tada pasakyti apie save — „mano žodis — liepsna ir kūjis."

Ir tikrai, liepsna sekė paskui šitą fatališkąjį žmogų visur, kur tik jis pasirodydavo. Ir nors sunku apsklembti dalį jo revoliucijiško dalyvumo pamišimuose Frankonijos ir Švabijos, vienok jo didelis populiariškumas ir įtekmė ant žmonių duoda pamatą dėl samprotavimo, kad ji buvo labai didelė. Kaip ten nebūk, bet pasielgimas jo Miulhauzene, į kurį jisai sugrįžo iš savo kelionių pradžioje 25-jo meto, visiškai apteisina tokį dasiprotėjimą.

Šitą sykį aplinkybės laimingai susikrovė dėl jo mierių. Su pagelba gaujos jam pasisekė numesti aristokratiškąją miesto valdžią ir pripildyti magistratą žmonių išrinktiniais. Ūmai po to Miulhauzenas įstojo į „krikščioniškąją broliją", t. y. į sandarą sukilusiųjų sodiečių. Sutikmiai su šituomi naujuoju pobūdžiu draugijoje padarytos tapo naujos permainos evangeliškoje dvasėje, kaip suprato ją skelbėjai dievo karalystės. Ik tūlam laipsniui užvestas tapo net visatinumas turtų,— turtingiems ūkėsams pastatyta buvo už pareigą aprūpinti biedniokus prasta drapana ir maistu. Miunceris tapo morališkuoju autoritetu miesto. Neužimdamas oficiališkai jokio urėdo, jis vienok valdė viską. Kasdien pribūdavo jisai ant susirinkimų magistratūros ir prižiūrėdavo, idant viskas būtų atlikta ne pagal įstatymo litarą, bet pagal krikščioniškąją dvasią. Kitu laiku jis būdavo pamokslininku ir mokintojumi Miulhauzeno

ūkėsų, daugiaus kaip pamokslininku — pranašu. Žmonės laikė už šventą kožną jo žodį, apsiaupdavo jį tikėjimiška paguoda. Priešai jį, jaunikaitį ir ateivį, nusilenkė išdidūs ūkėsai liuoso ciesoriškojo miesto. Kožną sykį, kada jisai pradėdavo ir baigdavo pamokslą, choros jaunikaičių ir merginų giedodavo psalmę pažado ir vilties — „Rytas ateis, ir viešpats bus su jumis". Ypatingą drapaną dėvėjo jisai tuomet. Platus, juodas, su ilgais kvoldais ploščius, tanki barzda ir ilgi plaukai suteikė jo jaunai postovai kažin kokį senįstatymišką ir patriarchišką išveizdą. Gyveno jisai labai biednai, prastai ir dažnai neturėdavo ištekliaus priderinčiai aprengti savo pačią,— rūpinosi apie neturtėlius, aplankydavo ligonius, buvo nesuteptos doros.

Tuomi tarpu Tiuringijos miestas Miulhauzenas Miuncerio planuose, žinia, darė menką veikmę. Jis buvo dėl jo tiktai operacijišku pamatu ant plataus lauko, ant kurio rengėsi darbuotiesi. Į visas šalis Vokietijos siuntinėjami buvo iš čion agentai ir lakstė pakurstančios proklamacijos nuo vardo „tarno dievo priešai bedievius", kaip jisai save vadino tuose raštuose. Jo mieriu buvo pakelti vienkart abelną maištą visuose kampuose vokiškos žemės, išeiti paskui su išrinktąja kariauna ir su „Gedeono* kalaviju" užduoti neprieteliams pastarąjį smūgį.

Reikia žinoti užtai, kaip ėjo reikalai revoliucijos, idant patėmyti, ant ko galėjo pasitikėti Miunceris.

Buvo jau pasergėta iš priežasties taip vadinamų „dvylikos skirsnių", jogei pobūdis revoliucijiškojo subruzdžio 20-jų metų Vokietijoje toli nesutiko su pastangomis radikališkiausiųjų reformatorių. Didmena žmonių geidė pertaisų vidutinių ir galimų ypač pradžioje maišto. Panaikinimas baudžiavos ir kupina liuosybė sielos (sąžinės) buvo svarbiausiais reikalavimais. Išreiškimu norų šitos didmenos buvo sodietiškasis manifestas, atliekantis čionai tokią veikmę, kaip „declaration des droits de l'homme"* gadynėje didžiosios

prancūzų revoliucijos. Su pagelba spaudos šitas dokumentas su žaibo smarkybe išsiplatino po visą šalį ir visur tapo priimtas už pamatą revoliucijos.

Vienok šalia šitos didžiausios srovės visuomeniškosios nuomonės buvo daugybės nuošalinių. Buvo konservatyvai, geidžiantiejie palikti viską po senovei ir panaikinti tiktai blogąsias puses senojo rėdo. Buvo radikalai ir teroristai, reikalaujantiejie nuodugninių permainų visų išlygų gyvenimo, nežiūrint ant to, kiek kraujo ir aukų tas kaštuotų. Pagalios, buvo daug ir tokių, kurie priešai norą nunešti buvo maišto srove ir patys neišmanė, ko laikytiesi. Nemažiaus nesutarimų buvo ir tikėjimo dalykuose. Vieni kakinosi Liuterio reforma, kiti reikalavo pabaigtino panaikinimo bažnyčios ir visų paviršinių simbolų ir ceremonijų religijos, kaip mokino Miunceris ir antrakrikščiai.

Sutikmėje su šituomi bruzdėjimu idėjų ėjo ir patsai procesas revoliucijos. Insurgentų kariauna paprastai traukė tūloje linkmėje. Pirma jų ėjo heroldai (žinių nešėjai) su spausdintais egzemplioriais „dvylikos skirsnių" ir kalbino pakelėje pasipynusius miestus, kaimus, pilis ir klioštorius pristoti prie „krikščioniškos brolijos", t. y. priimti manifesto išlygas. Galima buvo gerumu susitaikinti,— tada viskas pasibaigdavo ant padarymo suderybų su sodiečiais. Vienok didesnėje dalyje atsitikimų reikėdavo griebtiesi už prievartos, nesa priežasčių dėl peštynių buvo labai daug, ypačiai su ponija ir kunigaikščiais. Užkluptas iš nežinių pilies valdonas paprastai priimdavo „dvylika skirsnių" ir pristodavo ant visų paduotų jam išlygų. Bet prie pirmos pagelbos vilties, prie pirmos apsigynimo progos sumindžiodavo jas ir pasistodavo priešai sodiečius. Tada prasidėdavo persekiojimai. Įbinginti pasalybėmis žmonės vėtra ėmė „ponų lizdus", degino, skerdė ir grobė viską, kas tik po ranka pasisukdavo. Daugybė valdonų pabėgo, pilys jų taipogi būdavo sudeginamos ir išdrevėjamos. Kartais sodiečiai atsikeršydavo ponams tiktai už

senąsias jų neteisybes. Žinia, juomi daugiaus įvykdavo tokių atsitikimų, tuomi labiaus užsidegdavo geiduliai ir naikinimo instinktai, pritiklūs prastam ir šiurkščiam žmogui, tuomi didesnę persvarą įgydavo radikališkos partijos ir patraukdavo paskui savęs kitus. Prasidėjo baisingos regyklos, paprastos žmonių maištuose. Kaipo paveizda to gali patarnauti Veinsbergo atsitikimas.

Frankonijos miestas ir pilis Veinsbergas iš seno prigulėjo valdančiai giminei grovų Helfenšteinų. Šita kunigaikštiška giminė buvo viena iš didžiausiai neapkenčiamų Vokietijoje, ir daug nukentėjo prasti žmoneliai, jos baudžiauninkai, visokių skriaudų ir nuožmybių nuo išdidžių ir nežmoniškų didžiūnų. Žmonės tokiu būdu turėjo daugybę senų rokundų su Helfenšteinais. Nežiūrint ant to visko, sodietiškoji armija Frankonijos, vadovaujama Meclerio ir ricieriaus Gejerio, susiteikė ir su jais padaryti suderybas ant pamato „dvylikos skirsnių". Bet čion pasirodė paprastoji pasalybė tuometinio jaunojo grovo. Laike pačių suderybų jisai liepė užmušti sodiečių heraldą, išmušinėjo su savo vyrais maištininkų gaujas ir susinešinėjo su artimaisiais kunigaikščiais apie užpuolimą ant insurgentų suvienytomis pajėgomis. Kada apie tą viską dasižinojo sodiečių abaze, sutartas tapo šturmas. Miestas ir pilis drauge su savo valdonu ir jo šeimyna teko į rankas patrakusių sodiečių. Gi tuomi laiku, kada didesnėji dalis kariaunos išsiblaškė dėl grobimo, teroristai, vedami kraugeringo fanatiko Ekleino Rorbacho*, pasiryžo pabaigti reikalą su grovu. Veltu dabar nelaimingasis grovas bruko visokias išlygas ir trisdešimts tūkstančių guldenų atsipirkimo. „Kad tu duotum mums dvi bački aukso,— rėkė jam sodiečiai,— tai ir tas tavęs neišgelbės nuo giltinės." Jaunoji grovienė, graži moteriškė, su mažu kūdikiu ant rankų puolė į kojas Rorbachui ir, šlakstydama ašaromis jo kelius, meldė susimylėjimo dėl savo vyro. Nedorėlis pastūmėjo ją su durtuvu, sužeisdamas prie to kūdikį. Po to akyse netekusios proto iš baimės mo-

teriškės pervarė Helfenšteiną per durtuvus viso būrio ir ilgai po to dar tyčiojosi iš jo lavono. Su kariauna ėjo „juodoji moteriškė", dievaszin iš kur atsiradusi. Pusnuogė, pusiau beprotė, budelis ir pranašas, ji spiegiančiu balsu klykavo giesmes, atsiduodančias neapykanta dėl aristokratų, ir savo nuožmiu įkvėpimu fanatizavo žmones. Kaip prie kiekvieno kraujo praliejimo, ji buvo ir prie grovo žudynės, savo beprotišku riksmu drąsindama galvažudžius, ir, kada sudarkytas lavonas klaksojo ant žemės, puolė ant jo pati, trempė jį kojomis, perskrodė pilvą ir vidurių taukais išsitepė savo čeverykus.

Skaitytojas tenesibaugina šituomi pasibaisėtinu epizodu valsčioniškos vainos. Pasiklausykite, ką apie tą atsitikimą rašo patsai Cimermanas.

„Senesnio laiko istorikai,— rašo jisai,— daug deklamavojo iš priežasties pasibaisėtinų Veinsbergo atsitikimų. Vis tai taip; bet kodėl nepaimti ant apsvarstymo ir suminkštinančių aplinkybių. Pirmiausiai, ne visi sodiečiai buvo dalyvais piktadėjystės. Didesnėji dalis, užimta tuom laiku drevėjimu miesto ir pilies, visiškai nežinojo apie tai, kas abaze dėjosi, ir garsiai paskui peikė tokį darbą; o Gejeris su savo kariauna po to net visiškai atsiskyrė nuo Meclerio. Toliaus, žmonės toje minutėje buvo baisiai įbingę ne tik ant Helfenšteino už jo veidmainumą ir terionybes, bet ir abelnai ant ponų, neseniai pirm to iškirtusių pas Varzachą septynis tūkstančius būrų. Veinsbergiškė katastrofa turėjo tokiu būdu atgiežos pobūdį. O pagalios, ką stovi kad ir baisingoji bausmė kilmingojo grovo, palyginant su tūkstančiais aukų, nežinėje pražuvusių ant kaladės, ant kartuvių arba troškiuose sklepuose pilių bėgyje daugelio šimtmečių? Apie jas nešneka niekas, nesa tai buvo prasti žmonės; bet ar jie kentėjo ne mažiaus už kitus?"

Nežiūrint ant to, Veinsbergo atsitikimas padarė labai nenaudingą dėl sodiečių įskvarbą ant visos šalies.

Tarpe pačių sodiečių jis padarė didoką reakciją ant naudos įlaidesnių partijų, tuomi labiaus, kad įbauginimas, paplitęs po visą šalį, prispyrė daugelį valdančių kunigaikščių rūsčiai pasimislyti apie suderybas su sodiečiais. Grovai Hohenloė, Liovenšteinas, Hemingenas skubinosi priimti „dvylika skirsnių". Pfalco skirtkunigaikštis padarė su jais suderybas. Daugybė miestų pristojo prie jų susivienijimo. Insurgentai pasikakino ant to, jogei dėl pasirašymo po išlygomis reikalavo akivaizdingo stojimo pasidavusių ponų ir ženklan naujosios krikščioniškos brolijos priversdavo juos apsiauti būriškomis klumpėmis. Vieną tiktai perdaug išdidų karžygį, apmaudijusį juos savo išdidžiu pasielgimu, pamokino jie tuomi, jogei liepė jam savo abaze nusiimti kepurę prieš kiekvieną būrą. Pagalios vadovai įlaidesnės linkmės — Hipleris*, Veigantas*, Berlinas,— su kožna diena pradėjo įgyti vis didesnę persvarą ant raudonųjų. Vieną kartą jie pasiryžo išsižadėti net „dvylikos skirsnių" ir dėl visuotino pertaisymo ciesorystės, koktai buvo jų mieriu, reikalavo tiktai aplengvinimo mokesčių nedorybę. Podraug su tuomi užgimė mislis organizuoti maištą pastoviu būdu ir stiprinti jo pajėgas, pritraukiant prie to karžygiją ir miestus priešai kunigaikščius ir pralotus, kaipo priešai abelnus neprietelius. Su tokiu mieriu įsteigtas tapo centrališkas vyriausybinis komitetas Heilbrone, kur sėdėjo sodiečių deputatai iš įvairių vietų. Ten pat sutarta buvo sušaukti ir sodiečių kongresą dėl patiekimo plano visatinės reformos ciesorystės. Šitas planas, sustatytas per sodiečių deputatus, yra labai akyvas. Jisai velija panaikinti pražūtingą dėl šalies kunigaikščių valdžią ir visą aukščiausią valdžią sudėti ant rankų vieno tautiško ciesoriaus. Miestai ir valsčiai suvienytos vokiškos žemės turi apturėti rėdą, sutinkantį su prisakymais gamtiškos tiesos. Prie tokio rėdo aukštesnės luomos negalės jau spausti žmonių, bet priešingai — mylės ir gynios juos. Apart valstijinių mokesčių, jokių kitų ne-

bus. Vienokumas pinigų, svaro ir mieros, laisvumas kelių, tiltų, vandenų ir girių apvainikuos politikišką bei draugijišką vienybę Vokietijos, o perreformuota pagal evangelijos mislį kunigija taps joje sargyba tikros laimės ir teisybės. Didesnėji dalis to, apie ką ir po šiai dienai sapnuoja vokiškiejie patriotai ir publicistai, randasi čion — šitame efemeriškame būrų manifeste.

Jeigu raudonoji revoliucija, ant valandos patraukusioji insurgentus, pačiuose būruose atrado tokią priešginybę, tai juomi dar didesnę priešginybę turėjo ji nukentėti nuo Liuterio ir kunigaikščių. Iki Veinsbergo atsitikimui vokiškosios reformos galva laikėsi dar pusėtinai atvangiai. Žinoma yra, kad sodiečiai siuntė jam dėl užtvirtinimo savo „dvylika skirsnių", kuomi pastatė jį į labai nesmagų padėjimą. Jisai mislijo išsipainioti iš jo, tapdamas taikintoju kunigaikščių su žmonėmis. Pirmiemsiems jisai velijo išpildyti tūlus teisingus žmonių reikalavimus, antriems — išsižadėti didelių reikalavimų. Žinia, tuom jis nepakakino nei vienų, nei kitų. Bet kada atėjo žinia apie Veinsbergo baisybes, jisai ryžosi elgtiesi visai kitoniškai. Rašte „priešai razbainikus ir užmušėjus būrus" jisai siunčia perkūnijas ant revoliucijos ir reikalauja nuo kunigaikščių išnaikinimo maištininkų, kuriuos reikią „mušti, durti, skersti ir karti kaip pasiutusius šunis".

Vienok kunigaikščiai nelaukė tokio pašaukimo. Dar pirm to, kada išlėkė perkūniškas balsas iš Vitenbergo, Jurgis*, hercogas Saksijos, Pilypas*, landgrovas Heseno, ir susivienijimas Švabijos valdonų pradėjo naikinančią karę prieš revoliuciją. Sodiečiai gi iš savo pusės dar daugiaus užkenkė savo reikalams tuomi, kad nuo pat pradžios susipyko su miestais ir karžygija. Prie anuometinio nepasikakinimo tų luomų savo padėjimu juose sodiečiai būtų galėję atrasti geriausius talkininkus, ir užuot tų dabar turėjo neprietelius. Heilbrono vyriausybė, berods, mėgino sueiti su jais į sutartį, bet jau per vėlai, ir mėginimas nuėjo ant niekų. In-

surgentams parėjo kakintiesi tik savomis pajėgomis. Bet kas per vieni tie insurgentai buvo? Betvarkės gaujos visokių subėgų, ant paveikslo lenkmečio gaujų, prastai apginkluotos, neapsipažinusios nei su disciplina, nei su kariavimo daila, kuone visai neturinčios artilerijos. Dar galėjo jie nuslopinti nepriatelių savo skaitlingumu ir sutartiniu užpuolimu, bet tame tai ir bėda, kad šito sutarimo nebuvo ir negalėjo būti. Jeigu dar ir po šiai dienai vokiečiai pusėtinai kampuotai jaučiasi esą tai prūsais, tai austrijiečiais, tai saksais ir hanoveriškiais, tai lengva išmanyti, kaip aštriai skirstėsi jie XVI šimtmetyje. Tada ne tik švabai žiūrėjo su neapykanta į frankonus, o šitie į tiuringus, bet ir pačioje Švabijoje kunkuliavo giminiškas antagonizmas tarp ober- ir nider- švabų, Frankonijoje — tarp aukštiečių ir žemaičių frankonų. Po to ar dyvai, kad kunigaikščiai, surišti vienokiais interesais ir vienokiu pavojumi, spėjo su savo neskaitlingomis, bet drąsiomis ir išmėgintomis pasamdytomis kariaunomis į kelis mėnesius išblaškyti ir išnaikinti betvarkes, išsiskirsčiusias sodiečių gaujas? Jurgis Frundsbergas*, garsingasis vadas Karolio V gadynės, uždavė smarkų smūgį revoliucijai, nuslopinęs maištą Švarcvalde, t. y. pačiame jos lopšyje. Vadovas kariaunos švabiškojo susivienijimo Truchsesas fon Valdburgas* nuvalė nuo sodietiškųjų gaujų prireiniškes provincijas. Jurgis Saksijos, Pilypas Heseno ir hercogas Braunšveigo pasiėmė sau numalšinimą Frankonijos ir Tiuringijos.

Toks tai buvo atsitikimų bėgis Vokietijoje pavasaryje ir vasaroje 25 meto. Ką gi darė tuomi laiku ir kokiuose prietykiuose buvo su tuomi Tomas Miunceris, kurį mes paskutiniu kartu palikę buvome Miulhauzene?

Kada revoliucijos reikalai pradėjo eiti blogyn, ėmė išnykti ir tas saldusis sapnas, kurio prieglobstyje taip ilgai buvo Miunceris. Smūtnai pradėjo jisai susiprasti, jogei užmanė darbą, ne tik perviršijantį jo paties sylas, bet ir sylas gadynės, toli dar dėl to nedabrendusios.

Jis mieravo žmones pagal savo užsidegimą ir skaudžiai pasiklydo tame. Dabar tik jis pradėjo suprasti, kad nieks negali padaryti liuosu tą, kurio dūšioje dar tvylo vergiški jausmai ir nuomonės. Po jo akių vyko nuotykiai, nepaliekantiejie jokios abejonės kas link išeigos didžiosios karės, kurios vadovu ir didžiavyriu jis mislijo tapti. Susivienįę kunigaikščiai užklupo būrų armiją arti Fuldos, palei patį Frauenbergą, išmušė ją kuone visą, ir nieks iš sanbrolių nepadavė jai pagelbos. Priešingai, neapsakoma baimė apėmė visą šalį. Veltu iš Miulhauzeno lėkė ugninės proklamacijos. Ant balso jų atsiliepė tik nedaugelis. Tiuringai buvo nekaringi žmonės, nepripratę prie ginklo, mažai parengti dėl maišto. Revoliucijiškoji propaganda ėjo čion labai pavalnai ir sunkiaus, kaip Šveicarijoje ir palei Reiną. Šiaip taip vienok per dideles sunkenybes pasisekė čionai surinkti naują iš 80 tūkstančių armiją. Šita nauja kariauna, pastaroji viltis revoliucijos, užklupta tapo per kunigaikščius palei Frankenhauzeną. Insurgentai apsitvirtino ant kalvų, esančių už miesto sienų, apsikopėjo volu ir apsisiaupė „vagenburgu", t. y. siena iš karės vežimų. Jie laukė pagelbos, prižadėtos iš Miulhauzeno. Priešai juos stovėjo kunigaikščiai su savo rinktinėmis kariaunomis, ne mažesnėmis skaitliuje, ir su skaitlinga artilerija. Nesunku buvo įspėti išeigą būsiančios mūšos. Dėl to iš būriškojo abazo lėkė į Miulhauzeną siuntiniai paskui siuntinius su prašymais ir maldavimais pagelbos. Miuncerio padėjimas buvo nelemčiausias. Teisybė, jis nuo seniai jau rengėsi į kelionę — liejo armotas, tiekė ginklus ir rinko pulkus iš ūkėsų ir ukvatninkų. Vienok apverktinas padėlys Frankenhauzeno armijos buvo perdaug akivaizdingas dėl visų. Išeiti jiems ant pagelbos buvo vis tiek, ką eiti ant tikro galo. Miunceris suprato šitą labai gerai. Bet aplinkybės susikrovė taip nelemtai, jogei jam negalima buvo neiti. Kaip jis galėjo palikti ir apleisti žmones, sukilusius ant jo šauksmo ir atnešusius savo gyvybę ant mūšavietės, turint vienatinę viltį

į jį? Gedeonas naujojo Izraelio negalėjo slėptiesi valandoje didžiausio pavojaus. Žmonės, tikėjusiejie į jį kaip į pranašą, laukė nuo jo ne tik pergalių, bet ir stebuklų. Miunceris stovėjo ant kranto bedugnės, ir galva jam kvaito. Jam, entuziazmo skelbėjui, gyvenime savo nemačiusiam nei vienos karės, stoti į mūšavietę priešais puikią reguliarišką armiją, vadovaujamą prityrusių generolų, priimti vadovystę, kamandyruoti, kitiems davinėti paveizdą, jam, nemokančiam apsieiti su kitu ginklu, apart plunksnos ir patraukiančios iškalbos? Mėšlungiškai griebėsi jis dabar už šitų vienintelių įrankių, išsiuntinėjo naujas proklamacijas, išleido siuntinius pas užsilikusias dar Frankonijoje gaujas, kviesdamas jas prie savęs, apskelbė miulhauzėnams, kad jam iš dangaus yra apreikšta, saulei nusileidus, traukti visiems į karę. Niekas nepasikrutino ant šito šauksmo. Kažin kokis šaltis apėmė ūkėsus, pasiryžusius numirti veikiaus ant sienų gimtinio miesto. Miunceris prispirtas tapo ištraukti su gauja nuelektrizuotų per jį fanatikų skaitliuje ne daugiaus trijų šimtų ir laimingai pasiekė Frankenhauzeną.

Būrų abaze viešpatavo neapsakomas nusiminimas. Murmėjimas buvo girdimas visur. Kaltino paikumą vadovų, atvedusių juos čion ant tikro galo. Pasirodymas Miuncerio su saujele smurtų miulhauzėnų truputį atgaivino viltis, vienok neįstengė pakelti nupuolusią dvasią. Kunigaikščiai pasinaudojo iš to ir pradėjo derybas su būrais, prižadėdami jiems atleidimą, jeigu jie išduos Miuncerį ir vyriausius viršininkus. Gauja pradėjo svyruoti. Atsirado žmonės — vienas kunigas ir tūlas įsimaišęs bajoras, kuriedu prikalbinėjo žmones prie to. Miunceris pasergėjo, kad dar kelios minutės svyravimo — ir dalykas bus ant visados praloštas. Tada savužlaikymas, įbingimas, savmylystė, nusiminimas — visos stygos žmogiškos energijos ir didvyrybės prabudo jame staigu. Jis suprato, kad reikia veikti ir kad didžiojo atsakumo, nuo kurio jis taip ilgai atbulas

traukėsi, išvengti jau nėra galima. Pradėjo jis nuo to, kad prisakė čion pat nukapoti galvas dviem mažadūšiams patarėjams, paikinantiems žmones. Po to surinko aplink savęs savus žmones ir pasakė jiems vieną iš tų uždegančių pamokslų predikanto ir kurstytojaus, kurie fanatizuoja minias. Jis kalbėjo apie savo pasiuntinystę, apie tai, kaip dievas išrinko jį už įnagį dėl išnaikinimo bedievių ir nedorėlių, ryjančių biednioko prakaitą ir kraują, apie karčias ir ilgas neteisybes, iškęstas žmonių, apie baisią ateitę, jeigu žmonėms nepasiseks pergalėti priešus. Bekalbant užsidegimas apėmė jį visą, pradžioje neišsitikintį ir svyruojantį,— veidas paspindo įkvėpimu, rankose plevėsavo baltas papartis paveikslu vaivarykštės, simbolo dangiškos vilties. . . „Kunigaikščiai dreba priešai sylą dieviškos kariaunos,— šnekėjo jis toliaus,— ir stengiasi nušarvuoti ją pasalybe. Bet nedrebėkit kūno baime, o tikėkitėsi dievu. Gedeonas, Jonatanas* ir Dovydas su nedaugeliu išrinktinių apgalėdavo minią. Armotų taipogi nesibijokite — aš surinksiu į savo rankovę visus paleistus į mus akmenius." Buvo pusiaudienis, apregė apsiniaukė debesiais, tankus lytus lijo šalimis. Staigu pasirodė ant dangaus vaivarykštė. Tokis atsitikimas prietaringai ir uždegtai gaujai iš tikro galėjo pasirodyti stebuklu. Vaivarykštė, visi žinojo, buvo emblema Miuncerio. „Matote,— rodė jis ją džiugus ir linksmas,— pats dievas siunčia mums ženklą ant dangaus. Jis grūmoja piktadėjams sūdu ir bausme. Drąsiai eikite į mūšą su vilčia į dievo pagelbą!"

Egzaltacija pasiekė savo čiukurą. „Neišduosime, numirsime už tave!"— rėkė sujudinti balsai, ir po to visas susirinkimas prajausmingai puolė ant kelių ir užgiedojo maldos giesmę šventajai dvasiai, apgalinčiai priešus. . .

Bet toje valandoje, kada sodiečiai, naudodamiesi trimis adynomis taikos, išderėtos nuo priešų, meldėsi, kunigaikščiai jau apsiaupė kalvą savo artilerija ir, ne-

laukdami pabaigos suderėto rako, pradėjo šturmą. Apkurtinantis trenksmas staigu pertraukė dievotą regyklą, ir tūkstančiai akmeninių kulkų atlėkė į tarpą besimeldžiančiųjų. Nusomyti nesitikėtu smūgiu, insurgentai supaiko visiškai. Daugelis apmirė ir taip ir pasiliko beklūpą su įsmeigtomis į dangų akimis. Sukruvinti lavonai, nutraukti sąnariai voliojosi visur. Dalis kariaunos leidosi bėgti miesto linkan, bet kiti gynėsi su įnirtimu ir atgulė visi ant daikto. Piūvynė tęsėsi ir Frankenhauzeno ūlyčiose, ir tik trys tūkstančiai sodiečių spėjo pamukti šalin arba išmaldauti susimylėjimą. Pats Miunceris kliuvo apgalėtojams į nagą.

Gilioje kelnorėje Heldrungeno pilies kamavosi dabar vadovas ir didžiausias kaltininkas nelaimingo užmanymo. Likimas jo buvo nuspręstas. Kunigaikščiai laukė tiktai apgalėjimo Miulhauzeno, idant nukapoti jį akyse tų, kurie dar taip neseniai lenkė prieš jį galvas kaipo prieš savo pranašą. Kas darėsi tuomet jo dūšioje, duoda mums suprasti gromata, kurią jisai nusiuntęs buvo Miulhauzeno ūkėsams. Ji dvesuoja lėtumu ir pasidavimu likimui. Matyt, kad kentėjimai ir nelaimės sulaužė bujojančią energiją ir karštį šito žmogaus, vienok neįstengė sulaužyti jo persiliudijimų. Teisybė, jis velijo miulhauzėnams pasiduoti ir išmelsti susimylėjimą nuo kunigaikščių. Apie gerą išeigą „didžiojo darbo" jis taipogi visiškai nusiminė ir kaltino už tai „egoizmą, savnaudumą ir neišmanumą daugelio". Graudus pripažinimas nebrendumo draugijos, apie kurios laimę jisai svajojo, kyšo labai aiškiai šituose aitriuose išmetinėjimuose. „Manęs nesigailėkite,— taip baigia jisai gromatą.— Puldamas auka svetimų griekų ir apsirikimų, aš džiaugiuosi iš paskyrimo dievo. Rasi myris mano patarnaus dėl pasitaisymo paklydusiems." Bet nei vieno šešėlėlio abejonės apie teisingumą dalyko, už kurį jis aukavo dabar savo gyvastį, nesiranda šitoje pastaroje gromatoje, pastaroje išpažintyje Tomo Miuncerio. Ne veltuo Liuteris regėjo jame užkietėjusį griekininką, nepaaro-

džiusį nei mažiausio ženklo gailėjimosi. Iki pastarajai minutei savo gyvenimo jis pasiliko viernas savo persiliudijimams.

Pagalios pasidavė ir Miulhauzenas — ant mylystos apgalėtojų. Penki šimtai moterių suplėšytuose rūbuose ir su paleistais plaukais ir penki šimtai merginų su erškėčių vainikais ant galvų atėjo į abazą kunigaikščių melsti pagailos dėl miesto. Jąsias priėmė prielankiai, pašėrė duona ir sūriu, vienok reikalavo, idant ūkėsai patys ateitų. Tada nusidriekė liūdnoji procesija pakūtininkų. Basi ir bekepuriai, su baltais krepšeliais rankose išėjo miulhauzėnai iš savo sienų ir trissyk atsiklaupė prieš kunigaikščius. Jiems buvo dovanota gyvastis, bet ne liuosybė. Jie prastojo tiesą ciesoriškojo miesto, turėjo mokėti metinę duoklę. Vyriausiejie kaltininkai nugaluoti. Skaitliuje jų ir Miunceris. Apkaltą ir nukankintą baisingu plakimu, atvežė jį ant koravonės vietos ir pradėjo išmetinėti jam visokias jo kaltes. Nelaimingasis pakilo ant savo vežimo ir ištarė: „Aš matau, kad užmaniau didelį, vienok ne pagal silpnas mano sylas darbą." Ir po to kalbino kunigaikščius būti gerais ir mielaširdingais dėl žmonių — tada tai nebus panėšių nelaimių. „Skaitykite bibliją,— šnekėjo jis į juos.— Joje pamatysite ir paveizdas dėl jūsų elgimosi, ir vaizdelius to, kaip baisiai viešpats koroja bedieviškus ir beširdžius valdimierus." Tai buvo jo pastariejie žodžiai. Jam nurentė galvą.

Kaip aštriai nežiūrėsite į Miuncerį,— paskaitysite jį utopistu, svajotoju ir užsidegėliu, nesupratusiu tikrų reikalų draugijos, apsirikusių apie žmones, kuriuos jis per daug idealizavo,— kožname atsitikime nėra abejonės, kad tai buvo ypatingiausias ir gabiausias iš vadovų vokiškosios revoliucijos XVI amžiaus. Robespjeras savo gadynės, jis, panėšiai į prancūziškąjį Robespjerą, buvo išimtiniu teoretiku — su tuomi vienok skirtumu, kad neapykanta ir kruvini pragumai priešai aristokratus paėjo pas jį ne iš atitrauktos ir šaltos doktrinos, iki

kokiai jis dasimislijo savo kambaryje, ale iš širdies, pripildytos karštu sanjausmu dėl žmonių. Galima jį kaltinti trūkume praktiškumo, reikalingo kožnam, kas taip ar kitaip pašauktas yra vesti žmonių reikalus, bet tikroje meilėje žmonijos ir aštriame nuoseklume, su kokiu jis platino savo idėjas, jam taipogi užginčyti nėra galima.

Frankenhauzeno katastrofa, puolis Miulhauzeno ir nugalavimas Miuncerio apskelbė galą revoliucijos ir pagrįžimą prie senojo parėdko, pagrįžimą prievartingą ir kruviną, kaip visos reakcijos, sekančios paskui draugijinį padrebinimą. Šimtą tūkstančių sodiečių išmušta, pirm neg kunigaikščiams pabaigtinai pasisekė nuslopinti sukilimą. Iš kitos pusės tūkstantis bajoriškų pilių ir kliošторių mūksojo irose.

Kas gi pasiliko po baisingos audros, nuo kurios Vokietija ilgai neįstengė pasitaisyti? Pasiliko doriškos atmainos. Persikeitė nuomonės ir jausmai. Žemingoji aristokratija po tokiam smūgiui niekados jau nuo to laiko negalėjo pakelti galvos. Ji subiednėjo ir sumažėjo, nupuolė ant dvasės. Ji tapo žmoniškesne, įlaidesne, prielankesne dėl žmonių tiesų. Ji minėjo visados pamokinimą bočių reformacijos gadynės. Raudonoji šmėkla revoliucijos stovėjo jai be pertrūkio akyse. Apie ją kožną dieną priminėjo nesuskaitomi griuvėsiai, apdengiantiejie kaukaras vokiškųjų kalnynų palei Elbę, Reiną ir Dunojų. Baisinga istorija ėjo kitkart šituomi keliu ir paminėta šituos griobuos. Kaipo istoriškos šmėklos, liudintojai praėjusių ermiderių ir po šiai dienai dar styri viduryje kunkuliuojančio gyvenimo šitos apvienėjusios, sukrušėjusios, samanomis apžėlusios sienos, nuožmiai ir pamokinančiai apžvelgdamos savo tuščiais, juodais langais laukus, sodnus, vyndaržius, miestus su amžinai rūkstančiais fabrikais, geležinkelius ir garlaivius ir visą trenksmingąjį bruzdesį laimingesnių šių dienų. . . Žmonės taipogi daug persimainė. Ant akia neapžvelgiamų vokiškų laukų, nuo

Šveicarijos sulig Olandijai ir nuo Dunojaus sulig didž-mariui, kur liepsnojo kitkart laužai sodietiškųjų abazų, išaugo naujos gentkartės. Pamokintos likimu ir darbais tėvų, jos tapo pakajingesnės ir romesnės. Revoliucijų geidulys išnyko jose ant ilgo. Keliu atkakliausių pastangų, keliu mokslo ir darbštumo pradėjo pasiekti jos tą laimę, kurią jų bočiai mėginę buvo įgyti per prievartą.

ROTERDAMIŠKIS ERAZMAS

Akivaizdoje tos svarybės, kokią šiandien įgijęs yra klasiškas mokslas, paplėtimas teisingų nuomonių apie tą dalyką yra viena iš didžiausių užduočių moksliškos literatūros. Pakakinanti istorija humanizmo, paaiškinanti likimus ir įtekmę klasiškojo apšvietimo tarp vyriausių tautų Europos, geriausiai už viską galėtų pakakinti tą mierį. Bet, žėlėk, šitas klausimas pačioje Europoje ištyrinėtas yra labai silpnai. Didesnioji dalis humanistų raštų po šiai dienai liektiesi neišduota. Apie prakilniausius darbininkus tos linkmės mažai yra gerų monografijų, o visatinas veikalas apie pradinę istoriją „atgijimo" Jurgio Foigto*[1], nors labai šaunus, bet vienintelis savo veislėje, ir prieg tam jis palyti tiktai vieną Italiją.

Taip dalykams stovint, net šitas trumpas piešinėlis gali būti ne be akyvumo dėl skaitytojaus, kadangi jis galės supažindinti jį su kilimu ir pirmapradiniu pobūdžiu Europos klasiško apšvietimo, su tąja paminėtina istorijoje gadyne „atsigaivinimo", kada mokinimasi senoviškųjų kalbų ir literatūrų tapo viešpataujančia sistema apšvietimo. Tą gadynę apkrikštijo tada šauniuoju vardu žmoniško apšvietimo — „humanizmo", suprasdami po tuomi žodžiu plėtojimą visų aukštesniųjų, prakilniausiųjų ypatybių žmogiškos gamtos, pasemtą iš paminklų Graikijos bei Romos genijų. Pilningumą valno ir vaisingo mokslo, miklumą išplėtoto proto, atjautimą viso to, kas yra didžiu ir prakilniu, guodojimą žmogiškos vertės, tikrą supratimą ūkėsiškos pareigos,— vienu žodžiu, viską, kas tik papuošia gyvenimą ir suteikia jam morališką vertę ir gražumą, tikėjosi pasiekti ir iš dalies iš tikro pasiekė šituomi keliu. Tai buvo ga-

[1] G. Voigt. Die Wiederbelebung des klassischen Alterthums oder das erste Jahrhundert des Humanismus.

dynė didelio užsidegimo, aklo entuziazmo dėl klasiškos senovės. Naujai atrastasis šitas svietas, kaip kiekvienas nepažįstamas daiktas, nesulaikytinai viliojo vaidintuvę, kurstė akyvumą ir energiją dėl tyrinėjimų. Jame tikėjosi rasią visą išmintį ir tobulumą, nuo jo laukė išrišimo visų klausimų ir uždavinių anuometinės gadynės, užmerkiant akis ant jo trūkumų ir su panieka žiūrint į aplinkinę tikrybę.

Akyva regėti užtai, kokius praktikiškus rezultatus išdavė tasai europiškasis užsidegimas ir kokią įtekmę jisai padarė ant įvairių šakų kultūros.

Mokslas tas užgimė XIV amžiuje ant senobinės dirvos Italijos, kur ir tautiškoji kalba, ir kaimynysta senobinės Bizantijos, ir daugybės klasiškų atminimų, išsilaikiusių paminkluose literatūros ir dailos, įrėdnėse ir įstatymuose, buvo dėl to gatava medega.

Jo galingu pradėtoju ir tipu pasirodo viduryje to amžiaus Petrarka, savo asaboje ir darbuose sugaubęs jau beveik visas tas linkmes ir ypatybes, kuriomis abelnai atsižymi itališkasis humanizmas. Jau jisai ištarė pamatinį principą visos sistemos, davadžiodamas, jogei auklėjimas žmogaus turi būti pilningas ir harmoniškas, jogei mokslas yra vienas ir jogei jis tik tuomet turi vertę, kada veda mus į dorišką tobulybę. Užuot iškalinio, pramoniškai duoninio mokslo scholastikų, jis pirmutinis pareikalavo vienintelio, pilningo, gyvo ir liuoso mokslo, apvainikuoto krikščioniška dorybe. O kadangi medegą ir įrankį dėl tokio mokslo galėjo duoti anuomet tiktai senovė, tai iš čion kilo jo dievočiausias taupojimas senoviškojo svieto. Geniališkasis diletantas visose šakose mokslo, Petrarka pats smelkėsi linkan tokio pilningo išsiplėtojimo,— buvo poetas, kalbininkas, juristas, gamtininkas ir teologas, pasikakindamas podraug su tuomi vardu prasto krikščionies, užuot didžiausio filosofo.

Taip sakant, auštant humanistiškam mokslui, užgimė šita keliavedė mislis jo, kaipo pirmoji dovana at-

sigimusios senovės. Ir kaip neiškrevezota ji tapo vėliaus praktikoje, bet jau svarbiu dalyku buvo tas, jogei istoriškasis takas naujosios Europos nuo pat pradžios apsišvietė tokiu puikiu ieškiniu. Vienok tasai ieškinys, kaip visi ieškiniai, galėjo, žinoma, įsikūnyti tiktai nepilnai ir ne staigu. Kaip mažai prieinamas jisai buvo anuometinėms gentkartėms, tą parodė patsai Petrarka, jo sutautojas ir apskelbėjas, savo gyvenimu. Skelbdamas traktatuose ir laiškuose panieką dėl žemiškų gėrybių, rotmonumą, garbingumą asabiškų draugybių, prastą, mislijime perleidžiamą gyvenimą filosofo ir visą žiauriąją dorą senoviškųjų stoikų, ant tikrųjų buvo tai žmogus, pilnas garbgodystės ir išdidumo, bėgantis paskui vainikus ir garbavojimus, paskui draugybę ir atydą didikų, paskui pelnus ir pensijas. Patriarcha itališkojo ir viso europiškojo humanizmo gerose jo išgalėse, jisai gi pirmasis parodė paveizdą iš išvirkščiosios jo pusės — tojo gilaus nesutikimo tarp teorijos ir praktikos, mokinimo ir gyvenimo ir kupinos sistemos veidmainumo ir melo, kokius atrandame kuone pas visus itališkuosius humanistus.

Petrarkoje vienok, šalia tokios apmaudingos priešginystės tarp žodžio ir darbo, mes visgi atrandame dar ir dvi patėmytini ypatybi — patriotizmą ir guodojimą bažnyčios. Bet sekančios gentkartės humanistų išsižadėjo ir šitos reališkos dirvos. Didesnioji jų dalis tapo kokiais ten atitrauktais visasvietiniais ūkėsais, tikrąja tėvyne kurių buvo jų *litterarum respublica**. Jie tyčiojosi iš krikščionybės, regėdami Šv. rašte ne šaltinį doriško atsinaujinimo, bet tik literatišką paminklą. Nenuoširdumas gi kalbos ir nesutikimas jos su darbu tampa juose dar akivaizdesniais. Ką parodo mums antai gyvenimas Filelfo*, Podžo*, Lorenco Valos*, šitų korifėjų klasiškojo mokslo pirmoje Medičių* gadynėje, t. y. amžiuje Kozimo* ir Nikalojaus V*? Nenutylančias barnis ir savitarpines intrigas, vergišką šliaužiojimą prieš prakilniuosius mecenatus, begėdišką prekiojimą persi-

liudijimais ir talentu, ir šalia to viso — begėdiškiausią girpelnystę ir išdidžiausią panieką dėl *profanum vulgus**, t. y. dėl žmonių, jų kalbos, interesų ir jausmų. Begėdis ir niekingas landikas Filelfas, pardavinėjantis savo girtiną plunksną kam pasipynė, labai rūsčiai persiliudijęs buvo savo viršesnybėje ant Vergilijaus ir Cicerono dėl to vien, kad mokėjo puikiai rašyti lotyniškai ir graikiškai eilėmis ir proza. Vala, liepiant jo globėjui, Neapolio karaliui Alfonsui*, nesuteikiančiam su Romos dvaru, užpuola ant popiežijos su aitriausia invektyva ir apgarsina labai nesmagius dėl katalikiškos bažnyčios patėmijimus apie vulgatą; vienok po kelių metų mes regime tą patį Valą kurijos tarnystoje ir ant geros algos pas Nikalojų V. Tokių ir dar blogesnių paveizdų galima būtų paduoti čion dešimtis ir šimtus iš istorijos itališkųjų humanistų. O vienok gi tai buvo vyrai, savuose raštuose labai iškalbiai šnekėjusiejie apie dorybę ant paveizdos Cicerono ir Senekos*. Ką mislyti po to apie pačią draugiją, kada jos mokintojai ir apaštalai naujojo mokslo buvo taip baisiai doriškai ištvirkę? Humanizmo gadynė iš doriškos pusės yra iš tikro tamsiausia Italijos istorijoje. Šitas doriškas sugedimas, žinoma, turėjo kitą šaltinį ir prasidėjo anksčiaus. Bet mes turime pilną tiesą nurodyti ant to, kad klasiškasis mokslas ne tik kad neišgydė jo, bet priešingai — dar labiaus pastiprino, kadangi jisai įvedė į gyvenimą vėl daug purvinų jausmų ir ydų supuvusios Romos paskutinių gadynių. Ir kaipgi galėjo pagerėti visuomeniškoji dora, kada parsiduodanti plunksna humanistų, šitų kondotjerų mokslo, viešpatavusių ant visuomenės nuomonės, vienokiai pasirengusi buvo girti ir prakilniausius žmones, kokiais buvo Medičiai, Kozima ir Lorencas*, ir tokį beširdį ir pasibaisėtiną tironą, kaip Filipas Marija, pastarasis Viskontis*? O tuomi tarpu smalkėse begėdiškų lielijimųsi priešai penėtojus mecenatus buko žmonių sąžinė ir teisybės bei gero jausmas nyko ir dilinosi. Net įsteigimas platoniškos akademijos Flo-

rencijoje, įkurtos per Kozimą de Medičį su mieriu platinimo kiltosios Platono etikos ne vien mokslainėse, bet ir gyvenime, mažai ką gelbėjo. Ir tame pat laike, kada jos sąnariai rinkdavosi ant savo kasmetinių simpoziumų dėl apvaikščiojimo dievuojamojo filosofo broliška puota tariamoje dienoje jo gimimo ir abelna pašneka apie jo mokinimą, Savonarola darė nuožmiausią asketišką reakciją prieš pačią antiplatonišką ją ydą — prieš pasibaisėtiniausią goslybę, kuri apglėbusi buvo visą Italiją. Aristokratiškame būryje akademikų randasi, žinoma, ir keletas šviesesnių žmogysčių, panėšių į Marsilijų Fičiną*, Andželą Policianą* ir į tūlus reprezentantus Medičių giminės; bet, abelnai imant, tokie žmonės buvo tai tik pavienės notys.

Doriškoje linkmėje tokiu būdu atsigimimas klasiškosios senovės pasirodė dėl Italijos esąs nevaisinga ir veikiaus kenkiančia, negu geradaringa įtekme. Pažiūrėsime dabar, kokias pasekmes atgabeno jisai politikoje ir draugijiniame gyvenime.

Veikmė pabudintų senobinių atminčių ant politikiškos dalies itališkojo gyvenimo buvo labai galinga. Pagal tai, kaip mokslinčiai mažu pamažu apsipažindino su Romos istorikais, oratoriais ir juristais, priešai jų nustebintas akis iš tūktantmetinio grabo kėlėsi vainikuotasis šešėlis senobinės Romos su josios puikiąja organizacija, su josios garbe ir visasvietine valdžia. Negirdėtina nuostaba apėmė juos prie šitos regyklos. Juk tai mūsų artimi protėviai,— rėkavo humanistai,— Italija — paveldėtoja Romos, josios didybės ir istoriškosios rolės. Anapusalpiškiai barbarai vėliuk, kaip kitados, turi kniūpsti pulti po mūsų kojų! Po įtekme tokių svajojimų jiems rodėsi galimu daiktu esant prikeldinti seniai numirusią praeitę; jų svaigulingoje vaidintuvėje anuometinis gyvenimas ėmė jau apsidengti senobinėmis spalvomis; po jų plunksna itališkiejie tironai pavirto į Augustus* ir Trajanus*, susipešusiejie kondotjerai — į Hanibalus* ir Scipionus*, pagaliaus krikščioniš-

kasis dangus — į senobinį Olimpą. Humanistas popiežius Pijus II Pikolominis* viename savo rašinyje šneka apie kokį tenai nabaštininką, būtent jisai drauge su Kristumi ir dievu geria nemarybės gėrimą danguose. Iš to, žinoma, Sforca* ir Alfonsas Aragoniškis netapo Augustais, lyginai kaip kondotjerai netapo tikrais Scipionais, ir gyvenimas po senovei ėjo ir plėtojosi savo nepagrąžinamoje vagoje; vienok politikos srityje visgi įsikerėjo kokis ten nenuoširdumas ir apgavystė ir tas pats nesutikimas žodžio su darbu, kokį jau mes matėme doros linkmėje. Blaivesniejie protai, berods, jautė, kad dėl prikeldinimo senobinės garbės Italijos ir josios visasvietinio orumo reikia ieškoti kokių nors praktikiškų, reališkų kelių, o ne senobinių svajonių ant paveikslo teatriško bandymo Kolos-di-Riencio* prikeldinti viduryje XIV amžiaus *senatus populusque romanus**. Šitie praktikiški pragumai įkvėpti tapo patriotams tuomi pačiu atsigimusiu senobiniu svietu. Jie suprato, kad nėra ką nei mislyti apie senobinę didybę šalies, pakol ji liektiesi sudraskyta; daugybė smulkių politikiškų dalių, silpninančių ir draskančių viena kitą. Jie suprato ir tai, kad prie anuometinio doriško sugedimo negalima yra joje nei visuomeniška liuosybė, ir dėl to nurodė ant tironijos dvasėje Romos imperatorystės, kaipo ant organo ir pragumo suvienijimo Italijos. „Libro del principe" Makiavelio* yra ne kas kitas, kaip teoretiškai apdirbtos šitos nuomonės. Akyse jo Medičių namas, o ypačiai anuometinė galva Florencijos respublikos Lorencas buvo žmogumi, daugiausia tinkamu dėl rolės tokio išganingo dėl visos Italijos tirono. Dėl pakreipimo jo ant tokio kelio jisai parašė ir savo garsingąjį traktatą, kuriame klasiškoji idėja apie visgalingumą valstijos ir apie niekybę asabos prieš šitą viską ryjantį dievaitį senovės išvesta su tuomi neatsižiūrinčiu nuoseklumu, kuris negirdi nei balso krikščioniškos meilės dėl žmogaus, nei taisyklių paprastos dorybės. Tokiu būdu makiavelizmas su jo bedūše ir ištvirkusia

tironija, viešpatavęs Europoje beveik sulig revoliucijų gadynei, buvo taipogi gana fatališka dovana „atgijimo". Bėgis Europos istorijos, pradedant nuo XV amžiaus, ir be to jau linko prie įsikerėjimo absoliutiškos monarchijos, ir pats mokinimas Makiavelio per tai tik ir įgijo svarumą, kad sutiko su gamtiška linkme laiko; tačiaus negalima nematyti, kad senromiškiejie supratimai apie valstiją, priskiepyti prie naujos monarchijos, suteikė įstatymiškamjam ir esybėje geradaringamjam procesui josios plėtojimosi kokį tai žiaurų ir atstumiantį pobūdį. Tuomi tarpu dėl pačios Italijos senobinės svajonės Makiavelio ir vienmislių patriotų nedavė laukiamų vaisių. Šalis po senovei likosi politikiškai išdraskyta ir nusilpninta, ir, naudodamiesi tuomi, nekęstiniejie užalpiškiai barbarai, užuot to, idant pulti po kojų viešpatingos tautos, per tris amžius dar trempė josios puikiąją dirvą. Seniai laukiamasis susivienijimas ir išsiliuosavimas įvyko tiktai dabar, po mūsų akių, ir prieg tam tokiais keliais, su kuriais turi mažai ką darbo valstijinės humanizmo teorijos.

Užtai moksle, rašliavoje, o ypač dailoje, įvykdino atgijimas senovės tikrai dideles atmainas. Verta tik paminėti vardus Michelandželo, Rafaelio, Leonardo da Vinčio, Koredžo* ir Ticiano, idant perstatyti sau tokią blizgančią gadynę dailų žydėjimo, kokios nemačiusi buvo nuo laiko periklasiškės Graikijos. Net rašliavoje šita daildariška linkmė tapo viešpataujančia. Italas pirma visko — artistas, o todėl ir senobiniuose veikaluose jisai gėrėjosi ne tiek jų įtalpa, kiek puikiuoju paviršutiniu apdaru. Taikumas ir skambumas senobinės kalbos, muzika metriškųjų eilių daugiaus už viską stebino jį iš pradžių ir suko prie vergiško mėgdžiojimo. Žinoma yra, kaip biedni rasmu humanistų veikalai; vienok Piko dela-Mirandola*, Policianas, Bembas*, Mure* ir dešimtys kitų pasiekė tokią tobulybę senobinėje versifikacijoje ir mokėjo taip gerai ciceronišką lotynišką kalbą, kokia neprieinama buvo nei patiems romėnams

po to, kaip pasibaigė auksinė gadynė jų rašliavos. Giedroje šito užsidegusio garbinimo senovės tautiškoji kalba ir tautiškasis genijus, dar pradžioje XIV amžiaus pajudinti galinga ranka Dantės, tapo sulaikyti savo ūgyje. Daugumas gėdijosi net rašyti itališkai. Pats Petrarka žiūrėjo į savo sonetus, kaipo į pūstą lošą ir kuone kaip į griekus savo jaunystės. Ainiai atkeršijo jiems už tokį niekinimą prigimtos kalbos ir prigimto gaivalo. Filelfo „Sforciada", ant kurios jisai dėjo savo viltis ir tiesas nemarumo, neužsipelnė net išdavimo ir pelijo knygynų dulkėse. Arba — kas žino mūsų laikuose apie lotyniškus veikalus Petrarkos, už kuriuos jį kitkart vainikavo Kapitolijuje; kas pažįsta jo poemą „Afrika", kurioje vergiliškais hegzametrais apdainavo jisai antrąją punišką karę? Pasimirus garsingamjam raštininkui, humanistai su iškilme pernešė ją į Florenciją, kaipo neišnykstantį paminklą tėvyniškos garbės. Bet jau kelioms gentkartėms praėjus, ji tapo visiškai užmiršta, lyginai kaip ir dešimtys kitų panėšių veikalų. Tuomi tarpu jo patriotiškoji kancona — „Italia mia" ir dabar dar prispiria plaksnoti italų širdis.

Mokslas taipogi su humanizmu nužengė milžinišką žingsnį. Humanistų žinios visose šakose mokslų ant tiek pervіršino senąją scholastiką, ant kiek tikrasis Aristotelis ir Plinijus aukščiaus Averoeso* ir Alberto Didžiojo*, Tribonianas* — aukščiaus glosatorių* ir Augustinas* bei graikiškiejie tėvai — aukščiaus Akvino Tomo* arba Liros Nikalojaus*. Bet ne viena daugybe ir tikrumu naujų moksliškų nuomonių, pasemtų iš klasiškų šaltinių, pervіršino šitie žmonės viduramžinius mokslinčius. Kas ypatingai davė jiems didžiausią persvarą draugijos akyse, tai jų prietykis su mokslu, jų metodai. Scholastiškasis mokslas gadynės seniai jau pavirtęs buvo į pūstą dialektišką zauną, į bemierį bei benaudį malimą tradicijiškai išdirbtų autoritetų, kur smulkmenose ir chaose atskyrimų, apsklembimų, padalinimų, komentarų ir citatų užgeso ir susipainiojo gy-

voji mislis ir jos praktikiškoji prasmė. Atitrauktiniausi klausimai ir taip jau atitraukti pragumai jų išrišimo prarijo visą atydą mokslinčių. Roterdamiškis Erazmas garsingoje satyroje „Pagyrimas kvailybės" išjuokia vieną teologą senosios mokyklos, kuris prieš savo klausytojus labai plačiai ir su didele erudicija davadžiojo dievingumą išganytojaus tuomi, kad jo lotyniškasis vardas „Jėzus" lankstosi tik trimis lankiais, atsakančiais idėjai pradžios, vidurio ir galo, t. y. dievystei. Apginkluotas sveiku praktikišku supratimu, išauklėtas senobiniais vaizdais, humanizmas apskelbė nenumaldomą karę šitam negyvam, amatininkiškam, sausam ir nepanaudotinam mokslui, jo išimtiniam bažnytiniam pobūdžiui ir pagalios išstūmė jį iš mokslainių ir gyvenimo. Žinia, į vietą nugriautų viduramžinių autoritetų jisai ant nekurio laiko pavergė europišką mislį kitam, taip pat priespūdingam autoritetui senovės; vienok pagamintas jo kovoje su scholastika drąsus ir liuosas metodas turėjo atvesti ilgainiu ir į savistovų turtingą išsiplėtimą, toli užpakalyje palikusį viską tą, ką ant dirvos mislies ir žinojimo galėjo pasiekti senobinis svietas.

Štai šviesiosios ir tamsiosios pažymės itališkojo humanizmo. Ir kaip nei bėgtinai perstatytas čion jo paveikslas, visgi iš jo matyti jau ganėtinai aiškiai, kad mokslas šitas, kaipo priskiepytas ir svetimas, esybėje neperkeitė bėgio itališkojo gyvenimo ir kad įtekmė jo tiktai tada tapo galinga ir pastovi, kada jo pastangos ir pobūdis sutiko su tikromis linkmėmis ir interesais draugijos.

Taip, nei politikai, nei dorai jisai neįstengė suteikti geresnio bėgio; jeigu gi dailose ir moksluose patiekė galingą bruzdesį, tai tik per tai, kad šitame atsitikime sutarė kaip su daildarišku pobūdžiu tautos, taip ir su gadynės dvasia. Kas gi atsieina rašliavos, tai mėgdžiotinasis klasicizmas tiktai ant laiko nustelbė joje plėtojimąsi tautiškojo genijo, bet jau pusantro šimto me-

tų po Petrarkos, romantiškos epos ir lyrika asaboje Pulčio*, Ariosto ir iš dalies Taso vėliuk šventė savo blizgančią gadynę.

Humanizmas neišpildė visų vilčių ir neapteisino užsidegimo, su kokiu jį pasitiko gentkartės XIV ir XV šimtmečių, bet tamsoje prietarų ir nežinės, akivaizdoje siauro ir negyvo amžiaus scholasticizmo, jis visgi buvo galingu, tuomet vieninteliu keltuvu vispusiško dvasiško auklėjimo. Tai buvo saulė, užtekėjusi ant Europos iš anapusalpiškių kaukurų ir priėjusi savo spinduliais Prancūziją, Angliją, Vokietiją, tolimąją Vengriją ir Lenkiją. Apaštalai naujojo mokslo, itališkiejie mokslinčiai ir raštininkai, išnešiojo sėklas po visas šitas šalis, o didiejie bažnytiniai sinodai Pizoje, Kostnicoje, Bazelyje ir Florencijoje, taip daug pagelbėjusiejie savitarpiniam apsimainymui idėjų tarp vakarinių tautų, dar arčiaus supažindino su juomi Europą. Pagalios itališkos karės ir visasvietiniai monarchiški planai Karolio V, padariusiejie Italiją vidurkiu anuometinės politikos, galutinai išplatino jį visur. Įvairiose šalyse ir pas įvairias tautas jisai įgijo tokį ar kitokį pobūdį ir pagimdė labai įvairias pasekmes, tačiaus visatinas įstatymas, jogei gyvenimas su visais kasdieniniais reikalais drūtesnis už visas moksliškas teorijas, atsikartojo visur kur.

Taip antai Prancūzijoje humanizmas susitrenkė su karžygiškąja dvasia šalies ir su monarchiškomis pastangomis josios valdimierų. Rodosi, kas galėtų būti priešingesnis už karžygiją ir senobinę valstiją! Čion — pilna valnybė asabiškos valios ir asabiškų tiesų, sulaikoma tiktai vienu dorišku įstatymu; ten — pilnas paniekimas asabos per interesus ir mierius draugijos. Vienok humanizmas mokėjo sugyventi su abiejais gaivalais. Ir tuomlaik, kada Primatičas* ir Čelinis*, Delormas* ir Lesko* puošia savo daildariškais veikalais blizgantį viduramžinį dvarą karaliaus-karžygio, juristai iš mokslainės Alziato, pasiremdami ant naujai atrastų pandektų karališkuose ordonansuose, platina idėją vals-

tijinio absoliutizmo. Pagalios rašliavoje prancūziškoje gadynės taip vadinamo klasicizmo kaip tai įstabiai taikinasi josios pridvarinis, monarchiškas pobūdis ir mėgdžiojimas senobinių dalykų ir formų su feodališkuoju mandagumu ir karžygiškomis nuomonėmis bei jausmais. „Atgijimo" gadynė, vienu žodžiu, ir Prancūzijoje neįgabeno į gyvenimą jokio naujo gaivalo, o tik išplėtojo jau esančias pakraipas.

Anglijoje taipogi, į kurią humanistiškas mokslas įsigavo vėliaus, kaip į kitas Europos šalis, bet neperkeitė nei esybės, nei išeigos degusios čion kovos tarp katalikybės ir naujųjų tikėjimiškų nuomonių ir, iš kitos pusės,— tarp liuosos ūkėsiškos dvasės šalies ir absoliutizmo Tiudorų bei Stiuartų. Abejuose abazuose jisai vienokiai tarnavo kaipo galingas ginklas ir įstengė išauklėti kaip Tomą Morą*, kankintinį katalikiškos bažnyčios ir atžargų apgynėją britiškos tiesos, taip ir Elizabetą*, karžygę protestantizmo ir valdimierką su stipriais palinkimais prie savvaldystės. Tautiškajai gi rašliavai jisai mažiaus, neg kur kitur, periškadijo eiti gamtišku keliu,— ir tuomet, kaip filologai XVI amžiaus tiekė blizgančią gadynę klasiškojo mokslo, gadynę Meterių, Barkerių*, Bentlių*, angliškoji poezija, pradėjusi savo galingą tautišką plėtojimąsi nuo Čoserio, Šekspyro genijuje pasiekė jau visasvietinę prasmę.

Pagalios Vokietijoje humanizmas užtiko visiškai kitoniškas apystovas, kitoniškas politikiškas užduotes, kitonišką dvasią ir pastangas; tačiaus mokėjo patarnauti ir joms.

Tarp įvairių interesų, pripildančių viduramžinį gyvenimą šitos šalies, akivaizdžiausią vietą, be abejonės, užima ten nuoamžinis stengimasi vokiškosios tautos atsikratyti nuo Romos teronybės. Nesa ne tik viešpataujanti notis jos istorijos — kova ciesorystės su popiežija — turi savo pamate šitą prasmę, bet priešginybė eina sistematiškai per amžius ir įsismelkia į giliausius užkampius tautiškos dvasės. Ant Europos kontinento

vargiai buvo kita tokia tauta, kuri būtų tiek sykių ir prieg tam įvairiausiuose pavidaluose protestavojusi prieš teokratiškas priekabes ir svietišką pobūdį Romos popiežijos. Ir mistikai XIV amžiaus, ir tautiškoji rašliava savo paskviliuose ir satyrose, ir sunkioji moksliška erudicija sinoduose gadynės didžiosios atskalos ne vieną kartą pakėlė savo balsą toje prasmėje. Pagaliaus įvairiausios eretiškos nuomonės — valdensų*, lolardų*, husitų, persekiojamos savo tėvynėje, rasdavo čion romią prieglaudą. Vaisiumi tokios ilgos ir visatinos pakreipos buvo, kaip žinoma, reformacija XVI amžiaus. Humanizmas labai anksti prisiplakė prie šito priešginiuojančio bruzdėjimo, suteikdamas jam ir didesnį moksliską pobūdį, ir pajėgą.

Jau viduryje XV amžiaus matome Vokietijoje dvi grupi humanistų: tautiškąją, pasiremiančią ant mistikų perėjusio šimtmečio, išsiplatinusią ypačiai šiaurinėse provincijose ir palei Reiną ir turinčią savo vidurkį Deventerio mokslainėje ir dievotoje „brolijoje draugiško sugyvenimo", ir itališkąją, atsiradusią žemėse viršutinio bei vidutinio Dunojaus per įstangas itališkųjų propagatorių; josios centrai — Vienoje, Prahoje ir Niurenberge. Geriausiu reprezentantu pirmosios gali rokuotiesi Tomas iš Kempės*, autorius garsingo veikalo „apie sekimą Kristaus", antrosios — Enėjas Silvijas de Pikolominis, buvęs vėliaus popiežiumi po vardu Pijaus II. Tas ir antras yra pilningu išreiškimu savų grupių pakreipų ir podraug su tuomi — didžiojo įvairumo tarp humanistiško genijaus dviejų šalių. Kempiškis Tomas — patriotas ir krikščionis giliausioje prasmėje tų žodžių, ir net krikščionis didesnis už patriotą. Jo knyga — tai vidurinė religija širdies priešginybėje su paviršutiniu įmoningumu ir formalizmu, kuriuose jau nuo seniai pelijo netikęsis dievotumas vidurinių amžių. Senobiniai filosofai ir dorininkai dėl jo svarbūs tik ant tiek, ant kiek jie gali sudrūtinti ir išplėtoti jausmą geradaringos meilės ir misliško vienavimosi su dievyste. Enėjas Sil-

vijas — kosmopolitas ir praktiškas veikėjas, beceremoniškai alinantis religiją, persiliudijimus, jausmus savo ir svetimus dėlei gyvenimiškų gerumų ir mierių. Klasiškąją rašliavą jisai myli tiktai dėl to, kad ji yra šaunia mokslaine praktikiškos išminties, o jos puikios formos glamoni jo artistišką jausmą. Juodviejų mokintiniai, žinoma, atsidūrė tokioje pat savitarpinėje priešpriešystėje. Buvo tai dvi skirtingos srovės, šaligretė tekančios ir retai susibėgančios į krūvą: namie auklėto vokiško humanizmo ir atnešto itališkojo. Pirmoji, žinia, kaipo daugiaus pritinkanti tautos pobūdžiui, tampa viešpataujančia linkme ir tiesiog parengia didįjį dvasišką atsigimimą XVI amžiaus. Tarp Tomo mokintinių stovi geriausi žmonės ir pagarsėjusiejie mokslinčiai gadynės — Rudolfas Agrikola*, Jonas Roichlinas, Konradas Celtesas*,— tuomet kaip tarp skaitlingų pasekėjų Enėjo Silvijo nebuvo prakilnių darbininkų. Skirtumą daro tiktai Erazmas, kuris nors ir mokinosi Deventere, bet visiškai prisisavino itališką linkmę. Pagalios ir kuone visi bažnytiniai reformatoriai sekančios gentkartės — Liuteris, Melanchtonas, Cvinglis* — užaugo ant dirvos tautiško klasiško mokslo.

Naminis šitas mokslas pereidavo į itališkąjį tiktai karščiausiu garbavojimu senovės. Lygiai taip ir čionai, kaip anapus Alpių, tyrinėjo, kamantinėjo, vertė ir išdavinėjo Graikijos ir Romos raštininkus, pirkdami rankraščius ant aukso vogos ir kūdikiškai rokuodami nemariu kiekvieną geresnį lotynistą. Visuose kituose dalykuose jisai stačiai priešginiavo romantiškai dvasiai Apeninų pussalio. Išdidi, pilninga, kuone be priemaišos tauta Vokietijos visados buvo atrama kaip dėl grynumo visuomeniškos doros, taip ir dėl senobinio draugijinio surėdymo, persiėmusio žemiškuoju bei gentiškuoju partikuliarizmu. Romiškoji idėja imperatoriškos, t. y. vienatinės, viską nustelbiančios valstijinės valdžios,— idėja, pramoniškai persodinta ant vokiškos dirvos, niekados neturėjo čion tvirto sąjausmo. Pats Ka-

rolis V, išauklėtas senobiniu mokinimu Makiavelio, su visa savo milžiniška galybe apturėjo nuo tautiškųjų gaivalų tokį atkorį, į kurį susitrupino visi jo planai ir pajėgos. O platinimas Romos įstatymo mokslo keliu ir jo nuoseklus įvedimas į praktiką taip toli nesutiko su tėvyniškais padavimais ir jausmais, jogei buvo net viena iš galingiausių priežasčių didžiojo žmonių maišto reformacijos laike. Aišku, kad prie tokios pakreipos patriotiškos didmenos, politikiškoji rašliava senovės negalėjo čion atrasti nuoširdaus priėmimo. Užtai klasiškoji filosofija, ypač Platono idealizmas, labai pasekmingai sutariantis su tautos dvasia ir pobūdžiu ir užauklėti ant platoniškos doros krikščioniškos bažnyčios, tenai ėmė viešpatauti ant geriausių protų. Ant paveizdos Medičių akademijos Florencijoje įsikūrė net rašliaviška draugystė palei Reiną dėl moksliško ir praktiško platinimo šitų mokinimų. Čion, tiesa, nebuvo nei puikių prakalbų, nei filosofiškų puotų, nei teatriškų parodų italų, vienok toki vyrai, kaip Dalbergas*, Heimburgas*, Agrikola, savo gyvenimu iliustravojo senvokiškąjį dorumą, apšviestą ir padabintą giliu klasišku mokslu. Čion nebuvo taipogi ir to niekinimo religijos, kokį mes regėjome anapus Alpių. Priešingai, kaip filologiškais darbais, taip ir tyrinėjimu pačios įtalpos senobinių raštininkų, vokiškasis humanizmas stengėsi atkeldinti senobinį krikščionybės grynumą, iškrevezotą savnaudžia ir svietiška popiežių politika. Pagaliaus pati mecenatybė, moksliškasis išdidumas humanistų ir jų aristokratiškas niekinimas žmonių čion toli nebuvo taip skriaudūs, kaip Italijoje. Vokietijoje, vienu žodžiu, klasicizmas pateko į kitonišką dirvą ir dėl to išdavė kitokius vaisius.

Kokį samprotavimą mes galime dabar išvesti iš atliktos peržvalgos?

Mes regėjome, kad humanizmas visose šalyse Europos buvo puikiu ir galingu pragumu plėtojimosi, vienok jis be skirtumo plėtojo kiekvieną dalyką. Su vie-

nokia pasekme auklėjo jisai tikėjimą ir netikybę, dorą ir ištvirkimą, patriotizmą ir kosmopolitizmą, liuosybę ir vergybą, visur prisitaikindamas prie vietinių išlygų ir reikalų gadynės; jeigu kada nors ir mėgino įkūnyti nepriegulmiai kokią senobinę idėją priešingai tikriemsiems interesams gyvenimo, tai kuone visados be pasisekimo. Bet ar iš to jau išeina, kad mokslas tas pačioje anksčiausioje savo gadynėje, t. y. XV ir XVI amžiuose, geriausiai derėjo tik formališkam plėtojimuisi jau gatavų, paties gyvenimo parengtų gaivalų ir kad tokie ar kitokie vaisiai jo visiškai prigulėjo nuo ypatybių šitų gaivalų, nuo dirvos, į kurią krito sėkla?

Dėl geresnio paaiškinimo šitos mislies mes pasivelysime pakreipti skaitytojaus atydą ant dviejų garsingų istoriškų veikėjų XVI amžiaus — Erazmo ir Liuterio. Šiuodu vyru, vienokiai išauklėtu ant klasicizmo, buvo ne tik drauggyventojais, bet ir vyriausiais didvyriais vieno ir to paties istoriško intereso, svarsčiusio juodviejų gadynėje vakarinę Europą,— ir vienok gi kaip skirtingi buvo juodviejų persiliudijimai, darbai ir pasiektiejie rezultatai!

Nors Roterdamiškis Erazmas gimimo buvo olandas, bet iš tikro neprigulėjo nei kokiai tautai. Tai buvo vienas iš tų atitrauktų mokslinčių, kokių humanizmo gadynė pagimdė pusėtinai daug, ypačiai Italijoje. Negalima vadinti jį nei kosmopolitu, kadangi artimiausia tėvyne jo buvo vienas tik senobinis, klasiškasis svietas arba tikriaus — ano atsigimusioji rašliava. Per visą gyvenimą savo, važinėdamas iš vietos į vietą, iš šalies į šalį ir pragyvendamas kartais ištisus metus tai Niderlanduose, tai Prancūzijoje, tai Anglijoje arba Italijoje, jis vienok pasiliko visiškai svetimas dėl draugijinių interesų šitų šalių. Net Šveicarijoje, kur jis pergyveno pastarąjį penkiolika metų, nemokėjo jisai prisirišti nei prie ko ir gyveno Bazelyje tiktai iš papročio, aptingęs ant senatvės keliauti. Su kokiu išdidumu gyrėsi jis tuomi, kad nemoka nei itališkai, nei prancū-

ziškai, nei angliškai. Galima mislyti, kad ir olandiškai jisai mokėjo labai prastai. Tikroji prigimta jo kalba buvo lotyniška, kurioje jisai rašė ir kalbėjo taip lengviai, liuosai ir puikiai, kad net geriausi Italijos humanistai stebėjosi ir pavydėjo jam. Kuone taip tobulai mokėjo jis ir graikiškąją kalbą. Net mislijo jisai ne kitaip, kaip vienoje iš senobinių kalbų, ypač lotyniškai.

Tokį įstabingą pažinojimą numirusių kalbų įgijo Erazmas per ilgą ir nenuoalsų mokinimąsi, kadangi nei Deventero mokslainė, kurioje jis pradėjo savo humanistiškuosius mokslus, nei Paryžiaus universitetas, kuriame jis mokinosi jų toliaus, negalėjo jam suteikti nei šimtinės dalies tos milžiniškos pažinties senobinių rašliavų, kokią jis įgijo su pagelba savo įstabingos atminties ir nenuoalsaus triūso. Iš to vienok dar neišeina, kad jis išauklėjo save ant klasicizmo visiškai savistoviai; jis tik nepasidavė nei giliamjam bei nuoširdžiamjam dievotumui, viešpatavusiam Deventere, nei scholastiškai dvasiai anuometinių prancūziškų kolegijų, nesa nei tas, nei antras nesutiko su jo skoniu ir palinkimais. Užtai visos jo simpatijos nuo ankstybiausios jaunystės linko prie Italijos ir tenykštės humanistiškos mokslainės. Ypač Lorencas Vala padarė ant jo įtekmę taip didelę, kad jis per visą savo gyvenimą pasiliko viernas pakreipoms ir užduotėms, kurias pastatė šitas mokslinčius. Kaip galint didesnis paplatinimas mokslišką žinių, kova su prietarais ir obskurantizmu zokoninkų, panaudojimas filologiškos kritikos dėl pataisymo kanoniško teksto biblijos,— viską, prie ko stengėsi ir ką pradėjo Vala, Erazmas prisisavino ir varė tolyn. Net religijiškos nuomonės italo, kaip antai — apie valnumą žmogaus valios, rado atsigarsėjimą pas Roterdamišką mokslinčių. Iš senobinių gi raštininkų didžiausią įtekmę ant jo darė Lukianas*, kuris netikėjo į nieką ir iš visko juokėsi. Jeigu prie to visko pridursime moterišką auklėjimą kūdikystėje, dorišką priespaudą ne pagal persiliudijimus duotų zokoninkiškų priežadų ir

kūno paliegumą, tai turėsime pusėtinai artimą supratimą apie išlygas, kokiose susidėjo doriškas bei moksliškas pobūdis Roterdamiškio mokslinčiaus. Savo sausuoju racionalizmu, nuolankiausiu garbavojimu senobinių autoritetų, arzia ir jautria savmylybe ir ne visuomet teisingu prisilielijimu prie didikų ir magnatų, jis visiškai paveidauja į itališkus humanistus. Nuo šitų povyzdžių jis pasisavino ir neprisotinamą geidulį garbės ir žemiškosios nemarybės, buvusios, kaip žinoma, kokia tai liga anuometinių italų. Berods, šita grynai senobinė ypatybė — viena iš abelnų „atgijimo" nočių, priešpriešystėje viduramžinei, asketiškai pažiūrai į gyvenimą, ir Erazmas yra tik didžiausias jos reprezentantas. Fagaliaus, paveidžiai italams, aukščiaus viso ko statė jisai interesus savo apšvietimo misijos ir mislijo, kad tvirtos geradarystės senobinio mokslo galimos yra ir be doriškos dirvos pačioje sąžinėje ir širdyje žmogaus. Užtai visos jo pastangos nukreiptos yra tik ant to, idant papilti tarp savo viengadyniečių kuomi daugiausia moksliškų žinių. Su tokiu mieriu pradeda jisai išdavimą kupinos vertinės klasiškųjų raštininkų ir bažnyčios tėvų su galybe kritikiškų pasargų ir komentarų, sudeda milžiniškus rankius senobinių priežodžių ir apoftegmų arba garsingiausių sentencijų ištarimų senovės filosofų ir dorininkų, sutaiso teisingesnį lotynišką tekstą naujojo įstatymo ir prideda prie jo puikiausias parafrazes, padėdamas tuomi pirmą pamatą mokslui bibliškos kritikos ir egzegezės*. Šituomi pasvirimu pasiaiškina ir jo žiauriausioji kova su obskurantizmu, scholastika ir jų pavojingiausiais reprezentantais, anuometiniais katalikiškais zokoninkais. Žinoma yra, su kokiu aitriu sarkazmu išjuokė jisai jų tamsumą, atbukimą proto ir paleistuvingumą savo dialoguose, gromatose ir satyroje „Pagyrimas kvailybės". O kokia buvo įveikmė tos kovos ant protų ir abelnai pasisekimas šito veiklumo galima spręsti pagal tai, kad garsingasis raštas, dar tebegyvenant autoriui, susilaukė aštuonių didelių iš-

davimų ir buvo išverstas į visas Europos kalbas ir kad Vokietija, kur viduryje XV amžiaus, anot liudijimo Enėjo Silvijo, universitetų profesoriai vargiai pažinojo graikiškas litaras ir kur buvo galybės kunigų, kurie savo gyvastyje niekados neskaitė viso teksto evangelijos, septyniasdešimts metų praėjus, klasiškuoju mokslingumu galėjo jau pasitąsyti su pačiais italais. Tarp darbininkų ir kaltininkų tokio smarkaus, kuone staigaus moksliško persigimimo vokiškos draugijos Roterdamiškiui Erazmui priguli pirmoji vieta ir nemari istoriška nuopelna. Tai buvo didis mokintojas atnaujintos „atgijimu" Europos, ir neveltu anuometinė draugija papuošė jį savo geriausiais vainikais. Mūsų laike sunku suprasti tą aukštą guodojimą, kokį jis užsipelnė nuo vienlaikiečių. Nuo Anglijos sulig Italijai, nuo Lenkijos sulig Vengrijai, anot žodžių vieno iš jų, skambėjo jo garbė. Iš visų kraštų plaukė jam dovanos, pensijos ir pagarbės pakvietimai. Romos kurija siūlė jam kardinolystę. Bazelyje jo name buvo didelis kambarys, nuo viršaus sulig grindų prikrautas brangiausių daiktų, atsiųstų jam iš įvairių šalių Europos. Galingiausi valdimierai — Henrikas VIII* Anglijos, karalius Fransua*, popiežiai, kardinolai, prelatai, valstijų vyrai ir pirmiejie mokslinčiai amžiaus turėjo sau už laimę su juomi susirašinėti. Bavarijos vyriausybė norėjo jam paskirti milžinišką algą tiktai už tai, kad jis persikeltų gyventi į Niurenbergą. Kada jam vieną kartą teko atvažiuoti į Freiburgą, tai magistratas, cechai su plasnojančiomis vėliavomis, universitetas su pasveikinančiomis prakalbomis ir diplomais ir visi miesto gyventojai išėjo jį pasitikti, tarytum kokį ciesorių. Ir iš tikro, tai buvo savo veislės valdimieras. Šitas mažas baltplaukis senukas su mėlynomis pusiau primerktomis akimis, gabiomis ant smulkiausių pasaugojimų, ir su sarkastišku juoksmu ant lūpų, su netvirta eisena, amžinai paliegęs, drebantis prie žodžio „myris", perstatė savimi milžinišką dorišką galybę, pirmu kartu išdygusią Europoje

ir nepažįstamą nei viduramžiui, nei senovei — galybę draugijinės nuomonės, prieš kurią nenoromis klaupė svieto didikai, pakol neišmoko valdyti ją ik tūlam laipsniui.

Tuomi tarpu, kada Erazmas kopė jau ant čiukuro savo moksliškos garbės, godžiai prisiklausydamas chorui pagyrimų ir garbavojimų, atlekiančių sulig jo ausų iš visų kampų civilizuoto svieto, sienose Erfurto augustinų kliošioriaus kankinosi jaunas ir nežinomas zokoninkas Martynas Liuteris,— kankinosi nenumaldaujamu troškuliu krikščioniškos teisybės. Tarpe paleistuvingų arba abejojančių zokoninkų navatnas šitas žmogus visas paskendęs buvo neišleistinoje mislyje apie amžiną išganymą ir apie geresnius į jį kelius. Dėlei jos apleido jisai svietą, atsisveikino su jaunystės svajonėmis su linksmiais draugais studentais, ir niekados, gali būti, pasenėjusios kliošioriaus sienos neregėjo dievotesnio žmogaus. Visiems yra žinoma, kad šitie mislijimai ir sunkioji kova, pagimdyta per juos, atgabeno Vokietijai ir Europai ištisą periodą doriško atsinaujinimo.

Kas gi užvedė jį ant tokio kelio ieškojimo ir po to — vaisingo gyvenimiško darbavimosi?

Mansfeldiškio kalnakasio sūnus, Liuteris išėjo iš skaisčiausių ir giliausių sluoksnių vokiškos tautos. Kūdikystėje apleido jisai tėvišką pastogę, išsinešdamas su savim pratėvių teisingumą ir patriarchišką prastumą. Vargai ir bėdos, ir kaipo pasekmė tų — ankstyba pažintis gyvenimo — išauklėjo jo vaikystę; o jaunysta paaukauta tapo teologiškiems bei klasiškiems mokslams Erfurto universitete. Tuščioji ir nevaisingoji scholastika iš pirmo sykio jam pagriso; bet užtai *humaniora** patraukė jį labai rūsčiai, ir, net įstodamas į kliošiorių, iš viso savo turto jis pasiėmė tiktai Vergilijų ir Plautą. Teisybė, jis netapo blizgančiu lotynistu ir vėliaus visiškai užmetė šituos užsiėmimus; vienok skaitymas Romos istorikų, oratorių ir poetų išauklėjo jame tą veiklų

praktikišką protą, kuriuomi taip garsėjo senovės mokslinčiai ir kuris paskui neapleido jį niekuomet. Iš antros pusės, skaitė jisai mistikus XIV amžiaus — Taulerį*, Henriką Zuzo*, Ruisbroką*, skaitė Šv. raštą ir veikalus Augustino, vis daugiaus ir daugiaus persiimdamas iš tų šaltinių giliu ir viduriniu dievotumu širdies, taip labai tolimu paviršutiniam įmoningumui viduramžinės katalikybės. Štai pirmas užsimezgimas jo abejonių apie senąją bažnytinę sistemą ir pradžia jo tyrinėjančios analizės. Bet pirma, negu duoti joms kupiną valią, jis ryžtasi išmėginti dar paskutinį pragumą šito paviršutiniško dievotumo — leidžiasi į asketišką gyvenimą ir, kada nei tas nedavė pageidautinos romos jo dūšiai, pereina į pasiryžimą visiškai atsimesti nuo sulepusios ir bevaisės senosios religijos popiežybės.

Tokiu keliu išsidirbo Liuteryje būsiantis reformatorius bažnytinis, pradėjusis didį istorišką darbą nuo perdirbimo paties savęs. Bet humanizmas ir mistikai vargiai būtų padarę ant jo tokią galingą įtekmę, jeigu sėklos jų būtų nenubirę į dėkingą dirvą, jeigu dvasia Taulerio ir Kempiškio Tomo nebūtų atradusi dėl savęs nuoširdžios prieglaudos teisingoje ir dievotoje širdyje patriarchiškojo sodiečio, jeigu gyvenimiškoji išmintis Horacijaus nebūtų susitrenkusi draugingai su karčiuoju prityrimu beprieglaudingo mokintinio, nuo devynių metų savo amžiaus jau besirūpinančio apie savo duoną. Ir čion tokiu būdu pamatą ir esybę žmogaus sutvėrė patsai gyvenimas, mokslas gi tiktai išplėtojo juos tūloje linkmėje.

Toliaus mes regime, kad ne knyginės pastangos, bet ta pati neatgresiama galybė traukia Liuterį ir ant lauko praktikiškų darbų, prisuokia jį ir dėl kitų trokšti tokio pat dvasiško atsigimimo, kokį jisai jau pats savyje išbandęs buvo. Buvo juk ir pirma jo daug dievobaimingų vyrų, persiėmusių tais pačiais persiliudijimais. Nuo pat XII amžiaus tęsiasi eilia nepersitraukiančių protestų prieš svietišką pobūdį Romos bažnyčios,

prieš dorišką sugedimą jos ganytojų. Augustino mokinimas apie nuodėmingumą ir silpnybę žmogaus valios, apie visgalybę viengelbinčios malonės, persiliudijimas apie neklaidingumą vieno tiktai rašto,— vis tai, ant ko Liuteris pamatavo savo dogmatišką reformą, lyginai taip vedžiojo ir visus ankstybesnius atskalūnus katalikybės. Tarp jo viengadyniečių buvo tūkstančiai žmonių, kurie taip pat aiškiai, kaip ir jisai, suprato niekdarystes popiežijos ir iš visos gerklės rėkė prieš tamsybę, prietarus, fanatizmą ir nepagydomą morališką sugedimą anuometinių zokoninkų. Kodėl gi tik jis, Liuteris, tapo centru viso bruzdėjimo ir vyriausiu didvyriu ilgamžinio perversmo? Mes nešnekėsime apie prielankiai dėl to dalyko susikrovusias politikiškas išlygas gadynės. Kokios jos nebūtų, išlygos tos vienokiai gelbėjo kaip Liuteriui, taip ir šimtams kitų teologų vienokios evangeliškos linkmės. Bet kas nemieruotinai aukštino šitą žmogų ant visų vienmislių, tai jo gili ir karšta meilė dėl savo tėvynės. Nuo kūdikystės jisai užaugo ir išsiauklėjo tarp žmonių, gyveno jų gyvenimu, regėjo ir dalinosi jų reikalais ir interesais, jų vargai skaudino jo širdį. Besotiškas grobimas pasileidusios kunigijos, praryjančios prakaitą biednioko, pardavinėjančios jam, kaip tavorą, dievmaldystę ir sakramentus, ne tik kad piktindavo jį kaipo krikščionį, bet ir įnartydavo kaipo patriotą. Kokis nuoširdus ūkėsiškas jausmas virpėjo jo žodžiuose, kada, išdėjęs savo persiliudijimus ir reikalavimus prieš galvą ir reprezentantus visos ciesorystės, šnekėjo jisai Vormso seime: „Aš žinau, kad tokie dideli ir išmintingi valdimierai nereikalauja mano patarmių; bet vienintelis mieris mano yra tas, idant atlikti savo pareigą, ko Vokietija teisingai gali reikalauti nuo kožno iš viernų sūnų savo." Tiktai tokia meilė dėl tėviškosios žemės, susiliejusi dūšioje jo harmoniškai su krikščioniška meile dėl žmogijos, galėjo įkvėpti jam tą nesutrupintiną energiją, tą tvirtybę ir vyriškumą, kurie pergalėjo visas periškadas, nepaisy-

dami ant visų pavojų, ir atvedė darbą iki laimingam galui. „Kad ir,— sakė jisai prieteliams savo, bauginantiems jį nelaimingu likimu,— kad ir ugnys būtų sukurtos nuo Vitenbergo sulig Vormsui ir liepsnos siektų padangę, tai ir tada aš važiuosiu tenai." Istorija žino, kad tokią savęs išsižadančią geležinę valią gali suteikti žmogui tiktai meilė teisybės ir patriotizmas.

Ką gi veikė ir kaip elgėsi laike prasidėjusios kovos su senąja bažnyčia Erazmas? Galima buvo tikėtiesi, kad jis drąsiai stos ant šalies reformatorių. Juk savo raštuose jisai tūkstantį kartų išreiškė tuos pačius užpuolimus ant paleistuvingos kunigijos ir bažnytinių įrėdnių, o iš išsigimusių zokoninkų nieks nesijuokė taip nemeilingai, kaip jisai, nieks taip baisiai jo neapkentė, kaip jie. Su Liuteriu jisai nesusitaikė tiktai dogmatiškame klausime apie mylistą; visame kitame pilningai su juomi sutiko. Ir vienok mes matome, jogei, įvykus bruzdėjimui, jisai nuolatos laikosi nuošaliui ir dvipusiškai, atsargiai ir bailiai svarstydamasis tarp ginčo klausimų savo laiko ir nesidrąsindamas atvirai išsitarti kokioje nebūk prasmėje. Dažniausiai jisai stengiasi įtikti ir vienai, ir kitai pusei. Duos jis, ant paveizdos, prielankų atsišaukimą apie naujuosius teologus, ir tuojaus jau skubinasi išsiteisinti prieš popiežių ir kardinolus. Jis nesišalina ir nuo reformų, bet norėtų jas įgyti keliu abipusinių taikių derybų, tarsi užsimiršdamas, jogei šitas kelias išmėgintas jau buvo daugelį sykių ir niekuomet neatvedė ant gero. Pradžioje jis tarytum rėmė Liuterį, susirašinėjo su juomi, mainėsi komplimentais; kada gi prastas akademiškas ginčas pavirto į draugijinį gaisrą ir, siaučiant audrai, apglėbusiai visą šalį, pasklido drebulingi klyksmai apie degančius laužus, žudynes, išgujimus ir prakeikimus, mažu pamažu atsitolino nuo jo ir numazgojo rankas. „Velnias apsėdo šitą nenumalšomą žmogų",— rašė jau jis apie reformatorių tuojaus po atsimetimui jo nuo popiežijos ir triukšmingos polemikos su Henriku VIII; iš baimės pagarsėti

eretiku sudėjo pilningą traktatą priešai jo mokinimus ir nubaigė ant to, kad ne tik pertraukė su juomi visus ryšius, bet prie pabaigos gyvenimo susigerino net su pikčiausiais savo neprieteliais, elgetaujančiais zokoninkais. Vienok, iš visos galės stengdamasi neužtraukti mažiausios įtarties ant savęs, jis tuomi tarpu visgi patylomis juokėsi iš senų griekų senųjų griekininkų popiežininkų. Tokiu pasielgimu jisai, žinoma, nepatiko nei vienam ir tapo apleistas per abidvi partijas. Protestantai davė jam vardą mažadūšio atskalūno, o zokoninkai visgi nepaliovė tvirtinę, kad jis tai ir yra šaknis viso pikto, kad jis padėjo kiaušinį, o Liuteris tą tik išperėjo.

Štai rolė, kokią Erazmas varinėjo didžiausiame gyvenimiškame klausime savo gadynės. Nedalyvas ir šaltas jisai stovi ant kranto, prisistebėdamas į einančias pro šalį bangas ir rūpindamasis tik apie tai, kad tik ir jį nepagriebtų srovė. O vienok kokį milžinišką svarumą galėjo turėti balsas tokio žmogaus tarpe pakilusių visuose kraštuose abejonių, kaip šauniai jis galėjo patarnauti reformai su savo europišku autoritetu ir valdžia protų! Bet kam daug duota, nuo to bus daug ir reikalaujama. Ainiai neužmirš tokio nei kam kokumo, kuone pardavystės visuomeniško dalyko, ir ant atminties didžiojo mokslinčiaus guli nenumazgojamas plėtmas.

Šauniausiejie istorikai mūsų amžiaus — Rankė*, Motlis*, šaunusis biografas Erazmo Adolfas Miuleris — teisina tokį nepagirtiną elgimąsi Roterdamiečio iš dalies jo paliegusia ir silpna organizacija, nepavelijusia jame išsiplėtoti tvirtam pobūdžiui, iš dalies gi ir tuomi, kad, brangindamas daugiaus už viską humanistiškąjį mokslą, jisai bijojosi, idant sumišimai ir subruzdimai reformacijos neužkenktų šitam dar nesutvirtėjusiam mokslui. Dėl to jis ir pasikakino tik ant atsikreipimo nuo pikto ir parodymo kelio dėl jo išgydymo, vienok pats nėjo juomi. Mums regisi, kad tokia pažiūra į prak-

tikišką netikumą Erazmo toli dar neišsemia klausimo ir kad nuodugnė jo priežastis tvylo visgi trūkume reališkos dirvos po šituomi žmogumi. Tai buvo tipas atitraukto humanisto, pasišventusio pilningai tiktai senobinėms rašliavoms. Bėgančiame, tikramjame gyvenime neturėjo jisai jokių svarbių interesų, o per tai nebuvo ir paraginimų dėl vertingo praktikiško darbavimosi. Kas sutveria tikrai didžius darbus, išauklėja didžiavyrius, pakursto ant triūso ir aukų? Retai — atitrauktoji teisybė. Dažniausiai tai — meilė žmogijos, tai — meilė gimtinės žemės, prisirišimas prie namiškių ir artimų mūsų širdžiai. Erazmo dūšioje nebuvo jokių tokių akstinų. Jo religija buvo anoji atšalusi, racionalizuota katalikybė, apvalyta nuo nekurių puvėsių, kuriuos vėliaus auklėjo jėzuitai; jo dora buvo pasemta tiktai iš knygų ir tokiu būdu nevaisinga, tėvynės jisai neturėjo, namiškių — taipogi, o į draugybas jisai žiūrėjo kaip į senobinį filosofišką įprotį. Iš kurgi galėjo pas jį imtiesi energija, vyriškumas ir visa veiklumo pajėga, jeigu jis būtų buvęs apdovanotas ir milžiniška kūno syla ir mažiaus pasišventęs knyginiam mokslui? Visgi ir tada jis būtų buvęs tiktai mokintas egoistas, sibaritas ir epikurietis, kokiu jis ir buvo iš tikro. „Kam patinka, tegul tas eina ant kankynių už teisybę, aš gi neesmi vertas tokios pagarbės",— šnekėjo jisai su savo šaltuoju cinizmu, matydamas, kaip kiti aukauja gyvastį savo dėl laimės artimų. Liuteris visiškai teisingai suprato ir apiprekino šitą pobūdį, pasakęs, kad, šalia visų jo prakilnybių ir nuopelnų, jam visgi trūko svarbiausios, t. y. geradaringos ir vaisingos meilės, kaipo geriausio šaltinio tikrai žmogiško darbavimosi.

PILYPAS II

Puolimas Aragonijos konstitucijos

<...>

Nuoamžinėje kovoje su maurais ispanai užkariavo ne tik sau tėvynę, bet ir liuosybę. Kada senobinių gotų ainiai pradėjo nusileisti žemyn nuo kalnų, kur pasislėpė jie, apėmus pussalį mahometonams, jiems prisiėjo kiekvieną žingsnį užimamų klonių išveržti nuo neprieteliaus per vainą. Po šūviais maurų gintuvių ir pilių, didžiausiuose pavojuose, buvo statomi krikščioniški miestai ir dygo krikščioniškos sėdybos. Tiktai suteikiant didžiausias tiesas ir privilegijas, galima buvo užlaikyti ir aptvirtinti šitas naujokynes užkariautuose plotuose, tiktai pilninga liuosybė galėjo atlyginti gotiškam kareiviui už visus iškęstus vargus. Štai kur yra pradžia ispaniškų reprezentacijiškų seimų, arba *cortes*[1], aprubinės patvaldystės ir nesuskaitomų imunitetų ir vietinių privilegijų, arba taip vadinamų *fueros*[2]. Privilegijos tos tuomi įvairesnės, kad kiekviena aprubė kitkart buvo skirtinga karalystė ir turėjo savą konstituciją. Iš tų konstitucijų Aragonijos konstitucija buvo taip ypatinga ir valna, kad ne tik Pirėnų pussalyje, bet ir visoje krikščioniškoje Europoje vidurinių amžių vargiai atsiras kita, kuri tame dalyke galėtų jai prilygti. Jei bent valstijinis surėdymas senobinės Lenkijos, daugelyje atgalių primenantis Aragoniją, nepasiduos jai nei galingumu privilegijuotos bajorijos, nei niekybe karaliaus valdžios. Dėl to šita senobinė konstitucija Aragonijoje laikėsi ilgiaus ir tvirčiaus, negu kitose aprubėse Ispanijos. Ji nepasidavė monarchijai net ir tada, kada, prasidedant nuo XV amžiaus, abelnas ir nesulaikomas bėgis istorijos pradėjo svirti ant šono

[1] Nuo corte, court, dvaras arba susirinkimas — įstatymdavystiškas, sūdiškas arba kitokis.

[2] Fuero nuo lot. forum, o perkeltoje prasmėje — politikiška tiesa arba privilegija.

centralizacijos, susigaubimo feodališkų žemių į dideles valstijas, nusilešiavimo vietinių ypatybių ir privilegijų abelnoje tautiškoje vienybėje, pilningo įsivyravimo viską ryjančio absoliutizmo. Priešingai, aragonai dar atžargiaus pradėjo sergėti savo senobinius fuerus nuo to laiko, kada pradžioje XVI amžiaus šalis jų pateko po valdžia Kastilijos namo. Nei Ferdinandas Katalikas* su savo kardinolu Chimenesu*, nei Karolis V su savo europiška galybe nedrįso pasikėsėti ant valnų įrėdnių aragonų, statančių nuogas krūtines už savo senoviškas tiesas, reginčių jose visą savo laimę ir garbę. Kiekviename name galima buvo rasti pas juos knygą apie tiesas Aragonijos *kortesų*. Vaikai mokinosi skaitymo iš jų. Pirmas daiktas po dešimties prisakymų buvo privilegijos jų tėvų.

Štai įžymiausios ypatybės šito originališko rėdo. Aragonija buvo atskiri, savistovi karalystė, turinti podraug su Kastilija vieną valdimierą. Bet kiekvienas naujasis karalius, žengiant ant sosto, prispiriamas buvo prisiekti, jogei viernai pildys visus senoviškus fuerus. Kas iš mokytesnių žmonių nežino anos garsingos formulės, kurią justicijus major, vyriausias sūdžia Aragonijos, ištardavo vardan visos tautos naujai vainikuojamamjam karaliui. „Mes,— sakydavo jis jam,— esame lygūs tamstai vertingumu, bet perviršiname galingumu; mes išrenkame tamstą į savo karalius, tačiaus su tąja išlyga, idant tamista pildytum mūsų privilegijas; jeigu gi ne — ne, *se* — *no* — *no*." Ir šitie žodžiai nebuvo tuščiu sakiniu. Peržengimas fuerų davė padonams pilningą tiesą sukilti prieš karalių ir, jei kokios, tai ir numesti jį. Ant ženklyvo riksmo — *contra fuero!*— visa Aragonija sukildavo ant kojų kaip vienas žmogus. „Net akmeniai,— sako vienas ispanų istorikas,— nusistūmėdavo iš savų vietų ant šito ženklyvo pašaukimo." Iš tarpo aragonų karaliai turėjo pasirinkti sau vietininkus ir kitus urėdininkus dėl valdymo šalies, kurioje autonomijos principas įsišaknijo nuo nepamenamų ga-

dynių ir į kurią nedrįso koją įkelti jokis svetimžemietis kareivis. Aragonijos parlamentas, arba *„cortes"*, padalintas į keturias luomas — kunigiją, didžiūniją, žemesniąją bajoriją ir miesčioniją — sušaukiamas buvo kas du metu ir atidaromas paties karaliaus arba vieno iš princų. Jisai nuspręsdavo, aukščiausioje instancijoje, apie karę ir taiką, paskirdavo mokesčius, kontroliavo administraciją. Karaliui nebuvo valna nei sulaikyti jį, nei ant toliaus atidėti. Karaliaus įnešimai gaudavo įstatymo galybę ne kitaip, kaip vienbalsiai visiems sąnariams ant to pristojant. Kiekvienas pats už save galėjo paduoti susirinkimui skundą, jeigu naujai įvedamas įstatymas kokiu nors būdu kliudydavo jo privilegijas,— ir vieno tokio skundo, lyginai kaip nelaimingojo lenkiško *veto*, užtekdavo dėl sulaikymo rodos iktol, pakol pretendentas nebūdavo pakakintas. Pastovi deputacija *„cortes"*, sudėta iš reprezentantų visų keturių luomų, perkratinėdavo bėgančius reikalus sesijų protarpiais.

Dar ypatingesniu ir savistovesniu būdu suorganizuota buvo valstijinė tiesdarystė Aragonijos. Čionai, kaip ir visose kitose ispaniškos karūnos žemėse, buvo, rods, karališki ir kunigiški sūdai; tačiaus visi jie stovėjo po kontrole ir autoritetu aukščiausio urėdininko, vadinamo „justicijus major", apgaubto galybe ginti tautą ir jos tiesas. Kiekvienas aragonas galėjo pas jį apeliavoti,— ir tada apsistodavo galybė kitų sūdviečių, išduotas jų nuosprendis netekdavo savo sylos, išpildymą jo galima buvo sulaikyti net ir tada, kada prasūdytinis su virve ant kaklo stovėjo jau po kartuvių. Aukščiausias sūdžia perkratydavo provą ir paniekdavo nuosprendį, jeigu rasdavo jį esant nesutinkančiu su karalystės privilegijomis. Priešingai kitiems tribunolams ano laiko justicijaus procedūra atliekama būdavo prie visų akių; kvočiant niekados nevartodavo tortūrų; patsai kalėjimas nešiojo puikų vardą manifestacijos, arba liuosybės. Autoritetas ir urėdas šitos įrėdnės buvo to dėlei dalyku didžiausios guodonės visos tautos, reginčios jo-

je garantiją savo nepriegulmybės. Pakėlimas į šitą urėdą, tiesa, prigulėjo nuo karaliaus, tačiaus karalius negalėjo nei numesti jo, nei sulaikyti jo veikmės. Didysis apgynėjas Aragonijos konstitucijos ir fuerų, justicijus, turėjo tiesą pašaukti žmones prie ginklo net prieš karalių, jeigu tas pasikėsėtų ant jų. Vieni tik kortesai, apvilkti aukščiausia tautos galybe, galėjo jį kontroliuoti ir net prašalinti nuo urėdo, jeigu jis pasirodytų esąs neteisingu arba silpnu.

Vienu žodžiu, Aragonija, lyginai kaip Lenkija, dėvėjo tik vardą karalystės. Monarchas tik iš vardo buvo karaliumi. Iš tikro tai buvo uždaryta respublika, tačiaus respublika aristokratiška ir, lyginai kaip Lenkija, kariškai aristokratiška. Ten viešpataujančiu gaivalu valstijos buvo karingoji šlėkta, čion — vytiškiejie hidalgos. Tie ir antri turėjo paguodonę draugijoje, buvo išliuosuoti nuo mokesčių, turėjo tiesą nieko nedirbti ir iš aukšto žiūrėti ant kitų sanūkėsų. Vietinis įstatymas pavelijo hidalgui net skolų nemokėti, nesa niekas neturėjo tiesos užgrėbti jo namą, arklį ir ginklą. Aragonijoje, tiesa, miesčioniška luoma turėjo daugiaus politikiškų garantijų, negu Lenkijoje; tačiaus jos dalyvumas kortesuose pasikakindavo labai neįžymia įtekme, kadangi pramonės darbas nebuvo guodojamas. Abiejose valstijose pagalios minios sodiečių stenėjo pasibaisėtinoje verguvėje. Iš kur šitas panėšumas draugijinio surėdymo dviejų skirtingų tautų, gyvenusių priešpriešiniuose kampuose krikščioniško svieto? Priežastis to, mums rodosi, randasi vienokume juodviejų istoriškos rolės. Kaip Ispanija, taip ir Lenkija per ilgą laiką buvo rubežiniais kareiviais, apgynėjais katalikiškos Europos nuo neprietelingų jai mahometoniškų rytų — viena nuo arabų, antra nuo totorių ir turkų; ir šita aplinkybė daugiaus už viską, mums rodosi, patiekė vienokią kariškai aristokratišką organizaciją abiejų šalių. Vienok paprastos pražūtingos pasekmės tokio surėdo — nuožmus tikslas aristokratijos, vargingas plėtojimasi

paniektos pramonės, kartus likimas žemdirbio, apsistojimas plėtimosi mokslų, siauras egoizmas didikų, patriotizmas, pavirtęs į seimų zaunijimus su putomis ant lūpų ir nuoga šoble rankoje,— Aragonijoje apsireiškė daug anksčiaus, negu Lenkijoje, ir anksčiaus įtraukė ją į prapultį, kadangi Ispanija anksčiaus atliko savo istoriškąją rolę — rolę priešakinio kareivio krikščioniško svieto. Kastilijos karaliai seniai jau dantimis griežė, žiūrėdami į išdidžią konstituciją aragonų. Jau Izabelė* dūsavo dėl to, kad jie elgiasi taikiai ir nepaduoda karūnai jokios progos palytėti jų privilegijas. Karolis V, kaipo geras katalikas, prašė, sako, popiežiaus išliuosuoti jį nuo prisiegos, duotos Aragonijos ūkėsams. Vienok nieks neturėjo tiek priežasčių skųstiesi ant Aragonijos kortesų, kaip Pilypas II. Mėgino jis iš pradžių pats atidarinėti šituos reprezentacijiškus seimus, bet kožną sykį parsinešė iš jų nesmagiausią paminėjimą. Nesusišnekamiejie deputatai nepriėmė jokių jo velijimų, patį jį traktavojo vos ne kaipo „poną-brolį", neatbodami ant jo, šnekėjo apie ministeriją tokius daiktus, nuo kurių seniai jau atpratusi buvo kastiliškoji ausis Pilypo, bet kas ypatingai erzino karalių, tai tas, kad jie neatleistinai reikalavo panaikinimo arba nors pilningo apžabojimo inkvizicijos, kuri su konstitucijiškomis įrėdnėmis šalies turėjo nuolatinius susikivirčijimus. Išgirdęs tokį reikalavimą, Pilypas, sako, vienintelį sykį savo gyvenime parodė piktumą. Per ištisą dvidešimtį metų nešaukė po to jis aragoniškų kortesų. Kada gi 1585 m. sušaukti tapo jie vėliuk iš priežasties prisiekimo sosto įpėdiniui, tai dėlei daugybės susikrovusių reikalų, rūgonių ir skundų seime radosi tokia anarchija, jogei Pilypas apleido susirinkimą ir išvažiavo, užsikeikęs pasinaudoti pirmąja proga, idant padaryti galą nekęstinam surėdui. Vienok tokia proga pasipynė tiktai 1592 m. Ir va kokiu būdu.

24 d. gegužio aštuntą adyną vakare, vos tik pasibaigė ankstyboji mišia, ant didžiosios rinkos Saragoso-

je pakilo bruzdėjimas. Trejetas kiltų hidalgų — don Martinas de la Nusa, don Pedras de Balea ir don Ibanas Kuskonas — piktume išbėgo iš palociaus didžiojo justicijaus, esančio čia jau, ir, rėkdami: „Tegyvuoja liuosybė! contra fuero, contra fuero!", šoko į ūžiančią gaują ir pradėjo šaukti žmones prie ginklo. Toje pačioje minutėje artimiausiose bažnyčiose ėmė mušti į varpus, ir būriai apsiginklavusių vyrų pradėjo rinktiesi ant rinkos, išsipildami miniomis iš siaurų ir kreivų ūlyčių, į visus šonus vinguriuojančių nuo šito vidurinio punkto. Šitame visatiname sumišime hidalgai rėkė, jogei šį rytą įvyko dangun šaukiantis sutrempimas fuerų, liepiant karaliui Pilypui ir jo kastiliškiems urėdininkams, jogei pirm poros adynų Antonijas Peresas* tapo paimtas per inkvizicijos agentus iš valstijos kalėjimo manifestados, kur buvo pasislėpęs nuo persekiojimų karaliaus, ir nugabentas į pilį Alchaferiją ir jogei didysis justicijus turėjo silpnybę jį išduoti.

Senobinė maurų pilis Alchaferija, stovinti už miesto sienų, labai gerai žinoma Saragosoje, ir nuo seniai jau tas vardas sukelia drebulius ir pasibaisėjimą dūšioje kiekvieno liuoso aragono. Visi žino, kad tenai — šventosios inkvizicijos tribunolas. Mieste nesiranda penkių metų vaikiščio, kurį motina negąsdintų pasakomis apie baisybes, kurios ten dedasi. Pirm kelių metų advokatas Barachasas per kokį ten stebuklą išsigelbėjo iš šito urvo ir, pirma neg išbėgo į Pirėnus, paspėjo papasakoti draugams ir giminėms, paslėpusiems jį su pavojumi savo gyvasčių, kaip ten jį kankino ir teriojo. „Nežinau,— sakė jisai,— kaip ilgai išsėdėjau savo kalėjime, nesa amžinoje tamsoje šitų baisingų požemių gaišta skirtumas dienos nuo nakties. Man uždraudė šnekėti ir niūniuoti; per visą laiką neišgirdau nei vieno žodžio aplinkui savęs marinančioje tyloje. Nebylys sargas atnešdavo man retkarčiais duonos ir vandens. Iš pradžių aš nerimau ir baisiai kentėjau. Vienok badas, nusiminimas, nežinė ir prastojimas vilties taip nualino

mane, kad aš įpuoliau į kokią tai letargiją ir beveik netekau žado. Tokiame padėlyje, pusiau gyvas ir pusiau miręs, gulėjau ant žemės ir pradėjau jau apmirti. Tik va kaukdamos atsidaro durys ir įeina kažin kokie vyrai su likternomis; pagriebė mane, nuvedė ilgu koridoriumi, nuolaidžiai einančiu žemyn, ir, pirma neg galėjau atsipeikėti nuo išgąsčio, pasijutau jau bestovįs kažin kokiame kambaryje su skliautais ir stulpais, apšviestame raudona liepsna nuodėgulių. Ant sienų ir lubų kabojo didelė daugybė geležinių svarų, rinkių, replių ir dar kažin ko. Platus medinis suolas su šriūbais ir spaustuvais, panėšus į staliorišką varstotą, stovėjo viduryje. Keletas zokoninkų sėdėjo su popieromis šalia jo. Vienas iš jų pasakė, kad aš kaltinamas esu vokiškoje eretikystėje. Kas apkaltino, kokie buvo davadai,— aš nieko nežinojau. Tiktai punktais perskaitė man apkaltinimus ir pareikalavo prisipažinimo. Kuone nesavyje sušnabždėjau, jogei nieko nežinau. Tada žmogus, visas apsitaisęs juodai, su žibančiomis akimis iš skylių, iškirptų jo kapišone, atsiskyrė nuo tamsios sienos ir, ant paduoto ženklo, nuplėšė nuo manęs rūbą. . ." Bet mes neužsiimsime čion perpasakojimu baisybių inkvizicijiškų kvotimų, per daug gerai žinomų mokintiems žmonėms, pasidėkavojant puikiam veikalui Lorentės*[3]. Pridursime tiktai, kad tokių pasakojimų daugybės skraidė anuomet žmonėse, gaivinant ir kurstant juose neapkentą dėl inkvizicijos ir Kastilijos karūnos. Grįžkime dabar ant Saragosos rinkos.

Lengvai užsidegantį pietų temperamentą ir pusiau arabišką kraują aragonų nesunku buvo sukurstyti ir be tokių aštrių pakurstymų, kokie judino juos šioje minutėje, kada tautiška nesutikmė su kastilais, neapkentimas karaliaus Pilypo, sąjausmas dėl garsingo kalinio, pasibaisėjimas iš kruvinų inkvizicijos darbų ir ypatingas įžeidimas šalies privilegijų — šitų šventų

[3] Llorente. Histoire critique de l'inquisition d'Espagne.

Aragonijos fuerų — susidėjo į daiktą, idant pastūmėti minią kad ir ant baisingiausio darbo. Vedami šitų jausmų ir savo vadų, ginkluoti žmonės, rėkdami „smertis pardavėjams!", pasipylė dviem dideliais būriais. Vienas apstojo namą gubernatoriaus markizo d'Almenario ir ėmė storais rąstais daužyti duris; o antras leidosi iš miesto prie inkvizicijos pilies su grasinimais ir keiksmais, reikalaudamas ant tų pėdų išdavimo Pereso. „Pasalūnai kastilai,— riaumojo minia,— išduokite mums suimtinį, o jei ne, tai sudeginsime jus visus jūsų prakeiktame lizde. Patys tada pažinsite, kaip smagu yra degti ant laužo!" Toje pat minutėje pradėjo kirsti medžius, vilkti sausas šakas ir krauti pasieniuose. Kaip visos viduramžių pilys, Alchaferija buvo aptvirtinta gerai, o dėl minios, neturinčios kanuolių, galėjo ilgą laiką pasilikti neįgriebtina tvirtyne. Už šitų aukštų sienų, sumūrytų iš storų akmenų, inkvizitoriams bepigu būtų buvę juoktiesi iš visų grasinimų įnirtusios gaujos, jeigu iš miesto nebūtų ėmę ateiti žinios, viena už kitą liūdnesnės ir grasesnės. Ten žmonės pareikalavo nuo didžiojo justicijaus suėmimo generalgubernatoriaus, mislydami, kad jis eina išvien su inkvizicija. Justicijus ilgai stovėjo už d'Almenarį ir pasidavė tiktai tada, kada maištininkai pradėjo šturmuoti jo namą akmenimis, rąstais ir plytomis. Tada tik jis išvedė markizą ant rinkos ir, pridengdamas jį savimi bei savo palydovais, leidosi linkon kalėjimo manifestados. Aukšta guodonė, nuo nepamenamų gadynių apsiaupianti žmogystą didžiojo justicijaus, per nekurį laiką sulaikė gaują nuo naujų užpuolių; vienok žmonės grūdosi jų linkon taip drūčiai, kad pagaliau parmetė justicijų ir jo asesorius. D'Almenaris pasiliko be apgynėjų. Toje pat minutėje suklegėjo šauksmai: „Smertis jam, smertis!"— ir nelaimingąjį uždobė kindžalais. Po tos katastrofos mieste užstojo tikra anarchija. Iš vyriausybinių žmonių pasiliko vienas tik vicekaralius. Supratęs veltumą ilgesnio priešinimosi žmonėms, jis pats pasiskubino nu-

bėgti į pilį, ir ant jo reikalavimo inkvizitoriai pagalios išdavė Peresą. Neapsakomas buvo džiaugsmas žmonių, kada garsingasis kalinys pasirodė pas geležinius vartus Alchaferijos, nors ne tiek asaba išliuosuotojo darė tą džiaugsmą, kiek tiesa, kurią atstovėjo jame žmonės. Ant rankų nunešė jie Peresą į karietą ir su iškilme nulydėjo į valstijinį kalėjimą, iš kurio išgabenusi jį buvo inkvizicija. Ir čion dar, pas vartus manifestados, atsisveikinant su juomi, tūkstančiai balsų rėkė jam: „Sinjore Antonijau, prašome tamistos nuo šiol tris kartus ant dienos pasirodyti savo languose, idant mes galėtumėme žinoti, kad mūsų valnybė yra guodojama ir kad nieks nepasidrąsino sumatoti mūsų fuerų!"

Po tos scenos bruzdėjimas pasiliovė, minios išvaikščiojo, ir tvarka vėliuk sugrįžo mieste.

Bet kas toks buvo tas Antonijas Peresas, dėlei kurio tikra revoliucija įvyko Aragonijoje, ir kokiu būdu priedvarinis karaliaus sekretorius pateko į Saragosos kalėjimą manifestados?

Pereso vardas prigulėjo prie garsiausių vardų anuometinio politikiško svieto. Jį žinojo visur, kur tik siekė Ispanijos įtekmė; o kur nebuvo jos antroje dalyje XVI amžiaus! Per ištisą dešimtį metų Europa su įtempta atyda tėmijo likimą šito žmogaus. Jo artimi prietykiai su Pilypu II, nelemčiausias pykestis, kuriuomi jie pasibaigė, žiaurūs persekiojimai ir ilgoji kova su karaliumi, jo garsioji prova, sukilimas Aragonijoje, dėlei jo sukurstytas, jo pabėgimas iš Ispanijos ir nepastovus gyvenimas prie svetimų žemių dvarų — vis tai padarė Peresą akyviausia žmogysta savo amžiaus. Puikioji monografija Minje* pilningai supažindina mus su jo likimu ir pobūdžiu. Mes pasiskolinsime iš jos tik stambiausias nuopiešas.

Nors Antonijas Peresas paėjo iš vienos Aragonijos bajoriškos giminės, bet visą gyvenimą praleido prie Kastilijos dvaro, kur jo tėvas, Karolio V sekretorius, parengė dėl jo puikią politikišką karjerą. Ūmai jau-

nasis Antonijas tapo mylėtiniu galingo kunigaikščio Ebolio, o per tą pateko į mylistą Pilypo II, nuo kurio pelnė didelį išsitikėjimą ir po kiek laiko tapo pakeltas į sekretorius ir ministrus. Per nekurį laiką, minėtinai septyniasdešimtuose metuose, Peresas net buvo ministerijos galva ir net sėbravo su karaliumi, ant kiek Pilypas tikęs buvo dėl tokių prietykių. Kaip ten nebūk, bet jis jam pavierydavo svarbias paslaptis, pavesdavo painiausias diplomatiškas operacijas ir pagalios padarė jį pavierytiniu savo meiliškoje intrigoje su našle nabaštininko Ebolio. Puszokoninkis karalius turėjo tokios veislės silpnumus. Žinant pabūdį Pilypo, lengva suprasti, kokiais pragumais galima buvo užpelnyti pas jį tiek išsitikėjimo ir artimystės. Tiktai gudragalvis ir mitrusis skvirba, garbgodys ir išdidusis Sėjanas*, pasislėpęs po ličyna vergiškiausio įtiklumo, galėjo įsibrauti į dūšią šito naujojo Tiberijaus*. Toks iš tikro ir buvo Antonijas Peresas. Šitoje smulkioje, paliegusioje figūroje kunkuliavo ugniniai geiduliai ir negirdėtinas garbės godumas. Jis buvo išdidus, mėgo puikę, ėmė kyšius ir kupčiavo Ispanijos interesais užrubežyje. Vienok Pilypas nematė jame nieko, apart ištikimo tarno ir gabaus agento, išauklėto taisyklėse neatsižiūrėtiniausios ir besąžiniškiausios itališkos politikos amžiaus. Tokiu būdu Peresas pasiekė savo mylimiausią svajojimą — laimę karaliaus mylėtinio; bet ta pati laimė apsuko jam galvą. Jis tapo netaikus, neatsargus, išdrįso paslapta lenktyninkauti pas kunigaikštienę Eboli su pačiu karaliumi ir įgijo daug neprietelių prie dvaro. Matėjas Baskesas, grovas Šinšonas, Diego de Kava, karaliaus spaviednin-kas, padarė ant jo suokalbį, tykodami tiktai progos pražudyti jį. Proga pasipynė reikaluose don Chuano Austrijiečio*.

Jaunasis, šaunusis didžiavyris Lepanto pergalės, numylėtinis laimės ir moterių, neišsitikimai ir šaltai priimtas tapo Madrido dvare. Gabumai, garbė, klotys ir garbgodystė princo labai nepatiko Pilypui ir badė jam

akis. Visaip kaip stengėsi jis tramdyti jo planus ir griauti jo svajones apie įgijimą kokios savistovios karūnos, kurių pilna buvo dūšia gabaus ir karšto jaunikaičio. Į dulkes sukrušėjo visi užmanymai jaunojo svajotojo Tunise, Niderlanduose ir Anglijoje. Ant šitos pastarosios žemės sutraukta buvo ypatingai atyda ir viltys don Chuano. Iš Flandrijos persikelti ant britiškojo kranto, surinkti po sava vėliava katalikiškąją partiją, išliuosuoti vystančią kalėjime Škotijos karalienę Mariją* ir drauge su ranka gražiosios moteriškės laimėti karūną galingos šalies — štai kame buvo jo nuoširdžiausia svajonė. Kariškoji drąsa ir garbė, tikėjimiškas užsidegimas, vytiškas kultas grožybės — čion viskas radosi, idant apvilti vaidintuvę jaunikaičio ir didžiavyrio. Dėl to princas, būdamas tuomet valdimieru Niderlandų, iš visos galės stengėsi patraukti prie šito plano karalių Pilypą ir apturėti nuo jo pagelbą. Pavierytinis sekretorius jo Eskovedas gyveno su tokiu mieriu Madride ir stengėsi prisilieIyti prie dvaro ir ypač prie Antonijo Pereso, buvusio tuomet su karaliumi artimiausiuose prietykiuose. Ūmai vienok tarp dviejų diplomatų įvyko pykestis. Eskovedui pasisekė susekti Pereso prietykius su kunigaikštiene Eboli, ir jis buvo taip neatsargus, kad pagrūmojo jam išdavimu. Peresas žinojo, kad Pilypas niekuomet nedovanos tokio įžeidimo, ir ryžosi iš anksto pražudyti Eskovedą. Su didžiausiomis atsargomis pranešė jisai karaliui, kad don Chuano planas neapsistoja ant įgijimo Anglijos karūnos, kad, įgijęs tą, princas turi viltį užpulti su kariauna Ispaniją, pagaliaus, kad Eskovedas yra vyriausias agentas ir kaltininkas tokių užmonių. Patiekęs tūlas gromatas ir aptamsinęs prasmę jų, jis įstengė perliudyti šitoje paikystėje neišsitikintį ir baukštųjį karalių. Pilypas pavedė jam atsikratyti nuo don Chuano sekretoriaus kokiu nors paslaptu būdu. Žinoma, kaip ir visuose tokiuose atsitikimuose, pasiteiravo su spaviedninku, dievmylys pateris paaiškino, jogei karalius, tu-

rintis valdžią ant gyvasties ir smerties savo padonų, gali užmušti ką tik jam patinka, ir ūmai po to Eskovedas tapo papiautas nakties mete ant ūlyčios per žmogžudžius, pasiųstus per Peresą. Pradžioje viskas ėjo gerai. Žmogžudžių nesusekė; Peresas džiaugėsi, kad atsikratė nuo neprieteliaus, o Pilypas — kad išsigelbėjo nuo pavojaus. Tačiau neprieteliai Pereso suuostė tikrąsias priežastis Eskovedo smerties ir pranešė apie tai karaliui.

Nuo šitos valandos prasideda vienuolikmetinė, neišpasakomai akyva kova Pilypo II su savo ministru, kova, kuri buvo patraukusi akis viso Europos politiškiško svieto. Kaip neužrūstintas buvo Pilypas, bet tiesiog nudaigoti Peresą jis negalėjo. Pastarojo rankose buvo daug svarbių ir kompromituojančių karaliaus gromatų. Karaliui reikalinga buvo pirma atimti šituos pavojingus dokumentus ir tokiu būdu nuginkluoti priešininką. Dėl to jį raštavojo iš pradžių tik už prasikaltimus tarnystėje ir ėmimus kyšių. Kada gi prova iš tikro išrado daug jo nuodėmių, Pilypas liepė jam pasakyti, jogei prižada dovanoti, jeigu išduos visas paslaptingas popieras. Peresas tada savo krauju parašė iš kalėjimo laiškelį, kuriuomi liepė pačiai atiduoti karaliaus agentams popieras. Prižadėtoji skrynutė tapo iš tikro išduota; bet tuomi laiku svarbiausi dokumentai išimti ir paslėpti Pereso name. Dabar Pilypas, mislydamas, kad kalinys neturi jau savo rankose jokių įnagių apsigynimo, pavelijo Eskovedo sūnams pakelti prieš Peresą provą už nugalabinimą jų tėvo. Nelaimingąjį vėl įmetė į kalėjimą ir, neišgavę jokio prisipažinimo, pradėjo kankinti. Skaudžiai kankinamas, Peresas prisipažino, kad jis tikrai užmušė Eskovedą, vienok padaręs tai ant paliepimo karaliaus. Pareikalavo davadų. Paslaptyje užlaikyti dokumentai dar buvo kaltininko rankose, vienok jis bijojosi parodyti juos sūdžioms, kurie iš baimės prieš karalių galėjo juos sunaikinti. O tuom tarpu neišvengtinas galas grasino jam dabar, kaipo

susektam žmogžudžiui, suvadžiotojui ir įžeidikui karaliaus. Iš šito nelemto padėjimo išgelbėjo jį pati. Iš priežasties apsirgimo vyro ji vaikščiojo pas jį į kalėjimą ir, atsilankiusi vieną sykį, aprengė jį savais rūbais ir išleido, o pati pasiliko jo vietoje. Pabėgimo pragumai buvo jau iš anksto parengti, ir kalinys laimingai persigavo per Kastilijos ribus. Vos tik atsidūrė jis ant savo tėvynės žemės, kaip paskui jį lėkė jau smertini nuosprendžiai, gaudytojai ir ieškotojai iš Madrido. Bet čion jau ne taip lengva buvo suimti jį. Ant valnos Aragonijos žemės karaliaus Pilypo valdžia, visogalinga Kastilijoje, ant kiekvieno žingsnio susitiko su apžebojimais iš šalies senobinių tautiškų fuerų. Kaipo tengymis aragonas, Peresas turėjo tiesą stotiesi po prieglauda didžiojo justicijaus, ir karalius, kaip kiekvienas prastas ūkėsas, galėjo vesti su juomi tiktai įstatymišką provą. Jokia galybė, jokia valdžia ant žemės neturėjo valios uždėti ant pabėgėlio savo ranką nuo tos adynos, kaip užėmė jis vietą valstijos kalėjime manifestados. Nebuvo ką veikti. Pilypui prisiėjo vėl pradėti formališką provą. Bet čion Peresas galėjo jau drąsiai parodyti dokumentus, aiškiai liudijančius dalyvumą karaliaus Eskovedo užmušime. Ant pamato šitų popierų didysis justicijus iškilmingai išteisino jį. Pilypo pasiutimas galėjo išsipilti tiktai ant šauniosios pačios Pereso ir visos šeimynos. Jie įmesti tapo į tamsų kalėjimą, lūkuriuojant ko aršesnio. Veltu Peresas nuolankiai dabar prašė karaliaus pavelyti jam pavidale ypatingos mylistos gyventi kur nuošaliai su pačia ir vaikais, veltu grasino apskelbimu didžių valstijinių paslaptybių, buvusių jo rankose. Pilypas vis dar turėjo viltį pragaišinti jį. Buvo Ispanijoje dar kitas tribunolas, nuo kurio negelbėjo nei lytis, nei amžius, nei kiltis — tribunolas, veikiantis tamsoje, nepažįstantis kitokių formų procedūros, apart kankinimo, kitokio įstatymo, apart interesų katalikystės ir valios karaliaus. Prie jo dabar, prie pagelbos šventosios inkvizicijos, nusidavė Pilypas, idant pribaigti sa-

vo neprietelių. Progą apkaltinimo išrasti buvo labai nesunku, ir šventasis sūdas niekuomet tuomi nesiauks-tė. Nusiminime ir kalėjimiškame ilgesyje Peresas, šaip geras katalikas, ištarė kelis nedievobaimingus žodžius. To pakako, idant jį apkaltinti kaipo eretiką. Surado liudininkus, surašė aktą ir pareikalavo nuo didžiojo justicijaus išdavimo kaltininko dėl išsiteisinimo prieš inkvizijos tribunolą. Justicijus, iš dalies iš baimės ir pasigerinimo karaliui, iš dalies dėl to, kad nebuvo tam tikrų įstatymų apie tiesas šventojo sūdo ir jo prietykius su valnomis įrėdnėmis šalies, sutiko, ir Peresą, apkaltą retežiais, paslapta nugabeno į Alchaferiją. Tačiaus jis turėjo geras pažintis su Aragonijos aristokratija, daugelį draugų Saragosoje; jiems nesunku buvo sukurstyti žmones, nekenčiančius inkvizicijos ir kastilų,— ir tada, pačioje dienoje išdavimo Pereso, ant rinkos įvyko regykla, kurią mes aprašėme aukščiaus.

Žinia apie Saragosos atsitikimus užklupo Pilypą II jau šešių dešimčių metų seniu, tame amžiuje, kada jis visiškai atsitolino nuo svieto ir visas pasišventė savo darbams savo Eskorialio kambaryje. Kambarys tas su langais, išsiduodančiais į bažnyčios šoną, visas apmuštas juodai, papuoštas nukryžiavotu Jėzumi ir daugybe relikvijų, sugabentų čion iš visų kampų krikščioniškojo svieto, panešus veikiaus į kliošoriaus celę, užsilaiko po šiai dienai senoviškame pavidale, pergyvenęs visas atmainas, kokios įvyko Eskorialyje laike paskutinių dviejų šimtmečių. Ir šiandien rodo ten senobinį raštstalį ir aukštas kėdes, ant kurių sėdėdamas dienas ir naktis dirbo nenuoalsusis darbininkas. Va sėdi jis vidurnaktyje, viens sau, apsikrovęs kupetomis popierų, išrašinėdamas lakštus po lakštų. Galva jo pabalo, akys užgeso, veidai susiraukšlėjo, stuomuo sukumpo ir iš-džiūvo, žlėbčiojimas maisto apsilpo, daugiaus negu kada būdas jo tapo lediniu ir grabiniu; vienok vargiai politikiškame sviete rasis kitas nenuoalsesnis darbinin-

kas. Jis žino viską ir visus Ispanijoje, Europoje ir Amerikoje. Asabas savo gadynės monarchų, jų ministrų, diplomatų ir valstijų vyrų, vadus Flamandijos bruzdėjimo, Kastilijos aristokratiją, administracijiškus agentus milžiniškos valstijos pažįsta jis taip gražiai, lyg kad amžių su jais krūvoje būtų pergyvenęs. Pastebėtinai tikrai pažįsta jisai pobūdį, įpročius, ryšius, metus, pagalios paviršutiniškumą kožno iš jų — jis, niekados nematęs jų savomis akimis. Sulig smulkiausių išgalių jam žinomos yra pajėgos, turtai ir vidurinis stovis visų vakarinių žemių. Šešios milžiniškos knygos, parašytos ant jo paliepimo, statistikiško aprašymo Ispanijos monarchijos niekados nenueina nuo jo raštstalio. Priedvarinės ir politikiškos intrigos gadynės, paslaptingi planai ir prietykiai tarp dvarų žinomi jam yra taip nuodugniai, jogei istorikas būtų laimingas, jeigu galėtų sugaudyti tokį gausą žinių apie anuometinį politikišką svietą. Ką, regisi, negalėtų padaryti monarchas su tokia galybe, su tokiomis žiniomis ir stropumu? O vienok mes žinome, kad Pilypas buvo netikęs valdimieras ir trumparegis politikas. Visas tas jo kambarinis darbštumas ant nieko labo nevedė. Idiakesas, Mura, Šinšonas, kurie rokuojami buvo paskutiniame laike jo mylėtiniais, toli nebuvo pašvęsti į visas paslaptis jo politikos. Visas ateinančias gromatas Pilypas atplėšdavo pats, skaitydavo jas ir pagal nužiūrėjimą kartais pranešdavo ministrams tūlas žinias. Šitaip viskas likdavosi amžinoje, tylioje paslaptyje. Paslaptis, geriausia atrama despotiškų vyriausybių, Pilypo politikoje buvo išplėtota plačių plačiausiai. Paslaptį laikė jis net ir tada, kada apie ją jau šnekėjo ant ūlyčių. To dėlei jis retai atrasdavo tinkančius sandarbininkus. Ir kaipgi galima pagelbėti žmogui, apsiauptam amžinais neišsitikėjimais ir pasalybėmis? Bet ar nors pats Pilypas buvo gabus pakelti visą tą naštą valdžios ir rūpesnių, kuriuos taip atkakliai slėpė nuo kitų? Kas tau, buvo tai vienas iš negabiausių darbininkų. Jo protas buvo nevierytinai

siauras. Niekuomet jis neįstengė iškilti sulig visatinų plačių planų ir apmąstymų ir nuolatos painiojosi menkniekiuose. Sulig mūsų daėjo daugelis Pilypo ranka rašytų pasargų, kurias jis padėdavo paprastai ant šonų perskaitytų popierų. Visos jos yra niekingos ir tuščios. Taip va labai svarbiame pranešime apie rengimą armados Pilypo atyda apsistojo ant menko gramatikiško apsirikimo. „Armada,— parašyta pranešime,— prastovėjo Lisabonoje aplink mėnesį", ispaniškai — *quassi un mes*. Pilypas daro pasargą, kad *quasi* reikia rašyti su viena *s*, o ne su dviem. Kuone apie tą patį laiką Ispanijos agentas Londone praneša savo karaliui apie Anglijos apsiginklavimą. Jis su mažiausiomis smulkmenomis aprašinėja kariškus laivus, kanuoles, paraką, sudėjimą armijos, aprašinėja žmogystą Elizabetos, jos gyvenimo būdą, valstijos vyrus, dvarą ir vienoje vietoje, pasakodamas apie išpuošimą jos kambarių, išsitaria, jogei vieną kartą, laukdamas audiencijos, jis pasergėjęs languose jos priimtuvės daugybes kažin kokių vabalėlių. Pilypas, palikdamas ant šalies kanuoles, laivus ir armiją, apsistoja ant šito daikto ir ištaria gudrų dasiprotėjimą, kad tai turėję būti blusos. Ir ant panėšių mažmožių eikvojamas buvo darbštumas valdimiero, kuris pagal savo stovį ir galingumą buvo centru anuometinio politikiško svieto. Tas svietas, anot jo supratimo, buvo valdomas raportais ir protokolais, ir nuotykiai turėjo tiesą įvykti ne kitaip, kaip pagal programą, patiektą jo kambaryje. Kiekviename atsitolinime nuo programos, kožname liuosame krustelėjime žmonių gyvenimo jisai regėjo ne tolynžengybę ir plėtojimąsi, bet anomaliją ir maištą. Ir va sėdi jisai nejudąs aukštoje kėdėje, stropiai vartydamas popieras ir išsiuntinėdamas nesuskaitomas daugybes gromatų į visas šalis svieto. Tarsi voras išplečia jis iš čion į visas puses savo plonus siūlus ant viso veido krikščioniškos Europos, ir visi tie vortinkliai susieina čionai, ant šito stalo, šitame tyliame ir nuobodžiame kambaryje. Prancūzija mėtosi

drugyje ūkėsiškos karės, Niderlandai pavirto į skerdnamį, Airija chroniškame sujudime, Anglija dreba nuo baimės, kad va užmarinė armija išlips ant kranto, pati Ispanija tapo jau laimikiu tamsybės, nuskurdimo ir fanatizmo — kaltininku visų tų nelaimių šitas apvienėjęs, nenurimstąs senis, šitas pedantas urėdininkas, dėvintis ant galvos savo karūnas Ispanijos, Neapolio, Milano, Niderlandų ir nesuskaitomų valdynių didžmariuose.

Kas atsieina Aragonijos nuotykių, tai, kaip nei baisiai buvo įapmaudytas karalius pirmutinėmis žiniomis, vienok jis giliai paslėpė apmaudą ir viską priėmė su paprasta, nesudrumsta atvanga. Nerangus iš prigimimo ir išrokavimo, nenumaldaujamas pagiežoje, paslaptingas užmanymuose, jis laukė pasekmių ir viens sau apmislinėjo pragumus, niekuomi nerizikavojant, tikrai pasiekti savo mierius. Pirmių pirmiausiai jis užsimanė pasinaudoti reakcija, kurios galima buvo lūkuriuoti Aragonijoje tuojaus po revoliucijiškam subruzdimui, ir po išlyga amnestijos prispirti luomas išduoti Peresą. O ten jau lengva buvo išrasti progą atkeršyti maišto kaltininkams ir pagalios panaikinti pačią konstituciją, kaipo padavusią tam priežastį. Su tokiu mieriu jis kreipėsi prie Aragonijos didžiūnijos, kaipo daugiausia ištvirkusios draugijos luomos, ir pasakė, jogei noriai užmiršiąs, kas įvyko, jeigu ji tik bus nuolankesnė dėl reikalavimų inkvizicijos. Aristokratija be prieštaravimo sutiko ant šito begėdiško prisiūlyjimo, juomi greičiaus, kad ji nesitikėjo apginti savo tiesas su ginklu. Po įtekme tokio stovio dalykų Saragosoje tapo sutverta komisija iš trisdešimties vyriausių juristų karalystės, kuri, nusprendusi dalyką, išrado, jogei inkvizicija, nepanaikindama tiesų manifestacijos, gali tūluose atsitikimuose apstabdyti jos veikmę ir jogei Peresą reikalinga yra išduoti šventamjam tribunolui, jeigu justicijus ant to pristos. O viršininkas šitas Pereso išdavimo klausime jau ir pirma buvo prielankus dėl vyriausybės, ir iš jo pusės negalėjo būti jokių prieštaravimų. Fariziejiškas

nuosprendis komisijos priimtas tapo ir per deputaciją kortesų, magistratą ir miesto valdžią. Pilypas juomi daugiaus džiaugėsi iš tokio pakrypimo dalykų, kad tuomi pat laiku sulig jo ausų daėjo gandas apie pavojingas užmones Pereso, turinčio būtent pasiryžimą sukildyti visą šalį prieš Kastilijos valdymą, įkurti joje respubliką ant pavidalo Venecijos arba Genujos ir aršiausiame atsitikime pasiduoti net po valdžia Henriko IV*. Įbauginto karaliaus akyse 24 d. gegužio buvo tarytum preliudija užmanyto perversmo; dėl to jis dabar nesigailėjo dėl aragonų nei mylistų, nei prižadų, geisdamas veikiaus prašalinti pastaruosius apsunkinimus. Bet užtai dėl Pereso užstojo fatališka valanda. Veltu nelaimingasis žmogus keikė justicijų vardan savo ilgų kentėjimų, dieviškos tiesos ir senobinės valnybės Aragonijos neatsakyti jam apgynimo. Justicijus buvo kurčias ant visų jo maldavimų. Ant 24 d. rugpiūčio paskirtas tapo naujas jo išdavimas. Artinosi diena, kurioje balsas jo ant visados nutils kokioje tamsioje požemėje, iš kur neišlėks jau nuo jo nei vienas skundas, nei vienas protestas. Tokiame nelemtame padėjime jam nesiliko kito kelio, kaip dar sykį sukurstyti Saragosoje maištą. Su tokiu mieriu jis paleido į žmones daugybę pakurstančių raštų, o draugai jo su būriais ginkluotų žmonių pasirengė, kaip pirma, atmušti jį per prievartą. Tokiu būdu, nežiūrint ant didžiausios atsargos vyriausybės ir didokų ginkluotų pajėgų, į miestą sutrauktų, 24 d. rugpiūčio ant miesto ūlyčių įvyko naujas kraujo praliejimas. Maištininkai vėliuk išvaikė karališkus urėdininkus ir algvazilus inkvizicijos, uždegė namą, kuriame pasislėpė jie nuo įbingusių žmonių ir iškilmingai išnešė Peresą ant rinkos, kur žmonės jį džiaugsmingai pasveikino. Ant tų pėdų potam jam parengė arklį, ir tą pačią naktį jis jau buvo Pirėnų kalnuose, o iš ten laimingai nuvyko į Prancūziją.

Ilgai dar tęsis originališka kova karaliaus su savo padonu. Iš Navaros, Paryžiaus ir Londono Peresas ker-

šys savo valdimierui už visus iškęstus vargus, ir iki pat myriui savo Pilypas darys spąstus ant gyvasties savo neprieteliaus su pagelba paslaptingų užmušėjų ir suokalbių. Bet mes jau neseksime paskui šitą charakterišką tragediją amžiaus, bet pasakysime tik keletą žodžių apie užbaigą Aragonijos maištų.

Pabėgus Peresui, nieks jau nežebojo karaliaus rūstybės ir pagiežos. Juk jam dabar nebuvo nei reikalo slėpti savo keršto. Neprietelius jo išslydo, aragonai buvo visame kame prasikaltę, ir galima buvo įspėti, kad jiems pritrūks ir pajėgų, ir drąsos energiškai ginti savo tiesas; tačiaus Pilypas ir čion griebėsi už neparangios, atsargios ir pasalios politikos. Tuomi pat laiku, kada nuolankiai jis išklausinėjo Aragonijos deputaciją, atvykusią į Madridą melsti atleidimo, ant rubežiaus Aragonijos rinkosi dvylikos tūkstančių kariauna. Patriotai tuojaus pakėlė riksmą, kad tai — atviras sulaužymas fuerų, o komisija juristų apskelbė, kad karalius Pilypas pasikėsėjo ant konstitucijos ir kad justicijus privalo pašaukti ūkėsus prie ginklo dėl apgynimo šalies. Pilypas stengėsi nutildyti subruzdimą, paleisdamas gandą, kad kariauna traukia į Prancūziją ir tik, pro šalį eidama, pagelbės tiesdarystei nubausti kaltininkus maišto, pagaliaus velijo visame kame atsidėti ant jo. Vienok justicijus jau apskelbė visatiną ginklavimąsi ir pats apėmė valdžią ant netvarkios, ant greito surinktos armijos insurgentų. Tautiška Aragonijos vėliava šv. Jurgio, papuošta garbe šimtmetinių pergalėjimų maurų, vėliuk plevėsavo lauke, ir vėliuk šitie nenumalšinamiejie kalniečiai nešė, kaip kitados, į mūšavietę savo senobinę drąsą ir meilę tėvynės. Tačiaus gadynės dvasia stovėjo jau ne ant jų šono. Ginklai, organizacija, disciplina, gabumas generolų davė kastilams regimą persvarą. Aragonai, priešingai, neturėjo nei artilerijos, nei kariško gabumo, nei disciplinos, o kas aršiausiai — vadovai jų netikėjo į savo dalyką. Mažadūšiai ir išsigimę hidalgai pirmiejie pradėjo bėgti iš abazo. Hercogas

de Vijaže Moza, grovas d'Aranda su savo pulkais pasislėpė kalnuose, ir armija išsiskirstė, nesusitikusi nei su nepriteliumi. Kastilijos generolas be mažiausių pasipriešinimų apėmė Saragosą, nuo maurų gadynės nemačiusią savo sienose svetimžemiečio kareivio. Pradžioje, rods, kastilai elgėsi gražiai ir broliškai: karališkas komisaras apskelbė mylistingus norus Pilypo; bet tai darė tik dėl to, idant išbėgiojusiejie insurgentai sugrįžtų į miestą. Ir kada didesnė jų dalis, apvilta tokiu mylistingu apsiėjimu, iš tikro sugrįžo, Pilypas staigu griebėsi už žiaurių pragumų. Pradėjo nuo justicijaus. Veltu nelaimingasis vyriausybininkas protestavojo prieš prievartą, atsišaukdamas ant savo senobinių fuerų, pagal kuriuos tiktai Aragonijos kortesai galėjo sūdyti jį. Jam parodė prastą laiškelį karaliaus, kuris reikalavo jo galvos. Tą pačią dieną ant rinkos pastatė kartuves, apstatė jas kareiviais, ir pastarasis didysis sūdžia valnos Aragonijos don Chuanas de la Nusa, kurio pravardė daugiaus kaip šimtą ir keturias dešimtis metų taupojo šitą urėdą paveldėtinai, užvestas tapo ant kartuvių juoduose rūbuose ir retežiuose. Prie kruvinos regyklos nei vieno aragono nesirado. Nuogąstis ir nusiminimas viešpatavo mieste. Visi jautė, kad asaboje tautiško tribūno Pilypas nudaigojo valnybę visos šalies. Daug aukų lipo dar po to ant šitų trepų, pakol neužgeso troškuliai karaliaus, ir tame pat laike, kada kraujas tekėjo iš po kirvių Kastilijos budelių, raudonoji žara stovėjo ant Saragosos nuo liepsnojančių laužų šventosios inkvizicijos, išdidžiai pakėlusios dabar savo galvą...

Po įtekme neapsakomos baimės susirinko Aragonijos kortesai ir ant paliepimo karaliaus patys išsižadėjo visų svarbiausių garantijų savo senobinės valnybės. Katalikybė ir despotybė — žiaurioji programa Pilypo II — pilningai įsiviešpatavo dabar ir Aragonijoje, vieninteliame kamputyje Pirėnų pussalio, kur dar išlikę buvo liekanos viduramžinės valnybės. Nuo šios va-

landos pražūtingoji sistema smarkiai plinta po visą katalikišką Europą. Ji įsibrauja į Prancūziją, Austriją, pietinę Vokietiją ir prie Stiuartų gresia pavergti net Angliją. Vienok, apgailestaudamas likimą šauniosios tautos ir valnų jos įrėdnių, kuriose buvo tiek puikių dalykų, kurios tapo įgytos amžiais kraujo ir aukų, istorikas negali per daug jas garbavoti. Jis turi nusiraminti mislia, kad viduramžinės konstitucijos, ir net geriausioji tarp jų — aragoniškė, sergėjo tiesas tik nedaugelio žmonių — privilegijuotų ūkėsų, pavergdama visus kitus gyventojus, ir kad Europai reikėjo dar pereiti per ilgą ir rūsčią mokslainę absoliutizmo, idant išauklėti save dėl platesnės, išmintingesnės ir teisingesnės liuosybės mūsų dienų.

Netikiai vieno amžiaus dažnai tampa vainikuotais šventaisiais sekančiame amžiuje.

Naikintojai senovės yra tvėrikais naujos gadynės.

Kuomet laikas bėga, senovė prasišalina ir naujoji gadynė savo eilioje pasęsta.

Tas pats dedasi protiškame sviete, kaip ir kūniškame: puvimas ir augimas, ir visados šalia kapo palaidotų amžių žaliuoja jaunysta ir džiaugsmas.

Istorija protiškojo progreso yra parašyta gyvenimuose netikių.

Politikiškos tiesos tapo išlaikytos per išdavikus; valnybė proto — per eretikus.

Užkabinėti karalių buvo išdavysta; ginčytiesi su kunigu buvo netikysta.

Per daug metų kardas ir kryžius buvo du draugu. Iš draugės jiedu naikino tiesas žmogaus. Jiedu gynė vienas kitą.

Tronas ir altorius buvo dvyniai du vanagai, išperėti iš vieno kiaušinio.

Jokūbas I* sakė: „Nėra vyskupo,— tai nėra nei karaliaus!" Jis galėjo dar pridurti: „Nėra kryžiaus,— tai nėra nei karūnos." Karalius buvo valdimieru kūnų žmonių, kunigas — dūšių. Vienas gyveno iš mokesčių, surinktų per prievartą, antras — iš almužnų, surinktų per bauginimą — abudu razbaininkai, abudu ubagai.

Šituodu razbaininkai ir ubagai valdė du svietu. Karalius dirbo įstatymus, kunigas dirbo dogmatus. Abudu apturėjo savo valdžią nuo dievo; su sulenktomis strėnomis žmonės vilko jungą vieno, su išžiodytomis nuo padyvų žabsomis apturėdavo dogmatus nuo antrojo. Jeigu žmonės užsimanydavo valnybės, tai jie tapdavo sutrinti per karalių, o kožnas kunigas buvo Erodu, kuris skerdė kūdikius smegenų.

Karalius valdė per prievartą, kunigas per bauginimą, o abudu per viens kitą. Karalius sakė savo žmonėms: „Dievas sutvėrė jus mužikais, o mane padarė jūsų karaliumi; jis sutvėrė jus dėl darbo, o mane dėl linksmybių; jis padarė skudurus ir kiaulinyčias dėl jūs, purpurus ir palocius dėl manęs. Jis sutvėrė jus dėl klausymo, o mane dėl paliepimų. Tokia yra teisybė dievo." O kunigas sakė: „Dievas sutvėrė jus tamsūnais ir griekininkais; mane jis padarė šventu ir išmintingu; jūs esate avys; aš esmi skerdžius; jūsų vilnos priguli man. Jeigu jūs neklausysite manęs čionai, dievas nukoros jus dabar ir kankins amžinai kitame sviete. Tokia yra mielaširdystė dievo."

„Jūs neturite protauti. Protas yra maištininkas. Jūs neturite ginčyti — ginčas yra gimdytinis savmylybės; jūs turite tikėti. Tas, kuris turi ausis dėl klausymo, tegul klauso. Dangus yra klausymas ausių."

Ant laimės dėl mūs, buvo išdavikai, buvo eretikai, bliuznytojai, mislytojai, tyrinėtojai, mylėtojai valnybės, žmonės genijų, kurie paaukavo gyvastį dėl pagerinimo išlygų savo artimų.

Čion gal pritiks užduoti klausimą: „Kas vadinasi didžiuoju žmogumi?" Didis žmogus padidina sumą žinios, išplečia apregę mislies, išvalnija dūšias iš Bastilės baimės, persiiria per nežinotinas, duoda naujas salas ir naujus kontinentus dėl viešpatavimo misliai, naujas konsteliacijas dėl firmamento proto. Didis žmogus neieško pagyrų nei lobių; jis ieško teisybės; jis ieško kelio į laimę, ir ką jis suranda — viską atiduoda kitiems.

Didis žmogus barsto žemčiūgus prieš kiaules, ir kiaulės kartais pavirsta į žmones. Jeigu didieji žmonės visados būtų laikę tuos žemčiūgus tik dėl savęs, didelės daugybės svieto šiandien būtų barbarais.

Didis žmogus yra žvakė tamsybėse, žiburėlis prietarų naktyje, įkvėpimas ir pranašystė. Prakilnybė nėra dovana didmenos; ji negali būti užberta ant bet kokio žmogaus; žmonės negali atiduoti ją vienas kitam; jie

gali duoti vietą ir galybę, bet ne prakilnybę. Vieta nedaro žmogų žmogumi nei karūna karalių. Prakilnybė eina iš vidaus.

Didieji žmonės yra didžiavyriai, ką išvalnijo kūnus žmonių; tokiais yra filosofai ir mislytojai, ką davė valnybę dūšiai; tokiais yra poetai, ką perkeitė paprastumus ir pripildė gyvenimus daugelio milijonų su meile ir daina. Tai yra artistai, ką apdengė grynas sienas ilgaus gyvenimo su triumfu genijaus. Tai yra didžiavyriai, kurie nudaigojo baisūnus tamsybės ir baimės, kurie peržiūrėjo Gorgoną* ir nuvijo kraujagėringus dievus nuo jų tronų.

Tai yra išradėjai, didieji mechanikai, karaliai visko to, kas yra naudingu, kurie civilizavojo šitą svietą.

Priešakyje šitos didžiavyrių armijos visų pirma stovi Volteras, apie kurį aš pasiryžau pašnekėti šiame susirinkime.

Volteras! Vardas, ką sujudina paguodonę žmonėse, pasiutimą tarp kunigų. Ištark šitą vardą prie kunigo, ir tu pamatysi, kad tuomi padarai tikrą apšaukimą dainos. Ištark tą vardą, ir nuo veido kunigo ličyna pakaros nukris, o iš lūpų atleidimo pasipils gyva Niagara keiksmų ir teršimų. O vienok Volteras buvo didžiausias žmogus savo gadynės ir padarė daugiaus dėl žmonių giminės, negu kas kitas iš sūnų žmonių.

Nedėldienyje, 21 d. lapkričio 1694 m., gimė kūdikis; kūdikis labai silpnas, kurio kvapas abejojo, ar liktiesi kūne, ar ne. Šitas kūdikis tapo didžiausiu žmogumi 18 šimtmečio.

Kada Volteras atėjo ant šitos „didėsės parodavietės kvailių", jo tėviškė buvo krikščioniuojama — ne civilizuojama — per 14 šimtų metų. Per tūkstantį metų religija pakajaus ir labo viešpatavo. Įstatymai buvo duodami per krikščioniškus karalius, pašventinami per „išmintingus ir šventus žmones".

Po mylistinga valdžia krikščioniškos meilės kožnas sūdas turėjo savo tortūrų kambarį, ir kožnas kunigas

rėmėsi ant nykščiagrąžčio ir spaustuvo. Tokia buvo pasekmė palaimintos evangelijos, kad kožnas mokslas buvo išguitiniu. Ištarti savo nuoširdžią mislį, pamokinti savo artimą, tyrinėti ką dėl savęs, ieškoti teisybės vis tai buvo piktadėjystos, ir „šventoji motina bažnyčia" gaudė piktadėjus su kardu ir liepsna.

Tikėtojai į dievą meilės — visų tėvą — korojo tūkstančius nusidėjimų su tortūromis ir smerčiu. Nutarti žmonės buvo kankinami dėl prisipažinimo. Prasūdyti žmonės buvo kankinami dėl išdavimo pravardžių kitų. Po vadovyste bažnyčios kankynės tapo vienintele reformuojančia galybe. Skaitomame palaimintame mete 1694 visi raštininkai prigulėjo nuo mylistos karaliaus ir kunigų. Daugumas jų buvo sumesti į kalėjimus, nubiednyti koromis ir kaštais, išvyti arba nužudyti. Tos kelios valandėlės laiko, kurios atlikdavo budeliui nuo jo profesijos pareigų, buvo pašvenčiamos deginimui knygų. Sūdai teisybės buvo slastos, į kurias nekaltybė buvo gaudoma. Sūdžios buvo taip nelabi ir kraujagėrūs, lyg kad jie buvo tikri vyskupai ar šventiejie. Nebuvo sūdijimų per prisaikintųjų sūdą, ir sūdžios prasūdydavo ant nužudymo žmones, kad ir be jokių darodų kaltumo. Liudininkai, kuriuos valė buvo kankinti, paprastai pasakydavo tai, ką sūdžios norėdavo girdėti.

Kada Volteras užgimė, bažnyčia valdė ir turėjo savo naguose Prancūziją. Tai buvo gadynė visatino ištvirkimo. Kunigai buvo daugiausia kekšininkai, sūdžios — kraujagėringi ir neteisūs. Karaliaus palocius buvo paleistuvystės namas. Ponai buvo beširdžiai, išdidūs, arogantiški ir kraujagėrūs sulig pastaram laiptui. Prasčiokai žmonės buvo laikomi už ariamą galviją. Reikėjo bažnyčiai darbuotiesi tūkstantį metų dėl pagaminimo tokio laimingo stovio dalykų.

Revoliucijos sėklos nenumanomai buvo barstomos per kiekvieną poną ir per kiekvieną kunigą. Jos brinko palengva širdyse vargdienių; jos buvo laistomos ašaromis vaitojimų; antausiai pradėjo nešti procentą.

Visur buvo kažin koks išsiilgimas kraujo. Darbininkai, pajuodę nuo saulės, sukumpę nuo darbo, iškraipyti nuo vargo, stebėjosi į baltus kaklus išdidžių ponių ir mislijo apie kapojimą jų.

Anose dienose liudininkai buvo kvočiami su pagelba kankinimo instrumentų; bažnyčia buvo arsenalas prietarų; stebuklai, relikvijos, aniuolai ir velniai buvo taip paprasti, kaip ir melai.

Volteras kilo iš žmonių. Anos gadynės kalboje jisai neturėjo pratėvių. Jo tikra pravardė buvo Fransua Mari Arue. Jo motina buvo Margerit d'Omar. Šita motina pasimirė, kada jis buvo 7 metų amžiaus. Jis turėjo vyresnį brolį Armandą, kuris buvo dievingas, labai tikingas ir baisiai nelabas. Šitas brolis nešdavo almužnas bažnyčiai, idant atsipirktų nuo koronės už netikę brolio. Ant kiek mums žinoma yra, visi jo pratėviai buvo nemokinti žmonės. Arue nepaliko parašę nei eilutės. Abe Šoljen buvo jo podis ir, nors kunigas, buvo deistas, nesirūpinantis nieko apie savo religiją, jei bent tik ant tiek, ant kiek ji nešė jam algą. Voltero tėvas norėjo išleisti sūnų į advokatus, bet tasai neturėjo palinkimo prie advokatystės. Sukakus 10 metų amžiaus, jisai įstojo į kolegiją Lui le Grand. Tai buvo jėzuitų mokslainė, ir čion jis mokinosi per septynetą metų, apleisdamas ją 17 metų, po kam jau nesimokino jokioje mokslainėje. Anot Voltero, jis neišmoko nieko šitoje mokslainėje, apart trupučio graikiškos kalbos, pusėtinai lotyniškos ir didelės daugybės niekų.

Toje kolegijoje Lui le Grand jie nemokino geografijos, istorijos, matematikos ir kitų mokslų. Tai buvo katalikiška įrėdnė, prižiūrima jėzuitų. Anose dienose religija buvo apginama ir palaikoma per valstiją. Užpakalyje visų dogmatų buvo banjetai, kirvis, ratas, pundas rykščių ir tortūrų kambarys. Kuomet Volteras mokinosi Lui le Grand kolegijoje, karaliaus žalnieriai medžiojo protestantus Sevenės kalnuose dėl karstymo

ant kartuvių, dėl tortūrų, dėl draskymo ant ratų, dėl deginimo ant stirtų.

Yra tik vienas reikalingumas valdžios — išlaikymas valnybės, užtikrinti kožnam žmogui tai, kas jam priguli, apsergėti žemdirbį nuo išplėšimo to, ką jisai uždirba iš žemės, mechanikui — ką jisai naujo išranda, artistui — ką jis sutveria, mislytojui — tiesą skelbimo savo mislių. Valnybė yra dvasė tolynžengybės. Prancūzijoje žmonės buvo siautulio dalykai dėl karaliaus. Visur juodavo šmėkla Bastilės. Ji gulėjo ant saulėčiausios dirvos, ant laimingiausio namo. Su karaliumi vaikščiojo budelis; užpakalyje trono buvo tortūrų kambarys. Bažnyčia šaukėsi į tortūras, ir tikėjimas rėmėsi ant pundo rykščių. Mokslas buvo piktadėju, ir filosofija, neva taip vadinama, buvo klapčius prietarų. Ponai ir kunigai buvo apšviesti. Mužikai buvo kirminai. Tinginystė sėdėjo už puotinio stalo, o darbštumas rinko trupinius ir pluteles.

Turėdamas 17 metų amžiaus, Volteras ryžosi pasišvęsti literatūrai. Tėvas sykį išsitarė, šnekėdamas apie savo sūnus Armandą ir Fransua: „Aš turiu porą kvailių — vieną eilėse, kitą prozoje." 1713 m. Volteras tapo diplomatu. Jis nukako į Hagą, pristojo prie prancūziškojo pasiuntinio ir tenai pamylėjo merginą. Merginos motina nebuvo prielanki tai meilei. Volteras nusiuntė savo drapanas merginai, idant toji persirėdžiusi galėtų lankyties pas jį. Viskas tas tapo susekta, ir jisai likosi pavarytas. Šitai merginai jisai parašė gromatą, ir toje jūs rasite raktą Voltero: „Apsisaugok nuo rūstybės savo motinos. Žinai, ką ji gali padaryti. Patyrei tai gana gerai; tai yra vienintelė tavo proga. Sakyk jai, kad užmiršai mane, kad nekenti manęs; pasakius tai, mylėk mane dar daugiaus." Iš priežasties šito atsitikimo Volteras tapo formališkai atstumtas nuo paveldėjimo turtų per tėvą. Tėvas pasirūpino gauti paliepimą suimti savo sūnų ir davė jam pasirinkti vieną iš dviejų — arba išsinešdinti už marių, arba kirmyti kalė-

jime. Pagalios jis ryžosi tapti advokatu ir sakė: „Aš jau dirbau nedėlią kamarninko kanceliarijoje, mokindamasis amatą gaudagrašių." Aplink tą laiką jisai parašė konkursinę poemą apie karaliaus dosnybę pabudavojime naujo choro katedroje Notr Dam. Jis nelaimėjo nieko. Pabuvus pas kamarninką tūlą laiką, jam pabiuro įstatymai, jis pradėjo rašinėti poezijas ir tragedijas. Dideli klausimai drumstė visuomenės protus toje valandoje, klausimai, ką užpila tvaną šviesos ant tos gadynės.

Pasimirus Liudvikui XIV*, regentas užėmė jo vietą; ir tada kalėjimai tapo atidaryti: regentas pareikalavo surašo visų žmogysčių, esančių kalėjimuose įsodintų, liepiant karaliui. Jisai išrado, kad, kas kišasi daugelio kalinių, nieks nežinojo jokios priežasties, dėl ko jie tapo laikomi ten. Daugelis šitų kalinių nežinojo patys savęs ir neišmanė, kodėl juos pasodino. Vienas italas buvo Bastilėje per 33 metus, nežinodamas kodėl. Atvažiavus jam į Paryžių pirm 33 metų, jis tapo suimtas ir įkištas į kalėjimą. Jis ten paseno. Jo familija ir draugai visi buvo išmirę. Kada visi tapo paleisti, jisai prašė palikti jį tenai, kur buvo, ir pergyveno ten pabaigą savo amžiaus. Seniems kaliniams tapo dovanota; bet į trumpą laiką jų vietas apėmė nauji. Šitoje valandoje Volteras neužsiiminėjo plačiuoju svietu — žinojo labai mažai apie tikėjimą ir apie valdžią; jisai darbščiai rašinėjo poeziją, darbščiai mislijo apie komedijas ir tragedijas. Jis buvo pilnas gyvybės. Visos jo svajonės buvo sparnuotos, kaip peteliškės. Jis tapo apkaltintas už parašymą tūlos įžeidžios epigramos. Jis tapo išsiųstas į Tulę, 300 mylių atstu nuo Paryžiaus. Iš šitos vietos jisai rašė savotišku būdu: „Aš esmi dvarelyje, vietoje, ką būtų smagiausia ant svieto, jeigu tik nebūčiau nuvytas į ją, ir kur nėra jokio trūkumo dėl mano tobulos laimės, apart valnybės apleidimo jos. Būtų smagu čion pasilikti, jeigu tik pavelyta apleist." Pagalios išvytiniui buvo leista grįžti. Vėliuk jis tapo su-

imtas; šitą kartą uždarytas Bastilėje, kur jis sėdėjo kuone ištisą metą. Kalėjime jisai perkeitė savo pravardę iš Fransua Mari Arue į Voltero ir po tokia pravarde jis ir po visai dienai yra žinomas. Volteras pradėjo mislyti, abejoti, tyrinėti. Jisai studijavojo istoriją dogmatų bažnyčios. Jisai rado, kad religija jo dienų rėmėsi ant iškrevezojimo Rašto švento: nenuodėmingumas bažnyčios — sapnai iš proto išėjusių pustelninkų, niekystės tėvų, klaidos ir melagystės šventųjų, isterija zokoninkių, gudrybės kunigų ir kvailumas žmonių. Jisai rado, kad ciesorius Konstantinas*, kuris iškėlė krikščionybę į galybę, nudaigojo savo moterį Faustą ir savo vyresnįjį sūnų Krispų tame pat mete, kada jisai sušaukė sinodą į Nicą dėl nusprendimo, ar Kristus buvo žmogumi, ar sūnumi dievo. Sinodas nusprendė metuose 325, kad Kristus yra sujungtas su tėvu. Jisai rado, kad bažnyčia yra skolinga vyrui, kuris nužudė savo moterį, tėvui, kuris nudobė savo sūnų, už išrišimą jautraus klausimo apie dievystę mūsų išganytojaus. Jisai rado, kad Teodosijus* sušaukė sinodą į Konstantinopolį 381 m., kuriame tapo nutarta, kad dvasia šventoji paeina iš tėvo, kad Teodosijus jaunesnysis* sušaukė sinodą į Efezą 431 m., kuris apšaukdino Mariją motina dievo, kad ciesorius Marcianas* sušaukė kitą sinodą į Chalcedoną 451 m., kuris nutarė, kad Kristus turi du noru, kad Pognatus sušaukė kitą 680 m., kuris nutarė, kad Kristus turi du prigimimu šalia savo dviejų norų, ir kad, 1274 m. susirinkus sinodui į Lioną, svarbi buitis tapo išrasta, jogei dvasia šventoji „paeina" ne tik iš tėvo, bet taipogi ir iš sūnaus tuomi pačiu laiku.

Už tai vis Volteras tapo pravardžiuotas išjuokiku! Ką jisai išjuokė? Jisai išjuokė karalius, ką buvo neteisingi; karalius, kurie nesirūpino nieko apie vargus savo padonų. Jisai išjuokė tituluotuosius kvailius savo dienų. Jisai išjuokė kvailus ir priespaudingus įstatymus, barbariškus įpročius. Jisai juokėsi iš popiežių, kardinolų, vyskupų ir kunigų ir iš visų veidmainių ant že-

mės. Jisai juokėsi iš istorikų, kurie pripildinėjo savo knygas su melais, ir iš filosofų, kurie gyniojo prietarus. Jis juokėsi iš neapkęstojų valnybės, prispaudėjų savo artimų. Jisai juokėsi iš arogancijos, žvėriškumo, begėdiškumo ir neapsakomo niekingumo savo gadynės.

Jis tapo koliojamas už tai, ką vartojo išjuokimo ginklą. Veidmainystė visados nekentė juoko ir visados nekęs. Niekšai nemėgsta pamėklės, o kvailiai nekenčia proto. Jisai juokėsi iš abiejų, jisai juokėsi iš mitologijų ir stebuklų, kvailų gyvenimų ir melagysčių šventųjų. Jisai išrado melagystę, apvainikuotą tikingumu. Jisai išrado daugybes tamsumų, valdomų per gudrybę ir žvėriškumą kelių. Jisai išrado istorikus, peržliugusius prietarais, pripildančius savo leistrus negalimais dalykais, jisai išrado mokslininkus, pasikakinančius ant „sako". Aristotelis pasakė, kad moterys turi daugiaus dantų, negu vyriškiai. Šitas buvo atkartojama ir atkartojama per katalikų mokslininkus aštuonioliktame šimtmetyje. Volteras suskaitė dantis. Kiti kakinosi tuomi, kad „sako".

Mes galime įgyti supratimą apie išlygas Prancūzijos iš tos buities, kad Volteras rokavo Angliją už valnybės žemę. Buvojant Anglijoje, jisai matė kūną sero Isaako Niutono, palaidotą Vestminsterio abatystėje. Jisai skaitė raštus šito didžiojo vyro ir vėliaus suteikė Prancūzijai filosofiją didžiojo anglo. Volteras buvo apaštalas išminties. Jisai žinojo, kad negalėjo būti primityviška, arba pirmoji, kalba, iš kurios visos kitos kalbos išsprogo. Jisai žinojo, kad kiekviena kalba užaugo po įtekme aplinkybių žmonių. Jisai žinojo, kad sniegų ir ledų kalba nėra kalba palmių ir žolynų. Jisai žinojo taipogi, kad kalboje negalėjo būti stebuklų. Jisai žinojo, kad tai negalimas daiktas yra pasaka apie Babelio bokštą. Kad viskas visoje pasaulėje atsirado gamtišku būdu. Jis buvo neprietelius alchemijos, ne vien kalboje, bet ir moksle. Vienos ištraukos iš jo raštų pakanka dėl parodymo jo filosofijos tame dalyke. Jisai

sako: „Dėl pavertimo geležies į auksą du daiktai yra reikalingi. Pirmas — panaikinimas geležies; antras — sutvėrimas aukso." Volteras buvo žmogus linksmaus, gero pobūdžio, meilaus apsiėjimo. Jisai nekentė iš visos širdies filosofijos Kalvino, žiaurių, sausų ir negamtiškų dogmatų. Jisai gailėjosi tų, kurie reikalavo religijos, idant būti teisingais, nenuliūdusiais. O vienok daugiaus per šimtą ir penkiasdešimtį metų krikščioniškasis svietas persekiojo šitą žmogų ir teršė jo atmintį. Kožnoje krikščioniškoje pamokslinyčioje jo vardas tapo garsintas su prakeiksmu, kožna pamokslinyčia buvo arsenalu dergimo. Tai yra toks žmogus, apie kurį jokis kunigas dar nepasakė teisybės. Jisai buvo keikiamas katalikų, taip ir protestantų.

Kunigai ir pamokslininkai, vyskupai ir velnių varinėtojai, vadovaujantiejie bažnytininkai ir popiežiai pripildė svietą su apteršimais, su išbiaurojimais Voltero. Aš dyvijuosi, kad kunigai nenori arba negali ištarti teisybę apie neprietelių bažnyčios. Daugiaus kaip per 1000 metų kožna pamokslinyčia buvo kalvė, kurioje apteršimai buvo kalami.

Per daugelį metų šitas nenualsus žmogus pripildė Europą produktais savo smegenų. Piešiniai, epigramos, epikos, komedijos, tragedijos, istorijos, poemos, apysakos, užkliudančios kiekvieną fazę ir kiekvieną gabumą žmogaus proto. Tame pat laike, pasinėręs į reikalus, pilnas spekuliacijų, darydamas pinigus kaip milijonierius, nepraleidžia pro ausis mažiausios paskalos prieš sūdus, mažiausios nelabystės kunigų. Vienkart tėmija visus išradimus mokslų ir teorijas filosofų ir šitame babelyje nei ant valandėlės neužmiršta suduoti riuksą prietarų baisūnams. Miegodamas ir vaikščiodamas jisai nekentė bažnyčios. Su Argaus* akimis saugojo, su Briarejaus* rankomis jis mušė. Per šešiasdešimts metų jisai varė nuolatinę ir nepertraukiamą kovą, kartais atvirame lauke, kartais užklupdamas nuo krašto progos, rūpindamasi per visą laiką būti savistoviu, neprie-

gulmiu nuo visų žmonių. Jam visame kame sekėsi. Jis gyveno kaip kunigaikštis, tapo galybe Europoje, ir jame pirmu kartu literatūra tapo apvainikuota. Volteras, nežiūrint ant savo apystovų, nežiūrint ant visatinos teronybės ir priespaudos, tikėjo į dievą, ir tą tikėjimą jisai su pamėga vadino gamtos religija. Jisai užpuldinėjo dogmatus savo gadynės, nesa tie plėšė garbę nuo jo dievo. Jisai mislijo apie dievystą kaipo apie tėvą, kaipo šaltinį teisybės, protingumo ir meilės, o katalikų bažnyčios dogmatai padarė iš jo baisūną žvėriškumo ir kvailumo. Jisai užpuldinėjo bibliją su visais įnagiais, kokius tik turėjo. Jisai juokėsi iš jos geologijos, jos astronomijos, jos nuomonių apie teisybę, apie įstatymus ir įpročius, jos kvailų stebuklų, jos tamsumo apie visokius daiktus, jos beprotiškų pranašavimų, jos žvėriškų grasinimų ir jos papaikusių prižadų. Tame pat laike jisai garbavojo dievą gamtos, dievą, kuris duoda mums lytų ir šviesą, maistą ir žolynus ir sveikatą bei laimę — tą, kuris pripildo svietą su jaunysta ir grožybėmis.

1755 m. įvyko Lisabonoje žemės drebulys. Šita nuogandžioji nelaimė tapo priežasčia visokių mislijimų. Optimistai tapo priversti paklausti: „Ką gi mano dievas dirba? Kodėl visuotinas tėvas sutrina į dulkes tūkstančius savo vargingų vaikų, net toje valandoje, kuomet jie klūpodami siuntė dėkas jam?" Ką reikia daryti su šita baisybe? Jeigu žemės drebėjimai turi būti, tai kodėl jie neįvyksta kokioje neapgyvendintoje pustynėje, kokioje plačioje marėje? Šitas baisingas atsitikimas perkeitė teologiją Voltero. Jisai persiliudijo, kad šitas nėra geriausias iš visų svietų. Jisai persiliudijo, kad piktas yra piktu čionais, dabar ir visados.

Kas gali daryti buvimą neapmąstomos esybės? Tai yra užpakalyje supratimo — proto, vaidintuvės žmogaus,— rasi ten, kur zenitas su nadyru* susiskliaučia, šitas dievas gali būti randamas.

Volteras kapojo į visas puses, kariavo su kiekvienu įnagiu, ką protas, logika, išmintis, panieka, išjuokimas, sujudinimas ir sukurstymas gali išgaląsti, sutverti, pakuždėti arba vartoti. Jis dažnai nusilenkdavo, o tas nusilenkimas būdavo nauja įžeida. Jis dažnai atšaukdavo, ir atšaukimas būdavo tūkstantį sykių aršesnis už atšauktąjį dalyką. Jis imdavo tai atgalios, atiduodamas daugiaus. Išgirdamas jisai lupdavo kailį nuo savo aukos. Jo išgyrimuose būdavo nuodai. Jis dažnai traukdavosi į užpakalį, bet tame prasitraukime buvo užpuolimas. Jisai neturėjo noro pakakinti kunigus, matant jį deginant arba kenčiant. Apie šitą prasitraukimą jis parašė:

„Jie sako, aš turiu trauktiesi atgalios. Labai noriai. Aš apskelbsiu, jogei Paskalis* turėjo visados teisybę. Jeigu šv. Lukošius ir šv. Morkus prieštarauja vienas kitam, tai yra tik vienu davadu daugiaus tos teisybės religijos dėl tų, kurie žino, kaip suprasti tokius dalykus; o kitu meiliu davadu religijos yra tai, kad ji nesuprastina. Aš net prisieksiu, kad visi kunigai yra švelnūs ir teisingi; kad jėzuitai yra geriausi žmonės; kad zokoninkai nėra nei išdidūs, nei atsidavę intrigoms ir kad jų kvapas yra labai švankus; kad šventoji inkvizicija yra vainikas žmoniškumo ir tolerancijos. Vienu žodžiu, aš pasakysiu viską, ko tik galima norėti nuo manęs, jeigu jie duos man pakajų ir nepersekios žmogų, kuris nieką nenuskriaudė."

Jisai paaukavo geriausius metus savo darbštaus gyvenimo dėl gelbėjimo prispaustųjų, dėl priglaudimo persekiotojų, dėl naikinimo nedorų įstatymų, dėl vadavimo nekaltųjų, dėl gerinimo įstatymų Prancūzijos, dėl nušlavimo tortūrų, dėl minkštinimo širdžių kunigų, dėl apšvietimo sūdžių, dėl mokinimo karalių, dėl civilizavojimo žmonių ir dėl išgujimo iš širdžių jų mėgimo karių.

Volteras nebuvo šventas. Jis mokinosi pas jėzuitus. Jis niekados nesirūpino apie išganymą savo dūšios. Visi teologiškiejie disputai jį tiktai juokdino, dogmatai smūtnijo, o pasielgimas dievininkų erzino. Jis buvo daug geresnis už šventąjį. Daugelis krikščionių jo dienų laikė religiją ne dėl kasdieninio vartojimo, bet dėl nelaimių, lyginai kaip laivai gabenasi valteles dėl vartojimo laivakrušio valandoje.

Volteras tikėjo į religiją žmoniškumo, gerų ir prakilnių darbų. Per daugelį šimtmečių bažnyčia maliavojo dorybę taip biauriai, žiauriai ir šaltai, kad paleistuvystė buvo rokuojama grožybe. Volteras mokino grožybės, naudingumo, neapkentimo ir baisėjimos prietarų. Jis nebuvo didžiausias tarp poetų arba dramatistų, bet jis buvo didžiausias žmogus savo gadynės, didžiausias draugas valnybės ir baisiausias priešas prietarų. Jis parašė geriausias prancūziškas žaisles — bet jos nebuvo dyvinos. Jis rašė prozą nudabintą ir ištobulintą. Jis pripildė orą su blizgančiomis peteliškėmis, bet ne su šekspyriškais ereliais.

Jūs gal mislijate, kad aš pasakiau per daug; kad aš pastačiau šitą žmogų per aukštai. Pavelykite pasakyti man, ką Getė, didis vokietis, ištarė apie tą žmogų: „Jeigu tu reikalauji gilybės, genijaus, vaidintuvės, skonio, proto, jausmingumo, filosofijos, pakilumo, gamtos, išminties, fantazijos, teisingumo, lengvumo, miklumo, tikrybės, dailės, įvairumo, vaisingumo, karštumo, kerų, grožybės, grasnumo, pajėgos ir erelio smarkybės regėjime, begalinio supratimo, turtingo mokslo, puikaus tono, viežlybumo, švelnumo, meilumo, teisumo, grynumo, švarumo, iškalbumo, harmonijos, blizgėjimo, greitumo, linksmumo, nuoširdumo, prakilnybės ir visuotino tobulumo iš tikro, tai sek paskui Volterą."

Net Karleilis*, ansai senos Škotijos kurtas, kursai daugiaus, negu kas kitas, nekentė lenktynininkų, tapo prispirtas pripažinti, kad Volteras uždavė smertinį smūgį mūsgadyniniams prietarams. Tai buvo Voltero ranka,

ką įbėrė valnybės sėklas į širdis ir smegenis Franklino*, Džefersono* ir Tomo Peino*.

Tuluza buvo jo numylėtas miestas. Jis buvo turtingas relikvijomis. Žmonės buvo tamsūs, kaip mediniai šventieji, bet užtai jie turėjo džiovintus kūnus septynių apaštalų, kaulus daugelio kūdikių, paskerstų per Erodą, dalį sijono Marijos ir galybes kaukolių ir grioblų nepagydomų pamištpročių, vadinamų šventaisiais.

Šitame mieste žmonės apvaikščiodavo su didele iškilme ir linksmybe kasmet du šventus atsitikimus: išgujimą hugenotų ir palaimintas skerstuves šv. Baltramiejaus nakties. Ūkėsai Tuluzos tapo mokinti ir civilizuoti per bažnyčią. Keli protestantai, lėti, nesa nedaugėje, gyveno tarp šitų vilkų ir tigrų. Vienas iš tų protestantų buvo Žanas Kala* — mažas vertelga vilnonių pirkinių. Per 40 metų jis varė tą kupčystę, ir jo vardas neturėjo jokio plėtmo. Tai buvo teisingas, geros širdies ir lėtas žmogus. Jis turėjo pačią ir šešetą vaikų. Vienas sūnus perėjo į katalikus. Vyresnysis sūnus, Mari Antuanas, nemėgo tėvo amatų ir mokinosi advokatūros. Jam nevalna buvo advokatauti, neperėjus į katalikų tikėjimą. Jis mėgino gauti patentą, paslėpdamas, kad buvo protestantas.

Jis tapo susektas — pasidarė jam karšta.

Pagalios jis nusiminė ir pasidarė sau galą, pasikardamas vieną vakarą tėvo krautuvėje. Tuluzos dievininkai paleido paskalą, būk tėvai nudaigojo jį dėl periškadijimo pereiti jam į katalikų tikėjimą. Po tokiam baisingam skundui tėvas, motina, vienas sūnus, tarnaitė ir vienas svečias, buvęs jų name, tapo suimti.

Negyvasis sūnus tapo parokuotas už mūčelninką, bažnyčia paėmė jo kūną į savo valdymą. Tai atsitiko 1761 m. Nebuvo jokių davadų prieš suimtuosius, nei menkiausių, apart paskalos. Visos buitys liudijo ant naudos kaltinamųjų.

Nežiūrint į tai, vienok Žanas Kala tapo prasūdytas ant tortūrų ir nudaigojimo ant rato. Tai atsitiko 9 dieną kovo mėn. 1762 m., ir sūdo nuosprendis turėjo būti išpildytas ant rytojaus.

Ryte 10 dienos tėvas tapo paimtas į tortūrų kambarį. Budelis ir jo gizeliai tapo prisiekdinti ant kryžiaus atlikti tortūravojimą pagal sūdo nusprendimą. Jie pribruzguliavo jį už pirštų prie geležinės rinkės akmeninėje sienoje keturiomis pėdomis aukščiaus žemės, o kojas prie kitos rinkės asloje. Tada sutraukė viržius ir retežius, iki kiekvienas sąnarys rankose ir kojose tapo išsuktas. Potam jis buvo kvočiamas. Jis sakėsi esąs nekaltas. Tada viržiai tapo dar daugiaus sutraukti, iki gyvastis pradėjo purpsėti sutraukintame kūne; vienok jis pasiliko prie savo. Tai buvo paprastas kvotimas *(question ordinaire)*. Vėliuk magistratorius liepė aukai prisipažinti, ir vėliuk ana atsisakė, sakydama nieko neturinti dėl išpažinties. Tada parėjo kvotimas nepaprastas *(question extraordinaire)*. Į burną aukos tapo įstatytas ragas, talpinantis 3 kvortas vandenio. Šitokiu keliu 30 kvortų vandenio suvarė į kūną nelaimingojo. Kančios buvo neaprašytinos, o vienok Žanas Kala pasiliko tvirtas. Po to jis tapo nugabentas ant kartuvių pintinėje. Ten tapo pribruzguliuotas prie medinio kryžiaus, ką gulėjo ant kartuvių. Budelis paėmė geležinę štangą, sutriuškino kožną ranką ir koją dviejose vietose, uždudamas vienuolika smūgių iš viso. Nebagas tapo paliktas numirti. Jis gyveno per dvi adynas, skelbdamas savo nekaltybę sulig paskiausiai valandėlei. Jis pamažu mirė, dėl to budelis prismaugė jį. Tada jo vargingas, sužeistas, sukruvintas ir sutriuškintas kūnas tapo pribruzguliuotas prie malkinės ir sudegintas. Viskas tas buvo regykla — atpusku dėl nuožmiųjų katalikų Tulūzos. Ką jie būtų darę, jeigu jų širdys nebūtų tapę suminkštytos „didelėmis naujienomis linksmybės, pakajaus ant žemės ir geros valios dėl žmonių"?

Bet tai dar ne viskas. Turtas familijos tapo konfiskavotas; sūnus tapo išleistas iš kalėjimo su išlyga, kad jis taps kataliku; tarnaitė — jeigu įstos į kliošttorių. Dvi dukterys tapo uždarytos kliošttoriuje, o nelaimingai našlei buvo duota valė eiti, kur patinka. Volteras išgirdo apie šitą atsitikimą. Akimirkoje jo dūšia pasijuto liepsnoje. Jis priglaudė vieną sūnų po savo pastoge. Jis parašė istoriją atsitikimo. Jis susirašė su karaliais, karalienėmis, su ministrais ir advokatais. Kada pinigai buvo reikalaujami, jis nesigailėjo jų. Per metus jis pripildė Europą su atgarsiais vaitojimų Žano Kala. Jam pasisekė. Baisingasis nuosprendis tapo paniektas — nelaiminga auka tapo apšaukta nekalta ir tūkstančius dolerių surinkta dėl pagelbos motinai ir familijai. Tai buvo Voltero darbas!

Sirvensas, protestantas, gyveno Langvedose su savo motere ir trejetu dukterių. Vyskupo gaspadinė užsimanė, kad viena iš mergaičių pereitų į katalikų vierą. Įstatymai pavelijo vyskupui atimti vaiką nuo protestantų tėvų dėlei išganymo jo dūšios. Tatai mergaitė tapo atimta ir uždaryta kliošttoriuje. Ji pabėgo ir sugrįžo pas tėvus. Kūdikis buvo apdengtas šašais nuo kliošttorinio botago. „Kentėkite, vaikeliai, nesa dangaus karalystė laukia jūsų." Kūdikis buvo nesavyje; staigu ji pragaišo, ir po trijų dienų jos lavonas tapo atrastas šulinyje, per 3 mylias atstu nuo namų. Riksmas tapo pakeltas, kad protestantai nužudė ją dėl sulaikymo nuo katalikystės. Šitas atsitiko visai arti krikščioniškojo miesto Tuluzos, kuomet Žanas Kala buvo kalėjime. Sirvensai gerai žinojo, kad prova pasibaigs prasūdijimu. Jie pabėgo. Nežiūrint ant to, jie tapo prasūdyti, jų turtai konfiskuoti. Tėvai prasūdyti ant pakorimo, dukterys turi stovėti po kartuvių laike korimo jų motinos, po kam turi būti išgintos iš miesto. Familija išbėgo vidužiemyje; ištekėjusioji duktė pagimdė kūdikį Alpių pusnynuose; motina pasimirė, o pagalios tėvas, dasigavęs į Šveicariją, pasijuto be duonos

kąsnio. Jie šaukėsi į Volterą. Tas užstojo už juos. Jis pasirūpino apie juos, davė pinigų ant pragyvenimo ir triūsėsi dėl paniekimo prasūdijimo, ką tapo išduotas dėl jų, per devynis ilgus metus. Jisai atsišaukė į karalius dėl pinigų, į Katrę II* Maskolijos ir į šimtus kitų. Jam pasisekė. Jisai sakė apie tą provą: Sirvensai tapo sūdyti ir prasūdyti per dvi adynas sausyje 1762 m., o dabar, sausyje 1772 m., po dešimts metų triūsimo, jiems tapo sugrąžintos tiesos.

Tai buvo Voltero darbas. Kodėl dievo garbintojai turi nekęsti mylėtojus žmonių?

Espenasas buvo turtingas protestantas. 1740 m. jisai priėmė į savo namą protestantišką kunigą, kuriam jis davė vakarienę ir nakvynę. Šalyje, kurioje kunigai kartojo pamokinimą apie mielaširdingąjį samaritonietį, tai buvo piktadarysta. Už šitą piktadarystą Espenasas tapo sūdytas ir prasūdytas į katorgą ant viso gyvenimo. Kada jisai prasėdėjo jau kalėjime 23 metus, dasižinojo apie tai Volteras, ir ansai tapo per triūsą Voltero paleistas ir sugrąžintas familijai.

Tai buvo Voltero darbas. Nėra laiko papasakoti apie dalykus gen. Lali*, angliškojo gen. Bingo*, giminaitės Kornelio, jėzuito Adamo, raštininkų, dramatistų, aktorių, našlių ir siratų, dėl kurių pagelbos jis pašventė savo įtekmę, savo pinigus, savo laiką.

Bet aš papasakosiu jums apie kitą atsitikimą: 1765 m. Abevijo mieste pasenėjęs medinis kryžius ant tilto tapo sugadytas — surėžytas peiliuku — baisinga piktadarystė. Pagaliai, kada sukryžiavoti vienas ant kito, tampa daug šventesni už mėsą ir kraują. Du jaunikaičiu tapo aptartu — Ševalje de Labaras ir D'Etalondas. D'Etalondas pasmuko į Prūsus ir įstojo į kariauną.

Labaras pasiliko ir stojo prieš sūdą. Jis tapo apkaltintas be mažiausių davadų, ir jis bei D'Etalondas tapo prasūdyti: 1) ant tortūrų — paprastų ir nepaprastų; 2) išrovimo liežuvio iš šaknų su geležinėmis replėmis; 3) nukirtimo dešinių rankų prie durų bažnyčios ir 4) ant pri-

rakinimo geležiniais retežiais prie malkinės ir sudeginimo palengvoje ugnyje. „Atleisk mūsų kaltes, kaipo ir mes atleidžiame jas kitiems." Atsiminę šitą, sūdžios suminkštino savo nuosprendį, pataisydami jį taip, kad galvos turi būti nukirstos pirma atidavimo kūnų ant maisto liepsnoms. Prova tapo apeliavota į Paryžių, perkratyta per sūdą, sudėtą iš 25 sūdžių, mokintų įstatymuose, ir nuosprendis likosi patvirtintas. Nuosprendis likosi išpildytas 1 d. liepos mėn. 1766 m.

Volteras kariavo su visokiais įnagiais, kokius tik genijus galėjo išrasti ir vartoti. Jis buvo didžiausias iš visų karikatūristų, ir jis vartojo šitą dyviną dovaną be pagailos. Grynoje kristalizuotoje pamėklėje jisai neturėjo sau lygaus. Daila pamėklės tapo iškelta per jį ant aukštumos tikro mokslo. Jisai mokėjo ir vartojo kiekvieną atsišnekėjimą. Jisai daužė armiją veidmainystės ir priekabės, armiją tikėjimo ir melagystės. Volteras buvo erzinamas niekinga ir netikusia dvase savo gadynės, prisilaižytojų ir prisigerintojų pabrukuodegių ir priekabininkų, tų, kurie troško pelnyti loską nuo kunigų, mylistas nuo didžiūnų. Kartais jis pavelydavo save gnaibyti šitiems turkliams; kartais jis užklupdavo juos. Ir kad ne tie užklupimai, seniai jie visi būtų į bedugnę užmaršties nudundėję. Kodylnyčioje savo genijaus Volteras išgelbėjo nuo užmaršties šituos vabalus, šitas tarantulas, šituos turklius.

Madoje yra sakyti, būk jis nebuvo įsigilinąs. Tai yra dėl to, kad jis nebuvo kvailas. Akivaizdoje kvailybės jisai juokdavosi ir buvo pramintas už tai nepaguodančiu. Jisai mislijo, jogei dievas nepasmerktų nei kunigo ant amžių. Tai buvo paruokuojama bliuznijimu. Jisai stengėsi periškadyti krikščionims žudyti vienas kitą ir darė, ką tik galėjo, dėl civilizavimo mokintinių Kristaus. Jeigu būtų jis uždėjęs sektą, įgijęs valdymą ant kokios žemės ir sudeginęs keletą eretikų ant palengvios ugnies, tikrai būtų pelnęs paguodonę, garbavonę ir meilę krikščioniškojo svieto. Reikėjo jam

tik nuduoti, jogei tiki pasakoms senovės, reikėjo plepėti lotyniškus poterius, rokuoti kukinius žirnius, žegnotiesi, praryti kaip kada mėsą dievo ir nunešti pundą rykščių pas kojas filosofijos vardan dievo — ir jisai būtų buvęs šioje valandoje danguje, tiešydamasi iš kančių prakeiktųjų.

Reikėjo tik jam, sakau, pripažinti dogmatus savo gadynės, reikėjo tik šukterti, jogei dievas neišsemiamos galybės ir mielaširdystės sutvėrė milijonus ir bilijonus žmonių dėl kentėjimo amžinų kančių, ir vis tai dėlei savo nušaukto teisingumo — kad jis pavedė savo galybę vietininkavimo suktamjam ir žvėriškamjam italui popiežiui, davė galybę jam gelbėti dūšias savo gaspadinių, o padorias moteris siųsti į peklą, reikėjo pripažinti nosiai šito dievo gardumą kvapo deginamos mėsos, kodyluoti pundai rykščių, reikėjo jam, sakau, tik pripildyti savo ausis vaitojimais tortūruojamųjų — muzika spaustuvų,— ir jis šiandien būtų buvęs žinomas kaipo šventasis Volteras.

Užuot darymo to visko, jis noriai uždarė savo akis nuo šviesos evangelijos, tyrinėjo bibliją dėl savęs, platino proto valnybę, daužė nuo smegenų retežius begėdiško tikėjimo, gelbėjo silpnuosius, šaukė priešai kankinimą žmonių, apeliavojo į protą, stengėsi užvesti visatiną toleranciją, laužė ragus išdidūnams ir gynė prispaustuosius. Jisai išrodė, kad prasidėjimas visų religijų tas pats: tos pačios paslaptys, tie patys stebuklai, tos pačios apgavystės, tos pačios šventinyčios ir ceremonijos, ta pati veislė įsteigtojų, apaštalų ir kvailių, tie patys prižadėjimai ir grasinimai, tos pačios priekabės prie gerumo ir atlaidumo ir praktikavojimas tų pačių persekiojimų ir žmogžudysčių. Jisai darodė, kad religija daro neprietelius, filosofija — draugus ir kad aukščiaus ritualų dievo esti tiesos žmogaus. Tai buvo jo piktadėjystės. Tokiam žmogui dievas neiškęstų pavelyti numirti ramiai.

Pavelijus jam pasitikti mirtį su juoksmu ant lūpų, kiti galėtų sekti jo pėdomis, iki nei vieno nepasiliktų dėl užkūrimo šventosios *auto da fe*. Tai netinka taip dideliam, taip pasekmingam nepriešeliui bažnyčios pavelyti mirti be palikimo kokio surikimo iš baimės, be kokio sudrebėjimo iš gailesties, be kokios greitos maldos nuo išgąsties, ištartos lūpomis, pasruvusiomis kraujuose ir putose. Per daugelį šimtmečių kunigai mokino, kad netikys, bedievis — tas, kuris šnekėjo ar rašė ką prieš jų dogmatus, negali pasitikti smertį ramiai; kad jo paskutinėse valandose dievas pripildo jo sąžinę su gailesties gyvatėmis. Per tūkstantį metų kunigija fabrikavojo faktus dėl stiprinimo šitos savo teorijos — šitos begėdiškos nuomonės apie pareigas žmogaus ir teisybę dievo. Kunigai tvirtino, kad nusidėjimai prieš žmones buvo ir esti tik niekas, palyginant su nusidėjimais prieš dievą; kad, kuomet karaliai ir kunigai nedarė nieko blogesnio už varginimą savo artimų, kad taip ilgai, pakol jie tik skerdė ir degino nekaltuosius ir silpnuosius, dievas į tai vis nieko nesikišo; bet kada koks teisingas žmogus, kokia didė ir jautri dūšia, ištaria abejonę apie teisingumą biblijos arba pasimeldžia į netikrąjį dievą arba ir į tikrąjį netikru vardu, tada tikrasis dievas šoka kaip pašautas tigras ant savo aukos ir iš jos drebančių mėsų išplėšia vargingą dūšią.

Istorijoje nesiranda užrašyto atsitikimo, kad pakelta ranka razbaininko būtų buvusi kuomet suparaližuota; nėra ištikimo aprašymo visoje literatūroje svieto, kad nekaltas vaikelis būtų kada buvęs priglaustas per dievą. Tūkstančiai žmogžudysčių nusiduoda kasdien — žmonės šioje pat valandėlėje gula dėl laukimo savo žmogiškų laimikių, moterys yra plakamos ir sutrinamos, varomos į beprotystę ir grabą, maži kūdikėliai meldžia pagailos, pakeldami maldaujant ašarų pilnas akutes priešai žvėriškus veidus savo tėvų ir motinų, skaisčios merginos yra suvedžiojamos, suviliojamos, nugėdinamos, — vienok dievas neturi kada periškadyti to-

kiems dalykams, neturi kada apginti gerus ir priglausti nekaltus. Jis turi gana darbo su rokavimu plaukų ir sergėjimu žvirblių. Jis klauso bliuznijimų; saugoja žmones, kurie juokiasi iš kunigų; tyrinėja krikštų leistrus; saugoja profesorius universitetuose, kurie pradeda abejoti apie geologiją Maižiešiaus ir astronomiją Jošuos. Jis nelabai priešingas yra ir vogimui, jeigu tik neprisieki. Didelė daugybė žmonių (anot kunigų) krito negyvi valandoje vartojimo dievo vardo nepriderančiai, vienok milijonai moterų, vyrų ir vaikų tapo pavogti iš savo namų ir vartoti kaipo jaučiai arimininkai, tačiaus kad nors vienas, užsiimantis tokiomis nelabystėmis, kuomet būtų buvęs palytėtas rūstinga ranka dievo! Visų pavidalų piktadėjai, išskiriant tik netikius, pasitinka smertį su įmanytina ramybe. Paprastai nėra nieko tokio smertyje razbaininko, kas galėtų užmesti pasibaisėjimą dėl jo amato. Žmogžudys ant kartuvių su kunigais prie abiejų šonų šypsodamasis atsisveikina su minia iki susiėjimui danguje. Žmogus, kuris nesidrovėjo paversti savo namą į peklą, pasitinka smertį be sudrebėjimo, jeigu tik jis neištarė niekad jokio abejojimo apie dievystę Kristaus arba nuoamžinę „procesiją" šventosios dvasios.

Ten ir šen žmogus genijaus, proto, intelektuališko teisingumo pasirodo. Toki žmonės niekino prietarus savo dienų. Jie turėjo pagailą dėl minių. Regint kunigus ryjant prakaitą žmonių — kunigus, kurie padarė iš ubagavimo vieną tarp mokintų profesijų, pripildė jų širdis su pasibaisėjimu ir piktumu. Tie žmonės buvo teisingi gana, kad ištarti savo mislis, drąsūs gana, kad garsinti teisybę. Tada jie tapo apkaltinti, sūdijami, tortūruojami, žudomi spaustuvais arba liepsnomis. Bet nekurie ištrūko nuo pasiutimo baisūnų, kurie mylėjo savo neprietelius, ir numirė gamtišku būdu lovose. Tai nedaro gero dėl bažnyčios, kad dievas jiems pavelija ramiai mirti. Reikėtų parodyti, kad religija esti neatbūtinai

reikalinga nors paskutinėje valandėlėje. Prietarai semia savo galybę iš baimės smerties. Tai nebūtų gerai, jeigu prasčiokai suprastų, kad žmogus gali niekinti bibliją, atsisakyti nuo bučiavimo kryžiaus, kankintiesi tuomi, kad žmogija buvo didesnė už Kristų, ir po to visko gali mirti taip ramiai, kaip Torkvemada* kad mirė po supylimo ištarpdinto švino į gerklę nekalto žmogaus arba kaip Kalvinas po sudeginimui Serveto*, arba taip pakajingai, kaip karalius Dovydas mirė po velijimui paskutiniuoju atsikvėpimu vienam sūnui nudaigoti kitą.

Bažnyčia daug triūsėsi dėl parodymo, kad paskutinės valandos visų netikių (kada krikščionims nesisekė deginti) buvo neapsakomai baisios. Buvo sakoma, kad žodžiai negali numaliavoti baisybes, kokias prisieina iškęsti mirštančiam netikiui. Kožnas geras krikščionis tikėjo į tokius dalykus. Jie tapo kartojami ir atkartojami kožnoje pamokslinyčioje ant svieto. Protestantų kunigai atkartojo melagystes, išmislytas katalikų kunigų, o katalikai iš priežasties tūlo teologiško viežlybumo prisiegavo už melus, sakomus per protestantus. Šitame punkte jie visados ėjo išvien ir eis taip ilgai, pakol ta pati melagystė gali būti vartota per abejus. Šnekant apie mirimo dalybą, kunigas tampa iškalbiu. Kada aprašinėja mėšlungį ir vaitojimą mirštančio netikio, jo akys žėri nuo pasigėrėjimo. Tai yra dėl jo atpuskas. Jis jau ne žmogus. Jis tampa hiena. Jis atkasa grabą. Jis putodamas ryja negyvėlį. Tai bankietas. Nepasikakinęs tuomi, jisai maliavoja baisybes peklos. Jisai stebisi į dūšias netikių, vyburiuojančias rinkėse kirmino, ką niekad nemiršta. Jisai mato jas liepsnose, mariose ugnies — atlajose kančių, bedugnėse nusiminimo. Jis riaumoja iš džiaugsmo. Jis ploja.

Tai yra *auto da fe*, kurios prezidentu yra pats dievas. Bet grįžkime prie Voltero,— prie mirštančio filosofo. Tai yra pasenėjęs žmogus 84 metų. Jis gyveno pertekliuje, gardumynuose gyvenimo. Tai buvo labai

turtingas žmogus, turtingiausias raštininkas, kokį svietas kada turėjo. Tarp literatų svieto jisai stovėjo priešakyje visų. Tai buvo monarcha — vienas ką pasibudavojo sau troną ir išsiaudė purpurą iš savo galybės. Tai buvo genijaus žmogus. Katalikų dievas pavelijo jam tiešytiesi pasisekimais. Jo pastariejie metai tapo pašvęsti svaiguliui pataikavimo — kuone dievinimo. Jis stovėjo ant čiukuro savo amžiaus. Kunigai pradėjo nusiminti. Jie pradėjo baimytiesi, kad dievas neužmirštų daugybėse savo darbų padaryti baisingą pamokinimą ant Voltero. Galop gegužio 1778 m. paplito gandas Paryžiuje, jogei Volteras miršta. Ant lūkuriavimo tvorų susitinko apskretę paukščiai prietarų, nekantriai tykodami laimikio. Dviem dienom pirm jo mirimo jo giminaitis nuvyko pasimatyti su kunigu Sen Sulpicės ir abatu Gotje ir atgabeno juodu į savo dėdės kambarį, kuris, kada jam tapo duota žinia apie jųdviejų pribuvimą, ištarė: „Ach, gerai, duok jiems mano pasveikinimą ir padėkavonę." Abatas tarė keletą žodžių į jį, kalbindamas jį prie kantrybės. Sen Sulpicės kunigas tada prisiartino prie lovos, persistatęs save, ir paklausė Volterą, pakeldamas savo balsą, ar jis nepripažino dievystės Jėzaus Kristaus. Ligonis mostelėjo savo ranka prieš kunigą, duodamas jam tuomi suprasti, kad atsitrauktų, ir tarė, nusikreipdamas staigu į sieną: „Duokit man numirti ramiai." Kunigužis regimai parokavo žmogystą subiaurotą dasilytėjimu filosofo. Jisai paliepė auklei nušukuoti save ir išėjo su abatu Gotje.

Volteras pasimirė, pasakoja Vanjeras, 30 dieną gegužio 1778 m., bertainį po 11 naktyje didžiausioje ramybėje. Keliomis valandėlėmis pirm savo pastarojo atsikvėpimo jis paėmė Morando ranką, savo tarno, kuris neatsitraukė nei ant valandėlės nuo pono lovos, paspaudė ją ir ištarė: „Adieu, mano brangus Morandai, manęs jau nebėra." Tai buvo jo paskutiniai žodžiai. Kaip tykioji upė su žaliuojančiais ir ūksmiuotais kran-

tais jisai nuplaukė be murmėjimo į bebangę jūrą, kur gyvastis yra atilsis.

Iš šitos mirties, taip prastos ir ramios, taip meilios, taip filosofiškos ir minkštos, taip gamtiškos ir pakajingos; iš šitų žodžių, taip pilningai valnų nuo gailesties arba dramatiško palytėjimo, visoki baisingi vaizdai, visoki nusiminimo šauksmai tapo nuvelti. Iš šitos medegos, vieninteliai tik iš jos, arba tikriaus, nežiūrint ant šitų faktų, tapo sulipinti per kunigus ir jų avigalvius visoki begėdiški melai apie mirimą šito didžiojo ir dyvino vyro. Žmogaus, prilyginant prie kurio visi jo teršikai, gyvi ir nustipę, buvo ir esti tiktai dulkės ir kirminai. Būkime teisingi. Ar visi Romos kunigai, kiek tik jų buvo, padidino protinį turtą žmogaus nors ant tiek, kaip Brunas kad padarė? Ar visi kunigai Prancūzijos padarė tokį didelį darbą dėl civilizacijos svieto, kaip Volteras ir Didro? Ar visi kunigužiai Škotijos pridėjo tiek prie sumos žmogiško žinojimo, kaip Deividas Hjumas*? Ar visi dievtarniai, zokoninkai, abatai, klierikai, kunigai, vyskupai, kardinolai, popiežiai, ir kaip jie ten nesivadina, nuo Pentakosto* dienos sulig paskučiamjam rinkimui padarė tiek dėl žmonių valnybės, kiek Tomas Peinas? Kas iš svieto būtų, jeigu netikių nebūtų buvę? Netikiai buvo drąsūs ir su protu vyrai; žiedai viso svieto; pionieriai ir heraldai palaimintos dienos valnybės ir meilės; prakilnios dvasios niekingos praeitės; pranašai mūsų veislės; didės vytiškos dūšios, išdidūs apgalėtojai ant kariaviečių mislies, skolintojai visiems amžiams ateitės.

Anose dienose filosofai — tai yra mislytojai — nebuvo laidojami šventoje žemėje. Kunigai, mat, baimijosi, kad jų mislys neužkrėstų pelenų tikinčiųjų. Jie taipogi bijosi, idant prisikėlimo rytmetyje, valandoje didelio ermiderio, koks bedievis neįslystų į dangų. Nekurie tapo sudeginti, o jų pelenai išbarstyti; kitų kūnai nuogi tapo numesti žvėrims, kiti gi buvo palaidoti nešventoje žemėje.

Volteras žinojo istoriją Adrienos Lekuvrior*, gražios aktorkos, kuriai neduota buvo palaidojimo. Po visam kam mes turime rūpestį apie tai, kas bus su mūsų kūnais. Tai yra padorumas, ką priguli prie smerties. Apie šitą dalyką Volteras buvo labai jautrus. To dalyko dėlei jam reikėjo pereiti per visą komediją spaviednės, absoliucijos ir paskutinio sakramento. Kunigai žinojo, kad tai netiesa, ir nebūtų palaidoję jokiose kapinėse Paryžiaus. Jo mirtis tapo laikoma paslaptyje. Abatas Minjo pasirūpino palaidoti jį kapinėse Romilio ant Senos, daugiau kaip per 100 mylių nuo Paryžiaus. Nedėlios vakare paskutinėje dienoje gegužio 1778 m. Voltero kūnas, apvilktas ploščiumi, aprengtas, kaip pritinka paliegusiam žmogui, tapo įsodintas į karietą; šalia jo sėdėjo tarnas, kurio pareiga buvo laikyti kūną sėdinčioje pozicijoje. Į šitą karietą tapo įkinkytas šešetas arklių, taip kaip kad žmonės galėtų mislyti, jogei didelis ponas važiuoja į savo dvarą. Kita karieta paskui sekė, kurioje sėdėjo trys giminaičiai Voltero. Visą naktį jie keliavo ir ant rytojaus įvažiavo į abato kiemą. Reikalingos popieros tapo parodytos, mišios tapo atlaikyta akivaizdoje kūno, ir Volteras gavo palaidojimą. Po kelių valandėlių abatas, kuris „dėlei susimylėjimo davė mažą kamputį žemės", apturėjo nuo savo vyskupo grasinančią gromatą, uždraudžiant laidoti Volterą. Bet jau buvo per vėlu. Jį negalima buvo išmesti, ir jam duota buvo gulėti ramybėje sulig metų 1791.

Volteras buvo numiręs. Pamatai valstijos ir bažnyčios buvo sukrėsti. Žmonės pradėjo iš tikro pažinti tikruosius karalius ir kunigus. Nežinotini žmonės, užgimę varguose ir skurde žmonės, kurių tėvai ir motinos buvo šalitakiais dėl bagočių, pradėjo kelti savo galvas šviesos linkon, ir jų šešėliuotos galvos pradėjo keltis iš tamsybės. Darbas ir mislis tapo draugais. Baisūnai nakties ir aniuolai prašvitos — pirmiejie, mislydami apie atkerštą, antriejie, sapnuodami apie lygybę, valnybę ir brolystę. Per 400 metų Bastilė buvo simboliu prie-

spaudos. Viduje jos sienų prakilniausios dūšios galą gaudavo. Tai buvo amžinas grasinimas. Tai buvo paskutinis ir dažnai pirmutinis argumentas karalių ir kunigų. Jos požemės drėgnos ir tamsios, jos masyviškos koryšios, jos paslaptingi kambariai, jos tortūrų instrumentai ginčijo prieš buvimą dievo. 1789 m. 14 d. liepos mėn. žmonės, minios, patrakę nuo kentėjimų, šturmavojo ir sugriovė Bastilę. Karės šauksmu buvo: „Vive le Voltaire!" (Tegyvuoja Volteras!)

1791 m. pavelijimas tapo duotas padėti Panteone pelenus Voltero. Jis buvo palaidotas vogtinai, jis turėjo būti perkeltas per tautą. Pagrabinė procesija per šimtą mylių: kožnas kaimas su savo vėliavomis ir triumfališkais vartais dėl jo garbės, visi žmonės užsidegę atiduoti pagarbę filosofui Prancūzijos, išgelbėtojui Kala, išnaikintojui prietarų! Pasiekus Paryžių, didėji procesija nutraukė į Riu St. Antuan. Čion ji apsistojo ir per vieną naktį ant griuvenų Bastilės pailsino kūną Voltero, ilsino triumfe — garbėje, ilsino ant sugriautos sienos ir sudaužytų vartų, ant sutrupintų akmenų, dar neišdžiūvusių nuo ašarų, rūdijančių retežių, štangų ir nereikalingų jau stūmų — ant požemių, tamsių ir gilių, kur šviesa vyto nuo gyvenimo žmonių ir viltys mirė tūkstančiuose širdžių. Pergalėtojus ilsėjosi ant apgalėtojo. Karūnavotas ant Bastilės, puolusios drūtvietės nakties, Voltero kūnas, iš kurio smegenų išėjo prašvieta.

Ant valandėlės jo pelenai turėjo pajusti prometėjišką ugnį ir senas nusišypsojimas turėjo apšviesti dar sykį veidą numirusiojo.

Kada nesuskaitomos minios žmonių drebėjo iš meilės ir pasibaisėjimo, kunigo balsas buvo girdimas: „Dievas bus atkeršytas."

Voltero grabas tapo apgrobtas. Kunigo šauksmas: „Dievas bus atkeršytas" atvedė savo vaisius. Kunigai, pasislėpę šešėlyje, su veidais nelabais kaip naktinių

pelėdų, vardan evangelijos apiplėšė grabą. Jie pavogė Voltero kūną. Grabas buvo tuščias. Dievas buvo atkeršytas! Grabas liko tuščias, bet svietas pilnas Voltero garbe. Žmogus pergalėjo!

Kada kardinolas, kada vyskupas, kada kunigas pakėlė balsą už tiesas žmonių? Kada bažnytininkai, kada ponai užstojo už prispaustą — už mužiką? Kas panaikino baisingus kriminališkus įstatus — tortūravimus nekaltų žmogysčių? Kur kada kunigai reikalavo valnybės dėl žmonių? Kur vyskupas kada pasigailėjo spaustuvų aukos? Ar rasi nors vieną kunigo kapą visoje Prancūzijoje, ant kurio valnybės mylėtojus galėtų dar palieti žolynėlį su ašara? Ar rasi nors vieną grabą, turintį savyje pelenus šventojo, iš kurio trykštų nors mažutėlis spindulėlis šviesybės! Jeigu ten yra kitas gyvenimas, sūdo diena, tai jokis dievas negali pasmerkti ant tortūrų kitame sviete žmogų, kuris panaikino tortūras šitame sviete. Jeigu dievas būtų perdėtiniu amžino kalėjimo, tai ir tada jis negalėtų sodinti į jį tuosius, kurie sulaužė retežius baudžiavos čionai. Jis negali padaryti amžinais kaliniais Frankliną, Džefersoną, Vašingtoną, Peiną, Volterą.

Volteras buvo tobulai tikęs dėl savo darbo. Tobulai valdantis prancūzišką kalbą, apsipažinęs su jos lankstymais, laikais ir deklinacijomis, buityse ir jausmuose žaisdamas ant jos taip naguotai, kaip Paganinis ant savo smuiko, surasdamas išreiškimą dėl kiekvienos mislies, rašinėjo apie rūsčiausius dalykus su smagumu juokininko, raudamas juokus ik nasrų smerties, grakščius kaip siūbavimai gluosnio, mitriai vartojo dvigubinius ženklinimus, kuriais dengė drebules su žiedais ir pataikomis, mistras pamėklės ir pagyrimo, maišė abu juos į krūvą, visados akyvai dėl paties savęs, o per tai akyvai ir dėl kitų, dalino mislis, dalykus, kaip monininkas dalina obuolius, laikydamas juos ore su tobulu lengvumu, apvilkdamas senus žodžius naujais ženklinimais, puikiais, juokingais, širdį įgriebiančiais,

maišė džiaugsmą su ašaromis, protą ir išmintį, o kartais silpnybę, logiką ir juokus. Su moterišku instinktu žinojo jautriausius nervus — geriausias vietas dėl palytėjimo, nekęsdamas arogancijos, kvailumo, draskė ličynas nuo kunigų ir karalių, žinodamas plunksnas veikimo ir išdidos galus, tobulai apsipažinęs su didžiuoju svietu, paslaptybėmis karalių ir jų numylėtinių, gailėdamas prispaustųjų ir nelaimingųjų, ir biednųjų, nekęsdamas tironijos ir prietarų, o mylėdamas valnybę iš visos širdies. Toks buvo Volteras, rašydamas „Oedipe" 17 metų, „Irène"* 83 ir sugrūsdamas į tarpą tų dviejų tragedijų mokslą tūkstančio gyvenimų.

Šiandien Armėnija yra padalinta į tris dalis, beje, Maskolija, Turkija ir Persija valdo po dalį. Seniaus Armėnija užimdavo 150 000 ketvirtainiškų mylių ir traukėsi nuo Kaukazo iki Mezopotamijai ir iki vakarinei Mažajai Azijai. Visa šalis yra kalnuota. Jos lygumos yra aukštos, vienok vaisingos; ten gerai veša javai, tabakas, linai, ryžiai ir bovelna; tenai ganosi tytveikos arklių ir laukinių avių; lankose dera vynmedis, obelys, ąžuolai, jovarai, figos, alyvos. Per Armėniją teka upės Eufratas, Tigras, Araksas (Gijonas), Čoruchas (Fisonas). Kalnas Araratas (Masis) yra apdengtas ant viršaus amžinu sniegu ir pakyla virš platumų ant 14 320 pėdų. Taipgi kalnynai Taurus ir Antitaurus užima didelius plotus. Tie kalnynai turtingi yra druska, salietra, nafta, siera, geležimi, variu, sidabru, cinku ir kitokiomis naugėmis. Aplinkėse Erzerumo randasi į 170 veislių laukinių paukščių, tarp kurių mylimiausiais armėnams yra gervės bei gandrai. Taipgi žvėrių pilna, k. a. meškų, vilkų, leopardų, lūšių, jaučių, hienų, tigrų ir kitokių. Taipgi žuvių nestokoja ežeruose Vano, Urmijos ir Sevano. Klimatas Armėnijos visatinai yra šaltas. Seniaus šalyje buvo dideli miestai, kaip Anio, Armaviro, Vagaršapato ir Tigranakerto; šiandien gi tarp svarbesnių rokuojasi Vanas, Erzerumas.

Kitąkart tą plotą apgyveno 35 milijonai žmonių, o šiandien liko į 5 ar 6 milijonus, kurių 200 000 priguli prie Romos bažnyčios, 60 000 yra protestantais.

Armėnų tauta yra viena tarp seniausių ant svieto, paeina iš ariškos giminės kelmo. Apie Armėniją ir Araratą mena jau žydų biblija, taipgi Herodotas*, Strabonas*, Aleksandras Polihistoras* ir kiti nurodo ant didelės senovybės istorijos armėnų.

Kaip kitų tautų, taip ir armėnų pradžia yra apdengta pasakomis. Pagal armėnų chronologiją pirmą armė-

nų karalystę esąs įsteigęs Haikas* aplink 2540 prieš g. Kr., pagal kurio šeštą įpėdinį, Aramą vardu, šalis įgijusi vardą Aramija arba Arménija.

Savo garbės čiukurą arménai pasiekė, valdant Tigranui Didžiam*, kurio galybės bijojosi partai* ir net respublika Romos. Ant nelaimės šalis pateko grobiu kitoms tautoms — persams, graikams, roménams, toteriams. Keletas dinastijų valdė šalį. Puolus dinastijai Bagratuno*, 11 šimtmetyje tūkstančiai arménų bėgo nuo mongoliškų atėjūnų į kalnynus Tauraus, ir Kilikiją* pavertė į arménišką karalystę po dinastija Rubeno*, kurios paskutinis karalius Leonas VI po karžygiškų vajonių su egiptiškais antpuolikais tapo pagautas 1375 m. (Jis mirė 1393 m. Paryžiuje ir tapo palaidotas St. Denise, kur ir po šiai dienai arménai kas Velykas laiko paminėjimus ant jo kapo). Kilikijos karalystė pateko tris šimtmečius, ir arménai gelbėjo kryžeivius vainose prieš saracėnus.

Ir mūsų dienose arménai svietui suteikė keletą garsių vyrų, tarp kurių paminėsime egiptišką ministrą pašą Nubarį*, maskolišką generolą Loris-Melikovą*; dar iki neseniai 30 000 arménų Zeitune, Kilikijoje, mokėjo atlaikyti savo nepriegulmę.

Po turkų-maskoliškos vainos tarp kitų genčių prabudo ir arménai iš 500-metinio miego nevalės. Konstantinopolyje, kurs rokuojasi dvasiškuoju centru turkiškųjų arménų, patriarchas, tikras arménų patriotas, Nersesas Varjapetianas, pasinaudodamas iš nerėdo valdžios, pradėjo tautiškuose susirinkimuose skelbti reikalingumą atgauti autonomiją dėl Arménijos ir pasiuntė siuntinius prie Gorčiakovo*, kurs arménus apdovanojo 16 artikulu sutartyje Sen Stefano*. Potam Berlyne kongresas po įtekme Gorčiakovo ir Bismarko, suteikė arménams § 61: „Aukštoji Porta prisižada be atsidėstymo įvesdinti pagerinimus ir reformas, kokių reikalauja vietinės sąlygos provincijose, užgyvendintose per arménus, patikrinti jiems atvangumą nuo čerke-

sų ir kurdų. Jijė laikas nuo laiko paduos žinion žygius, tame reikale atliktus, valstijoms, kurios priveizdės tąjį išpildymą." O § 62 taip skaitosi: „Kadangi Aukštoji Porta pasisakė norinti laikytiesi principų tikėjimiškos valnybės ir juos taikinti kuomi plačiausiai, tai sądoraujančios pusės tėmina šitą deklaraciją iš savo valės. Jokioje dalyje Otomaniškosios imperijos skirtumas religijos nebus paduotas prieš jokį žmogų kaipo priežastis dėl jo atstūmimo ar dėl jo negabumo pildyti civiliškas bei politikiškas tiesas bei dėl prileidimo prie visuomeniškų funkcijų. Visi žmonės be skirtumo bus prileidžiami į liudininkus sūduose. Valnybė ir pildymas visokių formų dievmaldystos yra patikrinti visiems." Taigi ūkėsiška ir religijiška valnybė armėnų tapo padėta po paranka tarptautiškojo įstatymo ir po kontrole Europos valstijų. Už tai visi patriotai ėmė dainas dainuoti ant garbės „kasyklų aukso", dovanotų armėnams per kongresą. Bet žmonės bėgyje dešimties metų pamatė, jog Europa užsimiršo apie armėnus, kurių padėjimas vienval blogyn ėjo.

Tada tai aplink 1884 m. kažin koks Portugalianas ėmė išleisdinėti Marselyje dieninį laikraštį „Armėnija". Jaunuomenė puolėsi į pagelbą, bet, entuziazmui praaušus, ėmė reikalauti apsklambytos programos. Tada Portugalianas apskelbė statutus „Patriotiškojo armėnų susivienijimo", kurio mieriu buvo mokėti mokestis ir išrašyti „Armėniją"; prezidentu ir iždininku buvo Portugalianas. Tas „susivienijimas" jokio ypatingo darbo nėra atlikęs.

Už tai kuopa universitetiškos jaunuomenės Londone įsteigė antrą armėnišką spaustuvę ir ėmė išleisdinėti pilnai revoliucijišką laikraštį „Henčak"*.

Veikiai potam taipgi Londone išėjo „Haiastan", o į metus vėliaus „L'Armenie"; abu tuodu mėnesiniu laikraščiu pasiėmė apgynėti mirusį § 61 berlyniškio traktato ir talpino grometas „mandagių europiečių", kurie, prašant redaktoriams, ištaria „savo simpatiją dėl

krikščioniškosios armėnų tautos, stenančios mahometonų nevalioje". Antrapus 1890 m. pradėjo išeiti nežinia kur „Dromak", organas „Federacijos armėnų revoliucionierių", kurio tiktai 3 numeriai teišėjo. Kaukaze surinkti dėl federacijos pinigai „dingo be pėdsako". Sąnariai jos rūpinosi įgyti įtekmę prie dvaro persų šacho, kuriam vienas savo prašymą net auksuotomis literomis parašė. Išėjo ir daugiaus armėniškų laikraščių, bet jie trumpai gyveno.

Taigi matome, jog partija patriotų mažą turi vertę ir įtekmę ant revoliucijiškojo darbo Armėnijoje. Partija gi patriotų diplomatų rūpestinga yra gangreit apie savo labą, partija galiaus henčakistų, nors persekiojama per „patriotiškus" tautiečius, įgijo ūmai daug draugų, papratusių ir prie taktikos, ir prie revoliucijiško darbo.

Po įtekme henčakistų priemiestyje Konstantinopolio, Kum Kape, kur randasi armėnų patriarchatas ir katedra, įvyko sumišinys bažnyčioje. Policija daugelį žmonių areštavojo ir, suiminius apiplėšusi, o kaltininkų nesuradusi, paleido, gangreit nukorodama daugelį špiegų, kurie už pinigus dar „pagelbėję buvo pabėgti į užrubežį tikriemsiems revoliucionieriams".

Kad viskas aptykę buvo, tai sykį vėl, nesitikint vyresnybei, toje pačioje bažnyčioje peršautas pasiliko archikunigas išdavikas Tadžatas. Ir viduryje dienos Galatoje puolė nuo trijų kulkų bei dūrimo peiliu išdavikas Chagikas; kokis buvo apmaudas vyresnybės, kad terorista po užmušimo padalino dar žmonėms atsišaukimą centrališkojo komiteto ir ramiai nuo policijos spėjo pasislėpti! Taip tai po daugelio amžių pirmą sykį armėnų bažnyčia pasmilko dūmais revoliucijiškojo parako... Potam jau partija revoliucionierių ėmė ypatingai triūstiesi turkiškojoje Armėnijoje.

Kokiose gi sąlygose gyvena šiandien armėnai? Kaip kitas gentes, taip ir armėnus maskolių vyresnybė persekioja savo barbarišku būdu. Uždarymas visų armėniš-

kų mokslainių Kaukaze ir už Kaukazo bėgyje pusantrų metų, neįstatymiška nominacija Makaro, neaprinkto per žmonių vietininkus, ant katolikoso visų armėnų, atidavimas mokslainių valdžion ministerijos „apipaikinimo žmonių", pirmlaikinis užvedimas ėmimo į vaiską, atidavimas tautiškų įėmimų ir išdavimų po kontrole vyresnybės ir t. t.— tos ir tolygios reformos sutinka su visatina linkme maskoliškojo despotizmo. Juk maskoliai armėnus, atvykusius po sumišinio Kum Kape, išdavinėjo šimtais turkams, nors patys turkai išduotųjų nerado reikalo koroti! Kad 1890 m. kaukaziškiai armėnai skubinosi į pagelbą saviems broliams, pergalėtiems pas Erzerumą, tai maskolių vyresnybė pasiuntė kazokus jiems priešais, kurie sumušė armėnus; daugelis tųjų tapo statyti ant kariško sūdo Karse, kur prokuratorius reikalavo „pakorimo tų latrų, tos gaujos žmogžudžių, vagių ir razbaininkų".

Persijoje armėnai, rods, valni yra nuo persekiojimų „karaliaus karalių", ir tūli net per daug vierija į armėnomylybę Nasr-Edino*, kaip aukščiaus tapo minėta.

Dabar kas link Turkijos. Ta šalis yra valdoma absoliutiškai per despotą sultoną. Pilningas nerėdas viešpatauja po valdžia sultono; visur stoka tiesų. Vienintelė sistema apsireiškia paprakų ėmime be jokio galo ir krašto. Visi — nuo sultono iki prasčiausiam žandarmui (zapti) — tiesiog atvirai užsiima vogimu, vadinamu paprakais. Kad gauti urėdą ministro, reikia perpirkti sultoną, o žemesni urėdininkai paperka aukštesnius; gubernatoriai — ministrą naminių reikalų, konsulai ir ambasadoriai — ministrą užrubežinių reikalų, aukštesniejie karės vyrai — ministrą vainos. Pirmsėdžiai sūdų ir aukštesnėji kunigija — šeichą-ul-islamą*, ir taip eina žemyn iki prasto žandarmo, iki sargo pavietinės kanceliarijos ar mečetės. Taip tai, nors ant rašto yra įstatymai ir tiesos, bet jų nieks nežino ir nežiūri, nei nenori pripažinti. Sakykime, pagal provą Turkijos padonai turi labai mažai mokesčių mokėti, aplinkinių arba

užuolankinių mokesčių suvisu nėra beveik (Europa nepavelija), o tiesiosios mokestys išneša dešimtą dalį jo suvalomų javų nuo lauko. Bet biurokratiškos savvalės dėlei žmonės atiduoda didesnę dalį to, ką žemė jiems duoda. Ir dėl to, nors žemė ten yra labai vaisinga, gyventojai Turkijos gyvena tokiame varge, kad sunku ir aprašyti. Ne tik vieną sykį žmonės moka dešimtinę, bet kartais vyresnybė paduoda kaimus dviem randavotojam į rinkliavą, ir žandarmai, žinoma, patarnauja rinkikams mokesčių, nesa jie patys gauna dalį, ką surenka. Prieš tam reikia paminėti, jog du trečdaliu visų valstijos įėmimų suėda užlaikymas sultono; tik nejuokas yra užlaikyti pilną gaują moterų, kurių reikalavimai neturi rubežiaus: kožna iš jų tada tiktai sultonui pasiduoda, kada jos giminaičiai, pažįstami ir tųjų draugai įgyja urėdus!

Kaip toli pareina prieg tam paprakavimas, tegul šitos buitys liudija: Sūdo deputatas už dvimetinę slūžbą, kuri jam suteikia iš viso į 50 turkiškų dukatų (500 rublių), moka gubernatoriui už nominaciją nuo 200 iki 500, o net ir 1000 dukatų! Sąnarys miesto dūmos taipgi už dvimetinę slūžbą, už kurią jokios algos negauna, moka gubernatoriui nuo 150 iki 300 ar 500 dukatų; kokis raštininkas pavietavo miesto, idant po 5 ar 7 metų tapti „tikru" raštininku, moka perdėtiniui pavieto už savo penkmetinę ar septynmetinę, o vis *neapmokamą* slūžbą nuo 30 iki 70 dukatų ir t. t. Už tai visur urėdininkai paperkami yra, ir tankiai daug nukenčia valstijos reikalai ir finansai. Prieg tam padėjimas pačių urėdininkų yra nestovus, mat, jų perdėtiniams apsimoka tankiai mainyti sau paduotus urėdininkus ir tokiu būdu traukti sau naudą. Diduma urėdininkų nemoka nei skaityti, nei rašyti ir užuot savo parašų prispaudžia pečvietę arba pirštu, pamirkytu į juodylą, padaro tepinį ant popieros.

Bet neretai vyresnybė priversta yra pati kitus papirkinėti. Kad gubernatoriai neįstengia valioti perdė-

tinių razbaininkų — o ten kožname krūmyne pilna razbaininkų, anot žmonių patarlės — tai jie paperka tuosius, idant patys vietos nepraloštų, o kartais razbaininkai įgyja aukštus urėdus, k. a. garsusis galvažudys Muza-bei, kurs armėnus taip spakainiai skersdavo, kaip kad Europoje piauja vištas. Kad Europos valstijos pareikalavo, idant jis taptų sūdytas Konstantinopolyje, tai razbaininką ne tik sūdas neapkaltino, bet pats sultonas paskyrė jį policmeisteriu viso miesto; Europos valstijoms gresiant, Muza-bei tapo neva įkištas į kalinę, bet jau po dviejų savaičių jis galėjo pabėgti!.. Sultonas bijo razbaininkų vadovus koroti, idant nesuirztų jų šaikos! Ant vaisko sunku atsiremti vyresnybei, nesa kareiviai nudriskę, basi, neretai elgetauja. Įsimanė galiaus pardavinėti savo ginklus revoliucionieriams, vieni nuo kitų pasivogdami. Tokis tai rėdas „Šventos šalies Didžio Osmano". Už tai šiandien ten sukyla arabai, rytoj girdisi jau sujudinys kur kitur prieš valdžią. Ir dėl to ten ūmai galėjo į sylą įaugti partija henčako.

Štai tūlos ištraukos iš programos revoliucionierių partijos. Aprašę politikišką bei ekonomišką padėjimą armėnų Turkijoje, sudėtojai jųjų programos sako: „Esame persiliudiję, jog dėl išvalnijimo žmonių iš šito nelabo padėjimo ir dėl išgrindimo kelio, kurs nuvestų žmones prie tolesnio mierio — prie socialistiško surėdymo, būtinai reikalinga turkiškojoje Armėnijoje įgyti plačią politikišką valnybę ir tautišką nepriegulmę, kas ir esti mūsų artimiausiu mieriu.

Dėl užlaikymo jau įgytos autonomijos ir dėl patikrinimo progreso, kaipo išeigos, tuojau jo pergalėjimui turi būti padėtos tokios sąlygos politikiškos valnybės:

1. Stovi tautiška reprezentacija, Įstatymdaviškas Susirinkimas, valnas, aprinktas per visatiną bei tiesų balsavimą, su instrukcijomis nuo rinkėjų. Susirinkimas turi pilną valę visuose tautos bei valstijos dalykuose.

a) Tautos reprezentantai gali būti renkami iš visų luomų.

b) Sėdene Susirinkimo turi būti vienas iš svarbesnių Armėnijos miestų.

2. Plati provincijose savvaldysta.

3. Plati valsčių (gminų) savvaldysta.

a) (prie 2 ir 3 punkto) Visi visuomeniški urėdai remiasi ant išrinkimo per žmones.

4. Kožnas turi tiesą rinkimuose, be jokių aprubežiavimų luomomis ar turtais.

5. Pilninga valnysta spaudos, žodžio, sielos, suėjimų, draugysčių bei rinkimų agitacijos.

6. Visatinas žmonių apsiginklavimas" ir t. t.

Toliaus kas link ekonomiškų reformų yra reikalaujamas prigulėjimas žemės žmonėms, sistema progresyviškų mokesčių, panaikinimas užuolankinių mokesčių, kurių visa sunkuma puola labiausiai ant darbo žmonių, ir galiaus „visatinas, prievartinis ir neapmokėtas mokymas ir švietimas kaštais valstijos". Toliaus eina šneka apie organizaciją revoliucionierių, apie propagandą, apie terorą, agitaciją. „Pirmų pirmiausiai reikia įgyti tautišką nepriguImę bei politikišką valnybę dėl turkiškųjų armėnų, po kam susitelkus reikės toliaus veikti darbą išvalnijimo *visų* armėnų, išvalnyti iš pančių nevalės lyginai maskoliškus, kaip persiškus armėnus ir įkurti vieną demokratiškai federacijišką respubliką: toji Armėnijai išgrįs kelią į tolesnįjį mierį, į ideališkąjį, beje, socialistiškąjį, valstijos surėdymą, prie ko spendžiasi visa žmonija."

Arabkiro miestelyje per triūsą vieno propagandisto įsigavo drūta organizacija, kurią išnaikinti kad vaiskui nepasisekė, vyresnybė nusiuntė garsųjį Mažojoje Azijoje špiegą Jusufą. Revoliucionieriai tąjį nukoneveikė. Kad vyresnybė pasiuntė daugiaus vaisko, tai artimais Malakijon atėjęs iš kalnų ginkluotas pulkas maištininkų po akių žandarmų ir kareivių suardo kalinės mūrus ir paleidžia visus kalinius. Kad gubernatorius kreipėsi prieš kalnėnus, tai kilo maištas Tersime, kurio negalint vietinei vyriausybei numalšinti, tapo atsiųsti aukštesni

vaisko urėdininkai, kurie nutarė apvalyti Arabkirą nuo revoliucionierių „kaipo lizdą pavietrės". Pradėjo revizijas, suėmė per 100 žmogystų, tarp kurių ir tariamus vadovus maišto. Tuomi tarpu išlėkė į orą namas išdaviko, kunigo protestantiškų armėnų, Sirakaniano. Vėl prasidėjo areštavojimai. Kad viskas lyg jau aptyko ir kad gubernatorius patikrino, jog jis asabiškai atsako už romą, užsidegė netikėtai trobesys pavietinės valdžios — buvo palieta begalė naftos! Kad per telegrafą iš gubernijos miesto pareikalavo, idant prisiųstų kopijas sudegusių popierų, gavo atsakymą, jog degąs taipgi namas guberniškos valdžios... Tai ką gi daryti? Išgavę 2 000 turkiškų lirų auksu, aukšti karės urėdininkai paleidžia suiminius, tik 5 iš jų išsiunčia į artimas gubernijas ir porą dešimčių įmesdina į centrališkąją kalinę gubernijos. Tai, žinoma, buvo tie, kurie negalėjo nieko mokėti. Ir ant to viskas pasibaigė. Tokis darbas žmonėms atidengė neįgalėjimą vyresnybės ir tokiu būdu juos parengė ant revoliucijos.

Rods, vyresnybė, vajavodama prieš armėnų revoliucijišką judėjimą, nesitiki taip labai ant savo pajėgų, kaip ant parėmimo per mahometonus. Bet jau ir tie ne visi ištikimi. Taip Tersime gyventojai nuo seno nepripažįsta jungo sultono. Jemene vienval girdisi maištai. Juk ir kizilpašos Mažojoje Azijoje, kurių skaitosi į 3 milijonus, nėra ištikimais padonais. O kadangi pačių turkų ekonomiškas bei politikiškas padėjimas yra labai paverktinas, tai nėra ko stebėtiesi, jeigu vyresnybei nesiseka turkus sukeršinti prieš armėnus ir kitus krikščionis, kaip tai seniaus būtų galima buvę. Revoliucionieriai ėmė tverti *kalniečių kuopas*, arba pradėjo lįsti į tarpą žmonių, pačių turkų, ir tai su ginklais rankose, idant netaptų pagauti ir vyresnybei išduoti. Tos tai kuopos atvirai vaikščioja po kaimus, perkūnuoja prieš vyresnybę, veda žmones į susipratimą.

Firmoji tokia kuopa tapo įsteigta ant kalnynų Davšandago arti kaimų Draniko. Ten žmonės gyvena la-

bai biednai, apšiurę, valgo daugiausia sudžiovintą varškę; žemionys gyvena kūtėse (tvartuose), valgo ir miega ant ragažių šalia krūvų mėšlo ir purvų. Kad 1890 m. vasaros laike du rinkiku mokesčių apiplėšė gyventojus permier skaudžiai, kad da žandarai stojo už rinkikus ir kad galiaus valdžia Trapezunde išdavė už akių nuosprendinį mirties dėl 11 gyventojų, iš kurių tarpo Oganesas Minasoglu tapo pasaliai nušautas, tai nuskriausti ir myrion prasūdyti gyventojai įkūrė pirmą kalnėnų kuopą ir, prisipirkę ginklų, nusiuntė valdžiai gubernijos tokį raštą: „Mes visi esame žmonės subrendę. Tu gerai žinai, per ką ir kada užmuštas pasiliko mūsų brolis ir susiedas Oganesas Minasoglu. Ką daryti,— plunksna ir atramentas priguli tau; ar dvi dieni anksčiaus, ar nedėlę vėliaus, tai dėl tavęs vis lyg daug; užsimanei, supaišei ir išėjo, kad ant Oganeso ir ant mūsų tapo už akių išduotas nuosprendinis mirties. Mes buvome tavo pakarniais padonais; nebuvo dienos, kad tu mus nebūtum apgrobęs ir nemušęs; mes viską apkantojome, pildėme kožną tavo paliepimą,— ar įstatymišką, ar ne. Ir dabar mes pildome tavo pastarąjį reikalavimą. Pardavę viską, ką mes turėjome, atsiskyrėme nuo gyvuliško gyvenimo būrų ir einame į kalnus apgynėti savo tiesas su ginklu rankose. Ateik, o pamatysi." Per dvejetą metų ta kuopa Minasoglu kalnynuose Davšandago taip labai išaugo, jog turėjo pasidalinti į keletą šakų. Po visokių imtynių vyresnybė pamatė, jog spėka nėra galima pergalėti maištininkų, ir bandė keletą kartų sandorauti! . . Štai ką rašo Sebastijos gubernatorius ministrui naminių reikalų: „Ir seniaus razbaininkų gaujos apgrėbdavo visus, kas papuldavo į jų rankas. Dabar gi atsirado gerai suorganizuotos gaujos, kurios ne tik kad nekenkia, bet priešingai *duoda pagelbą kaimiečiams.* Be abejonės, šitos gaujos yra pavojingesnės: per jas net turkiški būrai stiebtiesi ima prieš vyresnybę."

Tokių kuopų šiandien yra apie dešimtis; jos auga kaip grybai po lietaus. 1892 m. vasaros mete netoli nuo Ercindrano susiorganizavo nauja kuopa, susidedanti iš 100 žmonių, daugiausia mahometonų, po vada 23 metų jaunikaičio Halustos iš kaimo Didžiojo Armdano, Sebastų gubernijos. Ta kuopa suardė kalinę Divrikuose, prieg kam užmušo keletą žandarmų ir špiegą Seroną.

Tos kuopos, turėdamos savo tarpe gerus propagandistus, sėja sėklą revoliucijos po visą plotą Mažosios Azijos. Mieris tos organizacijos — tai priešvyriausybinė propaganda tarp mahometonų, ypačiai tarp pačių turkų. Jau kuopose tapo pasiektas solidariškumas prispaustųjų, nesa jų tarpe randasi krikščioniški graikai ir armėnai bei mahometoniški turkai, kurdai, čerkesai ir lazai. Už tai ir lengvu yra daryti tokius sumišimus, kokius matome 1891 ir 1892 m. Alaskierde ir Sasune.

Tolygias kuopas buvo susiorganizavę balkaniškiejie slovėnai pirm išsivalnijimo iš po turkiškojo jungo, bet anuomet jos buvo rasiškai religijiškos: gindamos krikščionis, jos sragiai elgdavosi su turkais. Apie vienybę turkų bei krikščionių nei kalbos ten nebuvo. O Arménijoje vienybė genčių kovoje prieš visatiną priešą ima pirmą vietą. Taip tai mąžta galybė nusigyvenusios ir susibankrutinusios valdžios bašibuzukų. Ir kas dar geriaus galėtų pranašauti artimą nupuolimą? Kilimas ir judėjimas žmonių kasdien eina didyn ir platyn.

Sakykite, ar mes, lietuviai, negalėtumėme daug ką pasimokinti nuo tolimų mums mylėtojų valnybės?

APIE LITERATŪRĄ

[„BIRUTĖS DAINOS"]

„Byrutės dainos. Pirma laida. Visiems tikriems lietuvininkams, ipaczei Byrutės draugams pavestos. Kaszta draugystės Byrutės. Spauda Veyerio & Arnoldto. Tilžėje. 1886." Lakštų 32 mažame povyziuje.

Klonit moju golovušku na podušečku
Spi, spi, spi,
Sonlyvaja, brydlyvaja, neporadlyvaja.
Iš rutėniškų dainų.

Po pradžioje paduotu užrašu pasirodė neseniai Tilžėje pirmoji „Birutės" išdavėjystės knygutė, apie kurią mes čionai pasakysime keletą žodžių. Knygutė toji yra nedidelė, nes talpina savyje vos 15 dainų, gražiai atspaudinta ir ant pažiūros labai daili.

Dainos, patilpusios į tą rankių, yra tokios: „Jaunųjų lietuvininkų giesmelė" d-ro Zauerveino, „Biruta", „Regėjimas" I. A. V. Lietuvio*, „Lietuviška tu giminėlė" d-ro Bruožio*, „Brangioji Lietuva" Vieversio*, „O Lietuva motinėlė" Šiurpilio* (?), „Kur banguoja Nemunėlis" Vanagėlio, „Draugams" Zauniaus*, „Mergytės sirgimas", „Sesytės išleidimas", „Mergytės išėjimas", „Mergytė", „Klevas", „Pailsimas" ir „Budrius" Vyturio ir Dagilio.

Iš šitos įtalpos kožnas, kuriam lietuviška rašliava nors kiek rūpi, mato, kad tos dainos yra jau nenaujos ir, išėmus „Brangioji Lietuva", „O Lietuva motinėlė", „Kur banguoja Nemunėlis" ir „Draugams", jau buvo Jurgio Mikšo* išduotoje knygutėje, turinčioje tokį užrašą: „Ant atsiminimo susiėjimo lietuviškos draugystės Birutės Naujojoje 17 dieną sausio mėn. 1886 m." Tokiu būdu „Birutės dainos" yra daugiaus niekas, kaip per-

spaudimas anų Mikšo išduotų dainų, kurių dar šaunus skaitlius esti neišparduotas. Reikia pripažinti, kad užmačius perspaudinėjimo spaudintų jau veikalų pas Tilžės išdavėjus pradeda jau iš tikrųjų juokinti svietą! Vieną dainą, patikusią jiems, spaudina ir perspaudina po dešimtį sykių. Taip antai d-ro Zauerveino „Jaunųjų lietuvininkų giesmelė" pirmą kartą pasirodė „Aušros kalendoriuje" ant 1884 m., o bene buvo jau ir anksčiaus talpinta „Lietuviškoje ceitungoje" ir jos kalendoriuje; po tam mes ją randame „Nemuno sargo" kalendoriuje ant 1885 m. ir „Naujausiose liet. dainelėse" V. Kalvaičio*; arba vėl d-ro Bruožio „Lietuviška tu giminėlė" pirmą kartą tapo išduota Mikšo ant atskirų lakštelių, po tam perspaudinta „Aušroje", „Nemuno sarge", „Naujausiose liet. dainelėse", aukščiaus minėtame Mikšo rankiuje, o dabar vėl patilpo į „Birutės dainas". Tą patį galima pasakyti apie kiekvieną įėjusią į rankių Birutės dainą. Kokį mierį turėjo išduotojai šitos knygutės?.. Jeigut tik padaryti konkurenciją anai Mikšo knygutei. O tuomi tarpu raštai, tikrai verti apgarsinimo, pelija ir žūsta, nesulaukdami dieniškos šviesos.

Bet grįžtu prie įturio knygutės. „Jaunųjų lietuvininkų giesmelėje" ant 4 lakšto skamba tokis akordas:

Vis ciesorių viernai mylėsim,
Mylėsim ciesorystę vis,
Tik, kas širdyj yr, iškalbėsim
Lietuviškomis lūpomis.

Už tai, kad mūsų gentę tie „ciesoriai" žudo, už tai, kad išrovė mums motinos kalbą iš gerklės, patrempdami žmogišką tiesą, užrakino mus tamsybėje skursti, kančiais atimdami pastarąjį sunkiai užprakaituotą skatiką,— tuos terionus, persekiotojus valnybės šiandien, kada visos tautos stengiasi nukrėsti nuo sprando jų jungą, mūsų Birutė, ramiai Tilžėje bedainuodama ir nieko žinoti nenorėdama, įkalbinėja mums „viernai mylėti"! Gėda vadovams draugystės už talpinimą savo iš-

davimuose tokių gardumynų, vertų tiktai tūlų ubago stramužintinių Paukščių Amerikos*, o ne apšviestų vyrų, daktarų mokslo.

Perlakštuodamas toliaus, ant 6 lakšto skaitau tokią pasargą: „Vytautas, Lietuvos karalius, 1392—1430, buvo *didžiausias karžygys viduramžio.*" Kad Vytautas yra vienas iš didžiausiųjų anos gadynės didvyrių, pripažino visi, vienok stygavoti jį esant didžiausiu viduramžio karžygiu — yra per daug įsibegėjęs perdėjimas. Taip samprotauti gali tiktai žmonės, neturintieji elementariškų žinių visuotinės istorijos, arba akliejie patriotai, kurie savo įsirėžime nenori nieko labo pamatyti pas svetimas tautas. Negaliu čionai užtylėti, kad ir „Birutės" perdėtiniai tankiai mėgsta per daug aukštinti viską, kas tik yra lietuviška, o žeminti svetimą, neturėdami ant to jokio racionališko pamato, kaip ne kartą esu girdėjęs ant susirinkimų draugystės. Keldami į padangę (žodžiais) savo tautą, mes nieko neatsieksime. Argi jau iš tikro mūsų tauta yra taip ideališkai tobula, jogei nieko joje nėra papeiktino? Nuoprosna svajonė!..

Ant lakšto 17 dainoje „O Lietuva motinėlė" randame nedovanotiną iškraipymą pirmapradinio tos dainos originalo, esančio knygutėje „Lietuvos bičiuolis"*; čionai tai ko aiškiausiai apsireiškia kupina nepažintis statytojų lietuviško sintaksio ir literatiškos kalbos. Taip antai: „Tave naktyj aš sapnuoju" iškreipta į „*Tavęs* naktyj aš" etc.; „Prie tau mano vis širdelė" į „*Tavip* mano vis" etc.; „Kiekviens šitą gal suprasti" sudarkyta į „*Kiekvienas* tai gal suprasti", „Tai Lietuvos jau ir nesti" suambryta „Tai *Lietuvos nebus rasti.*" (Toksai ištarimas yra, jeigut ne žydiškas, tai bene kinėziškas, bet niekuomet lietuviškas.) Vietoje „Šneka kraštas tiktai gyvas" stovi „*Šneku* kraštas tiktai" etc. (suvis žydiškai, nors ir originale, Žaslių dialekte patiektame, tas žodis taip pat vartotas, vienok išdavėjams „Birutės dainų" priderėjo pirma pasirūpinti tobuliaus pažinti literatišką kalbą; dialektiškai kalbai čion ne vieta). Se-

kančioje eilėje skamba žodis „dvasiu", tokioje pat prasmėje vartotas; eilės:

Kaip tas ūkis yr valyvas,
Kur Lietuva meilę gavo.

sudarkyta taip:

Kaip tas ūkis yr valyvas,
Taip Lietuva meilę gavo.

Kam priskaityti tokį sudarkymą eilių — ar išdavėjams, ar statytojams, vienok Birutė, mieriu kurios yra „lietuviškąją kalbą *čystyti*" (žiūr. § 2 draugystės įstatų), netoli nužingsniuos, jeigu ir toliaus taip „*čystys*" mūsų kalbą. Už labiausiai nenusidavusį eiliavimą reikia pripažinti Vieversio išvertimą Mickevičiaus „Budrio". Gyriaus vertos yra šios dainos: „Regėjimas", „Biruta" ir 6 žmonių dainos, esančios jau, beje, Neselmano rankiuje.

Tokiu būdu, kaip skaitytojas regi, „Birutės dainos" neturi jokios literatiškos verčios, ir mums pasilieka tiktai apgailėti, kad tie pinigai, kurie suvartoti ant jų išdavimo, netapo padėti ant išdavimo geresnio veikalo, kuris šiandykštėje mūsų tamsybėje ir nususime yra labai pageidautinas; juk ir § 2 įstatų žada išleisti „naudingas *moksliškas* knygas", vienok, kaip regis, vadovai draugystės tą skirsnelį yra užmiršę. Rodydami su pirštu jiems tą skirsnį, mes atkartojam jau ne kartą atkartotus mūsų literatūroje žodžius: „Duokite mums knygų, kurios mus pamokintų gyvenimą pagerinti ir *žmonėmis* tapti!"

MIKALOJUS AKELAITIS

Dieną 27 rugsėjo pabaigė gyvenimą Paryžiuje gyvenąs tenai mūsų viengentis a. a. Mikalojus Akelaitis. Miręsis buvo urėdininku vienoje Paryžiaus apsergėjimo draugystėje* ir užsipelnė visuotiną paguodonę. Rašinėjo taipgi korespondencijas į nekurius laikraščius, kaip lenkiškus, taip ir lietuviškus. Būdamas dar tėvynėje, rašinėjo po pravarde „Chłop z Maryampolskiego" (Mužikas nuo Marijampolės) arba „Agrikola" į „Gazeta Warszawska", kurioje pasirodė su savo puikiomis korespondencijomis iš Žemaitijos. Lietuviškas korespondencijas randame „Gazietoje lietuviškoje" ir „Aušroje". Iš didesnių jo darbų paminėsime: „Elementorių dėl vaikų"*, „Išreiškimas maldos viešpaties"* ir „Kvestorius"*, smagiai skaitomos knygelės po visą Lietuvą. Iš naujausiųjų darbų mirusiojo mums žinomi yra: „Rzut oka na starożytności narodu Litewskiego"* ir „List otwarty do Niedzwiedzkiego"*, kuriuose apsireiškia nepaprastai gili pažintis rašytojo kalbų mokslo (lingvistikos). Rankraštyje paliko „Žodyną palyginančiai etimologišką" lietuviškos kalbos, paremtą ant tyrinėjimų sanskritiškos kalbos. Veikalas jo apie „Dievaičius Lietuvos"* yra priedu veikalo tokio pat įturio Lelevelio*. Županskis* padarė iš jo ištraukas ir pridėjo prie tojo autoriaus (tomas V). Apie kitus veikalus mirusiojo neturime šiandien tikrų žinių. Žinome vienok, kad jis yra daug dirbęs dėl atkėlimo numylėtos Lietuvos, ir, be abejonės, dar ne vienas svarbus jo darbas atsiras. Laike paskutinio maištmečio, kuriame mirusis stropiai darbavosi, išleido kelis atsišaukimus į Lietuvos žmones su parašu „Čiuderiškių Mikalojus", žinome, kad rašė daug gražių dainelių, kurias žmonės ir šiandien Lietuvoje dainuoja, bet apie tai neturime platesnių žinių; tikimėsi, kad su laiku bus viskas surinkta ir surasta. Lietuva nustojo didelio darbininko ir karšto tėvynainio. Garbė jo atminčiai!

[„SENKAUS JURGIS"]

„Senkaus Jurgis. Sumastavo Lakūnas. Ragainėje 1889. Spausta pas Kr. Voską", puslapių 42.

Minėtąjį veikalėlį galime priskaityti prie veislės epiškų poemų, nors jis ir nekupinai sutinka su abelnai priimtomis taisyklėmis raštų tojo skyriaus, bet, perskaičius jį, persiliudiji, jogei rašytojui mažai rūpėjo apie formą; vieton jos jis išpylė jam karštą meilę savo tėvynės, savo vientaučių ir savo motiniškos kalbos. Bet idant skaitytojas lengviaus galėtų suprasti, apie ką eina kalba, paduodame jo pamatinę mislį: jaunas žemaitis, karšta meile degdamas dėl savo tėvynės, norint pamylėjęs patogią ir doringą merginą, kuri pasirodo ir jį mylint esanti, dėl gero tėvynės pasišvenčia kunigiškam stonui, idant turėti progą gaivinti tarp savo viengenčių dvasę tautystės ir krikščionybės. Tai ir viskas. Taigi įtalpa labai neturtinga ir neakyva, vienok rašytojas mokėjo ją apstatyti tokiais puikiais paveikslais, pasemtais iš gamtos ir gyvenimo žmonių jo tėvynės, mokėjo įkvėpti į savo eiles tiek daug pajautos, jogei knygutė skaitosi noriai ir padaro didelį įspūdį. Nekurios vietos yra iš tikro poetiškos, kaip antai ant 34—35 pusl. aprašymas rūtų darželio žemaičiuose. Ne mažiaus nusidavę yra taipjau ir kiti paveikslai, ypač tie, kuriuose rašėjas piešia darbus ūkininkų. Prie to visko ant kožno lapo išsimuša didelis skausmas širdies, giliai atjaučiančios vargus ir priespaudą numylėto krašto, lūkuriuojant nusiblaivinimo padangės. Tasai neramumas išsireiškia sekančiose eilėse (žr. psl. 26):

Tu, liuosybe, gryna, skaisti, kada mus lankysi?
Kada tamsą biauriai sunkią nuo mūsų vaikysi?
Giedros šviesa plačiai šviečia tarp Europos tautų —
Kodėl mūs lietuvius tamsa stipriai tur už plaukų? . .

„Senkaus Jurgis" priguli prie skaitliaus stambesnių poetiškų veikalų mūsų taip neturtingoje raštliavoje; iki šiol, apart trumpų dainučių, tankiai neturinčių jokios raštliaviškos vertės, mes mažai ką svarbaus turėjome. Todėl mes širdingai sveikiname naujai pasirodžiusį veikalą, ir, nežiūrint ant nekurių statymo klaidų (už ką, žinoma, ne rašytojas kaltas), mes velijame, idant kožnas lietuvis skaitytų tą knygutę.

MARĖ RADZEVIČIŪTĖ

Nežiūrint ant pusėtinai dažnų pasirodymų šios gadynės beletristiškoje raštliavoje moteriškų vardų, mažai randasi tokių tarp jų, raštuose kurių išsiveržtų ant paviršiaus nepaprastas raštininkiškas gabumas. Prie skaitliaus tų išrinktųjų priguli mūsų viengentė Marė Radzevičiūtė*, kurios raštai, pilni spėkos, originališkumo ir gyvybės, įgijo tokį didelį skaitlių skaitytojų, iš tikro, kad tik nebus geriausi už visas apysakas, išėjusias iš po plunksnos lenkų raštininkių. Mūsų raštininkėje yra kažin kas vyriško. Ji nemoka siausti savo apysakose; kuomet piešia graudžius paveikslus, tai jie atsižymi tokia gyvastiška tikrybe, tiek juose randasi gamtinės poezijos, tiek prastos grožybės, aiškių dažų, jogei nieko ten nesirodo teatrališko, pramanyto — viskas liejasi iš širdies į širdį.

Nevat apysakose, regimai pramanytose, kaip antai „Pożary i zgliszcza"* — atsitikimai Rygoje, o paskui Amerikoje — nevat tokiose apystovose randasi toki įstabūs pašaliniai paveikslai, žmogystos su tokiais ypatingais pobūdžiais, taip daug ten yra širdgėlos, nenusidavimų ir tiek pajėgų dėl panaikinimo to visko, jogei noringai netėmiji ant to, kas nesutinka su paprastąja logika.

Ypatybe didelių gabumų žmonių yra užmesti ant popieros tik keletą taškų, ir iš to jau apsiskriedžia kupinas pobūdis. Radzevičiūtė turi tąjį gabumą ant apysakinės dirvos. Pašaliniai padūžiai, kurie mažai arba visiškai neturi įplaukimo ant srovės besiplėtojančios apysakos, iš po plunksnos „Dievaičio"* autorkos išeina stebuklingai margi, norint susideda iš keleto taškų. . . Galinga yra Radzevičiūtė piešime paveikslų kaimiško gyvenimo žmonių savo numylėtosios Žemaitijos, kurios tikra dukteria ji yra, kurią taip pažįsta ir myli,

kaip tikt gera duktė savo motiną mylėti tikt gali... Radzevičiūtė, kaipo tautiška raštininkė, neturi sau lygios lenkiškoje raštliavoje. Tokia tautiška apysaka yra jos „Szary proch"*, ir tai yra apysaka tos veislės, kurią ir apšviesčiausias, ir prasčiokas su pasimėgimu skaitys; abudu beskaitydamu ašaras savo šluostys — ne dėl romantiškų jausmų, bet dėl to, jogei rašytoja tikrybe, prastybe ir pastebėtinu ypatingumu savo didvyrių užgauna silpniausias dirgsnis mūsų dūšios. Ypatinga perdėm, neprisilaiko ji pasenėjusių takų apysakinių romanų ir eina, jeigu galima taip išsitarti, per tyrą, saugodama tik savo keliarodinę žvaigždę.

Nenorime rašyti čion raštliaviškų studijų apie Radzevičiūtę, piešiame tikt ant greito trumpą žinutę apie ją, — ne viską, ką ji yra parašiusi, esame skaitę, vienok ir iš to, ką perskaitėme, esame persikanoję, jogei tai yra taip nepaprastas, taip ypatingas, savistovis gabumas, prie kurio nieko svetimo neprilipo; gana perskaityti vieną apysaką jos, idant iš karto pajusti, su kuomi turi reikalą...

Marė Radzevičiūtė yra dar jauna moteriškė; gyvena savo dvarelyje Žemaitijoje, mažai užsiimdama savo moteriškais dalykais. Ji teikėsi prisiųsti mūsų rėdystei savo „Dievaitį" dėl apgarsinimo prigimtoje kalboje ir, ant kiek mes žinome, mokinasi lietuvišką kalbą, kurioje rasi savo tolesnius veikalus rašys. Kad tai kuo veikiausiai įvyktų.

[PASIILGIMAI SENOJO KALBOS KRATINIO. . .]

Pasiilgimai senojo kalbos kratinio dar vis duodasi girdėti vienur ar kitur tarp tūlų mūsų gudriųjų galvų. Jie skundžiasi, kad „Vienybės" kalbą negali suprasti, kadangi joje nesiranda jau nei lenkiškų, nei žydiškų žodžių. Vienas toksai „abivatelius" sukrevezojo mums net gromatą, kurioje jis mums prikišinėja žodžius — tauta, mokslainė, kurių jo surūkusi smegeninė niekaip negalinti sužlebčioti. Prieg tam, pasigirdamas, būk jis mokąs labai aukštai angliškai šnekėti, pasidrįsta mums užkirsti: „Ar tai lietuviški yra tie žodžiai?"

Žinoma, su tokiu dideliu kalbžiniu mums sunku stoti į ginčą kas link lietuviškumo tų žodžių.

Pasikakdinsime tik ant priminimo jam, kad jeigu jis taip gerai galėjo išsimokinti angliškąją, tai šimtą sykių lengviaus būtų galėjęs išmokti savo motinos kalbą. Motinos kalba! Kas gali būti brangesnio dėl širdies žmogaus už ją! Tatai matėme žmones didžiausius persekiojimus nukentėjusius už kalbą ir tėvynę, bet Amerikos lietuvis turi savo pažiūras, savo filosofiją tame dalyke. Ji, mat, jam duonos neduodanti, kur, sako, tu nueisi su lietuviška kalba! Taigi, kam jam dar laužyti savo smegenis po to, idant suprasti vieną ar kitą jo kaime nevartojamą žodį! Juk jis iš to duonos nevalgys. Taip tai samprotauja mūsų pitsburgiškis filosofas, taip mislija ir kiti jo draugai.

Dyvini yra tie mūsų „abivateliai". Tūlas apyspangis išlipa iš laivo, o aplankęs su viengenčiais keletą karčemų, jau ant rytojaus „gademuoja" ir „bičiuoja" ne prasčiaus už „abivatelius"— kodėl jis taip greitai išgali suprasti angliškus keiksmus, kurie jam niekad gyvastyje nei nesisapnavo? Regisi, keletą nevartojamų jo apygardoje lietuviškų žodžių būtų šimtą sykių leng-

viaus išmokti, bet kam jam to reikia — jis duonos iš to nevalgys! Jo nuskurdęs protas negali suprasti to, kad tik prigimtoje kalboje galima įgyti geriausią apšvietimą, o be apšvietimo juk jau beveik negalima darosi gyventi šiandien; jis nesupranta to, kad apšvietimą galima įgyti tik tada, kada kalba yra ant tiek apdirbta, jogei joje galima rašyti mokslo raštus ir knygas. Idant parašyti tokias knygas, neištenka žodžių, vartojamų viename kaime ar vienoje apygardoje,— reikia pažinti tarmes visų apygardų, reikia surinkti iš visų tinkamus žodžius ir sutverti vieną *rašto* kalbą, prieinamą dėl visų apygardų Lietuvos. Jeigu mes klausytumėme mūsų amerikiškių „abivatelių", tai tada reikėtų išleisti dėl kiekvienos parapijos atskirus laikraščius ir knygas: dėl dzūkų — dzūkiškas, dėl kapsų — kapsiškas, dėl zanavykų — zanavykiškas ir t. t., nulipytume iš lietuviškos kalbos lengviu būdu tuziną kalbų, ir kas tada būtų? Pasidarytų tada mutinys, ir mūsų ir taip jau nedidelės sylos dar daugiaus sumenkėtų. Nėra ant svieto kalbos, kuri neturėtų vietinių tarmių (dialektų), o vienok nėra taipgi kalbos, kuri turėtų kelias literatūras; rašto kalba yra visados viena, knygos ir laikraščiai išeina dėl visos tautos, o ne dėl atskirų parapijų.

Dėl to tai dovanai tikisi tūli neišmanėliai lietuviai, kad „Vienybė" kada nors vėliuk grįš prie senojo savo žargono. Žargonas tasai toliuk buvo geras, pakol „Vienybė" pati nepersiliudijo blogai daranti, nepasigaudama rašto kalbą. Kad tai ne „Vienybės" „išmislas" yra, lengvu persiliudyti. Prider tik parsikviesti lietuviškus laikraščius iš Lietuvos; pasiskaitęs kožnas patirs, kad visi laikraščiai vartoja tą pačią kalbą, kaip ir mes.

Tie, kurie sakosi negalį suprasti „Vienybės" kalbos, nesupranta jos per savo nenorėjimą suprasti ją — nieko nėra lengvesnio, kaip prigimtą kalbą išmokti; tie ponai paprastai yra pragėrę savo protą karčemose, iš jų mažai naudos dėl lietuvystės, ir mes apie juos neapstosime. Mums yra brangūs tie broliai, kurių gyslose

teka nenunuodintas alumi lietuviškas kraujas ir lietuviška širdis krūtinėje taksi.

Taksi nesugadintos lietuviškos širdys ir šitoje žemėje, ir ant jų mes kraujame savo lūkestį ir savo brangiausias viltis.

[PASKUTINIAME LAIKE. . .]

Paskutiniame laike, kada visuose lietuvių apgyventuose kraštuose duodasi girdėti balsai reikalingumo įsteigimo lietuviškų mokslainių, išdavimas mokslaknygių tampa vyriausios svarbės reikalu. Būtumėme gal jau ir turėję vienur ar kitur savo mokslaines, jeigu turėtumėme reikalingus mokinimo įrankius; be rankknygių menkai galėsime ką paveikti ir įsteigę mokslaines, nes iš delno tik jose nemokinsime.

Reikalingiausiu daiktu yra išdavimas gero elementoriaus, nesa visi, kokius turėjome ikišiol, neišskiriant nei žinomąją „Abėcėlę"*, neatsako reikalavimams šiandykštės pedagogijos. Priderėtų parengimu tokio veikalo užsiimti specialistams, gerai išmanantiems mierį tokios mokintuvės, kaip lygiai ir pragumus pasiekimo jo. Tokia mokintuvė turėtų būti sutaisyta ne pagal senovišką veblinę metodą, bet pagal reikalavimus naujosios pedagogijos. Daug atydos turi būti padėta prie sustatymo tosios rankknygės ir ant statrašo (ortografijos), idant nereikėtų paskui mesti šalin tokį veikalą. Dėl to gi primename mūsų pedagogams, idant jie apie papildymą šitos spragos kuomi veikiausiai pasimislytų. Kaštas ant išdavimo tokio veikalo atsirastų veik, kadangi elementoriai yra perkami žmonių, ir niekas nesibijos padėti kaštą ant jo išdavimo.

Kas atsieina kitų rankknygių, tai visatinė istorija yra pas mus rengiama, ir veikiai prasidės jos spauda. Geografiją, kuri taipogi yra pradėta, žada savo kaštu apgarsinti „Lietuvių mokslų draugystė". Todvi knygi išeis su reikalingais žemlapiais.

Pageidautinu dalyku yra, idant mūsų „inteligentai" nukreiptų akį ant parengimo mokslaknygių, kaip kad Hukeris parengė dėl anglų, bet jie miega saldžiu mie-

gu; juk nuo laiko užgesimo „Aušros" nesulaukėme nei vieno, nors menkiausios vertės, veikalėlio, o juk tūkstančius baigusių aukštesnį mokslą lietuvių skaitome. Ar ilgai toksai snūduriavimas mūsų apšviestūnų tęsis? Tikimės, kad neilgai, nes jau neragavę mokslų žmonės, nesulaukdami daug ką labo nuo mokintojų, pradeda patys apie tuosius dalykus rūpintiesi ir aniems gėdą daryti. Gal nors sugėdinti ims krutėti.

Pasidžiaugėme, perskaitę „Varpe" žinią apie daromą storonę išduoti kun. Miežinio žodyną. Tiktai velytumėme, idant tasai veikalas būtų išduotas ir su vokišku tekstu. Mūsų supratimu, būtų naudingiaus apleisti vieną iš slaviškų tekstų, o į jo vietą įstatyti vokiškąjį. Vieno maskoliško arba lenkiško užtektų dėl slavų. Vokiškasis tekstas yra tuomi reikalingesnis, kad vokiškiejie lingvistai daugiaus pasirūpina mūsų kalbą ištirti už maskolius arba lenkus. Prieg tam ant lietuviškųjų žodžių priderėtų padėti akcentus.

[ŽENGIANT LIETUVYSTĖS DARBAMS. . .]

Žengiant lietuvystės darbams pusėtinai gerokai apšviestesniuosiuose būriuose mūsų viengenčių, išmuša valanda pasirūpinti apie paplatinimą šviesos spindulėlio ir tarp tamsesniosios dalies lietuvių. Didesnė dalis mūsų žmonių neskaito laikraščių vien dėl to, kad prie skaitymo yra nepripratusi, o vėlei laikraščiai, turėdami skaitytojus jau šiek tiek prasilavinusius protiškai, dažnai nei negali talpinti savyje tokius raštus, kurie tik abėcėlę perėjusiam žmogui tiktų. Tokiu būdu didesnė pusė mūsų svieto turi kakdintiesi po senovei „Alibabomis"* arba lietuviškame žargone Tilžėje veliamomis šiukšlėmis, už kurias, nesant geresnių, didelius pinigus mokama, nešnekant jau apie tai, kad tų knygiūkštpalaikių įtalpa yra dažnai visiškai paikinanti. Akivaizdoje tokių aplinkybių mes paduodame projektą įkurti tam tikrą išduotuvę žmonių knygelių. Kas mėnesį tegul išeitų 1—3 arkušų knygutė ir parsidavinėtų po dešimtuką. Dėl pastatymo reikalo ant tvirto pamato reikalinga būtų apgarsinti metinę prenumeratą, išnešančią, padėkim sau, vieną dolerį. Knygutės turėtų būti rašomos tik dėl prastų žmonių ir margiausio įturio. Kad šitas dalykas turėtų pasisekimą, apie tai negali būti abejonės, bet sunkenybės atsiranda tik tame — kas rašinės jas? Ne kas kitas, žinoma, kaip inteligentai, bet bėda tik, kad mūsų inteligentų pirštai nelabai yra linkę prie tokių darbų. Kaip ten nebūk, vienok reikalas yra didžiausios svarbos, ir „Mokslo draugystė" arba „Susivienijimas" tegul pasimislija apie jį.

[M. ŠČEDRINAS]

M. Ščedrinas (tikra jo pravardė Saltykovas) yra, buvo ir, be abejonės, pasiliks ant visados didžiausiu maskolišku satyriku. Su aitriausiu išjuokimu skelbė jisai ir skelbia nedorybes savo vientaučių, netikumą jų įpročių, visuotiną ištvirkimą, o pagalios ir pačią valdžią. Forma jo satyros yra taip puiki, o ironija dažnai taip nepatėmytina, jogei labai tik retai cenzūra pasidrąsindavo gadinti jo raštą. Vienok paskutiniuose reakcijos metuose, jau po to, kaip šimtai Ščedrino satyrų tapo paleisti tarp žmonių, valdžia išgabeno jį ant Kaukazo. Ir tenai garsingasis satyrikas nepaliauja rašinėti. Čion paduodame prabą jo rašinio.

LAIŠKAI

J. BASANAVIČIUI

1

Shenandoah, Pa. 28.XII.87.

Guodotinas Viengenti!

Pirm kokio laiko teko man perskaityti Jankaus* „Garse" žinią, būtent Tamista rengiesi nuo šių naujų metų išleisti vėliuk „Aušrą". Neapsakomai pradžiugino, kaip mane, taip lygiai ir daugumą čion gyvenančių lietuvių, vienok nuo to laiko jau jokios žinios, patvirtinančios anąją, nei iš kur negaunu. Nuolatai užklausinėjamas nuo daugybės lietuvių apie tą taip svarbų dalyką, ryžausi tiesiog paklausti Tamistos, pasitikėdamas, jogei Tamista būsi taip meilingas pranešti mums. Šiądien „Aušra" turės didelę paramą iš Amerikos, nesumeluosiu sakydamas, kad vienas Shenandoah suteiks jai ant *tų pėdų* 100 abonentų, nekalbant jau apie kitas vietas. Rūpink Tamista atgaivinti tą brangų laikraštį — šiądien jau bus jam lengviaus išsilaikyti, nes šiądien žmonių, išmanančių savo reikalus, jau daugiaus yra. Man rodosi, „Aušrą" būtų geriaus išdavinėti pačioje Bulgarijoje, ten didesnė valnybė spaudos, o ir pargabenimas į Rusiją yra lengvesnis, nes Rumunijos rubežius, manding, nėra taip dabokliais apstatytas, kaip prūsiškasis. „Liet. balsas" Šliūpo čionai neturi didelio pasisekimo — viena, iš pusės neišmintingo rėdymo, o antra — status pasielgimas rėdytojaus su žmonėmis daug kenkia jo reikalams. Visa viltis ant „Aušros" pasilieka; jeigu Tamista misliji ją išleisti, duokie žinią apie jos prekę, o aš pasirūpinsiu ant tų pėdų kuo daugiausiai piningų surinkti.

Velydamas Tamistai viso labo, pasilieku tarnu ir viengenčiu.

J. Kalnėnas

Adresas: J. Anjoul
L. B. N. 30.
Shenandoah Pa. U. S. of America.

2

15.II.88. Shenandoah Pa.

Mielas Broli!

Jūsų gromatą šiądien gavau; šnekėjau su daugeliu lietuvių, čionai gyvenančių, apie dalyką atgaivinimo „Aušros". Kam tik užsiminiau, kožnas su didžiausiu noru nori pridėti savo grašį. Ant tų pėdų išrinkome komitetą, kuris rūpysis apie „Aušros" reikalus čion už Atlančio; taip kad rėdystei nebus daug klapato su užmariniais abonentais. Yra išrinkti tam tikri kolektoriai, kurių pareiga yra suieškoti kuo daugiausiai skaitytojų ir surinkti piningų, kuriuos sudės ant rankų kasieriaus; kasierius pridavinės adresus ir piningus rėdystei. Jeigu Lietuva neprisidės prie to taip svaraus dalyko, tai mes tikimėsi vieni ją išlaikysią. Tik reikia truputį laiko, nes šioje dienoje pas mus sunkus padėjimas. Visų dirbtuvių darbininkai mūsų miesto ir apielinkės, norėdami padidinti mokestį, paliovė dirbę (strike), ir tokis stovis traukiasi jau trečias mėnesis. Kaip veik ims dirbti, tada bus gerai. Dabar mes mislijame ant kitų miestų atsiremti. Reikalas yra didelis „Aušrą" kuo veikiausiai išleisti, kada 1 numeris bus rankose, tada ir abonentus rinkti yra bepiga, nes šiądien jau daugelis yra suviliotų per „Garsą" ir „N. Sargą"*, kurių kitas tik po vieną numerį gavo, norint piningus visus iš viršaus užmokėjo. Kita priežastis yra tokia: Šliūpas, norėdamas kaip nors atsigriebti, kada reikalai

„Balso" vis kassyk eina blogyn, išmislijo pirm kelių dienų tokį spasabą: išleisti kitą tokį laikraštį, tik po vardu „Aušra" (žinodamas gerai, kad „Aušra" tarp Amerikos lietuvių turi labai gerą vardą) ir spausdinti jį Tilžėje. Dasižinoję apie tai, mes jį šiądien paėmėm į nagą, ir jis prisižadėjo to nedaryti. Reikalinga yra, idant „Aušrą" *Tamista* išleistum, nes kitaip ji neturės pasisekimo. Kaip ten nei būtų, mėgink, Broli, išleisti, ilgai netrukdindamas, vieną numerį, nors vienarkušinį, o tada jau piningų bus ant apmokėjimo kaštų kelių numerių. Amerikoje „Aušra" kaštuos mažiausiai 2 doreliu, t. y. apie 6 guldenus; čion du doreliu paprastai mokėjo ir už „Garsą". Jeigu būtų stoka piningų, mes galėsime į tą laiką ir prisiųsti, patys sudėję kelis desėtkus dorelių ant apmokėjimo kaštų. Žodžiu, mes pasitikime „Aušrą" galėsią išlaikyti dar ir kitokiu būdu, pelnydami ir nuo svetimgenčių, o tai iškeldami balius, piknikus ir t. t. dėl naudos jos. Bėda tik, kad dar pas mus tas streikas.

„Vienybės" numerį išsiųsiu 17 d. šio mėnesio, ji tą dieną išeis. Yra tai niekam netikus mazgotė, kokios rasi ant viso svieto nėra. Bet žmonės skaito ją, nes neturi ką geresnio. „Balso", kaip sakiau, žmonės nesupranta, ir rėdytojas jo yra per daug jiems įkiręs, taip kad galima įspėti, jogei jis greit pabaigs savo gyvastį. Jeigu neišeis „Aušra", tada bus blogai, nepasiliks nei vieno laikraščio, kuris apie Lietuvos reikalus rūpęs.

Džiaugsmas mums, jogei Tamista gyvas išlikai. Man rašė Aglinskas iš Garliavos, su kuriuomi esu artimoje bendrystėje, būtent Tamistą ištikusi didelė nelaimė. Dabar matau, kad anoji yra jau šalia.

Beje, kaip pas jus yra brangūs šeriai dėl drotos šiaučiams? Ir ar galima jų Bulgarijoje pripirkti? Aš girdėjau, kad tenai kiaulės su dideliais šeriais. Tas dalykas yra dėl manęs labai akyvas, nes misliju varyti kupčystę tuomi tavoru. Pas mus už svarą gerų šerių moka 8—10 dorelių, o akčyzė ne per brangi. Aš čion

turiu jau ir vietas dėl tojo tavoro. Europoje reikalingas bus vienas agentas, kuris pripirks šerių iš visų kraštų ir pristatinės į Ameriką, ir tokiu agentu ketina būti minėtasis K. Aglinskas. Jeigu Tamistai prekė to tavoro būtų žinoma, tai malonėčiau, idant man praneštum; arba rasi Tamista gali priduoti man adresą kokios firmos, vedančios kupčystę tuomi tavoru. Aš tada galėčiau eiti į derybas su jaija. Vis tai malonu žinoti, nes šitas dalykas yra pelningiausias už visus kitus. Čion ir lietuviai galėtų užpelnyti.

Bet pirm viska — „Aušra"! Taisyk Tamista pirmą numerį, o pasivedimas bus neabejotinai. Shenandoahe yra 6000 lietuvių, iš tų dvidešimtą dalis vis ims tą laikraštį. Turėdami numerį rankose, mes pereisime per visus namus ir būtinai išpardavinėsime. Reikalinga būtų Tamistai susinešti dėl šito dalyko su Maskvos studentais, jie taipogi labai rūpinasi apie „Aušrą". Gali rašyti ant vardo Čepulio (Басманная Аптека Штрауса). Laukdamas žinios, veliju Tamistai viso labo.

J. Andziulaitis

Adr. J. Anjoul
U. S. of America
Lock Box 30.
Shenandoah Pa.

3

Shenandoah, Pa. 9th Apr.

Guodotinas Viengenti!

Tamistos gromatą sulaukiau, kuri labai pradžiugino mūsų ratelį išmaningesnių lietuvių, esančių šiame mieste. Reikia „Aušrą" išleisti kuomi veikiausiai, o apie pasivedimą aš neabejoju. Aš misliju, kad Amerika vie-

na ją išlaikys. Didumas prenumeratos Amerikoje turi būti 2 dor., kas ant prūsiškų piningų padaro netoli 9 mar.; čionai du dor. yra menkas piningas, stovi tiek, kiek dvi mark. Prūsuose. Mes išrinkome kasierių dėl priėmimo piningų dėl „Aušros" ir sekretorių, kuris užsiims išsiuntinėjimu jos po Ameriką. Kasieriumi yra išrinktas p. M. J. Andriukaitis* (Box 286, Shenandoah Pa) — yra tai karštas lietuvis ir geras žmogus, o sekretoriumi išrinko mane. Dabar tariamėsi uždėti ypatingą draugystę dėl pašalpos „Aušrai", kuri užsiiminės atieškojimais piningiškų šaltinių, jeigu „Aušrai" kada piningų pritrūktų. Tariamėsi mokėti kožnas po 25 centus (suviršų 1 markė) ant mėnesio; prieg tam toji draugystė iškels balius, piknikus ir kit., pelnas nuo kurių eis į kasą ir bus apverčiamas pašalpon „Aušrai". Abonentų mūsų mieste, kaip girdėti, bus apsčiai, prieg tam aš misliju pavienių numerių išsiparduos dar daugiaus. Tiek tai apie mūs miestą. Reikia tikėtiesi, kad ir kiti miestai, kaip antai Baltimorė, kur lietuvininkai labai yra šaunūs ir turi gerą kuningą — lietuvį Radavyčią (tokio gero kuningo tikrai nerasi niekur), nepasiliks užpakalyje. Aš rokuoju, kad 500 egz. „Aušros" Amerikoje išsiparduos.

Jankus, girdėjau nuo Šliūpo, nenorįs užsiimti išsiuntinėjimu „Aušros", negana to — jis nenorįs daugiaus kištiesi į jokius, girdi, lietuviškus reikalus, dėl to, jeigu tai būtų teisybė, reikia paieškoti kitą ekspeditorių ir atsakytoją prieš policiją. Aš misliju, kad Kristupas Voska* Tilžėje tą dalyką galės atlikti, tik kas apie siuntimą piningų ant rankų ekspeditoriaus, kaip Tamista rašai, aš nenoriu tam pritarti. Piningai turi eiti ant rankų Tamistos, nes Tilžėje aš negaliu nei vienam ištikėti. Kris. Voskai aš sykiu rašau gromatą apie tai, ragydamas jį, kad jis Tamistai atsilieptų (jo adr. Kristupas Woska, Tilsit, Ostpreussen). Yra tai mano gerai pažįstamas šaunus vaikinas, tik bėda, kad neturtingas, o dėl to ir neištikiamas. Jam pačiam gali pritrūkti kada

piningų, gali suvartoti „Aušros" piningus ir užvilkdinti jos išėjimą į paskirtą dieną, kas labai kenkia laikraščiui akyse savo skaitytojų.

Kas apie raštus dėl „Aušros", tai aš tuomi tarpu neturiu tam tinkamų raštų; berods, aš turiu vieną platų veikalą išguldęs iš angliškos kalbos „Išaiškinimas Darvino teorijos", bet tas raštas „Aušrai" netinka. Šiądien aš esmi užimtas taip visokiais kupčystės „business", jogei iš tikro sunku ką labo parašyti — noriu kuo veikiausiai išsiristi iš vargų, o tada rasi galėsiu ką daugiaus dėl Lietuvos paveikti. Aš galėčiau priteikti „Aušrai" kas mėnuo trumpą mokslišką apžvalgą, kuri, man rodos, gali pritikti „Aušrai". Dėl to aš turiu geriausius angliškus, o iš dalies ir vokiškus šaltinius. Aš rašiau porą gromatų į Tėvynę pas geriausius mūsų šios dienos raštininkus apie parengimą raštų ir pasitikiu, kad Tamsta neužilgo apturėsi jų gana. Tamistos tyrinėjimai turi užimti svarbiausią vietą. Čion noriu Tamistai priminti dar vieną svarbų šaltinį dėl pasėmimo žinių apie senovę Lietuvos, šaltinį, kuris nei maskoliškiems, nei lenkiškiems, o nei vokiškiems istorikams nėra žinomas. Verta būtų vienam iš jaunų lietuvių išmokti švedų kalbą, nes joje yra daugybės neišpasakomai svarbių veikalų, palytinčių Lietuvos istoriją. Man teko New Yorke būti bibliotekoje vieno College (Library of University) — ten aš mačiau katalogą kningų, esančių Stokholmo karališkoje bibliotekoje, tame kataloge aš pastebėjau labai navatnų kningų apie Lietuvą.

Tamistos rašyba man labai patinka, tik nežinau, ar ji galės būti visiems suprastina, ypač čion, Amerikoje, kur „Aušra" turės reikalą su žmonėmis vis neaukšto apšvietimo; dėl to geriausiai bus ją laipsniškai įvesti, idant žmones palengva pripratinti prie jos. Pirmas numeris galėtų išeiti tik su viena „š", o kituose num. galima būtų po vieną raštženklį palengva vis įvesti, taip kad žmonės patys nesijausdami prisipratys ir skaitys.

Ant to šiuomi ruožtu užbaigiu savo rašinį. Linkiu Tamistai viso labo. Širdingai

J. Andz

Adresas vis tas pats
Lock Bx 30
Shenandoah Pa.

4

Plymouth, Pa., Liepos m. 19, 1890.

Garbingas viengenti!

Atvykęs į šitą vietą, kaipo rėdytojas „Vienybės", aš išsiunčiau Tamstai gromatą, o taipogi siunčiau ir laikraštį tūlą laiką, vienok, nesulaukdamas ilgai atsakymo, ėmiau mislinėti, kad Tamsta bene esi iš Lom Palankos išvažiavęs. Tos priežasties dėlei laikraštį sulaikiau. Siunčiu dabar trūkstančius numerius, išskyrus nuo pradžios meto iki 11, kuriuos vėliaus surinkęs prisiųsiu, nors, regisi, kelių trūksta; jie yra ne kokios vertybės.

Lietuvystė pas mus, regisi, jau išėjo nuo šuntakių ant tikro kelio, nors dar ir duodasi girdėti, nors labai jau retai, skalijimai visokių atžagareivių. Didžiausiais priešininkais turime, kaip ir Lietuvoje, lenkus, bet su tais čion lengvu būdu už poros metų įstengsime reikalus pabaigti.

„Vienybės" rašybą laipsniškai taisau, įvedu dabar ů, į, ų, ē; š ir č vartosiu tik eilėse ir įžengos straipsniuose, idant žmonės priprastų, toliaus bus galima $\underset{s}{t}$, $\underset{s}{d}$ ir t. t. įvesti.

Esant man rėdytojumi „Vienybės", galima bus šį bei tą ir daugiaus atlikti. Taip dabar pradėsiu spaudą visatinės istorijos*, kuri išeis su 6 žemlapiais; bus 180 pus. kningutė (in 16°). Wolteris* prižadėjo priteikti

nuorašą nuo Daukanto „Žemaitijos istorijos" ir kitų jo dar negarsintų veikalų. „Būdą" pats turiu ir, kaip veik visatinė istorija bus gatava, imsiu Daukanto veikalus išdavinėti.

Miela būtų nuo Tamstos sulaukti šį bei tą iš raštų. Tamstos rašiniai, palytintys senovybę mūsų tautos, būtų labai pageidautini dėl „Vienybės" ir pakeltų josios vertę. Joje galima yra ir ruimingus raštus talpinti, kadangi yra pati gana ruimi ir kas nedėl paskirtoje dienoje be pavėlyjimo išeina. Reikiant ir skyriumi galima brošiūras išleisti. Lauksiu todėl šį tą nuo Tamstos. Daug labo velijantis

J. Andziulaitis

Adresas

Editor of the „Vienybė"
Plymouth Pa
U. S. of A.

5

Waterbury, Conn.
Jan. 16.—95.

Guodotinas Tautieti!

Pereitą pavasarį aš apturėjau laipsnį Daktaro Medicinos nuo Baltimorės Universiteto. Pagyvenęs vasarą Baltimorėje, užsimaniau išvažiuoti kitur. Mėginau praktikavoti Bostone per trumpą laiką — nebuvo pasisekimo iš priežasties nesvietiško brangumo randų ir pragyvenimo. Dabar gyvenu Vaterburyje; čion pusėtinai einasi, nors Baltimorėje ėjosi geriaus. Per tuos 8 metus, kaip esmi Amerikoje, čionykštis gyvenimas man jau taip pabiuro, kad ilgiaus nežadu čion liktiesi. Rengiuosiu traukti į kitus pasviečius duonos ieškoti. Europa, žinoma, man medum kvepia, bet ar galima būtų ten man kąsnį duonos uždarbiauti? Pamenu, kaip porą metų tam

atgalios Tamista kalbinai Dr. Šliūpą pas save į Bulgariją — meldžiamas, parašyk, ar ir aš ten galėčiau gyvenimą daryti. Jeigu nuo Tamistos neapturėsiu pageidautos žinios, t. y. jeigu negalima būtų tenai man apsigyventi, tai reikėtų pamėginti nukakti į Braziliją.

Būk Tamista malonus ir duok greitą atsakymą. Rašydams šią gromatą, aš nei nežinau, ar ji pateks į Tamistos rankas — taip seniai jau apie Tamistą nieko negirdžiu. Tikiuosi vienok, kad Tamista dar gyvas esi.

Su labomis dienomis

J. J. Andziulaitis, S. B., M. D.
Corner Riverside and Bank sts.
Waterbury, Conn.
U. S. America.

M. JANKUI

1

Plymouth Pa. Vas. 25 1891.

Mylimas drauge!

Labai daug, brolau, padarai gerumo dėl „Vienybės", kad nepatingi nors atvejų atvejais parašinėti žinutes. Iš Lietuvos žinių taip labai mažai turiu, kad kartais visai pritrūksta medegos dėl pripildymo skyrio „Iš Lietuvos". Ar negalėtum vieną ar kitą iš pažįstamų vientaučių paklabinti rašinėti dėl „Vienybės" trumpas korespondencijas, per ką vertė laikraščio, žinoma, labai aukštai pakiltų. Dėl tokių korespondentų mes prisiųstumėme dykai „Vienybę" į parubežę. Kaip matau iš „Varpo", tai ir jo raštiškosios pajėgos yra ne kaip drūtos, nors ten tūkstančiais „inteligentai" save rokuoja. Bėda su tais mūsų „mokslingais"! Kaip ką reikia išpeikti, tai dar vienas ar kitas atsiranda, bet kada einasi apie atlikimą kokio reikalo, tai mūsų inteligentai visi į kanapes bėga. Meldžiamas, nors pats rašinėk korespondencijėles dažniaus, nes kaip mes pasiliksime be jokių žinių iš tėvynės!

Daug negerumų padarei, brolau, su savo „Mesiju"*. Kelių metų darbus mūsų sutrukdei per tą kningutę! Neišmanau jos mierio.

Kaip einasi su „Žodyno"* spauda? Ar jis bent išeis kada?

Aš neužilgo pradėsiu spausdinti Daukanto „Istoriją".

Su labomis dienomis.

J. Andziulaitis

2

<...> pasakojo, tai tamistai vertėtų jį prikalbinti į Ameriką važiuoti. Amerikoje šiądien yra geresnė dir-

va dėl darbų lietuviškų, nekaip Prūsuose, kur darbštus tėvynainis neilgai gali gyventi. Ten turite daugiaus apšviestūnų — pas mus jų labai trūksta, o darbo permier!.. Jeigu gi Mačys nevažiuotų, tai parašyk tikrą teisybę, ko vertas yra Jonas Kraučūnas*, kuris taipogi turi norą į Ameriką važiuoti.

Jeigu pas jus randasi dar „Vitolo raudų"*, tai gali prisiųsti kokią 50 egz. ant Paukščio vardo. Taipogi man reikalingas yra vienas „Anykščių šilelis", kurį tamista arba Mikalojus galite veikiai prisiųsti.

Laukdamas veikios žinios, tuom tarpu spaudžiu tamistos valyvą ranką

J. Andziulaitis

PAAIŠKINIMAI

Šiame J. Andziulaičio „Raštų" leidinyje spausdinama visa mus pasiekusi J. Andziulaičio poezija, reikšmingiausi publicistikos straipsniai ir visi iki šiol surasti laiškai. Publicistika padalinta į tris skyrius: straipsniai ir korespondencijos įvairiais klausimais, stambesnės istorinės apybraižos, straipsniai apie literatūrą. Kiekviename skyriuje kūriniai spausdinami chronologine tvarka.

Į šį leidinį nededami šiandieniniam skaitytojui mažiau bejdomūs publicistiniai rašiniai: daugumas mokslo populiarizacijos straipsnių, įvairios korespondencijos apie vieną ar kitą konkretų ano meto faktą, kitų autorių straipsnių ar recenzijų atpasakojimai, taip pat prozos kūrinių vertimai. Šių J. Andziulaičio darbų sąrašas pridedamas atskirai.

J. Andziulaičio poezija parašyta, palyginus, sklandžia ir gryna kalba. Pasitaikantys joje barbarizmai ir nelietuviškos sintaksės konstrukcijos yra atėję iš ano meto šnekamosios kalbos. Žymiai netaisyklingesnė J. Andziulaičio publicistikos kalba. Paskubomis rašydamas, kompiliuodamas kitų tautų autorius, jis, atrodo, mažai tesirūpino savo straipsnių išraiškos sklandumu. Nerasdamas reikalingų lietuviškų terminų, J. Andziulaitis vartojo barbarizmus ar kūrė šiandien jau keistai skambančius naujadarus. Apie šį J. Andziulaičio leksikos klodą galima spręsti iš šiame leidinyje spausdinamo sunkiau suprantamų žodžių žodynėlio.

J. Andziulaičio raštuose nemaža dabartinei literatūrinei kalbai neįprastų morfologinių lyčių. Jis gana nuosekliai vartoja archaiškas sangrąžines *(stebėtiesi, priešinamėsi, artinančiąsią)* ir įvardžiuotines *(naujiejie, didesės, turtingesnėji)* formas, aukštesnįjį prieveiksmių laipsnį su galūne *-iaus (giliaus, toliaus)*, daiktavardžius su priesaga *-ysta (išdarbysta, žmogžudysta, vergysta)*. Nuo dabartinės literatūrinės lietuvių kalbos normų skiriasi kai kurių vardažodžių giminės kategorija *(luoma,* d i e n i n ė *mokestis, popieros, kišenius)*, linksniavimo paradigmos *(ateitė, dvasė, kasyklės, valdytojaus, durių, žmonies)*. Veiksmažodines formas iš tarptautinių žodžių J. Andziulaitis dažniausiai išveda su priesaga *-avoti (charakterizavoja, reprezentavota, reguliavojime, susiorganizavos)*, o būdvardines — su priesaga *-iškas (politikiškas, praktikiškas, revoliucijiškas, tradicijiškas)*.

Svetimų kalbų įtaka ypač stipriai jaučiama J. Andziulaičio sintaksėje.

Nelietuviškai vartojami prielinksniai *ant, apie, dėl, iš, nuo, per, po, prie, vietoje*. Pvz.: taip pavargęs *ant dvasios;* turi įtekmę *ant žmonių;* nežiūrint *ant tokios galybės* egoizmo; kiekvienas rūpinasi vien *apie savo laimę;* kokią tiesą turi bitininkas *dėl apgrobimo* bičių *nuo vaisių* jų darbo; dar liekasi daug *dėl atradimo;* uostai, kitkart prisiūlantiejie liuosą prieplauką *dėl skaitlingų laivynių,* tapo negiliais *iš priežasties* prineštų smilčių; piktinasi *iš naudingo,* o džiaugiasi *iš skriaudingo kišimosi;* turtai, sukrauti *per senovės rymėnus;* tūkstančiai teisių šiaučių neteko duonos *per įsteigimą* vieno didelio čeverykų fabriko; ką žmonės paprastai supranta *po žodžiu* „komunizmas"; nereikalauja *prie įgijimo šviežių* darbininkiškų sylų iš aukšto įdėti pinigus; ar jie negali būti savasčia visos draugijos *vietoje buvimo* monopoliumi rankose privatiškų asabų. . .

Dažnai nelietuviškai vartojamas įnagininkas ir vietininkas: idant netapčiau klaidžiai *suprastu* (=suprastas); išrasite jį *blogu* (=blogą); lietuviams išpuola *tame dalyke* (=tuo dalyku) kuomi daugiaus pasirūpinti; jis yra taip laimingas *suradime* dėl savęs darbo (=suradęs sau darbą); persiliudyti *gerume* (=gerumu) tokios tvarkos; atnaujinimo baudžiavos nors *perkeistame pavidale* (=perkeistu pavidalu).

J. Andziulaičio raštų kalbą labai apsunkina sudėtingos daiktavardinės konstrukcijos, atvirkštinė žodžių tvarka (ypač dažnai — pažyminio kilmininkas po pažymimojo žodžio). Vietoj norminio šiandien dalies ir neiginio kilmininko jis vartoja vardininką ir galininką: yra *žmonės,* kurie turi karališkus pelnus; n e į s t e n g i a panaikinti *savastį.* Konstrukcijoje su *idant* vartojama veiksmažodžio bendratis: *idant* i š g a u t i (=išgautų) iš ten siūlą smulkiausiųjų dalelių.

„Raštų" leidime paliekami įvairūs J. Andziulaičio žodyno, sintaksės, morfologijos, žodžių darybos netaisyklingumai ir nevienodumai — kaip būdingas anuometinės publicistikos kalbos reiškinys. Keičiama rašyba, ištaisomos aiškios korektūros klaidos. Nelietuviški asmenvardžiai ir vietovardžiai transkribuojami fonetiniu principu, autentiškos asmenvardžių formos pateikiamos paaiškinimuose (ištaisant, kur įmanoma, gana dažnus J. Andziulaičio raštuose iškraipymus). Iš svetimų kalbų pasidaryti žodžiai norminami pagal dabartinės literatūrinės kalbos darybą ir nusistovėjusią vartoseną (*ideos* — idėjos, *cortes* — kortesai, *foreignerius* — forindžerius, *kapitolas* — kapitalas, *molekulos* — molekulės, *muzikė* — muzika ir t. t.). Norminama viena kita fonetinė smulkmena: *mės* — mes, *nės* — nes, *nėg* —

neg, *nuosteba* — nuostaba, *aikvojimas* — eikvojimas ir pan. *Piningai, kningos, kuningas, kuningaikštis* taisoma į pinigai, knygos, kunigas, kunigaikštis; *šiądien, šiądykštis, kadągi* — į šiandien, šiandykštis, kadangi. Norminami to paties veiksmažodžio įvairuojantys kamienai: *turi* ir *turia, grįžkime* ir *grįžkiame, glauskimėsi* ir *glauskiamėsi*, taip pat *tapo* ir *tapė*, nors pastaruoju atveju J. Andziulaičio raštuose dominuoja antroji forma.

„Paaiškinimuose" kursyvu išspausdintas skaičius rodo atitinkamą šio leidinio puslapį. Paties J. Andziulaičio išnašos pateikiamos tekste. Jo pabraukti žodžiai spausdinami kursyvu, praleistos atskirų darbų vietos pažymimos daugtaškiu laužtiniuose skliausteliuose.

POEZIJA

Tarp savųjų

„Aušra", 1884, Nr. 7/8, p. 253—254. Parašas — *J. A. Kalnėnas. Garliavoje, 14 kovo 1884.*

Mirus Keistučiui

„Aušra", 1884, Nr. 12, p. 400. Parašas — *J. A. Kalnėnas. Garliavoje, 14 balandž. 1884 m.*

Pas nelaimingą brolį

„Aušra", 1884, Nr. 12, p. 406—407. Parašas — *J. A. Kalnėnas. Gaisriuose, 1883 m.*

Sekimas I. Nikitino (1824—1861) eilėraščiu «Ночлег в деревне» („Nakvynė kaime").

Tomas Žilinskas (1840—1925) — Veiverių mokytojų seminarijos mokytojas, skatinęs savo mokinius kultūrinei veiklai. Jo iniciatyva seminarijos III kurso mokiniai 1883 m. leido rankraštinį laikraštėlį „Naudingos Veiverių seminarijos mokinių valandos".

Ieva

„Aušra", 1885, Nr. 7/8, p. 214—218. Parašas — *J. A. Kalnėnas. Garliavoje, 4 gegužės m. 1885 m.*

T. Ševčenkos (1814—1861) baladės «Тополя» („Topolis") vertimas.

S o f i j a A. — tur būt, Sofija Zalevska-Arminienė. Baladė versta netrukus po P. Armino-Trupinėlio mirties (1885 m. kovo mėn. 18 d.), sukrėtusios lietuvių inteligentus. J. Andziulaičio ir P. Armino motinos — Uršulė ir Elžbieta Olekaitės — buvo giminės. Mokydamasis Veiveriuose, J. Andziulaitis iš P. Armino gaudavo lietuviškos literatūros ir, matyt, dažnai lankydavosi jo namuose.

Ks. Vanagėliui

„Aušra", 1885, Nr. 7/8, p. 271—273. Parašas — *J. A. Kalnėnas. Kaune, 24 liepos m. 1885 m.*

Sekimas T. Ševčenkos eilėraščiu «До Основ'яненка» („Osnovianenkai").

K s a v e r a s S a k a l a u s k a s - V a n a g ė l i s (1863—1938) — lietuvių rašytojas, „Aušros" bendradarbis. Kartu su J. Andziulaičiu mokėsi Veiverių mokytojų seminarijoje, dalyvavo Garliavos literatų kuopelės veikloje.

Bitei

„Aušra", 1885, Nr. 9, p. 280—281. Parašas — *J. A. Kalnėnas. Garliavoje, 17 liepos m. 1885.*

Abi eilėraščio dalys — sekimas atskirais T. Ševčenkos poemos «Гайдамаки» („Haidamakai") fragmentais: iš skyriaus «Треті півні» („Tretieji gaidžiai") ir «Свято в Чигирині» („Šventė Čigirine").

B i t ė s slapyvardžiu „Aušroje" ir „Lietuviškajame balse" pasirašinėjo caro kariuomenės karininkas Smilgius. J. Mačys-Kėkštas laiške J. Andziulaičiui (1888 m. liepos mėn. 14 d.) mini jį kaip pastarojo pažįstamą. Žr. „Literatūra ir kalba", t. 1, V., 1956, p. 353.

Laukas

„Aušra", 1885, Nr. 10/11, p. 318—319. Parašas — *J. Kalnėnas.*

Sekimas T. Ševčenkos eilėraščiu «Ой чого ти почорнило» („Ko gi tu pajuodai").

Eilėraštis išspausdintas ir „Lietuviškajame balse", 1885, Nr. 12, p. 47. Parašas — *J. A. Kalnėnas.* Dedikacija — „Dėl br. atm. K. Agl.".

K. A g l i n s k a s (1851—1924) — Garliavos vaistininkas, organizavęs draudžiamų lietuviškų raštų gabenimą ir platinimą. Jo vadovaujamai literatų kuopelei priklausė J. Andziulaitis, K. Sakalauskas-Vanagėlis, J. Mačys-Kėkštas.

„Lietuviškojo balso" variante 7 ir 8 eilutės skiriasi žodžių tvarka:

Lietuvos sūnų lavonais
B'o visas užklotas.

12 eilutė — O kūnų nenori.
16 eilutė — Per savo nelaisvę.

Dvi ievos

„Lietuviškasis balsas", 1885, Nr. 12, p. 47. Parašas — *J. A. Kalnėnas*

Sekimas T. Ševčenkos balade «Коло гаю в чистом полі» („Šalia miško vidur lauko").

Pasaka

„Aušra", 1886, Nr. 3, p. 81—82. Parašas — *J. Kaln.*
Prie eilėraščio nurodyta skandavimo schema: —◡—◡—◡—
—◡—◡—◡

Nugramzdytas miestas

„Aušra", 1886, Nr. 5, p. 136—137. Parašas — *J. Andziulaitis (Kalnėnas).*

Prie eilėraščio nurodyta skandavimo schema: —◡—◡—◡—◡.
M. Dmitrijevo (1796—1866) eilėraščio «Подводный город» („Povandeninis miestas") vertimas.

Pirmiaus visko

„Aušra", 1886, Nr. 6, p. 172—173. Parašas — *pagal Borns'ą Kalnėnas (Andžiulaitis). Garlevoje, 13 spalinio 1885.*

Prie eilėraščio nurodyta skandavimo schema: ◡–́◡–́◡–́◡–́.
R. Bernso (1759—1796) eilėraščio „A Man's a Man for a'that" („Žmogus yra pirmiausia žmogus") vertimas. J. Andziulaitis pažodiškai sekė rusišku N. Kostomarovo (1817—1885) vertimu, turinčiu antraštę «Прежде всего» ir nuo škotiško originalo šiek tiek nutolusiu.

O liuosybės Maskvužėlė

„Aušra", 1886, Nr. 6, p. 180—181. Parašas — *J. Kalnėnas. 13 spal. 1885.* Prie eilėraščio nurodyta skandavimo schema: –́◡–́◡–́◡ (–́◡).

Pirmosiose 8 eilutėse sekama T. Ševčenkos eilėraščiu «Як маю я журитися» („Kai imsiu sielvartauti"). Antrojoje eilėraščio dalyje

(pradedant 13 eilute) sekama kol kas neišaiškinto autoriaus eilėraščio „Mažylės daina" motyvais. Šį eilėraštį rusų kalba («Песня малютки») į savo užrašų knygą buvo įsirašęs J. Mačys-Kėkštas. Žr. Lietuvių kalbos ir literatūros instituto bibliotekos rankraštynas. Fondas 1—3505, III numeracijos p. 20—22.

Po maskoliaus jungu

„Žiūronas", 1886, Nr. 32, p. 127. Parašas — *Kalnėnas. Kaune, 18 liepos m. 1886.*

Sekimas lenkų revoliucinė daina „Szumi Wisła". Jos autore laikoma darbininkų judėjimo veikėja M. Jankovska-Mendelson (1850—1909).

Paminėjims praeitės

„Nemuno sargas", 1886, Nr. 26, p. 111. Parašas — *J. Andžiulaitis (Kalnėnas).*

Prie eilėraščio nurodyta skandavimo schema: —⏑—⏑—⏑(—⏑). Sekimas T. Ševčenkos eilėraščio «Іван Підкова» pirmąja dalimi.

Morliakas Venecijoje

„Lietuviškasis balsas", 1886, Nr. 22, p. 172. Parašas — *Kalnėnas.*

P. Merime (1803—1870) sukurtos tariamai serbų liaudies dainos vertimas. Palaikę P. Merime mistifikacijas, išspausdintas rinkinyje „Guzla" (1827), autentiškomis liaudies dainomis, jas vertė A. Puškinas, A. Mickevičius ir kt. J. Andziulaitis seka A. Mickevičiaus vertimu („Morlach w Wenecji").

m o r l i a k a i (it. morovlacchi) — pietų slavų tautelė, gyvenanti šiaurinėje Dolmatijoje ir Istrijoje, artima serbams.

Lietuvis lietuviui

Įrašas į lietuviškų knygų leidėjo E. Jagomasto (1870—1941) albumą 1886 m. gegužės 17. Parašas — *J. Andzjulaitis (Kalnėnas).*— Vilniaus valstybinio V. Kapsuko universiteto Mokslinės bibliotekos Rankraščių skyrius, Fondas I, C 259.

Nuskendėlė

„Lietuviškasis balsas", 1887, Nr. 3/4, p. 39—41. Parašas — *J. Kalnėnas.*

T. Ševčenkos baladės «Утоплена» vertimas. Pirmoji kūrinio redakcija išspausdinta „Nemuno sarge", 1886, Nr. 24, p. 103, Nr. 25, p. 107—108. Parašas — J. Andžiulaitis (Kalnėnas). Garlevoje, rugpiūčio m. 1885 m. Redakcijos prierašas: „Pildydami norą rašėjo, šiąją baladę spausdiname lotyniškomis raidėmis (litėromis)." „Nemuno sarge" baladė turi tokį epigrafą:

Pažinau karštį tą jaunystės!..
Neš platoniškon versmėn, rojiškon grožybėn.
Ne ant ilgo, sopulys širdį tuo palypstys.
Iš septintojo dangaus tyro trenks tuštybėn!

Svajinėjau danguose, ten vainiką pyniau,
Rojaus rožę sapnavau, vietoj nuskynimo
Baigės sapnas — pabudau — rožės nenuskyniau,
Liko dygliai širdyje tik ant atminimo...

„Lietuviškojo balso" variante gerokai taisyta kalba, vengta gramatinių formų trumpinimo, keista žodžių tvarka. Didesni tekstų skirtumai (eilučių numeracija pagal šiame leidinyje spausdinamą „Lietuviškojo balso" tekstą, cituojamas tik „Nemuno sargo" tekstas):

54 1 eil. —Vėjas girioje nešlamščia.
5 eil. —Kas čion, kas čion glosto kasą.
12 eil. —Nepradės parausti.
15—23 eil. —Ta, ką braidžioja po rasą,
Yr duktė, o toji,
Ką ten klaidžioj už Šešupės,
Motė jos tikroji.

Tarp žmonių yr padavimas
Lietuvoj iš seno
Gale kiemo, naujoj grinčioj
Kai našlė gyveno.
Jaunutėlė, mėlynakė (...)
3—1 eil. nuo apačios —Kol našlelė sau ant vargo
Duktę susilaukė.
Bet neliūsta — kaimynėliams
55 1—2 eil. nuo viršaus —Davė ją augyti —
Pamatysit, kas toliaus bus (...)

5 eil. nuo viršaus —Kaip kvietka bujoja.
8 eil. nuo viršaus —Nepajunta ją kaip metai.
14 eil. nuo viršaus —Laibutėlė — skaistveidužė.
19 eil. nuo viršaus —Ir antrai mirkčioja.
12 eil. nuo apačios —Griežia dantimis, putoja.
4—3 eil. nuo apačios —Primanytų — iš piktumo
Tai į smert užkrės[t]ų.
56 6 eil. nuo viršaus —Širdies neturėti.
7 eil. nuo viršaus —Gniužters, kumpters liemenėlis.
10—14 eil. nuo viršaus — Žemėj kol supūsit!
Graudžiai verkė mūs Katriutė,
Nors pati nežino,
Kodėl ją tikroji motė
Keikia taip, niekina.
1 eil. nuo apačios —Prūdužin maudyties.
57 1—6 eil. nuo viršaus —„Galim, mama!"— Ant pievutės
Emė jos rėdyties.
Ir išsitiesė Katriutė
Ant sijono plono —
Vos kvėpuodams žvejas žiūri
Per karklus iš šono. . .
(O, kadais ir aš, būdavo. . .
Nedrįstu sakyti. . .)
Lygiai vaiks mergelė žaidžia
Su žalia šakyte (. . .)

Pastarosios 4 eilutės, kurių nėra II variante, atitinka vertimo originalą.

9—14 eil. nuo viršaus —Motė siunta, matydama
Gražumą dukrelės.
Nusirėdžius ant jos žiūri,
Trypdama po rasą,
Griež dantims ir, kaip padūkus,
Tampo, drasko kasą.
14 eil. nuo apačios —Puol į gelmę, stiprios rankos.
12 eil. nuo apačios —Štai priplaukia — pūkšt į dugną.
10 eil. nuo apačios —Ir sustingusią merginą.
7 eil. nuo apačios —Jos išplėšia kasą.

6—1 eil. nuo apačios —„O širdie, dalele mano,
Duok nors pažiūrėti!
Pažiūrėk, nusišypsokie!
Jau negal žiūrėti!.."
Rauda, puolęs ant žemelės,
Jai akis bučiuoja;

58 1—2 eil. nuo viršaus —„Dirstelk, dirstelk, mylimoji,
Ne, jau nekvėpuoja!.."

4—5 eil. nuo viršaus —Ant žolės padėjo;
Šalia motė nelaboji.

10—13 eil. nuo viršaus —Ji giliai įleido.
Ilgai verkė nabagėlis:
„Nėr ko vargt ant svieto!
Nėr dalelės, nėr laimužės..."

13 eil. nuo apačios —Bėga, kiek tur galės.

10—7 eil. nuo apačios —Tai iškyl senoji boba,
Išbrėda į rasą
Ir nuoga, betrypiant pievoj,
Tampo, drasko kasą.

59 2 eil. nuo viršaus —Nuogas nuo karklyno.

Undinos

„Lietuviškasis balsas", 1887, Nr. 3/6, p. 60—63. Parašas — *J. Kalnėnas.*

T. Ševčenkos baladės «Причинна» („Pamišėlė") vertimas. Paskutinioji strofa originali.

Atsisveikinimas

„Nemuno sargas", 1887, Nr. 18. Parašas — *J. Kalnėnas. Tilžėje 20 rugp. 1886.* Redakcijos prierašas: „Jaunas lietuvininkas, dėl karštos meilės savo giminės ir prigimtos kalbos priverstas palikti savo tėviškę rusišką Lietuvą, sutaisė šitas eiles pirm iškeliavimo Amerikon."

Sekimas T. Ševčenkos eilėraščio «Чи не покинуть нам, небого» („Ar nereiktų mums, mieloji, mesti") fragmentu. Paskutinioji strofa originali.

Ant Naujų metų

„Lietuviškasis balsas", 1888, Nr. 30, p. 228. Parašas — *J. Kalnėnas.*

A. Mickevičiaus eilėraščio „Nowy Rok" („Naujieji metai") vertimas.

J. P. Richteris (Jean Paul Friedrich Richter, 1763—1825) — vokiečių rašytojas, žinomas daugiausia Žano Polio slapyvardžiu.

A. Mickevičiaus eilėraštyje pasinaudota romano „Zibenkėzas" („Siebenkäs") motyvais.

Tėvyniška daina

„Vienybė lietuvnikų", 1890, Nr. 30, p. 7. Parašas — *K.*

Paskutiniosios strofos II eilutėje, atrodo, korektūros klaida: „Nemiegosim ik šiolei".

Avietė

„Vienybė lietuvnikų", 1890, Nr. 32, p. 8. Parašas — *K.*

Iš Ševčenkos

„Vienybė lietuvnikų", 1890, Nr. 40, p. 5. Be parašo.

Eilėraštis parašytas būdingu T. Ševčenkai „kolomyjkiniu" metru, tačiau betarpiškai jokiu konkrečiu T. Ševčenkos kūriniu čia nesekama.

[Vargas tai žemei]

„Vienybė lietuvnikų", 1890, Nr. 47, p. 8. Parašas — *K.*

PUBLICISTIKA

Ką daryti?

„Aušra", 1885, Nr. 12, p. 393—394. Parašas — *Kal. 2 spalinio 1885.*

Straipsnis spausdinamas sutrumpintas. Praleistoje pastraipoje J. Andziulaitis, puldamas žydus smuklininkus, pasiduoda antisemitinėms nuotaikoms.

76 vox clamantis in deserto *(lot.)* — balsas, šaukiantis tyruose.

Ką vienas žmogus įstengia

„Aušra", 1886, Nr. 2, p. 42—45. Parašas — *K.* Taip pat — „Nemuno sargas", 1886, Nr. 6, p. 25.

77 Strosmejeris (Strossmayer Josip Juraj, 1815—1905) — chorvatų politinis ir kultūrinis veikėjas, siekęs pietų slavų tautų susi-

vienijimo Austrijos federacijoje, vienas iš Jugoslavijos Mokslų ir menų akademijos ir Zagrebo universiteto įkūrėjų.

k r o a t ų — chorvatų.

F e r d i n a n d a s I (1793—1875) — Austrijos imperatorius.

78 M e t e r n i c h a s (Metternich Klemens, 1773—1859) — Austrijos politinis veikėjas, nuo 1821 m. kancleris, įvedęs Austrijoje policinį režimą, organizavęs demokratinių Europos judėjimų slopinimą.

S o l f e r i n a s — 1859 m. mūšyje prie Solferino (Lombardijoje) jungtinė Sardinijos karalystės ir Prancūzijos armija sumušė Austrijos kariuomenę.

A g r a m a s — vokiškas Zagrebo pavadinimas.

79 S a d o v a — 1866 m. prie Sadovos kaimo (Čekoslovakija) įvyko lemiamas prūsų—austrų karo mūšis, pasibaigęs austrų armijos sutriuškinimu.

H a b s b u r g i š k i s — Austrijos imperatorius Francas Juozapas I (1830—1916), nuo 1867 m. Vengrijos karalius.

Apšvaistos dalykuose

„Aušra", 1886, Nr. 5, p. 129—136. Parašas — *J. Andžiulaitis (Kalnėnas).*

Straipsnis spausdinamas sutrumpintas. Praleidžiama alkoholinių gėrimų suvartojimo įvairiose šalyse statistika.

80 E r l i s o f Š e f t s b u r i s (Shaftesbury, Anthony Aschley Cooper, 1801—1885) — anglų visuomeninis veikėjas.

81 E n g e l i s (Engel Ernst, 1821—1896) — vokiečių ekonomistas.

P r a s č i o k ė l i o slapyvardžiu pasirašytas J. Šliūpo (1861—1945) straipsnis „Keli žodžiai apie auginimą", išspausdintas „Aušroje", 1886, Nr. 2, p. 46—49.

84 J. S u p i n s k i s (Supiński Józef, 1804—1893) — pozityvistinės krypties lenkų sociologas ir ekonomistas. Savo sociologinę koncepciją išdėstė veikale „Bendroji visuotinės fiziologijos mintis" („Myśl ogólna fizjologii powszechnej", 1860).

85 P. Vileišio (1851—1926) straipsnis „Norvegijos apšvaista", pasirašytas kriptonimu x, išspausdintas „Aušroje", 1885, Nr. 10/11, p. 345—347.

86 J. B o n a M e j e r i s (Meyer Jürgen Bona, 1829—1897) — vokiečių filosofas. „Die Fortbildungsschule in unserer Zeit" — „Tobulinimosi mokyklos mūsų laikais".

F. K. M a r t i n o v s k i s (Martynowski Franciszek Ksawery, 1848—1896) — lenkų publicistas, populiarių politinių-ekonominių brošiūrų autorius. „Niedajmy się" — „Nepasiduokime".

Persekiojimas mokslo Maskolijoje

„Lietuviškasis balsas", 1887, Nr. 18, p. 217. Parašas — *J. Kalnėnas.*

[Rusijoje išleidęs cirkuliarą...]

„Lietuviškasis balsas", 1887, Nr. 21, p. 242. Parašas — *Kalnėnas.* Isspausdinta skyrelyje „Visokios žinios".

90 Tolstojus Dmitrijus Andrejevičius (1823—1889) — carinės Rusijos švietimo (1866—1880) ir vidaus reikalų (nuo 1882 m.) ministras, konservatyvių reformų iniciatorius.

Ar mes esame valni?

„Lietuviškasis balsas", 1888, Nr. 2, p. 12—13. Parašas — *J. Kalnėnas.*

Atsimetimas kunigo Bulando nuo rymiškos bažnyčios

„Lietuviškasis balsas", 1888, Nr. 13, p. 102—103. Parašas — *J. Kalnėnas.*

95 siliabas — sąrašas doktrinų, kurias popiežius Pijus IX savo enciklikoje (1864) pripažino nesutinkančiomis su katalikų bažnyčios mokymu.

ultramontanizmas — katalikybės kryptis, reikalaujanti pripažinti neapréžtą Romos popiežiaus teisę vadovauti visų katalikiškų valstybių religiniams ir pasaulietiniams reikalams.

nicėjiškos konstitucijos — katalikų bažnyčios principai, nustatyti pirmajame visuotiniame katalikų bažnyčios susirinkime Nicoje (325 m.).

Angliakasyklos ir angliakasiai

„Vienybė lietuvnikų", 1890, Nr. 11, p. 4. Parašas — *J. A.*

Darbininkiška konferencija

„Vienybė lietuvnikų", 1890, Nr. 16, p. 5. Parašas — *ja.*

98 Ciesorius Viliamas — Vilhelmas (Wilhelm) II (1859—1941) — 1888—1918 m. Vokietijos imperatorius. Norėdamas nežymiomis socialinėmis reformomis patraukti darbininkų klasę į savo pusę, 1890 m. sušaukė Berlyne tarptautinę „darbininkų apsaugos" konferenciją (Arbeiterschutzkonferenz).

Žiulis Simonas (Jules Simon, 1814—1896) — prancūzų politinis veikėjas.

Socializmas ir darbininkai

„Vienybė lietuvnikų", 1890, Nr. 17, p. 4—7, Nr. 18, p. 4—7. Parašas — *Supaišė J. Andžiulaitis.* Įžanginiame numerio straipsnyje rašoma:

Ateinanti 1 diena gegužės mėn. ilgai pasiliks atmintyje dirbančios klasės. Pereitą metą suvažiavę iš viso svieto socialistai ant kongreso į Paryžių sutarė kariauti už užvedimą 8 adynų darbo dienos. Sutarta tenai likosi padaryti visur, kur tikt tiesos pavelija, 1 dieną gegužio didelę darbininkišką demonstraciją, reikalaujant 8 adynų darbo. Todėl visame sviete, išskyrus Rusiją ir kit. despotiškas žemes, darbininkai tą dieną vaikščios ūlyčiomis su muzika ir raudonomis karūnomis. Austrijoje ir Vokietijoje daromi yra dideli prisigatavojimai tarp darbininkų dėl apvaikščiojimo tos dienos. Amerikos darbininkai nežada pasilikti užpakalyje savo europiškų draugų. Iš tos priežasties talpiname „Vienybėje" raštą, turintį už mierį supažindinti mūsų skaitytojus su principais socializmo, idant ir lietuviai nepasiliktų nežinėje abelnų reikalų darbininkiškos klasės.

103 Džonas Stiuartas Milis (John Stuart Mill, 1806—1873) — anglų filosofas ir ekonomistas.

113 Stivensonas (Stephenson George, 1781—1848) — įžymus anglų išradėjas.

116 Bismarkas (Otto von Bismarck, 1815—1898) — pirmasis suvienytos vokiečių imperijos kancleris, revoliucinių judėjimų slopintojas, Ypatingojo įstatymo prieš socialistus (1878—1890) iniciatorius. Vilhelmui II laikantis lankstesnės politikos, 1890 m. buvo priverstas atsistatydinti.

Darbininkų krutumas

„Vienybė lietuvnikų", 1890, Nr. 19, p. 7. Parašas — *J. A.*

Nedorybės šiandykštės civilizacijos

„Vienybė lietuvnikų", 1890, Nr. 31, p. 5—6, Nr. 36, p. 6—7. Parašas — *J. A.*

119 Farnhagenas fon Enzė (Varnhagen von Ense, Karl August, 1785—1858) — vokiečių diplomatas, publicistas, literatūros kritikas.

Mekolis (Macaulay Thomas Babington, 1800—1859) — anglų istorikas ir politikas.

120 p r i m a f a c i e *(lot.)* — visų pirma.
122 P l i n i j u s (Gaius Plinius Secundus, 23 ar 24—79) — romėnų rašytojas, enciklopedinio traktato „Gamtos istorija" („Naturalis historia") autorius.
K o l u m e l a (Columella Lucius Iunius Moderatus, I m. e. a.) — romėnų rašytojas ir agronomas, traktato „Apie žemės ūkį" („De re rustica") autorius.
d r u i d a i — senovės keltų žyniai.
123 B e r n a r d a s P a l i s i (Palissy, 1510—1589 ar 1590) — prancūzų gamtininkas ir keramikas. Už teorijas, nesutinkančias su katalikų bažnyčios mokymu, ir už ryšį su hugenotais įkalintas Bastilijoje, kur ir mirė.

Reikaluose darbininkų

„Vienybė lietuvnikų", 1890, Nr. 33, p. 3—4. Parašas — *J. A.*
128 D ž o n a s B e r n s a s (John Burns, 1858—1943) — XIX a. anglų darbininkų judėjimo veikėjas, vėliau perėjęs į liberalines pozicijas.
F r e n k a s L e s l i s (Frank Leslie, tikroji pavardė Henry Carter, 1821—1880) — amerikiečių laikraščių leidėjas.

Kas tai yra chemija, ir jos išgalės

„Vienybė lietuvnikų", 1890, Nr. 34, p. 6—8. Parašas — *J. A.*
Straipsnis spausdinamas sutrumpintas. Praleidžiamas kai kurių specifinių chemijos problemų aptarimas.
131 L o t a r a s M e j e r i s (Meyer Julius Lothar, 1830—1895) — vokiečių chemikas, nepriklausomai nuo D. Mendelejevo atradęs elementų periodinės sistemos dėsnį.

Ką mes esame kalti mokslui

„Vienybė lietuvnikų", 1890, Nr. 43, p. 6—7. Parašas — *K.*
138 E r s t e d a s (Oersted Hans Christian, 1777—1851) — danų fizikas, atradęs elektromagnetizmo reiškinį.
F a r a d ė j u s (Faraday Michael, 1791—1867) — įžymus anglų fizikas ir chemikas.
V i t s t o n a s (Wheatstone Charles, 1802—1875) — anglų fizikas ir išradėjas.
H a k s l i s (Huxley Thomas Henry, 1825—1895) — anglų gamtininkas ir filosofas.

B e s i m e r i s (Bessemer Henry, 1813—1898) — anglų inžinierius, naujų plieno lydymo būdų išradėjas.

D ž a u l i s (Joule James Prescott, 1818—1889) — anglų fizikas.

139 P a s t e r a s (Pasteur Louis, 1822—1895) — prancūzų chemikas ir mikrobiologas.

Teorija kovos už būvį

„Vienybė lietuvininkų", 1891, Nr. 1, p. 8—10, Nr. 2, p. 22—23, Nr. 3, p. 34—35. Parašas — *J. A.*

Straipsnis spausdinamas sutrumpintas. Praleidžiamas platokas skruzdžių gyvenimo aprašymas.

141 *S t e n l i s* (Stanley Henry Morton, tikroji pavardė John Rowlands, 1841—1904) — anglų keliautojas, rėmęs kolonijinę Europos stambiųjų valstybių politiką.

D e B r a z a (De Brazza Pierre Savorgnan, 1852—1905) — italų kilmės prancūzų keliautojas, Kongo kolonizavimo dalyvis.

142 Ž o f r u a S e n t - I l e r a s (Gevffroy Saint-Hilaire Etienne, 1772—1844) — prancūzų gamtininkas.

Šis tas apie rusinus

„Vienybė lietuvininkų", 1891, Nr. 11, p. 130—131. Parašas — *A.*

150 I v a n a s F r a n k o (1856—1916) — ukrainiečių rašytojas, visuomeninis veikėjas, revoliucinis demokratas.

[Kaip kartais mūsų. . .]

„Vienybė lietuvininkų", 1891, Nr. 13, p. 149. Įvadinis numerio straipsnis. Be parašo.

Dabarnykštė vidaus politika Maskolijoje

„Vienybė lietuvininkų", 1891, Nr. 22, p. 261—262. Parašas — *I. A.*

154 A l e k s a n d r a s II (1818—1881) — nuo 1855 m. Rusijos imperatorius.

158 v i v a v o c e *(lot.)* — gyvu balsu.

B e n j a m i n a s — biblijinis herojus, jauniausias ir mylimiausias Jokūbo sūnus.

159 e x o f f i c i o *(lot.)* — valdžios pavedimu, kaip oficialūs atstovai.

Maskoliškasis badas

„Vienybė lietuvininkų", 1891, Nr. 34, p. 407—408. Parašas — *J. A.*

162 Elizėjus Rekliu (Reclus Elisée, 1830—1905) — prancūzų geografas.

[Ateinančio mėnesio 3 dieną...]

„Vienybė lietuvininkų", 1891, Nr. 41. Įžanginis numerio straipsnis. Be parašo.

Pajėgos vokiškosios socialdemokratijos

„Vienybė lietuvininkų", 1892, Nr. 13, p. 155—156. Be parašo.

166 Bebelis (Bebel August, 1840—1913) — tarptautinio darbininkų judėjimo veikėjas.

[Paskutinį sykį per „Vienybę"...]

„Vienybė lietuvininkų", 1892, Nr. 19, p. 221. Parašas — *J. Anziulaitis.*

J. Andziulaičio atsisveikinimo žodis skaitytojams, išeinant iš „Vienybės lietuvininkų" redakcijos.

Katalikybė ir socializmas

„Apšvieta", 1893 m., Nr. 7/8, p. 579—585. Parašas — *J. A.*

173 Brentanas (Brentano Lujo, tikrasis vardas Ludwig Joseph, 1844—1931) — vokiečių ekonomistas, vadinamojo katedrinio socializmo atstovas.

Robertas Ouenas (Owen Robert, 1771—1858) — anglų socialistas utopistas.

Leonas XIII (Vincenzo Gioacchimo Pecci, 1810—1903) — nuo 1878 m. popiežius. Savo enciklikomis įteisino kapitalistinę santvarką, kovojo su socialistų judėjimu.

174 Renanas (Renan Ernest, 1823—1892) — prancūzų istorikas ir filosofas.

Žane (Janet Paul, 1823—1899) — prancūzų filosofas. Pilna J. Andziulaičio minimo veikalo antraštė: „Histoire de la science politique dans ses rapports avec la morale" (1850 ir 1872).

175 Keteleris (Ketteler Wilhelm Emanuel, 1811—1877) — vokiečių vyskupas ir politinis veikėjas.

176 Maningas (Manning Henry Edward, 1808—1882) — anglų kardinolas, stengęsis įgyvendinti Anglijoje politinę Leono XIII doktriną.

Gibensas (Gibbons James, 1834—1921) — amerikiečių kardinolas.

178 Sen Simonas (Saint-Simon Claude Henri, 1760—1825) — prancūzų istorikas ir filosofas, socialistas utopistas.

179 Lerua Boljo (Leroy-Beaulien Anatole, 1842—1912) — prancūzų publicistas, rašęs apie katalikybės santykį su liberalizmu, socializmu, demokratija.

ISTORINĖS APYBRAIŽOS

Airija

„Lietuviškasis balsas", 1887, Nr. 23, p. 256—258, Nr. 24, p. 265—267, Nr. 25, p. 273—275. Parašas — *Supaišė J. Kalnėnas.*

188 O'Konelis (O'Connel, Daniel, 1775—1847) — airių valstybinis veikėjas.

fenijai (fenians) — slapta revoliucinė bendruomenė. Pirmosios jos organizacijos įkurtos Airijoje (draugija „Fenix") ir Amerikoje (1858).

O'Donovanas Rosa (O'Donnovan Rossa, 1831—1915) — vienas fenijų draugijos steigėjų ir vadovų.

Džeimsas Stivensas (James Stephens, 1825—1901) — airių nacionalinio išsivadavimo judėjimo veikėjas, vienas fenijų judėjimo vadovų.

190 homrulis (Home Rule) — buržuazinė liberalinė Airijos savivaldos Britanijos imperijos sudėtyje programa. Ją iškėlė Airijos vietinės savivaldos asociacija, 1873 m. pavadinta Homrulio lyga.

Tautinė Žemės Lyga (Land League) — masinė Airijos valstiečių organizacija, įkurta 1879 m.

191 Devitas (Davitt Michael, 1846—1906) — airių nacionalinio išsivadavimo judėjimo veikėjas.

Parnelis (Parnell Charles Stewart, 1846—1891) — liberalinės pakraipos airių nacionalinio judėjimo veikėjas.

Gladstonas (Gladstone William Ewart, 1809—1898) — anglų politinis veikėjas, liberalų lyderis, penkių Anglijos ministrų kabinetų pirmininkas.

193 Tautiškoji Lyga (United Irisch League) — liberalinė kovos dėl Airijos savivaldybės organizacija, įkurta 1882 m. vietoj Tautinės Žemės Lygos.

„Vienybė lietuvnikų", 1890, Nr. 52, p. 5—7. Parašas — *J. A.*

196 S p e r a n s k i s M i c h a i l a s M i c h a i l o v i č i u s (1772—1839) — liberalinės pakraipos valstybinis rusų veikėjas.

A l e k s a n d r a s I (1777—1825) — nuo 1801 m. Rusijos imperatorius.

198 A l e k s a n d r a s III (1845—1894) — nuo 1881 m. Rusijos imperatorius.

202 c a m a r i l l a (isp.) — įtakingas valdančio asmens patarėjų būrys.

Tomas Miunceris ir didysis būrų maištas

„Apšvieta", 1892, Nr. 1, p. 43—67. Parašas — *J. A.* Po straipsniu — J. Andziulaičio prierašas: „Šitas istoriškas piešinys buvo betalpęs „Vienybėje" 1891 m., bet iš priežasties „cenzūros", kurią kn. Burba prisisavina ten, kur maskolių įtekmė nesiekia, tapo pertrauktas, kaipo „bedieviškas", tegul skaitytojas sūdija, kiek čion bedievybės randasi ir kokią arogancįją turi mūsų „vadovai į dangų". A.". Straipsnio pradžia spausdinta „Vienybėje lietuvininkų", 1891, Nr. 28 ir 29. „Vienybės lietuvininkų" 1891, Nr. 30 išspausdintas toks redakcijos paaiškinimas: „Raštininkai, rašantiejie dėl „Vienybės" straipsnius, užprašomi yra būtinai užbaigtus straipsnius prisiuntinėti; kitaip jų straipsniai nebus talpinami laikraštyje, kadangi tūli paskui arba užsimiršta užbaigti pradėtus raštus, arba, prisiuntę nekaltą pradžią, tolesniame rašto trūkyje užgauna mūsų tėvų tikėjimą ir švenčiausius žmonių jausmus. Neturint viso rašto po ranka, kartais negalima yra rėdystei jį pertaisyti. Tų priežasčių dėlei straipsnis „Thomas Munzer" etc. nebus toliaus talpinamas." Korektūros klaidos iš „Apšvietos" imamo teksto ištaisytos pagal „Vienybę lietuvininkų".

205 C i m e r m a n a s (Zimmermann Wilhelm, 1807—1878) — vokiečių istorikas. Pilnas J. Andziulaičio minimo veikalo pavadinimas — „Allgemeine Geschichte des grossen Bauernkrieges" (3 tomai, 1841—1843).

208 h i e r s t e h e i c h, i c h k a n n n i c h t a n d e r s *(vok.)* — čia stoviu aš, kitaip negaliu. M. Liuterio (1483—1546) atsakymas Vormso seime (1521) į klausimą, ar jis neatsisakąs savo eretiškų kūrinių.

K a r l š t a t a s (Karlstadt, tikroji pavardė Andreas Bodenstein, apie 1480—1541) — vokiečių reformacijos veikėjas.

209 J o a c h i m a s K a l a b r i š k i s (arba Joachimas Florentietis, apie 1132 arba 1145 — apie 1202) — viduramžių teologas ir filosofas.

Sekdamos jo filosofine doktrina, viduramžių plebėjiškos sektos stojo prieš bažnyčios mokymą.

210 a c c i d e n t i a *(lot.)* — tai, kas neprieinama suvokimui.

d i s t i n c t i o n e s *(lot.)* — skirtumai.

a q u o *(lot.)* — nuo kurio.

a d q u e m *(lot.)* — iki kurio.

c o n c l u s i o n e s i m p l i c i t a e e t e x p l i c i t a e *(lot.)* — išvados painios ir aiškios.

g r a t i a g r a t i s d a t a *(lot.)* — malonė, suteikta malonės nusipelniusiems.

g r a t i a g r a t i f i c a t a *(lot.)* — malonė, suteikta iš malonės.

o p e r a o p e r a n t i a *(lot.)* — dirbami darbai.

o p e r a o p e r a t a *(lot.)* — padaryti darbai.

213 M e c l e r i s (Metzler Georg) — vienas 1525 m. valstiečių judėjimo vadovų.

F l o r i j a n a s G e j e r i s (Geyer, apie 1490—1525) — Frankonijos riteris, perėjęs į valstiečių pusę.

G e c a s f o n B e r l i c h i n g e n a s (Goetz von Berlichingen, 1480—1562) — Frankonijos riteris, vadovavęs valstiečių būriams ir juos išdavęs.

B a r b a r o s a F r i d r i c h a s (apie 1125—1190) — vokiečių karalius, Šventosios Romos imperijos imperatorius.

214 F r i d r i k i s I š m i n t i n g a s i s (1463—1525) — Saksonijos kurfiurstas, M. Liuterio globėjas.

M e l a n c h t o n a s (Melanchton Philipp, 1497—1560) — vokiečių humanistas, protestantizmo teoretikas.

R o i c h l i n a s (Reuchlin Johannes, 1455—1522) — vokiečių humanistas.

216 *i n d e p e n d e n t a i* — protestantizmo atšaka, artima Kalvino mokslui, susiformavusi XVI a. gale Anglijoje.

S a v o n a r o l a (Savonarola Girolamo, 1452—1498) — domininkonų vienuolis, religinis ir politinis reformatorius.

217 N i k l i u s Š t o r c h a s (Storch Niklas, m. 1525) — anabaptistų vadovas.

219 P f e i f e r i s (Pfeifer Heinrich) — vienuolis pamokslininkas, nužudytas 1525 m.

223 G e d e o n a s — biblijinis herojus, Izraelio teisėjas.

d e c l a r a t i o n d e s d r o i t s d e l'h o m m e *(pranc.)* — žmogaus teisių deklaracija.

225 E k l e i n a s R o r b a c h a s (Rohrbach Jäcklein) — vienas 1525 m. sukilimo vadovų, nužudytas 1525 m.

227 H i p l e r i s (Hipler Wendel, apie 1465—1526) — iš bajorų kilęs revoliucinių valstiečių vadovas.

V e i g a n t a s (Weigandt Friedrich) — 1525 m. valstiečių judėjimo nuosaikiojo sparno atstovas, nužudytas 1525 m.

228 J u r g i s (Georg von Sachsen, 1471—1539) — Saksonijos hercogas.

P i l y p a s (Philipp I, 1504—1567) — Heseno kunigaikštis, reformacijos šalininkas.

229 J u r g i s F r u n d s b e r g a s (Frundsberg Georg, 1473—1528) — landsknechtų vadas, dalyvavęs imperatorių Maksimiliano I (1459—1519) — ir Karolio V (1500—1558) žygiuose.

T r u c h s e s a s f o n V a l d b u r g a s (Georg Truchseß von Waldburg, 1488—1531) — Švabijos kariuomenės vadas, žiauriai slopinęs sukilusius valstiečius. Truchsesas — rūmų garbės titulas.

232 J o n a t a n a s — biblijinis kovų su filistinais herojus.

Roterdamiškis Erazmas

„Apšvieta", 1892, Nr. 3, p. 199—220. Parašas — *J. A.*

237 G. F o i g t a s (Voigt Georg, 1827—1891) — vokiečių istorikas. (J. Andziulaičio minimas veikalas 2 tomais išleistas 1859 m.).

239 l i t t e r a r u m r e s p u b l i c a *(lot.)* — literatūrinė respublika.

F i l e l f a s (Filelfo Francesco, 1398—1481) — italų humanistas, filologas, panegirinės poemos „Sforciada" autorius.

P o d ž a s (Poggio Bracciolini Gian Francesco, 1380—1459) — italų humanistas, rašytojas.

L o r e n c a s V a l a (Valla Lorenzo, apie 1407—1457) — italų ankstyvojo renesanso filosofas, humanistas.

M e d i č i a i (Medici) — Florencijos giminė, valdžiusi nuo 1434 m.

K o z i m a s M e d i č i s (Medici Cosimo, 1389—1464) — Florencijos valdovas, įtvirtinęs politinę Medičių valdžią, meno ir mokslo mecenatas.

N i k a l o j u s V (Nicolaus V, Tomasso Parentucelli, 1397—1455) — pirmasis renesanso popiežius, menininkų globėjas.

240 p r o f a n u m v u l g u s *(lot.)* — tamsi minia.

N e a p o l i o k a r a l i u s A l f o n s a s — Alfonsas V Kilniaširdis (1416—1458) — Aragonijos karalius, dalyvavęs žygiuose prieš Italiją, nuo 1442 m. valdęs Neapolį.

S e n e k a (Lucius Annaeus Seneca, apie 3—65) — romėnų oratorius, rašytojas, poetas ir filosofas.

L o r e n c a s M e d i č i s (Medici Lorenzo, 1449—1492) — įžymus italų renesanso politikas.

Filipas Marija Viskontis (Visconti Philippo Maria, m. 1447) — paskutinysis Viskončių giminės, viešpatavusios Milane nuo 1277 m., vyriškosios linijos atstovas.

241 *Marsilijus Fičinas* (Ficino Marsilio, 1433—1499) — italų filosofas, Platono filosofijos propaguotojas.

Andželas Policianas (Poliziano Angelo, tikroji pavardė Ambrogini, 1454—1494) — italų poetas, humanistas.

Augustas (Gaius Julius Caesar Octavianus Augustus, 63 p. m. e.—14 m. e.) — romėnų imperatorius.

Trajanas (Marcus Ulpius Traianus, 53—117) — romėnų imperatorius, karvedys. Jo valdymo metais Romos imperija turėjo didžiausią teritoriją.

Hanibalas (247—182 p. m. e.) — kartaginiečių karvedys.

Scipionas (Publius Cornelius Scipio Aemilianus, apie 185—129 p. m. e.) — romėnų karvedys.

242 Pijus II Pikolominis (Enea Silvio Piccolomini, 1405—1464) — popiežius, italų humanistas, istorikas, poetas.

Sforca (Sforza Francesco I, 1401—1466) — Milano kunigaikštis nuo 1450 m.

Kola-di-Riencis (Cola-di-Rienzo, 1313 ar 1314—1354) — italų humanistas, valstybinis veikėjas, stengęsis paversti Romą suvienytos Italijos centru ir grąžinti jai senovės galią.

senatus populusque romanus *(lot.)* — romėnų senatas ir liaudis.

„Libro del principe" Makiavelio — Nikolas Makiavelis (Machiavelli Niccolo di Bernardo, 1469—1527) — renesanso politinis mąstytojas ir rašytojas. Tikras J. Andziulaičio minimos knygos pavadinimas „Kunigaikštis" („Il Principe", 1532). Čia išdėstyta politinė doktrina, gavusi makiavelizmo vardą.

243 Koredžas — (Coreggio, tikroji pavardė Allegri Antonio, apie 1489—1534) — italų dailininkas.

Piko dela-Mirandola (Pico della-Mirandola Giovanni, 1463—1494) — italų filosofas ir filologas.

Bembas (Bembo Pietro, 1470—1547) — italų humanistas, filologas, istoriografas.

Mure (Marc Antoine de Muret, 1526—1585) — prancūzų filologas ir poetas.

244 Averoesas Ibn Rušdas (1126—1198) — arabų filosofas.

Albertas Didysis (Albertus Magnus, apie 1193—1280) — vokiečių teologas ir filosofas, Tomo Akviniečio mokytojas.

T r i b o n i a n a s (Tribonianus, m. apie 543—545) — romėnų teisininkas.

g l o s a t o r i a i — juristai, romėnų teisės komentatoriai, susibūrę prie Bolonijos universiteto (XII—XIII a.).

A u g u s t i n a s (Aurelius Augustinus, 354—430) — krikščionybės teoretikas.

A k v i n a s T o m a s — Tomas Akvinietis (1225 arba 1226—1274) — viduramžių teologas ir filosofas.

N i k o l a j u s i š L i r o s (1265—1349) — pranciškonų vienuolis, biblijos komentatorius.

246 P u l č i s (Pulci Luigi, 1432—1484) — italų poetas.

P r i m a t i č a s (Primaticcio Francesco, 1504—1570) — italų dailininkas, skulptorius, architektas.

Č e l i n i s (Cellini Benvenuto, 1500—1571) — italų auksakalys, skulptorius.

D e l o r m a s (Delorme Philibert, tarp 1510—1515—1570) — prancūzų architektas.

L e s k o (Lescot Pierre, tarp 1500—1515—1578) — prancūzų architektas.

247 T o m a s M o r a s — (More Thomas, 1478—1535) — anglų filosofas humanistas, valstybinis veikėjas, utopinio socializmo pradininkas, reformacijos priešininkas. Nužudytas už tai, kad atsisakė pripažinti karalių Anglijos bažnyčios galva, nepavaldžia popiežiui.

E l i z a b e t a (1533—1603) — Anglijos karalienė.

B a r k e r i s (Barker Edmund Henry, 1788—1839) — anglų filologas, vienas pirmųjų pradėjęs rašyti klasikinės filologijos tyrinėjimus anglų kalba.

B e n t l i s (Bentley Richard, 1662—1742) — žymiausias anglų klasikinės filologijos atstovas.

248 v a l d e n s a i — XII a. II pusės religinis judėjimas.

l o l a r d a i — plebėjinis religinis judėjimas Anglijoje XIV a. gale.

T o m a s i š K e m p ė s (Thomas a Kempis, 1380—1471) — viduramžių mistikas.

249 R u d o l f a s A g r i k o l a (Agricola Rudolph, tikroji pavardė Huysman Roelof, 1443—1485) — filologas ir filosofas, vienas pirmųjų olandų ir vokiečių humanistų.

K o n r a d a s C e l t e s a s (Celtes Conrad, 1459—1508) — vokiečių humanistas, poetas.

C v i n g l i s (Zwingli Ulrich, 1484—1531) — šveicarų reformacijos veikėjas.

250 D a l b e r g a s (Johann von Dalberg, 1445—1503) — Vormso vyskupas, uolus mokslo globėjas.

H e i m b u r g a s (Heymburg Gregor, apie 1400—1472) — vokiečių teisininkas ir diplomatas.

252 L u k i a n a s (apie 120—po 180) — graikų satyrikas.

253 e g z e g e z ė — filologinis tekstų aiškinimas.

254 H e n r i k a s VIII (Henry VIII, 1491—1547) — nuo 1509 m. Anglijos karalius, 1521 m. parašė prieš Liuterį nukreiptą traktatą, vėliau kovojo dėl Anglijos bažnyčios atsiskyrimo nuo Romos, 1534 m. pasiskelbė Anglijos bažnyčios galva, priklausomai nuo politinės konjunktūros svyravo tarp protestantizmo ir katalikybės.

F r a n s u a I (François I, 1494—1547) — nuo 1515 m. Prancūzijos karalius.

255 h u m a n i o r a *(lot.)* — humanitariniai mokslai.

256 T a u l e r i s (Tauler Johannes, apie 1300—1361) — vokiečių religinis reformatorius.

H e n r i k a s Z u z o (Suso Heinrich, tikroji pavardė Seuse, 1300—1366) — vokiečių mistikas.

R u i s b r o k a s (Jan van Ruysbroeck, apie 1293—1381) — niderlandų mistikas, rašytojas.

259 R a n k ė (Leopold von Ranke, 1795—1886) — vokiečių istorikas, be kitų veikalų parašęs šešiatomę „Vokietijos istoriją reformacijos laikais" (1839—1847).

M o t l i s (Motley John Lothrop, 1814—1877) — amerikiečių istorikas.

Pilypas II

Puolimas Aragonijos konstitucijos

„Apšvieta", 1892, Nr. 4, p. 188—216. Parašas — *J. A.* Straipsnio pradžia (p. 188—198), kur aprašinėjama Pilypo II asmenybė, neperspausdinama.

P i l y p a s II (Felipe II, 1527—1598) — nuo 1556 m. Ispanijos karalius.

262 *F e r d i n a n d a s K a t a l i k a s* (1452—1516) — Ispanijos karalius, sudaręs Kastilijos ir Aragonijos uniją (1479).

k a r d i n o l a s C h i m e n e s a s (Jimenez de Cisneros Francisco, 1436—1517) — Ispanijos kardinolas, aršus inkvizitorius.

265 I z a b e l ė (1451—1504) — Kastilijos karalienė nuo 1474 m., Ferdinando Kataliko žmona.

266 Antonijas Peresas (Antonio Perez, 1534 arba 1539—1611) — Pilypo II favoritas, valstybės sekretorius, vėliau — politinis priešininkas.

267 Lorentė (Llorente Juan, 1756—1823) — ispanų istorikas. Pilnas J. Andziulaičio minimo veikalo pavadinimas — „Histoire critique de l'inquisition d'Espagne depuis son établissement par Ferdinand V jusqu'au regne de Ferdinand VII", 1817.

269 Minje (Mignet François Auguste, 1796—1884) — prancūzų istorikas, publicistas. J. Andziulaičio minima monografija — „Antonio Perez et Philippe II", 1845.

270 Sėjanas (Lucius Aelius Seianus, m. 31 m. e. m.) — romėnų imperatoriaus gvardijos prefektas, Tiberijaus patikėtinis.

Tiberijus (Tiberius Claudius Nero, 42 p. m. e.— 37 m. e.) — romėnų imperatorius, garsėjęs mizantropija ir įtarumu.

Don Chuanas Austrijietis (don Juan de Austria, 1547—1578) — Ispanijos kunigaikštis, Viduržemio jūros laivyno vadas. Jam vadovaujant, jūrų mūšyje prie Lepanto (1571) buvo sutriuškintas turkų laivynas. 1573 m. jis užkariavo Tunisą, 1576 m. tapo karaliaus vietininku Niderlanduose.

271 Škotijos karalienė Marija — Marija Stiuart (1542—1587) — Škotijos karalienė 1542—1567 m., pretendentė į Anglijos sostą. Sukilus Škotijos didikams kalvinistams, 1568 m. bėgo į Angliją ir karalienės Elžbietos įsakymu buvo uždaryta į kalėjimą, vėliau nužudyta.

278 Henrikas IV (Henri IV, 1553—1610) — nuo 1562 m. Navarijos karalius, hugenotų šalininkas. Nuo 1589 m. Prancūzijos karalius.

Volteras

„Apšvieta", 1893, Nr. 11/12, p. 657—685. Parašas — *J. A.* Prierašas: „Parašytas pagal Col. R. G. Ingersolį ir skaitytas L[ietuvių] M[okslo] D[raugyst]-ės susirinkime Baltimorėje, 29 sausio 1893 m.".

R. G. Ingersolis (Ingersoll Robert Green, 1833—1899) — amerikiečių teisininkas, oratorius, garsėjęs savo antireliginėmis paskaitomis.

282 Jokūbas I (James I, 1566—1625) — Anglijos karalius, išdėstęs savo absoliutistinius idealus traktate „Tikrasis laisvųjų monarchijų įstatymas" (1603).

284 G o r g o n a — graikų mitologijoje baisios išvaizdos būtybė, sustingdanti savo žvilgsniu kiekvieną į ją žiūrintį.

288 L i u d v i k a s XIV (1638—1715) — Prancūzijos karalius, įvedęs absoliutinę karaliaus valdžią.

289 K o n s t a n t i n a s (Flavius Valerius Constantinus, apie 280—337) — Romos imperatorius, leidęs laisvą krikščioniškos tikybos išpažinimą, pavertęs krikščionių bažnyčią ideologiniu valstybės ramsčiu. Negailestingai susidorodamas su savo priešininkais, nužudė savo sūnų Krispų, įskųstą jo pamotės Faustos, o po to ir ją pačią. Vadovavo pirmajam visuotiniam katalikų bažnyčios susirinkimui Nicoje 325 m.

T e o d o s i j u s (Flavius Theodosius, apie 346—395) — Romos imperatorius, vadovavęs II visuotiniam katalikų bažnyčios susirinkimui Konstantinopolyje (381).

T e o d o s i j u s j a u n e s n y s i s (Theodosius II, apie 401—450) — Rytų Romos imperijos imperatorius, vadovavęs III visuotiniam katalikų bažnyčios susirinkimui Efeze (431).

M a r c i a n a s (Marcianus) — Rytų Romos imperijos imperatorius (450—457).

291 A r g u s — graikų mitologijoje milžinas su 100 visada budinčių akių.

B r i a r e j u s — graikų mitologijoje milžinas su 100 rankų ir 50 galvų.

292 nadyras *(ar.)* — priešingas zenitui dangaus sferos taškas.

293 P a s k a l i s (Pascal Blaise, 1623—1662) — prancūzų matematikas, fizikas, filosofas, rašytojas; savo filosofiniuose veikaluose gynė krikščionišką pasaulėžiūrą.

294 K a r l e i l i s (Carlyle Thomas, 1795—1881) — anglų istorikas, filosofas, individualistinio istorijos supratimo šalininkas.

295 F r a n k l i n a s (Franklin Benjamin, 1706—1790) — amerikiečių valstybinis veikėjas, kovotojas už JAV nepriklausomybę, mokslininkas, filosofas.

D ž e f e r s o n a s (Jefferson Thomas, 1743—1826) — kovotojas už JAV nepriklausomybę, JAV prezidentas (1801—1809).

T o m a s P e i n a s (Paine Thomas, 1737—1809) — anglų rašytojas švietėjas, demokratinis veikėjas, kovų už JAV nepriklausomybę ir Didžiosios Prancūzų revoliucijos dalyvis.

Ž a n a s K a l a (Calas Jean, 1698—1762) — pirklys, religinio fanatizmo auka.

298 K a t r ė II — Jekaterina II (1729—1796) — Rusijos imperatorė, žymiausia XVIII a. rusų absoliutizmo atstovė.

Lali (Lally Thomas Arthur, 1702—1766) — prancūzų generolas, apkaltintas išdavyste ir nužudytas, po mirties viešosios nuomonės reabilituotas.

Bingas (Byng John, 1704—1757) — anglų admirolas, po pralaimėto mūšio apkaltintas išdavyste ir nužudytas. Teismo sprendimas sukėlė protestų audrą.

303 Torkvemada (Tomas de Torquemada, 1420—1498) — didysis Ispanijos inkvizitorius, pasmerkęs sudeginti daugiau kaip 10 000 kalinių.

Servetas (Servet Miguel, 1511—1553) — ispanų gydytojas ir filosofas, Kalvino iniciatyva sudegintas ant laužo.

305 Deividas Hjumas (Hume David, 1711—1776) — anglų filosofas.

Pentakostas — krikščionybės apaštalų įvesta religinė šventė (Sekminės).

306 Adriena Lekuvrior (Adrienne Lecouvreur, 1692—1730) — įžymi prancūzų aktorė, mirusi paslaptingomis aplinkybėmis (pasak gandų, nunuodyta).

309 „Edipas" („Oedipe") — pirmoji Voltero tragedija (1718); „Irena" („Irène") — viena paskutiniųjų Voltero tragedijų (1778).

Arménija ir arménai

„Apšvieta", 1893, Nr. 13, p. 733—744. Be parašo. Prierašas: „Pranešimas laikytas nedėldieninėje mokslainėje „L. M. Dr-ės" Shenandoah, Pa 11 d. jaunio 1893 m.".

310 Herodotas (apie 485—apie 425 p. m. e.) — graikų istorikas.

Strabonas (apie 65 p. m. e.—apie 20 m. e.) — graikų geografas.

Aleksandras Polihistoras (m. apie 74 m. p. m. e.) — iš Mažosios Azijos kilęs romėnų geografas, istorikas, filosofas.

311 Haikas — legendarinis armėnų valstybės įkūrėjas.

Tigranas Didysis (m. 56 m. p. m. e.) — nuo 95 m. p. m. e. Armėnijos valdovas.

partai — senovės iraniečių gentys, 250 p. m. e.—226 m. e. m. įėjusios į Partijos karalystės sudėtį.

Bagratuno dinastija — seniausia Armėnijoje aristokratinė dinastija, valdžiusi nuo 886 iki 1045 m.

Kilikija — kalnų šalis Mažosios Azijos pietryčiuose, 1080 m. įjungta į Armėnijos kunigaikštystę.

Rubeno dinastija — bagratidų dinastijos atšaka, atkūrusi Kilikijoje Armėnijos valstybę.

Nubar-paša (1825—1899) — armėnų kilmės valstybinis Egipto veikėjas, diplomatas, vyriausybės vadovas.

Loris-Melikovas Michailas (1826—1888) — armėnų kilmės rusų generolas ir politikas, 1880—1881 m. vidaus reikalų ministras.

Gorčiakovas Aleksandras Michailovičius (1798—1883) — rusų diplomatas, užsienio reikalų ministras.

Sen Stefano sutartis — taikos sutartis tarp Rusijos ir Turkijos (1878); 16 sutarties paragrafas įpareigojo Turkijos vyriausybę (Aukštąją Portą) padaryti Vakarų Armėnijoje reformas, atitinkančias vietines sąlygas ir apsaugančias armėnus nuo kurdų bei čerkesų antpuolių.

312 Hencakas — smulkiaburžuazinė teroristinė armėnų partija, įkurta 1887 m. Ženevoje grupės armėnų studentų, tuo pat pavadinimu leidusi savo laikraštį.

314 Nasr-Edinas (1831—1896) — persų šachas.

šeich-ul-islamas — musulmonų bažnytinės vadovybės galva Turkijoje.

APIE LITERATŪRĄ

[„Birutės dainos"]

„Lietuviškasis balsas", 1887, Nr. 1, p. 4—6. Parašas — *J. Kalnėnas. 2.I.1887.* Recenzija išspausdinta be antraštės skyrelyje „Lietuviškos kningos".

Epigrafas:

Traukia mano galvelę prie pagalvėlės,
miegok, miegok, miegok,
miegale, biauri, nevalyva.

323 I. A. V. Lietuvis — Andrius Vištelis (1837—1912).

Bruožis Vilius (1843—1909) — medicinos daktaras, visuomeninis veikėjas, kelių eilėraščių autorius.

Vieversys, Vyturys — M. Davainis-Silvestravičius (1849—1919).

„Lietuva motinėlė" Šiurpilio — S. Gimžausko (1844—1897) eilėraštis.

Zaunius Dovas (1845—1921) — Rytų Prūsijos lietuvių visuomeninis veikėjas.

Jurgis Mikšas (1862—1903) — Rytų Prūsijos lietuvių visuomeninis veikėjas, „Aušros" redaktorius ir leidėjas.
324 Vilius Kalvaitis (1848—1914) — Rytų Prūsijos lietuvių tautosakos rinkėjas ir leidėjas, rinkinį „Naujausios lietuviškos dainelės" išleido 1886 m. Tilžėje.
325 Paukščiai Amerikos — Juozas Paukštis (1861—1906) — „Vienybės lietuvnikų" leidėjas.
„Lietuvos bičiuolis" — S. Gimžausko eilėraščių rinkinys (I laida 1881 m.).

Mikalojus Akelaitis

„Lietuviškasis balsas", 1887, Nr. 20, p. 236. Parašas — *J. Kalnėnas.*
327 apsergėjimo draugystėje — M. Akelaitis paskutiniaisiais gyvenimo metais už menką atlyginimą dirbo draudimo draugijoje.
„Elementorių dėl vaikų" — „Lementorius, arba pradžia mokslo, sudėta mažiems vaikeliams", Vilnius, 1860.
„Išreiškimas maldos viešpaties" — „Tėve mūsų — malda viešpaties išganytojo" (du leidimai).
„Kvestorius" — „Kvestorius, po Lietuvą vaažinėdamas, žmones bemokinąsis", Vilnius, 1860.
„Rzut oka na starożytności narodu Litewskiego" — „Žvilgsnis į Lietuvos senienas".
„List otwarty do Niedzwiedzkiego" — „Atviras laiškas Nedvieckiui".
„Dievaičius Lietuvos" — M. Akelaičio straipsnis „Lietuviškųjų kunigaikščių vardai" išspausdintas „Aušroje", 1885, Nr. 7/8, p. 207—211.
Lelevelis (Lelewel Joachim, 1786—1861) — lenkų istorikas. Žr. jo veikalą „Polska, dzieje i rzeczy jej", t. 5, Poznań, 1863, p. 455—484.
Županskis (Župański Jan Konstanty, 1801—1883) — lenkų kultūros veikėjas, leidėjas.

[„Senkaus Jurgis"]

„Vienybė lietuvnikų", 1890, Nr. 12, p. 7—8, Parašas — *J. A.* A. Burbos (1854—1898) poemos recenzija. Išspausdinta be antraštės skyrelyje „Raštliaviška apžvalga".

„Vienybė lietuvnikų", 1890, Nr. 15, p. 4—5. Parašas — *J. A.* Marija Rodzevičiuvna (Rodziewiczówna Maria, 1863—1944) — lenkų rašytoja, kurį laiką gyvenusi Žemaitijoje.

330 „Pożary i zgliszcza"— „Gaisrai ir gaisravietės".

Apysaka „Dievaitis" išspausdinta „Vienybėje lietuvnikų" 1890 (pradėta Nr. 1)—1891 (baigta Nr. 12) m. Iš J. Mačio-Kėkšto laiško J. Andziulaičiui (1891 m. rugpiūčio 24 d.) matyti, kad apysaką vertė pats J. Andziulaitis („Literatūra ir kalba", t. I, V., 1956, p. 359).

331 „Szary proch"— „Pilkos dulkės".

[Pasiilgimai senojo kalbos kratinio...]

„Vienybė lietuvnikų", 1890, Nr. 25, p. 2. Įvadinis numerio straipsnis. Be parašo.

[Paskutiniame laike...]

„Vienybė lietuvnikų", 1890, Nr. 27, p. 2. Įvadinis numerio straipsnis. Be parašo.

335 „Abėcėlę"— tur būt, kalbama apie J. Šliūpo ir L. Malinauskaitės elementorių: „Abecėla ir taip mokintuve dėl vaiku, sutaisyta A... Es J. Sz... O. Tilžė, 1886."

[Žengiant lietuvystės darbams...]

„Vienybė lietuvininkų", 1891, Nr. 15, p. 173. Įvadinis numerio straipsnis. Be parašo.

337 „Alibabomis"— Istorije Ali-Babos ir Kiaturesdiaszimczio Razbajniku. Isz Lankiskos ant Lietuwiszkos kalbos piardeta per Mikola Twaraucka New Yorkie, 1883.

[M. Ščedrinas]

„Vienybė lietuvininkų", 1892, Nr. 5, p. 57. Prierašas prie M. Saltykovo-Ščedrino (1826—1889) apsakymo „Pragaišinta siela" vertimo.

J. Basanavičiui

Lietuvių kalbos ir literatūros instituto bibliotekos rankraštynas, Fondas, 2, JB—691.

1

341 Martynas Jankus (1858—1946) — draudžiamos lietuvių spaudos leidėjas, visuomeninis veikėjas. 1886—1887 m. leido laikraštį „Garsas".

2

342 „N. sargas"— „Nemuno sargas", liberalinis savaitraštis, ėjęs 1884—1887 m. Rytų Prūsijoje. Redagavo J. Mikšas.

3

Laiške metai nenurodyti. Sprendžiant iš turinio ir adreso, rašytas 1888 m.
345 Motiejus Juozas Andriukaitis (1840—1894) — JAV lietuvių spaudos darbuotojas.
Kristupas Voska (1861—1905) — Rytų Prūsijos spaustuvininkas, lietuviškų organizacijų veikėjas.

4

347 spaudą visatinės istorijos — J. Andziulaičio iš anglų kalbos išversta E. Frimeno (Freeman Edward Augustus, 1823—1892) „Europos istorija", išleista 1891 m. „Susivienijimo lietuvių Amerikoje" lėšomis.
Eduardas Volteris (1856—1941) — etnografas, bibliografas, senosios lietuvių literatūros tyrinėtojas.

M. Jankui

1

„Tauta ir žodis", IV, 1926, p. 370.
350 „Mesijas"— 1890 m. Tilžėje „Lietuvos mylėtojų" ir „Vytauto" draugystės lėšomis buvo išleista J. Šliūpo knygutė „Lietuvos mesijas. Parašė lietuviams dėl prasiblaivinimo nuo prietarų Ne-Kunigas". „Vienybėje lietuvininkų" (1891, Nr. 9, p. 109) buvo išspausdinta kritiška šios knygutės recenzija.

„Ž o d y n a s" — tur būt, kalbama apie M. Miežinio (1826—1888) „Lietuviškai-latviškai-lenkiškai-rusišką žodyną", išspausdintą 1894 m. Tilžėje.

2

LTSR MA Bibliotekos rankraštynas, F 103—234. Pirmasis laiško puslapis dingęs. Laiškas rašytas apie 1891—1892 m.

351 J o n a s K r i a u č i ū n a s (1864—1941) — liberalinis publicistas, redagavęs „Šviesą", „Varpą", „Ūkininką". J. Mačys-Kėkštas, nusprendęs pasilikti Lietuvoje, siūlė J. Andziulaičiui pasikviesti į „Vienybės lietuvininkų" redakciją J. Kriaučiūną (Laiškas J. Andziulaičiui 1892 m. vasario 11. — „Literatūra ir kalba", t. 1, V., 1956, p. 361).

„V i t o l i o r a u d a" — A. Vištelio išversta J. Kraševskio (1812—1887) poema, išleista 1881 m.

ATSKIRI LEIDINIAI

J. A. Kalnienas. Bitininkyste, kaipo neatbutiniausioji ir daugiausei pelno duodanczioji szaka racijonaliszkai vedamos ukės. Tilžėje, 1886.
Europos istorija, paraszė Edwardas *A. Freeman.* Isz Angliszkos kalbos iszvertė *J. Andžiulaitis.* Plymouth, Pa, 1891.

STRAIPSNIAI PERIODIKOJE

J. A. Kalnėnas. Surpiliai.— Mitteilungen der Litauischen literarischen Gesellschaft, X Heft, 1885, p. 262—265.

„Aušra"

1885

J. A. Kalnėnas. Veiveriai.— Nr. 7/8, p. 233—234.

1886

J. Andžiulaitis (Kalnėnas). Maskoliszkasis rubežius.— Nr. 5, p. 160
J. Andžiulaitis (Kalnėnas). Žodis apie veterinariją.— Nr. 6, p. 169—172.

„Žiūronas"

1886

Praeites liekanos. Pagal A. H. Kirkorą supaiße *J. A. Kalnenas.*— Nr. 28, p. 110—111, Nr. 30, p. 118—119, Nr. 31, p. 122—123.
Senowes liekanos. Pagal A. H. Kirkorą supaiße *J. A. Kalnenas.*— Nr. 34, p. 134—135, Nr. 36, p. 142—143.

„Lietuviškasis balsas"

1886

J. Kalnėnas. Kaip einasi „Auszrai"?— Nr. 17, p. 131.
Kalnėnas. Byrutė.— Nr. 21, p. 167.
Kalnėnas. Arkeograpiszka komisija Petrapilėje.— Nr. 23, p. 180.

1887

Kalnėnas. Reikaluose musu susiwienyjimo.— Nr. 13/14, p. 172—173.
J. Kalnėnas. [Kada neperseniai maskoliu waldžia. . .] — Nr. 17, p. 210.
J. Kalnėnas. Pasarga.— Nr. 18, p. 220.

1888

Ką daro sutarimas. Apsakė *J. Kalnėnas.*— Nr. 1, p. 4—5.
Pamokslas H. Burrows, vyskupo Westminsterio abatystės Londone, pasakytas iszsiżadant savo urėdo. Iszguldė *J. Kalnėnas.*— Nr. 23, p. 180—181.

„Vienybė lietuvnikų"

1890

J. A. [Paszauktas norint su atpratusia nuo plunksnos ranka. . .] — Nr. 11, p. 2.
J. A. K. Apszvietimas senoves Aigipte.— Nr. 11, p. 4—6.
K. Svarbumas atsitikimo prie iszradimu.— Nr. 11, p. 6.
J. A. K. Tadeuszas Kaszciuszka Amerikoje.— Nr. 12, p. 3—6.
J. A. K. Pjute ant kranto mariu (Pagal isztyrinejimus prof. C. Mortono Strahan).— Nr. 12, p. 6—7.
J. A. Alena Skirmuncziute.— Nr. 13, p. 5—6.
J. A. Lietuviszkoji draugyste „Byrute".— Nr. 13, p. 8—9.
J. A. Iszdirbyste ir vartojimas aluminum.— Nr. 14, p. 5.
K. Paslaptys gyvasties.— Nr. 14, p. 6—7.
K. Szis tas isz rusiszkos polytikos.— Nr. 14, p. 7.
Ja. Laimingi żmones.— Nr. 15, p. 5.
J. A. Ką Amerika veikia del mokslo?— Nr. 15, p. 5.
K. Nuo dirvos iszradimu.— Nr. 15, p. 6.
J. A. Gedinimas Rusijos.— Nr. 15, p. 6—7.
K. Moteriu subruzdimas.— Nr. 16, p. 5.
K. Kaliniu gyvenimas Siberijoje. (Praneszimas Georgo Kenano).— Nr. 18, p. 8.
J. A. Akyvos naujienos apie Merkuri.— Nr. 20, p. 8—9.
K. Daina Kartybiu.— Nr. 21, p. 4—5.
K-s. Isz paslapcziu Afrikos.— Nr. 22, p. 8—9.
Ja. Szis-tas isz Maskolijos.— Nr. 22, p. 9.
K-s. Renan ir musu amżis.— Nr. 24, p. 6.
K-s. Nuo dirvos iszradimu.— Nr. 26, p. 4—5.
K-s. Żydai ir vaikżudyste.— Nr. 27, p. 5—6.
J. A. Vyriausi iszradimai musu amżiaus.— Nr. 28, p. 6—7.
J. A. Szviesa Mokslo (Isz angliszkos kalbos).— Nr. 31, p. 4.
K. Ipatinga veisle indijiecziu.— Nr. 31, p. 4—5.
J. A. Venus.— Nr. 33, p. 4.
J. A. Ekspedicija prie sziaurinio żiamgalio.— Nr. 34, p. 5—6.

Geresni laikai. Pagal Dro A. Douai angl. veikalą suraszė J. A.— Nr. 35, p. 6—8, Nr. 37, p. 4—5, Nr. 38, p. 3—4, Nr. 39, p. 7—9, Nr. 40, p. 5—6.

K. Ne vis tai auksas, kas blizga.— Nr. 36, p. 5.

A. Maskolijos kalejimai.— Nr. 36, p. 5—6.

K. Europa pavojuje.— Nr. 38, p. 7—8.

K. Paskendimas.— Nr. 38, p. 8.

K. Milžiniszkasis geležinkelis.— Nr. 40, p. 7.

K. Galingi vandenys.— Nr. 40, p. 7.

J. A. Pabaiga svieto.— Nr. 42, p. 5—6.

J. A. Edwardas Bellamy ir jo teorija nacijonalizmo.— Nr. 42, p. 3—5, Nr. 43, p. 5—6.

J. A. Naujasis tariffas.— Nr. 43, p. 7.

J. A. Istorija Amerikos kommunu.— Nr. 44, p. 5—7, Nr. 45, p. 5—6, Nr. 46, p. 4—6, Nr. 47, p. 6—7, Nr. 48, p. 5—6, Nr. 49, p. 3—4, Nr. 50, p. 5—6, Nr. 52, p. 7—8, Nr. 53, p. 6—8. Straipsnio pradžia spausdinta taip pat „Lietuviškajame balse", 1888, Nr. 25, p. 190, Nr. 26, p. 197—198.

K. Pabėgimas isz Siberijos (Isz Londono „Times").— Nr. 44, p. 7—8.

K. Karveliu žigunes (Pagal K. Russą paraszyta).— Nr. 46, p. 6—8.

J. A. Dr. Koch ir džiova.— Nr. 47, p. 5—6.

J. A. Gamtos stebuklai.— Nr. 47, p. 7—8.

J. A. Valstijos žiames.— Nr. 49, p. 3.

J. A. Anti-maskoliszkasis krutumas Amerikoje.— Nr. 50, p. 3—5.

J. A. Vyskupas Juozas Oliakas.— Nr. 51, p. 5—7.

J. A. Pramanytasis padarymas lytaus.— Nr. 53, p. 5—6.

1891

J. A. Ant naujo meto.— Nr. 1, p. 7—8.

J. A. Dr. H. Schliemann.— Nr. 4, p. 47.

J. A. Moksliszka peržvalga.— Nr. 4, p. 45—46, Nr. 5, p. 58—60.

J. A. George Bancroft.— Nr. 5, p. 60.

J. A. Senovybė žmogaus.— Nr. 6, p. 69—71.

A. Du nauju plaiszinancziu dalyku.— Nr. 6, p. 71—72.

J. A. Senovybinis žmogus.— Nr. 7, p. 81—83.

A. Priežastys sziometinio szalczio.— Nr. 8, p. 93.

J. A. Senovybiniai žmogaus gyvenimai.— Nr. 8, p. 93—95.

J. A. Netikras smertis.— Nr. 8, p. 97.

J. A. Bakterija.— Nr. 9, p. 104—106.

J. A. Ligu seklos.— Nr. 10, p. 115—117.

J. A. Szis tas isz dangaus mokslo. I. Saule.— Nr. 11, p. 128—130.

II. Sauline galybe.— Nr. 12, p. 141—143. III. Menulis.— Nr. 13, p. 153—155. IV. Pasverimas saules ir menulio.— Nr. 14, p. 164—165.
J. A. „Iszganymo Armija".— Nr. 11, p. 131—132.
J. A. Pranciszkus Miklosicz.— Nr. 14, p. 164.
J. A. Civilizacija ar barbarybė?— Nr. 14, p. 165—168.
J. A. Szis-tas apie panaikinima baudžiavu Maskolijoje.— Nr. 25, p. 297—298.
J. A. Maskolejimas n'eina.— Nr. 27, p. 320—321.
J. A. Vienybeje yra stiprybė.— Nr. 30, p. 360.
K. Pius Velioniszkis.— Nr. 31, p. 370.
J. A. Kova už buvi.— Nr. 33, p. 392—394.
J. A. Susisznekejimas su Marsu.— Nr. 38, p. 457.
J. A. Charles Stewart Parnell.— Nr. 42, p. 500—501.
A. Maskoliai ir mės.— Nr. 44, p. 523—524.
J. A. Szis-tas apie bada.— Nr. 44, p. 524—525.
J. A. Moteriszke galvažudys.— Nr. 48, p. 576—577.
J. A. Dom Pedro II.— Nr. 49, p. 585—586.
J. A. Naudingumas namines muses.— Nr. 52, p. 622—623.

1892

Ja. Isz visur. Prekybiniai traktatai. Blėdingumas Mc Kinley'o tariffo. Legenda apie amžinąjį pakajų. Dvidešimtojo amžiaus moteriszkė.— Nr. 3, p. 35—36.
J. A. Sukiuržimas žmoniu veislės.— Nr. 5, p. 56—57.
Ja. Isz visur. New Yorko parsamdos namai ir jų įtekmė ant vaikų. Susineszimai su kitomis planėtom!s.— Nr. 5, p. 59—60.
Kal. Szis-tas apie raganas ir raganystes.— Nr. 7, p. 84—85.
J. A. Aurora Borealis (Pagal Richardą A. Proctor'ą).— Nr. 8, p. 93—96.
J. A. Paminėkime baudžiavas!— Nr. 8, p. 97.

J. Andziulaičiui redaguojant „Vienybę lietuvnikų", laikraštyje išspausdinta nemaža anoniminių straipsnių, kurių autorystę šiandien sunku nustatyti. J. Andziulaičiui, tur būt, priklauso didžioji dalis įžanginių straipsnių, įvairūs mokslo populiarizacijos straipsneliai skyriuose „Moksliška apžvalga", „Iš visokių versmių", „Margumynai". Kriptonimais K. ir A. korespondencijas iš įvairių JAV vietovių pasirašinėjo, atrodo, ne vien J. Andziulaitis. Dėl to į šį sąrašą jos taip pat neįtraukiamos. V. Biržiška „Lietuvių bibliografijoje" priskiria J. Andziulaičiui 1892 m. „Vienybėje lietuvininkų" išspausdintus straipsnius „Darbininku krutumas Amerikoje" (Nr. 1, p. 8) ir „Dabarnykštis stovis Maskolijos" (Nr. 4, p. 45—46).

„Apšvieta"

1892

J. A. Girolamo Savonarola.— Nr. 2, p. 133—154.

Ephemeridai (Parasze Alfonsas Carr). Iszguldė *J. A.*— Nr. 3, p. 220—227.

J. A. Gentaro kasykloje.— Nr. 4, p. 184—185.

Szventoji Romos Inkvizicija. Raszo D-ras Zimmermann.— Nr. 5, p. 368—383. (Be vertėjo parašo).

PROZOS KŪRINIŲ VERTIMAI

„Lietuviškasis balsas"

1887

Ukininkas ir karwelai. Pagal Pisarev'ą parasze *J. Kalnenas.*— Nr. 22, p. 251—252.

„Vienybė lietuvnikų"

Diewajtis. Historija isz netolimos pereigos, pagirta ant konkurso kurjero Warszawsko 1 Gegužio 1888 metu. Paraszita per Marijoną Radzewiczиutę.— 1890, Nr. 1—12, 27—34, 36—38, 41, 42, 52, 53, 1891, Nr. 1—12. Išleista ir atskira knyga: Dievaitis. Apysakos szios gadynes. Pagirta ant konkurso Kurjero Warszawsko Diena 1 Gegužio 1888 metuose. Paraszyta Marijonos Radzewiczutes. Plymouth Pa. [1891].

1890

K. Živila (Apsakas Adomo Mickevicziaus).— Nr. 12, p. 9, Nr. 13, p. 12.

Baisingas kersztas (Kazokiszka apysaka N. Gogol'o). Isz maskoliszko gulde *J. Kalnenas.*— Nr. 21, p. 11—12, Nr. 22, p. 11—12, Nr. 23, p. 11—12, Nr. 24, p. 11—12, Nr. 25, p. 11—12, Nr. 26, p. 11—12, Nr. 27, p. 11—12.

J. A. Szpaniszkasis laivas (Iszversta isz angliszkos kalbos).— Nr. 42, p. 8—9, Nr. 43, p. 7—9.

J. A. Nasruose smerties (Isz angliszkos kalbos iszversta).— Nr. 44, p. 8—9.

K. Ickus (H. Sienkiewicziaus).— Nr. 46, p. 8—9.

K. Kova su indijiecziais (Isz angliszkos kalbos).— Nr. 47, p. 8—9.

K. Netikrasis karalaitis (Perdėta isz vokiszkos kalbos).— Nr. 48, p. 7—9.

Grabai pustynėje (Perdėjo *J. A.*).— Nr. 49, p. 8—9, Nr. 50, p. 8—9, Nr. 51, p. 8—10, Nr. 52, p. 8—9, Nr. 53, p. 8—9.

1891

Paskutinis szuvys (Isz Angliszkos kalbos perdėjo *J. A.*).— Nr. 2, p. 23—25.
Naguose smerties (Perguldė *J. A.*).— Nr. 3, p. 35—36, Nr. 4, p. 48—49, Nr. 5, p. 60—61, Nr. 6, p. 72—73.
Konstantinas Guignard (Paraszė Jean Richepin). Perdėjo *J. A.*— Nr. 7, p. 83—84.
Pas Susquehannos szaltini (Perdėjo *J. A.*).— Nr. 9, p. 106—108, Nr. 10, p. 119—120, Nr. 11, p. 132—133, Nr. 12, p. 144—145, Nr. 13, p. 155—156.
Septynis metus kalinyje (Paraszė Leut. Mason W. Schufeldt). Isz anglisz. vertė *J. Kalnėnas.*— Nr. 28, p. 334—336.
J. A. Pagautas (Pagal lenkiszką).— Nr. 33, p. 394—395.

1892

Žakerija (Iszvertė *J. A.*).— Nr. 17, p. 203—204.

„Apšvieta"

1892

Ant kapinių (Paraszė Guy de Maupassant). Iszverte *J. A.*— Nr. 2, p. 91—95.
Vaidylius (Paraszė Guy de Maupassant). Iszguldė *J. A.*— Nr. 3, p. 170—177.
J. A. Laimė (Paraszė Guy de Maupassant).— Nr. 4, p. 169—174.
Mėnesiena (Paraszė Guy de Maupassant). Iszvertė *J. A.*— Nr. 6, p. 444—449.

1893

Bekojis. Paraszė Guy de Maupassant. Iszguldė *J. A.*— Nr. 7/8, p. 520—524.

„Nauja gadynė"

1894

J. A. Kelioneje (Paraszė Guy de Maupassant).— Nr. 4, p. 7—10.

„Vienybėje lietuvininkų" ir „Apšvietoje" kai kurie prozos kūriniai išspausdinti be vertėjo parašo. V. Biržiška J. Andziulaičiui priskiria šiuos vertimus:

„Vienybėje lietuvininkų", 1892

Sznekanti baczka (Pagal J. Danielewskį).— Nr. 1, p. 10—12.
Baisinga naktis (Isz rasztų Jean Paul Richter'io).— Nr. 2, p. 21—22.

Gasztauta (Zygmunto Krasinskio).— Nr. 2, p. 22—23, Nr. 3, p. 33—34.
Czigoniene (Paraszė Marė Konopnicka).— Nr. 4, p. 46—48.
Pragaiszinta siela (Paraszė Szczedrin'as).— Nr. 5, p. 57—59.

„Apšvietoje", 1892

(vertėju laikomas arba J. Šliūpas, arba J. Andziulaitis):
Pasaka apie tai, kaip vienas sodietis iszgelbėjo du gererolu. Paraszyta Szczedrin'o (Saltykov'o).— Nr. 1, p. 36—43.
Elgeta. Paraszė Guy de Maupassant.— Nr. 1, p. 67—72.
Nei viena! (Paraszyta Ursyn'o).— Nr. 2, p. 98—102.
Sudužęs laivas. Paraszė Guy de Maupassant.— Nr. 2, p. 121—133.
Išpažintis (Paraszė Guy de Maupassant).— Nr. 5, p. 343—347.
Vilkas (Paraszė Guy de Maupassant).— Nr. 6, p. 426—432.

abazas pulkas, būrys
abelnas bendras, visuotinis, visas; *abelnai* visai, apskritai
advernus atbulas, atžagarus
akcyžė netiesioginis mokestis prekėmis
akis: akį užmesti paisyti, rūpintis, kreipti dėmesį
akyvas aiškus; įdomus; *akyvumas* įdomumas
algvazilas Ispanijos policijos agentas
antoris aukštybė, padangė
antgalvis antraštė, pavadinimas (knygos)
apėmis apimtis, dydis
apgulnus: apgulniai apie, maždaug, apytikriai
apibėgis eiga; *rastis kupiname apibėgyje* sparčiai vykti
apieravoti aukoti
apysaka pasakojimas
apistova, apystova aplinkybė, sąlyga
apregė akiratis, padangė
aprubė apygarda
apskliaupimas apibūdinimas, apibrėžimas
apšvaista švietimas
ardyti (žmones) graudinti
atimininkas ariamas gyvulys
arkušas spaudos lankas
aršus (trobesys) prastas
asaba asmuo, asmenybė; *asabiškas* asmeniškas
asesorius teismo pareigūnas, antstolis
aštrus (nuoseklumas) griežtas
ateitinė ateitis
atgalia atvejis
atitraukti: atitrauktas abstraktus
atkorys smūgis
atlūža skeveldra
atmainingas nepastovus, kintąs
atpenč priešingai
atpuskas atleidimas
atramentas rašalas
atsakumas atsakomybė
atsargumas atsargos
atsieiti: kas atsieina o kai dėl
atsigarsėjimas atgarsis; *rasti atsigarsėjimą* atsispindėti
atsišaukimas: duoti atsišaukimą atsiliepti
atsitikimas atvejis
atskyrimas skyrius
atskirtybė atskirumas, nuošalumas
atvanga ramumas, nerūpestingumas; *atvangus* ramus
atžagareivis reakcingas
atžargus atkaklus; šiurkštus, piktas
auklėti (idėjas ir pan.) ugdyti
aulinkai ilgainiui

bėgis: paleisti į bėgį paskleisti
bėgti: bėgantysis (amžius) šis, einamasis; *bėgtinai* prabėgomis
bemieris betikslis
bendryba bendrovė; *uždarbiaujanti bendryba* darbo bendrovė
bepagailus negailestingas

biednyti varginti, daryti neturtingą
blėdingumas žalingumas
blėdis nelaimė, žala
bočius senelis, sentėvis
b'o buvo
botas laivas, valtis
bovelna medvilnė; *bovelninis* medvilninis
brėžukas degtukas
budavonė sandara
buitis faktas
buo buvo
butas namas, rūmas
būtybė buvimas

cėkė celė

čėdyti taupyti; *darbą čėdijančios (mašinos)* našios
čienia kaina
čiukuras viršūnė, kulminacija
čyžė duoklė, mokestis
čuinas švarus, gražus, tvarkingas

daila menas
daildariškas, meninis, meniškas
dalyba dalyvavimas; *imti, turėti dalybą* dalyvauti
dalyba, dalybė dalis
dalyvas kurs dalyvauja
dalyvumas dalyvavimas; *imti dalyvumą* dalyvauti
damas užtvanka, pylimas
dangintis: *besidanginantys (mokytojai)* keliaujantys iš vienos vietos į kitą
dargavoti derglioti, biauroti
daroda įrodymas
daugsintis daugintis, didėti, gausėti

davadas įrodymas
davadyti daryti, kurti, steigti; tvarkyti
davadnas tinkamas, geras
davadžioti įrodinėti
dažas spalva
degėlas deguonis
degtinė prastas valgis iš rugių salyklo, raugienė, saldė
dėkavoti: *dėkavojant, pasidėkavojant* dėka
deklamavoti priekaištauti
dengti: *apdengti* rengti; *atidengti* atskleisti
dėti: *uždėti* įsteigti, įvesti; padėti
dėvėti (vardą) turėti
didmena dauguma
didžmaris vandenynas
dievmaldystė pamaldos
dirbti: *dirbta (nuomonė)* apdorota
donis duoklė
draugbrolis to paties darbo ar tos pačios tautos žmogus
drauggyventojas amžininkas
draugija visuomenė; *draugijinis, draugijiniškas, draugijiškas* visuomeninis, visuomenės
draugystė draugija, brolija
drausmė draudimas
drevėti plėšti, niokoti
duondarys maitintojas

eilė, eilia: *jaunoji eilė* jaunoji karta; *savo eilioje* savo ruožtu
eigis: *atgalinis eigis* reakcija
eiti: *pareiti (ant ko)* būti reikalingam (kam)
eksplodavojimas sprogimas

elektrybė elektra
esybė esmė

fenikas finikietis

galvalas jėga, stichija, pradas
gali gal
gamtinis, gamtiškas įgimtas, natūralus
gangariuoti alkanam būti, alkti
garbavojimas garbinimas, gyrimas
garbgodystė ambicija
garbgodys garbėtroška
gaubti telkti, kaupti, imti
gaudagrašis gobšas, šykštuolis
gentkartė karta, generacija
gydykla vaistas
gimtuvė gimimo, kilimo vieta
gintuvė tvirtovė
girpelnystė mėginimas girtis, garbės ieškojimas
gyvatininkas gyventojas
glita greta, eilė
griauti: sugriauti (audėjus) įniršinti, supykinti
griebti: įgriebti patraukti, paveikti
griobai, grioblai griaučiai
gromata, gromatė laiškas, raštas
grovas grafas
guldyti (mokslą) aiškinti
guodonė pagarba
guodoti gerbti
gvoltas prievarta, priespauda

įbingimas įtūžis, įsiutimas
ieškinys siekimas, tikslas
įėmimas pajamos
įlaidus švelnus, nuolaidus

įmoningumas sumanumas, gudrumas; apeigiškumas
įnešimas pasiūlymas
ypatiškas atskiras, skirtingas
įplaukimas įtaka, poveikis
įrėdmė, įrėdnė visuomeninė įstaiga, institucija
iros griuvėsiai
įskvarba įtaka
įstanga pastanga; *būti įstangoje* įstengti, išgalėti
įstatas įstatymas
įstatymas (chemijos) dėsnis
įstatymdavystė įstatymų leidimas
išdarbinys dirbinys
išdarbystė, išdirbysta, išdirbystė gamyba, darbas; pramonė
išdavimas leidimas, išleidimas
išdirbėjas samdomas darbininkas
išdirbinys gaminys
išduotės išlaidos
išduotuvė leidykla
išeiga galas, pabaiga; pasekmė, padarinys
išgalė nuodugnumas, tikslumas
išgalingas nuodugnus, smulkus, tikslus
išguldymas vertimas
iškala mokykla
iškratymas nagrinėjimas, svarstymas
iškreverzojimas iškraipymas
išlaikos santaupos
išlyga sąlyga
išmokestis mokestis, išmoka
išrišimas sprendimas, išaiškinimas
išsilankstymas lavinimasis
išsitarimas posakis, žodis
išskaitymas apskaičiavimas, duomenys

išsaukimas varžytynės, viešas pardavimas
ištarimas posakis
išteklingas pakankamas, su ištekliais
ištikimas (aprašymas) tikras
ištrivolnas kantrus, ištvermingas
išvytinis tremtinys
įtaisymas įsteigimas
įtalpa turinys
įtarmė sąlyga
įtekmė įtaka, poveikis
įtiklumas stengimasis įtikti, pataikavimas
įturis turinys
įveikmė, įverkmė įtaka, poveikis
įžeidingas įžeidžiantis, kenksmingas
įžengtinis pradinis, įžanginis

jau: jau-jau arba-arba, tai-tai
jotis raitelis
judintojas variklis, akstinas
juodylas rašalas
juoksmas šypsnys

kalbininkas oratorius
kalinė kalėjimas
kasavoti naikinti
kelnorė požemis, rūsys
kėravoti valdyti, vairuoti, saugoti
kergt.: prikergti (skaitlines) pridurti
kesėti kėsintis, užsimoti
keturkampis: keturkampė (myl:a) kvadratinė
kiemionis kaimietis, sodietis; žemdirbys
kiltas kilnus
kiltis kilmė
kištis: kas kišasi (ko) dėl (to), tai
kitvieris kitatikis
klapčius tarnas, pasiuntinys
kliauja kliauda, yda, trūkumas
kliošțorius vienuolynas
knygynas biblioteka
knutas botagas, rimbas
kodylnyčia indas, kuriame deginami smilkalai, smilkytuvas
kodyluoti smilkyti
koktai kas, ką; kad tik
kokumas: nei kam kokumas abejingumas, nesirūpinimas
kopėti kaupti, kasti
kora, koravonė, koronė bausmė
koroti bausti
kratyti (provą) tirti, žiūrėti (bylą)
krautuvė sandėlis
krekėti trauktis kuo, skresti
krišpolas krištolas
kryžiokas kryžiuotis
kruša krizė
krušenos griuvėsiai
krušėti byrėti, irti
krutumas veikla, sąjūdis
kukinis: rokuoti kukinius žirnius kalbėti rožančių
kvarbuoti dažyti

labas gėris; turtas
labas geras
laiptas laipsnis, lygis, riba
laivakrušis laivo sudužimas
lakštangė lakštingala
lankis linksnis
lankstytis (lankiais) būti linksniuojamam
laponas lapis
leistras raštas, knyga
lešiuoti: nusilešiuoti išnykti

licitavoti parduoti iš viešų varžytynių
ličyna kaukė
lielytis didžiuotis, pūstis, gerintis
lieta valstybė, valdžia
lyginai lygiai
ligonbutis, ligonnamis ligoninė
linkmė pakraipa, kryptis; polinkis
lypstėti, lypstyti liesti, lytėti, siekti
litara raidė
lyčius tikslas; pavyzdys, forma

magnasas magnetas
maliavoti vaizduoti, piešti
mandagus: mandagiai (žaliuoti) gražiai, dailiai, puikiai
matikas kauptukas
matoti trukdyti
medega: žalioji medega žaliava
medegiškas materialus
miera matas; saikas; taurelė
mieris tikslas
minėtinai ypač
mokintinis, mokytinis mokinys
mokslainė mokykla, mokslo įstaiga
mokslavietė mokykla
mokslinyčia mokykla
monyti: atmonyti atlyginti
moti: užmoti liudyti, leisti spręsti
mūksoti styroti
mukti greitai bėgti, sprukti
murinas negras
mūsgadyninis šiuolaikinis, dabartinis
muškieta šautuvas

nabagyti skriausti, skurdinti
naguotas nagingas; sumanus
naugė metalas
naujaeivis naujokas
nedėldienis sekmadienis
nepriegulmė, nepriegulmybė nepriklausomybė
nepriegulmingas, nepriegulmus nepriklausomas
nesutikmė nesantaika, nesutarimas
netaika kivirčas, vaidas, nesantaika
nevalninkas kas neturi laisvės, vergas
nevat netgi
nežinūnas kas nežinomas
norįs nors
notis įvykis; atvejis; nuotaika, siekimas
numanyti: nenumanomai nejučiomis
nuoamžinis amžinas, nuo amžių esantis
nuodabonė nuostaba, nusistebėjimas
nuogandus baisus, gąsdinantis, kraupus
nuomonė mintis, supratimas, nusimanymas
nuoprosnas tuščias, nereikalingas
nuotykis įvykis
nuožiūra požiūris
nuožmus (tikslas) atkaklus
nusidavimas įvykis, atsitikimas

organizacija organizmas, kūno struktūra

pabudavojimas pastatymas
padaras įrankis
padavimas tradicija
padėjimas, padėlys padėtis

padyvai nuostaba, stebėjimasis
padonas pavaldinys, tarnas, nelaisvas, priklausomas žmogus
padonystė tarnystė; vergija, vergystė
padotkos mokestis
padrebinimas (draugijinis) sukrėtimas (visuomenės)
paduotinis pavaldinys
paėjimas kilmė
pagerbė garbė
paguodonė pagarba
painė kliūtis, pinklė
pakajingas ramus, taikus
paklodas pagrindas
pamėga malonumas, pamėgimas
pamėklė dėmesys, atyda
pamokslinyčia sakykla
paniekti panaikinti
papartis vėliava
papėdė pagrindas, pamatas
paraginimas paskata
pardočkė pardavimas
parėdkas tvarka, santvarka
paroda: *urėdiškos parodos* vyriausybiniai duomenys
parodavoti rodyti, demonstruoti
pasarga pastaba
pasėdas sodyba
pasistengimas siekis; pastanga
paslas pasiuntinys
pastanava nutarimas, įsakymas
pastanga siekis
pastebėtinas žymus
pasvietis pasaulis
pasvirimas polinkis
patvaldystė savivalda
pavalnas lėtas
paveidus panašus
paveidauti panėšėti
paveikslas: *ant paveikslo* pavyzdžiu
pavelkus švelnus, minkštas
pavietas apskritis, sritis
pavietrė maras; neganda
pavoga garbė, pagarba
pažeidingas kenksmingas
pažvalga, *pažvilgis* požiūris, pažiūra
pečvietė antspaudas
penktis penktoji dalis
pereituvė praeitis
periškada kliūtis
periškadyti, kliudyti, trukdyti
perlinkis tam tikra dalis
perkanoti įtikinti, įteigti
persiliudijimas įsitikinimas
perstatyti pateikti, pavaizduoti: *perstatyti sau* — įsivaizduoti
pertaisa pertvarkymas
pilningas visiškas, visuotinis, išsamus
pirmbūtinis primityvus, pirmykštis
plėčka butelis
pobūdis (žmogaus) charakteris
postova povyza, išvaizda
povyzis pavidalas; formatas; *visokiuose povyziuose* visokeriopai
pragumas proga, galimybė; priemonė, būdas
praba mėginimas, bandymas
pramanytasis pasidarytas, pasigamintas
pramoniškas dirbtinis
prastoti netekti
prasūdytinis teisiamasis
pravardė pavardė
prekė kaina
prekinti: *apiprekinti* įvertinti

presa spauda
priespauda prievarta
priespirtis parama
priespūdingas įspūdingas, sektinas
priešginiuojantis (bruzdėjimas) prieštaringas (sąjūdis)
priešpatapinis prieštvaninis
prietykiai santykiai
pripuolingas turtingas įvykių
prisiega priesaika
prisilietėjimas sąlytis
pristoti (ant ko) reikalauti (ko)
pritiklus būdingas
prova byla
pustelninkas atsiskyrėlis
pustynė dykuma, tyrai
pustyti eikvoti, tuštinti, niokoti
puščia dykuma, tyrai

rakas terminas, laikas
rankius rinkinys
rankpelnis amatininkas; *rankų pelnas* amatas
ranta žmogus, kuris gerai nušneka
rasmas branda; gausumas
raštavoti areštuoti
raštininkas rašytojas
raštliava literatūra, raštija
rėda tvarka, santvarka
rėdas būdas, tvarka
rėdyba apylinkė; apygarda
rėdystė valdyba
rėdytojas tvarkytojas
regykla scena
rykas indas; *pagyrūniškas rykas* pagirų puodas, pagyrūnas
roda taryba; patarimas
rodininkas patarėjas
rodyti: *išrodyti* atskleisti, išaiškinti, įrodyti; *išsirodyti* pasireikšti
rokunda išskaičiavimas, apskaičiavimas; atsiskaitymas
rolė: *varinėti rolę* vaidinti vaidmenį
rotmonumas nuolankumas
ruimas erdvė, riba
ruimingas erdvus
rusinas rusas

sądėlis junginys
sądorauti tartis, susitarti
sąjausmas pritarimas
sąjausmingas pritariąs
sąnarys (judėjimo ir pan.) narys
sanbrolis darbo, idėjos brolis
sandarbysta bendradarbiavimas
sandirbėjas bendradarbis
sandraugas bendras, bendrininkas
sanjausmas užuojauta
sanūkėsas vienos valstybės, apylinkės pilietis
saugoti: *pasaugoti* pastebėti
savybė nuosavybė
savužlaikymas išdidumas, pasipūtimas
sėdyba sodyba
siela sąžinė
skriodyti raižyti, skrosti
skvirba kuris visur lenda
sloga našta
smūtkas liūdesys
somyti: *nusomyti* pritrenkti
stalyčia sostinė
stalioniškas staliaus
staršina seniūnas
stembti bręsti, nokti
stygavoti spręsti; tvirtinti, teigti
stramužijimas lavinimas, muštravimas

strunyti kurti, statyti
sūdbutis teismo rūmai, namai
suderybos derybos
sūdynas indas
sūdžia teisėjas
sukabė ryšys
sukrovimas (dalykų) padėtis
suokalbininkas streikininkas
suokalbis streikas
suokti kreipti, lenkti, sukti
surašas sąrašas
surėdas, surėdymas santvarka, tvarka
susidraugavimas draugija
susinešimas santykis, santykiavimas
sutarmė sąlyga, aplinkybė
sutautojas surinkėjas
sutikmė: sutikmėje, sutikmiai ryšium, drauge
sužinia pritarimas; žinia, žinojimas

šaligretė lygiagretė
šalinė pakraipa, kryptis
šalininkiškas šalutinis, dalinis, partinis
šyna bėgis (geležinkelio)
šlėga našta
šoblė kardas, kalavijas
štemplius kalykla, kalvė
štylėtas durtuvas
štropuoti bausti

taikis tikslas
tarantula voras
tardymas tyrimas, tyrinėjimas
tarnystė patarnavimas, paslauga
tarti: nutarti įtarti
tąsytis (mokslingumu) varžytis
taupoti gerbti
tepliorius dailininkas
terionybė tironija
terioti naikinti, žudyti; prarasti
tėviškė tėvynė
tiesa teisė
tiesadariškas teisminis, teismo
tiesastatis teisėjas
tiesdarystė įstatymų leidyba
tiešytis guostis
tiketas bilietas
tolynžengybė pažanga
tortūra kankinimo priemonė
tortūravojimas kankinimas
trobesys: milžiniškas trobesys dangoraižis
tronas sostas
troptas plaustas

ukazas įsakymas, įsakas, potvarkis
ūkė tvarka, santvarka
ūkėjas, ūkėsas pilietis
ūkėsybė pilietybė, pilietiškumas
ūkėsiškas pilietinis
urėdas įstaiga; valdymas
urėdininkas valdininkas
urėdiškas valdiškas
užmesti prikišti; mesti, apleisti, palikti
užmoja prielaida
užvadas tvarka
užžiūra priežiūra
užžiūrėjimas nuožiūra

vajonė kova
valdystė vietos valdžia
valkijozas valkata
valnamislis laisvamanis
vandrauti keliauti
veidinis asmeniškas
veikė veikla

veislas lytis
veislė rūšis, atmaina, rasė
vertinė eilė, virtinė
vidurkis centras
viengadynietis amžininkas
vienpusiauti būti vienašališkam
viesla viesulas, srovė, banga
voga svoris

zokoninkas vienuolis; *zokoninkė* vienuolė
žabsas žabtai, snukis, burna
žaislė drama, vaidinimas
žalisa žaluma
žegnonė palaima
ženklininkas pareigūnas
ženklyvas ženklus, žymus, žinomas
žiedras žydras
žiūrėti: *išsižiūrėti* atrodyti
žiūrėti: *neatsižiūrėtinas* beatodairiškas
žlėbčiojimas virškinimas
žmogystė asmenybė

TURINYS

POEZIJA

PUBLICISTIKA

ISTORINĖS APYBRAIŽOS

APIE LITERATŪRĄ

LAIŠKAI

ЮОЗАС АНДЗЮЛАЙТИС-КАЛЬНЕНАС
СОЧИНЕНИЯ
На литовском языке

Redaktorė R. Saukienė
Viršelis dail. A. Kučo
Techn. redaktorius D. Jakubonis

Korektorės A. Dudzinskienė ir G. Bukauskienė
Pasirašyta spaudai 1971.XI.24. LV 11889. Leidinio Nr. 6748.
Tiražas 10 000 egz. Popierius $84\times108^{1}/_{32}$—6.313 pop. l.=21,21 sp. l.; 18,4 leid. l. Spaudė „Vaizdo" spaustuvė Vilniuje. Strazdelio 1. Užsak. Nr. 2799. Kaina 81 kp.

$\frac{7-4-3}{5-71\ V}$

L I
An 72

„L i t u a n i s t i n ė s b i b l i o t e k o s" yra išėjusios šios knygos:

Mykolas Lietuvis
Apie totorių, lietuvių ir maskvėnų papročius
1966

J. Goštautas
Ponas Teisėjaitis arba
pasakojimas apie Lietuvą ir Žemaitiją
1967

S. Stanevičius
Raštai
1967

V. Ažukalnis-Zagurskis
Raštai lietuviški
1968

J. Lasickis
Apie žemaičių dievus
1969

A. Baranauskas
Raštai. I t. *1970*
Raštai. II t. *1970*

J. Basanavičius
Rinktiniai raštai
1970

Lietuvininkai
1970

Lietuvos metraštis (Bychovco kronika)
1971